ELEMENTA METAPHYSICÆ

MATHEMATICUM IN MOREM ADORNATA

A B

ANTONIO GENUENSI

In Regia Neapolitana Academia Ethices Professore,

SANCTISSIMO PATRI NOSTRO

BENEDICTO XIV.

P. O. M. D.

EDITIO NOVISSIMA

Ad postremam Neapolitanam sedulo exacta

AUCTORIS emendationibus atque additamentis ornatior.

TOMUS PRIMUS.

VENETIIS, MDCCLXII.

APUD BARTHOLOMÆUM OCCHI.

Superiorum Facultate, ac Privilegio.

Oportet in ea re maxime, in qua vitæ ratio versatur, sibi quemquam confidere, suopte judicio ac propriis sensibus niti ad investigandam & perpendendam veritatem, quam credentem alienis erroribus decipi, tamquam rationis expertem .... Quare .... sapientiam sibi adimunt, qui sine ullo judicio inventa majorum probant, & ab aliis pecudum more ducuntur.

Lactant. Lib. II. cap. VII.

BENEDICTO XIV.

REI CHRISTIANORUM PUBLICÆ

PONTIFICI MAXIMO

Regnique in terris Dei ſupremo Principi.

Laborum ſuorum primitias

ANTONIUS GENUENSIS

D. D. D.

DIVINA lege cautum eſt, B. P. M. ut rerum humanarum omnium primitiæ per manus Summi Sacerdotis Deo ſacrentur. Quid autem Deo & Pontifici ſuo offeret Levita? Nempe quando beatæ regionis portio nulla obtigit, laborum ſaltem ſuorum primitias lætus exhibebit: ſecundum hæc mente & animo litabit. Viri ordine Levitæ, profeſſione Philoſophi, genio Telluris bonorum incurioſi, ideſt, ut vulgus cenſet, paupertate τρισμεγίστου, primitias vides τρισμέγιστος Tu, B. P. M. Maximus nempe Eccleſiæ Princeps, Doctor, Pater, *elementa nimi-*

rum Metaphysicæ, intimioris illius & sacræ disciplinæ, quæ divinarum, humanarumque rerum omnium fundamenta prima continentur, quamque majores nostri, viri illi μάκαρες, ipsam dixere & habuere sapientiam. Plures sunt, qui mirantur, me tantum operæ in his studiis posuisse: tu, cujus ratione & manu Regnum cœlorum, quod in terris Christus servator noster fundavit, moderatur Deus, cujus regni sapientia est & principium, nervus, & custos, & finis; non ignoras quantæ mihi suppetant rationes, quamobrem laboris me mei non pœniteat. In primis autem intelligis, quam turpe sit Sacerdotibus, quod B. Basilius gravissime pronunciat, perstrepentibus, qui foris sunt profanis hominibus, & mundana sapientia Sapientiæ divinæ petulanter insultantibus, nos velut inertia pecora tacere. Vetusti illi Patres nostri non dubitaverunt latebras omnes Græcæ eruditionis scrutari, sicubi aut repetenda essent ab illis velut ab injustis possessoribus, quæ in rem essent nostram, aut ipsis suis armis, velut Philisteus gigas mucrone suo, essent confodiendi. Horum ego vestigia pressi; hos mihi imitandos proposui, dum mundi philosophia perniciali isti pessimorum quorumque colluviei arginem ponere studui. Emersere nuper, quod scis, ab Aquilone, viri aliquot ingenio præsidentes, lingua procaces, qui quum rationi suæ divinam rationem, quæ summa est, substituendam in Religione non ignorarent, per summum nefas divinam omnem providentiæ, & Religionis œconomiam, altissi-

me

me repetita oratione, sophismatibus suis subvertere conati sunt.

. . . . Quis talia fando
Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulyssi
Temperet a lacrimis?

Ad eum nunc ego giganteum conatum pro virili infringere adgredior: id unum in his Metaphysicæ Elementis specto. Tuo quoque moveor exemplo, qui; ut mittam hoc in loco tot Ecclesiasticorum canonum volumina, totque decretales epistolas, in quibus morum præcepta ex remotissima sapientia repetis, in iis certe libris quos *de Beatorum hominum apotheosi* summa cura scripsisti, & Miraculorum hostes, in primis Spinozam, & Prophetiarum derisores, ex penitissima ipsa Metaphysica, tam mascule, tantaque orationis elegantia, nitore, ac perspicuitate contudisti, ut illi in te non Pontificem modo revereri, sed acutissimum & dissertissimum philosophum formidare didicerint, sibique operæ pretium habuerint, cur impudentiæ se suæ pœniteret. Accedunt eodem curæ illæ maximæ, quibus Romæ literas magnanime promovisti, dum veterem, quæ superat adhuc, scholarum rubiginem atque squalorem detergis, gravissimosque philosophos, & in omni literarum genere subactos viros velut in orbis domicilium revocas, novosque literatorum consessus, in quibus res quæque gravissimæ pertracten-

tur, cogis; quod intelligas ipse penitissime, Religionem Christianam, idest supremam Dei Sapientiam *absconditam a seculo*, in Christo tandem patefactam, Philosophiam non adspernari, neque evertere, sed velut pedissequam individuam adsciscere & prœclaro consortio sibi copulare. In quo non modo immortalia Ecclesiæ decora Leones, Gregorios, Innocentios, Alexandros humanarum, divinarumque rerum scientissimos ipsos & consultissimos, amantissimos vero doctorum hominum, atque vehementes literarum inter christianos Auctores, plane imitaris, atque exprimis, sed acutius etiam rationis & fidei remotissimos fines longe prospectas. Quæ quum sint, quantis nominibus & Pontifici Summo, & maximo philosopho, & literarum Parenti atque literatorum hominum justo æstimatori opusculum hoc qualecumque Levita debet? Quod superest, ut Regni in terris Princeps imperato; Ecclesiæ supremus Doctor divinæque legis interpres doceto: Christianorum Pater amantissimus foveto. Paratus sum a te Principe & Doctore, si quæ peccavi (peccavi certe multa) pœnam & sapientiam juxta obsequentissimus accepturus: a Patre amorem & tutelam adversus eos, qui, quantum alii profecere, sibi demtum putant, & immaniter irascuntur. Nam tu jubes, & obsequimur: doces, & audimus: amas, & exultamus. Scilicet, quæ data est Christo æterno Ecclesiæ Pontifici *ex hominibus assumpto in Cœlo & in terra omnis potestas*, eam Tu manu geris, ejus ex asse hæres constitutus in Petro: & Tibi

non

non hædos, tantum, *sed & oves pascere* mandatum; & *confirmare fratres*: & caritatis, qua primum Respublica Christiana coaluit, semper continetur, ut sit in omnibus *mens una & cor unum*, positus es fons uberrimus. Nam idcirco a Petro, cujus Tu successor es, plusquam a ceteris diligi in extrema cum Apostolis conversatione solicitus Christus postulavit. Te igitur obsecro atque obtestor, Pontifex, Doctor, Pater Maxime, ut ne invitus Sacerdotis tui oblationem acceptes, simulque jubeas, quæ sint pollutæ sacrificii mei partes, doceas quas fieri acceptiores oporteat. Te Christiani Regni incolumitati natum sempiternum Deus sospitet.

LECTORI

ΦΙΛΟΣΟΦΩ.

PAUCA *sunt, Lector, quæ de* Elementis *hisce Metaphysicæ monere te debeo. Libri inscriptio prima est, quæ te monet,* in usum privatorum adolescentium *ea comparata esse. Prælegendum nimirum illa privatis auditoribus, atque uti apud nos in more est, dictabam. Quum autem adolescentium alii quidem non satis pulchre litteras pingerent: alii in iis excipiendis, quæ dictabantur, aut pigri essent, aut non satis attenti: alii politam latine scribendi artem ignorarent, eveniebat sæpe, ut me in scriptis meis non amplius agnoscerem: adeo verba, atque verborum ordinem, & sententias ipsas corrumpebant. Ea prima causa fuit, non levis certe, qua, ut hæc typis mandarem, motus sum. Res igitur tironum captui accommodatas, etsi ex universa re Metaphysica decerptas, heic habebis.*

Alterum, quod te rogatum volo, est, ne ex stylo nares contrahas, priusquam in re Metaphysica latine scribendi difficultatem perpenderis. Quis enim de rebus obscuris, atque difficillimis, non solum dilucide, sed verbis etiam ornate dixerit? Quis porro notiones magna ex parte in Europæ barbarie natas, atque apud barbaros adultas, latina creatione persequutus fuerit? Præterea plurimis in rebus vocabula latina deficiunt, nedum vocabulorum ordo. Quæ si quis latine velit efferre, næ is Philosophis deridiculus fuerit. Ceterum, nisi vehementer fallor, non modo minus barbare, sed paullo etiam dilucidius hæc explicui, quam solent nostri.

Ter-

Tertium, quo te volo, est, ut quemadmodum ego hæc dum scriberem, Eclecticorum philosophandi libertate usus sum, ita & tu, si tantum abs rebus tuis tibi otii est, ut de his judicare velis, eadem libertate fruaris oportet. Solemnem enim hanc habeo editionem, me cum iis, qui Sacramento rogati uni se sectæ mancipaverunt, negotium non habere. Nam hos Philosophos esse non censeo, præcipue quum quidam sint, qui prius se Aristoteleos, Cartesianos, aut Nevvtonianos esse oportere censuerunt, quam Aristotelis, Cartesii, aut Nevvtoni dogmata noscerent. At enim, libertas hæc philosophandi Religioni adversatur. Qui hæc prædicant, quænam sit philosophandi libertas, ignorent necesse est. Eam ego libertatem philosophandi voco, quæ RECTA RATIONE duce utitur, non eam, cui tantum opinio prædicata potest, ut etiam sine ratione valeat auctoritas. *Quod si hæc libertas Religioni adversatur, recta quoque ratio Religioni adversabitur, quo quid impius dici potest? Qui ex recta ratione, inquiunt, philosophatur, auctoritatem divinam aut præterit, aut contemnit. Atque isti.*

Faciunt nec intelligendo, ut nihil intelligant. *Nam quam hæc reprehendunt, ignorant summam esse rationis humanæ regulam Dei rationem & auctoritatem. Qua de re quoniam in Elementis Artis Logico-Criticæ disputo, supervacaneum puto aliquid hoc in loco addere.*

Atque ex his intelligis, Lector, quid voluerim, quum in Prolegomenis scripsi, Italis libertatem philosophandi *deesse. Nempe apud plurimos regnat adhuc Aristoteles. Hi putant non posse Arabico-Peripateticam philosophandi rationem everti, quin Theologia evertatur, aut obscuretur. Scilicet stabili, si Diis placet, conjugio inter se junctæ sunt; qua persuasione, quid, non dicam absurdius, sed Religioni Christianæ perniciosius esse potest? Quasi nimirum non possit Christianorum Religio stare sine Græcorum atque Arabum philosophia. Alii vero ab hac secta desciverunt, sed assuetudine serviendi servile contraxerunt ingenium; quare quum non possint* sibi fidere, suoque judicio ac propriis sensibus niti, *servitutem commutarunt, & Cartesio, aut Nevvtono se mancipaverunt.. Alii tandem,*

tam-

tametsi barbariem fastidiant, at, quod gravius est, omnem hanc recentiorum Philosophiam, ut Atheismi Scholam perhorrescunt. Nempe, tota Europa, quæ ita nunc philosophatur, Atheismi Schola est? Scilicet!

Hæc sunt, Lector, quæ monere te volebam. Nunc ut æquo animo adsis, atque rem cognoscas pro, judiciumque tuum libere, humaniter tamen, feras, ut pernoscere possim, premenda mihi adhuc sint & nonum in annum, Universæ Christianæ Theologiæ Elementa Dogmatica, Historica, & Critica, *in quibus terendis totus jamdiu sum, an edenda* (a). *Spem face, & vale.*

L E-

(*a*) Hæc ego scribebam ann. 1743. Sed alia nunc mens est, alius animus. Seponamus hæc in scriniis senectuti otia.

LECTORI PHILOSOPHO

ANT. GEN. F.

QUUM ELEMENTORUM METAPHYSICÆ, *quæ dudum ego vulgaveram, exemplaria essent hic rara, essentque qui, contra quam ego opinarer, adhuc illa desiderarent, cæpere me fratres Gessari, juvenes optimi, expostulare, ut & secundis curis, quod editum eorum erat, in publicum iterum emittere vellem, & quod deerat addere. Ego vero, qui ab iis studiis animum averteram, negare. Difficile enim dictu est quam me absterreat memoria exhantlatorum bona parte sterilium harum* ακροάσεων *laborum. Itaque eo, unde lætus evaseram, respectare, horrebat animus. Erat ad manus tertia eorum* Elementorum *pars, breviuscula illa, & quod ego ludens alias dixeram,* monogramma. *Eam ut publici juris facerent, si vellent, non refragabar. Sed illi a me acriores curas exigebant, quas ubi in me suscipere vellem, tota* prioris partis, *res nempe intricatissima, materies refundenda erat, ad sua principia revocanda, novaque forma exprimenda, quod ego nec volebam, nec si vellem, curæ aliæ, & valetudo, pectoris morbo jamdiu labefactata, patiebantur. Accedebat illud, quod hæc studia paucis inter nostros sapere viderem, quamplurimis esse suspecta. Et tota quidem philosophia ejusmodi est, ut, quod ille dixit, paucis contenta sit, plurimis vero invisa, quam idcirco qui vituperare velit, is secundo populo facere potest: sed nulla tamen æque, quam eam, quam nos nostris politiorem dandam curaveramus. Nam*

Me-

Metaphysicum fanaticum tantum audire, lucro est: non enim sine ratione pejora timeat. Quid quod totius philosophiæ nescio quis horror me invasit? Nam quum videam ejus cultores omnibus invidorum ac furentissimorum hominum telis esse subjectos, nihil interesse censeo, tanto capitis dolore philosophum miseriam sibi consciscere. Enimvero si quæ hic inter mortales esse beatitudo potest, ea profecto in vita tranquilla & pacata sita est. Huic, si sapimus, litare curas omnes oportet, ab eaque distinere omnia, quibus illa deturbatur. Turbas sibi creare ejus est, qui vitæ rationum imperitus sit. Non id malorum sat est, quod a natura habemus, ut voluntaria arcessere quasi degustandi amore, sit necesse?

Homunculi quanti sunt quum recogito!

Ac subiit quandoque animum, beatiores esse Caffaros, aliasque barbaras gentes, apud quas litteræ nondum provenere; quippe quæ naturam sectantes ducem, ut nihil quod supervacaneum est concupiscunt, ita nec alii aliis eas ob res insidias struere didicere; in sillabis & apicibus crimina venari, ignari: reos punire, quam facere, consuevere. Confirmabat me in hac phrænesi, quod quum superiori anno in nostra studiorum Academia orationem ad literas exhortatoriam dixissem, eaque studuissem demonstrare, quantopere in publicam felicitatem literæ influere possunt, si rite ac recte tractentur, fuere qui, non obmurmurando, sed palam prædicarent, me toto, ut dicitur, Cœlo aberrasse, ac quum publicam, quam litteræ moliuntur, perniciem ob oculos omnium proponere debuerim, ego contra ad literarum studia impellere plurimos conatus essem. Quis a me in hoc rerum statu exigeret non ut scriberem modo quidquam, sed ut cogitarem? Ac quamquam ego de sententia non discedebam, nec jucundius quidquam esse, quam philosophari, nec in rem publicam utilius; impetrare tamen ab animo non potui, ut quod illi a me postulabant totum efficerem. Itaque quum nec omnia vellem concedere, quæ rogabant, nec

ne-

negare omnia , privatum primæ ac secundæ partis , quo ego usus fueram , exemplar , exscribendum tradidi . Sunt in eo adnotata plurima , deleta , mutata , addita . Tertiam præterea illam partem exsuccam , & monogrammam , qualem ego privatis auditoribus dictaveram , addidi ; talem tamen in qua perspicax lector pauca admodum ad naturalem Theologiam attinentia desiderare possit ; nam ea præcipua theoremata , quibus profanum genus refelli possit , complexus sum . Hæc ut publica de privatis faciant non refragor . Cetera mihi pax sit , oro . Futuri sunt , non ignoro ,

Odioficique & multum incommodiflici

plures , qui , quæ ego promisi pluries , non desinant expostulare . Addent fortassis etiam convicia ; me Lucinam clamasse , partu nondum concepto. *Sed certum mihi est , stare decreto . Cochleas ego sapientes ajo quæ quum caletur ,*

Suo sibi succo vivunt, ros si non cadit.

Jam erunt alii , qui indignabuntur , me tot spinosas veterum concertationes revocasse . Ego vero revocem ? eos oro , ut præsentem Europæ literariam rem accuratius discant . Intelligent me , & meas omnes qualescumque , quas ego gratus Deo refero , vires in pietatem tuendam impendere debuisse , qua re nihil nec antiquius , nec carius habere debemus ; & , nisi hallucinor , egisse aliquid , eo tempore , ac iis moribus , quibus nec quidquam magis negligitur , nec est quidquam magis necessarium . Ac fieri quidem potest , ut rerum mearum amor mihi illudat ; quod si est , ego humanitati veniam peto , ac nec dictum , nec cogitatum profiteor , quodcumque minus cum Christianæ sapientiæ regula consentit : sed conscius mihi sum , me in omnibus his qualibuscumque laboribus non aliud spectasse , nisi pietatem , ac Religionem : in eam omnes ego dudum converti curas . Nam & ignorare non potui , quodnam esset Sacerdotis officium ; & eo occulto quodam

genio

genio impellabar; at idcirco nemo me jure possit reprehendere, ut si quidquam valeo, quod quam sit exiguum sentio, in his potissimum occuper. Nec id ego nunc dico, quasi horum gratiam initurus, aut laude occupaturus procemium; sed ut iis, qui aliena curiosius perscrutantur, suscepti a me Operis causas & rationes explicem, quo, si ab ingenio discedere queant, desinant tandem maledictis aliorum instituta incessere.

Audivi ego quosdam, qui in partis hujus primæ ordinem acrius inveherentur: existimabant enim plerasque eo a me innexas propositiones a rebus, de quibus dissero, alienas esse, nec videre, quid causæ fuerit, quam ob rem voluerim tot ἄπορα inter se concatenare. Quos ego oro ut Metaphysicæ Generalis naturam & finem penitius introspiciant. Monuerat F. Baco, Metaphysicam universall cuidam mentium humanarum cognitioni principia communia præstare debere: In hac igitur priori parte eum scopum ob oculos habui: ei cogitavi. Inde quædam natæ propositiones, quas si ad res peculiares, de quibus disputo, retuleris, velut alieno loco positas censere possis, sed quæ tamen cum fine illo generico consentiunt, atque inde rationem habent suam. Ac poteram ego illas ita deducere in consectaria, ut appareret arctius quoque totum inter se corpus ac cum fine suo cohærere, quam quod librorum isti degustatores judicant. Sed nec necessarium illud erat, nec elementa decebat: Elementorum enim est non integras res exhaurire, sed lineamenta prima tradere: iis instructi industrii adolescentes ipsi per se generica illa singularibus aptare debent. Est etiam hoc exercitium necessarium, si philosophi evadere cupiunt: Nam philosophia non tam in aliorum præceptis ediscendis est posita, quam in mentis vi exercenda, & subtilitate judicandi & ratiocinandi contrahenda, quod nemo consequitur, qui non ipse sibi fidere concipiat, & rebus perpendendis assuescere. Quin etiam obest plurimum philosophari volenti nimis copiosus doctor, quique nihil omittat discipulorum curiositati & perquisitioni. Quæ eadem ratio est cur philosophus futurus meditari magis, quam

quam legere, contra quod hodie fit, debeat: nam plurima lectio non tempus modo meditandi pene totum subtrahit, sed animum quoque opprimit, ac paullo stupidiorem efficit. Sed hæc alias. Tu, interim, lector Philosophe, profice, si quid est, quod hinc in rem tuam convertere possis, & vale.

Dabam Neapoli anno æræ Christianæ cIↃ. IↃ. cc. LI. *Idibus Aprilis.*

IN-

INDEX CAPITUM.

DIS-

DISPUTATIO
PHYSICO-HISTORICA
De rerum corporearum origine & conſtitutione.

QUI in ſtudiis hodie Phyſicis atque Mathematicis verſantur, ita a novis rapiuntur ingeniis, ut omne antiquitatis refugiant commercium, ac nihil ferme probent, quod aut ipſi, aut recentiores iſti Philoſophi non invenerunt, aut adornarunt: veterum vero ingeniorum conatum aut velut minus utilem negligunt, aut velut puerorum contemnunt. Præterea in ſeverioribus diſciplinis conſummati ita omnia faſtidire videntur, quæ Geometrarum, & Arithmeticorum non ſapiunt oleum, ut quemadmodum olim Plato, iis omnibus ad ſe aditum occludant, qui Geometrico pulvere non ſint conſperſi. Ego etſi non negem plurima ævi noſtri Philoſophos effeciſſe, & rebus ipſis Mathematicis auctis, illuſtratiſque, cetera quoque Philoſophiæ ſtudia aucta & illuſtrata intelligam, iiſque impenſe delecter, & Mathematicorum ſcitis, ſicubi id fieri poteſt commode, utar libentius; tamen in ea ſum ſententia, hiſtoriam philoſophicam omnis ævi, omniumque nationum, Philoſopho eſſe non ad ornatum tantum & pompam, ſed ad ſcientiam maxime perutilem, nullumque eſſe ullius ingenium ſapientiæ amatori negligendum. Quum enim mens noſtra ſit brevis, pluresque, ut in proverbio eſt, cernant acutius, quam pauciores; & præterea in præcipuarum rerum inventione, non tam induſtria & ſolertia, quam natura ipſa & caſus contulerit, maximum profecto lumen eſt allaturus Philoſopho, omnis ævi, omniumque nationum de natura rerum ſenſus, ejus vero defectus non incomtum modo eum & quaſi ruſticum, ſed minus etiam doctum facturus. Accedit eodem, quod quum diſciplinæ omnes non plenæ, perfectæque inter Adæ poſteros de Cœlo ce-

ciderint, sed sint inventæ, auctæque paulatim, juvat haud dubium scire, quando, & a quibus, & qua via ac ratione inventæ eæ primum sint & excultæ. Quocirca optime eos de Republica literaria meritos censeo, qui (fuere autem plurimi, & docti quidem atque eruditi) Philosophiæ historiam sunt persecuti. Cujus nunc ego partem unam, *de rerum corporearum origine & constitutione*, eamque per summa capita explicaturus, ut Physicæ tironibus morem geram, doctos quidem rogo mihi ut ignoscant, si graves res quasdam, minime quas ferre tironum captus possit, aut omitto, aut attingo leviter: tirones vero, si aliquando (quæ scribentis labori justa datur venia) & genio indulgeo, & paullo longius, quam ferre ii possunt, divagor.

C A P. I.

De Veterum sententia circa mundi originem ad Philosophiam usque Græcanicam.

§. I. *Quid Principia, quid* Elementa.

QUI veterum Philosophorum sententias circa rerum corporearum originem hucusque explicuerunt, in eo sunt omnes, quod scio, hallucinati, quod non recte inter αρχας, principia, & ϛοιχεια *elementa* distinxerint: quum id in historia rerum Physicarum perdiligenter sit discriminandum, si veteres Philosophos intelligere velimus. Sunt autem αρχαι *principia universi activa:* ϛοιχεια vero res illæ, ut ut inertes, ex quibus veluti ex materia quadam, universum conflatur. Vi igitur των αρχων, ϛοιχεια coagmentantur, hæcque corpora, corporumque series, ordinemque conficiunt. Confirmari id plurimis posset veterum Græcorum Philosophorum locis, nisi esset supervacaneum. Sed conferatur Plutarchus *de placitis Philosophorum*.

§. II.

§. II. *Doctrina Hebræorum de rerum corporearum origine.*

DE origine autem mundi Philosophis sibi non convenit. Quibusdam, quod magis simile vero est, & quo omnes duce natura vehimur, nec æternum illum, & genitum, placuit: aliis genitum quidem, sed æternum: nonuullis nec genitum, & æternum. Qui autem genitum fecerunt, plurima sunt in dissensione ac varietate positi: nec enim de causa genitrice, nec de ratione, qua sit genitus, nec de elementis, elementorumque natura, atque vi, conveniunt. Quod ut intelligatur clarius, facto a vetustissimis nationibus principio, præcipuarum annumerabimus opiniones. Auspicabimur autem ab Hebræis, si non ætate, at certe dignitate, & Philosophiæ præstantia, longe clarissimis.

Sratutum est certumque Hebræorum dogma, *mundum nec esse æternum, & a Deo esse creatum*: Deum vero esse ens intelligentissimum, potentissimum, optimum. Quod etsi passim legatur in libris Hebræorum sacris, tamen ex instituto explicatur a Mose sub Geneseos initio. Sic autem eo in loco Vulgata nostra: *In principio creavit Deus Cœlum & Terram; terra autem erat inanis & vacua, & Spiritus Domini ferebatnr super aquas. Et dixit Deus: fiat lux &c.* Ex eo loco hæc deducere posse videmus. 1. Ex Mosis doctrina Deum esse primum, ubicumque Mundi *αρχην* & *δημιεργον opificem*. 2. Ab eo omnium primum conditum esse chaos, quod *maim*, *aquas*, vocat: aquas vero pro massa fluida accipit. 3. Hoc fluidum *vehementissimo motu* agitatum, qui est *rauh*, *Jehovah*, Spiritus Dei (1). 4. Hinc mechanicis legibus efformasse Planetas, & Stellas. 5. Porro produxisse in Tellure *vires genitrices* ani-

(1) Eum Spiritum vocabulo *Amoris* a veteribus nominatum scribit Cudworth *System. Intell.* c. 4. §. 14. Mosshemius vim quandam in natura activam, & genitricem vocabulo illo designatam propugnat, *adnotat.* 57. *ad eumdem* §. Quæ eadem opinio fuit Theophili ad Autolycum, & aliorum veterum Patrum.

animantium, plantarumque verbis illis, *producat terra, herbam, quadrupedia, volatilia, pisces &c.* 6. Tandem homines, animantia nempe ratione prædicta, effecisse (1)

§. III.

(1) Quum nullus Scripturarum locus æque sit obscurus, nullusque Religioni, & Philosophiæ magis intersit, hac de re paullo luculentius commentari operæ pretium est. In primis Geneseos verbis interpretandis in diversa abeunt Linguæ Hebraicæ docti. Sunt quidam, qui opinantur prima illa verba sic verti posse, *Quum primum creavit Deus Cœlum & terram, terra erat inanis & vacua*. Qui si is idem est Mosaici scripti sensus, videtur Moses in ea fuisse sententia, qua cæteræ ferme nationes, chaos præextitisse mundi generationi. Reapse qui hunc in modum verti verba illa posse docent, in primis Richardus Simonius *In Hist. Crit. vet. test.*, non dubitant asserere, ex hoc Geneseos loco nullo modo materiæ *creationem ex nihilo* deduci posse. Eodem vero redit interpretatio Hieronymi Oleastri, qui verbum *bara* vertit *divisit*, ita, *in principio divisit Deus Cœlum, & terram*. At fidem omnem superat, Rabbinum Maimonidem, cujus magna est apud Hebræos existimatio, audacter adfirmasse, non materiæ modo, sed ne mundi quidem creationem disci posse ex hoc loco: quod nempe Moses de Deo loquatur ex populari sensu, *In More Nebuchim part. 2. cap 25.* Alii vero censuerunt mundi generationi chaos nunquam præextitisse, etsi id populariter, & ad captum Hebræorum sit a Mose narratum; sed omnia esse eodem temporis momento a Deo facta, eoque digesta ordine, quo nunc sunt. Ita, præter alios, sensisse videtur beatus Augustinus, vir in primis doctus & acutus. At alii ex opposito sex annis ex Chaos mundum, aut potius Tellurem nostram, mechanicis legibus formatam autumant. Ita Wisthon in *Theoria Telluris* Legatur examen Theoriæ Telluris Burnetii, cum animadversionibus in Theoriam novam Wistoni, a Keillo editum. Sed omnes sententiæ istæ uno, eoque perquam validissimo argumento confutantur, quod & vim Mosaicis verbis inferunt, & vetustæ Hebræorum omnium, atque Christianorum consentienti traditioni adversantur.

Strabo autem Geographus, ut & quidam alii Gentiles, alia videntur Mosaicam doctrinam ratione interpretati. Strabo enim in XVI. Geographiæ, scribit, ex Mosis sententia Deum esse το περιεχον ημας απαντας, και γην, και θαλατταν, ο καλκμεν κρανοε και κοσμον, και την των οντων φυσιν; nempe, *quod nos omnes continet, terram, & mare, quod Cœlum & mundum, & rerum omnium naturam appellamus*. Straboni similia scribit Diodorus Siculus *in Biblioth. hist. lib. 40. in Eclogis apud Photium Myriobibl. Cod. 224.* In quam sententiam videntur inducti ex eo, quod nulla Idola, nulla Templa viderent a Mose inducta. Ex ea certe causa Juvenalis *Satyr. XIV. V. 98* de Judæis scripsit

§. III. *Chaldæorum Doctrina de rerum corporearum Origine:*

HÆC de origine mundi divinorum librorum doctrina. Ceteras autem res naturæ quod spectat, non valde eas curasse Hebræos, earumque proinde valde fuisse rudes, in confesso est. Accedamus nunc ad Chaldæos, celeberrimam olim Asiæ Philosophorum sectam, *& antiquissimum doctorum genus*, ut loquitur Cicero (*a*). Vetus oraculum memoratum Eusebio (*b*) ex Phorphyrio, Chaldæorum æque atque Hebræorum sapientiam conjungit, atque commendat, Μουνοι χαλδαιοι σοφιαν λαχον, ηδ' αρ Εβραιοι *Chaldæis solis sapientia cessit, Hebræisque*. Astronomiæ fama celeberrimi apud veteres fuere Chaldæi. Alexandri Macedonis tempore 470000. annorum observationes astronomicas jactasse dicuntur (*c*). Sed observationes Astronomicæ, quas Callisthenes ad Aristotelem misisse scribitur, quasque ex Porphyrio memorat Simplicius (*d*) annos continebant 1903. quorum initium retrogrediendo incidit in annum mundi 1750. in annum vero post diluvium 94. quo

(a) *Lib.* 1. *de Divinat.* (b) *Præp.* 9. 10.
(c) *Stanl. par.* 13. *sect.* 1. *cap.* 1. (d) *In prim. de Cælo.*

Nil præter Nubes, & Cœli Numen adorant. Sed Auctores istos imperitiæ potius rerum Hebraicarum, quam malitiæ accusaveris. At non eodem modo ferri potest Tolandi impudentia, *qui in originibus Judaicis pag.* 157. & alibi non veretur Strabonem apertæ Mosis narrationi præferre. Præsidium iners ex Dei nomine *Jehovah* accersit, quod primum Moisi usurpatum constare ait ex ipso Mose, apud quem Deus nemini id indicasse antea dicitur. Id vero vocabulum, quod ita Tolando placet, significat τὸ ὂν Græcorum, *mundum incorruptibilem, æternum & interminabilem*. Sed quam hæc sunt putida? diserte enim Moses tradit *hunc Jehovah* mundum condidisse: id conservare summa libertate, quum possit destruere; idque plurimus eventis demonstrasse: omnia ab eo pendere, esseque coram illo inania: vetat præterea ullam fieri *Jehovæ* imaginem, quod nulli rei assimilari possit. An qui hunc in modum loquitur, Deum cum Universo confundit? Quæ quum sint, pudet me Tolandi interpretationes pluribus confutare.

94. quo circiter tempore, ex Hebraica Chronologia, Babylonicæ turris extructio facta est. Vide Stanleyum loco citato & Marshamum (*a*). Plinius vero (*b*) hunc in modum scribit: *Epigenes apud Babilonios DCCXX. annorum observationes siderum coctilibus laterculis inscriptas docet, gravis auctor in primi.. Qui minimum Berusus & Critodemus CCCCLXXX. annorum*. Fuit autem Epigenes circa Alexandri tempora, ut conjicit Barnetius in Archeologiis (*c*). Quidquid ejus sit, ex veterum testimoniis constat, antiquissimos fuisse Chaldæos Phylosophos. Id autem narrationi Mosaicæ valde est consentaneum: quandoquidem primi post diluvium mortales ea incoluerunt loca, in quibus postea Chaldæi floruisse dicuntur, circa Armeniam nempe, Mediam, Parthiam, Assyriam, Persiam &c. (1).

Ex iis autem qualibuscumque Chaldæorum litterariis fragmentis, aut potius, ut ego puto, ex traditione magna

(a) *Can. Chro. l. 4. p. 504.* (b) *L. 5. c. 56.*
(c) *L. 1. c. 9.*

(1) Veteres Scriptores artium & disciplinarum omnium apud vetustas has nationes cultores quidem Chaldæos faciunt, inventorem vero Zoroastrem, aut Zardhust. At quis mortalium fuerit Zoroaster, quo tempore vixerit, unus ne, an plures fuerint, tam est inter eruditos controversum, quam quod maxime. De Zoroastre Persico, aut Bactriano recentiore illo Persicorum Magorum institutore, probabiliora quædam produxit vir veteris Persicæ linguæ callentissimus Thomas Hyde *De veteri Persarum Religione*. Sed & ea varie interpolata atque corrupta esse censet vir Polystor Albertus Fabricius *In Biblioth. Græ. lib. 1. cap. 36.* quamquam Pridaus in historia Judæorum nimium hæc extollit. Ego (quum ejus libri copiam mihi fecisset ex ditissima Bibliotheca sua Neapolitanarum literarum Mecænas, non avita tantum nobilitate, quam litteris & virtute magnus *Matthæus de Sarno*) a Fabricii opinione non dissentio. At de Chaldæorum Zoroastre, ut ut vulgata plurima incerta omnia. Sed similius vero veteres nationes plurimorum inventa in personatum quempiam retulisse; Ægyptios in *Mercurium*, Thraces in *Orpheum*. Lydios in *Marsyam*, Celtas in *Arimanium*, Germanos in *Tuisconem*, ut Chaldæi in Zoroastrem: Legatur *Vicus* noster in Tabula Chronol. ad *Scientiam Novam*, Deslandius *Histoire Critique de la Philosophie tom. 1. pag. 220.* Ursinus *de Hermete Zoroastre &c.* aliique.

gna ex parte a Græcis depravata, vel etiam confi&a, hæc de universo apud Chaldæos doctrina colligitur a Stanleyo. Naturarum omnium tres classes Zoroastrem partitum, scribit Plato in oraculis. In prima classe eas, posuit naturas, quæ nec initium habuerunt, nec finem sunt habituræ: in altera eas, quæ initium habuerunt, fine vero sunt cariture: in tertia perituras. Ad primam classem pertinet Supremum Numen, seu unicum illud & bonum principium rerum omnium. Reperitur in his Chaldaicis fragmentis principium hoc vocatum ignem *or*, vel *our*. In oraculis Zoroastris *υπατον πυρ ignis* (1) Ab hoc *æterno igne* emanasse *υπερκοσμιον φως Supramundanum lumen, infinitum, idemque incorporeum, ac lucidum spatium, intellectualium naturarum sedem beatam*, ex Chaldæornm doctrina tradidere Græci. Sed crediderintne ita ut loquebantur, an pro Orientalium nationum genio tropis indulgente, aliud intellexerint, forte ipsam Dei intellectivam, & vivificam vim, incertum. Scimus Danielem (*a*) simili loquendi modo usum scribere, *Deum incolere lucem*; & quidem *lucem inaccessam*, ut loquitur Paulus (*b*). Christianorum quoque opinio est communis, Empyreum Cælum, idest, si verbum verbo reddas: *Cœlum igneum*, sedem esse beatorum. In Apocalypsi Joannis *fluvius igneus a facie Dei exire scribitur*. Hæc tamen Theologi allegorice solent interpretari: sed nihil vetat & cum naturali sensu accipere: consentaneum id enim est Religionis nostræ principiis. Hæc docent, resurrectura olim beatorum corpora *Spiritualia*, atque lucidissima; par ergo est credere & lucidissimam corpoream sedem habitura. Quidquid sit, hæc ad litteram intellecta a veteribus vero valde est simi-

(a) *Cap.* 11. *v.* 21. (b) 1. *ad Timoth.* 4. *v.* 16.

(1) Hinc ignis cultus apud Caldæos & Persas fortassis & inde Oppidum, unde Abrahamus vocatus a Deo venit in Chananitidem, *Ur* dictum: nam Ur illud non ignem, ut plerique opinati sunt, sed oppidum, ad Mesopotamiæ Septentrionem, Tigrim versus, memoratum quoque Ammiano Marcellino *lib.* xxv. *cap.* VIII. plurimis probat Samuel Bochartus *Phaleg. lib.* 1. *cap.* x.

ſimile. Nam veteres nationes tam ſublimes atque metaphyſicas de rebus divinis cogitationes non habebant: ſimplicius, ut vivebant, cogitabant. Nec nos remorari debet, vocatum ab illis ignem incorporeum: mos enim fuit veterum ferme omnium, etiam Philoſophorum, craſſiora tantum corpora vocare *corpora*, ſubtiliora *incorporea*, ut præter alios docet Baſilius *de Spiritu Sancto*, & Pſellus *de Dæmoniis*: & pluribus oſtendunt Petavius *de Angelis*, & Huetius in *Origenianis*. Jam hic ignis per univerſam materiam diffunditur, eamque vivificat: unde in oraculis itidem vocatur ζωογονιον πυρ *vivificus ignis*. Qua etiam de re appellari poteſt *mundi anima*, *natura genitrix*. Cum hac autem natura genitrice conjungendæ ſunt, ſi credimus Pſello, ex Chaldæorum doctrina *potentiæ mundanæ*, quæ auctore eodem Pſello, ex Chaldæorum ſententia, *Sola & indeclinabilis mundorum cauſa ſunt*. Hæc autem potentiæ an *ideæ* ſint Divinæ Mentis Philonis (*a*), an *Dii minores* Timæi (*b*), an abſtracta & ſeparata Platonis exemplaria, an quid aliud, parum ſcire refert. Id certe magna conſenſione veterum ſcriptorum de Chaldæis diſcimus, eos ante corporeum hunc mundum, mundum alium naturarum incorporearum a Deo genitum, illumque primum omnium lumine illo Dei illuſtratum, docuiſſe: Vide Stanleyum loco ſuperius citato. Quod & placuit Patribus ferme omnibus Græcis, Latinorumque pluribus, qui *plures æternitates* (ut verbis loquar Hieronymi) Angelos ante corporeum mundum conditos docuerunt. Legatur Petavius de Angelis.

Ad res corporeas quod adtinet, materiam Chaldæis æternam poſitam, ſcribit Diodorus Siculus (*c*): & Chaos mundo præexſtitiſſe, quæ antiquarum omnium gentium opinio fuit, docet Euſebius in præparatione. Ex ea autem materia conflatos tres præcipue mundos oracula tradiderunt 1. *Empyreum*, qui proxime ſupramundano ſubjacet lumini, quique ſit ϛερεωμα, *ſolidum firmamentum* rotundiſſimum: 2. *æthereum*, qui Em-

(a) *De guberant. mundi*. (b) *Plato in Timæo*. (c) *Lib.* 2.

Empyreo adjacet : 3. & crassum omnium infimum, quem solum vocant *materialem*, quod crassus & tenebricosus sit. Sed Franciscus Patricius eos hoc ordine distribuit. 1. Empyreus. 2. Ætherei, nempe orbes fixarum & Planetarum, excepta Luna. 3. Elementares, aereus, aqueus, & terrestris. Observatione autem dignum est, quod traditur Psello, Empyreum tributum *Menti*, æthereum *Animæ*, materialem seu crassum *Naturæ*. Quæ quidem pol credo, nisi Oedipus intellexerit, *interpretari alium potuisse neminem*. Sed & illud quoque observandum est, Planetas, & oraculorum doctrina, statui Ζωα πλανωμενα *animantia erratica*. Quod reperias sæpe alios usurpasse Philosophos Græcos, qui habitatos esse Planetas, aut saltem *interiore quodam spiritu ali*, *& moveri*, magna consensione docuerunt, Jam vero Gens Astrologiæ Judicariæ, ut magna veterum pars, impense addicta, credidit septem has erraticas stellas, habere rationem causarum agentium in unumquodque eorum, quæ in vita accidunt. Qua persuasione (etsi non defuerint magna ingenia, præsertim in Italia nostra, quæ desertæ caussæ patrocinium susceperunt, Cardanus in primis, vir haud dubium doctissimus) nihil esse stultius potest. Atque hæc est Chaldaica physica, si vera oraculorum compilatores narrant. Ex his licet conjicere elementa mundana ex Pseudo-Caldaica hac Philosophia, esse. 1. lumen supramundanum. 2. ætherem. 3. materiam. 4. mentes. 5. animas. 6. naturas.

§. IV. *Persarum, & Indorum & Serum Physiologia*.

Accedamus nunc ad Persas, Indos, & Seres, qui profecto inter primos Telluris incolas connumerandi sunt, seu profanos, seu sacros historicos consulamus. Nam Seres, & sinenses antiquissimam esse gentem, literis, armis, vitæ commodis jamdiu florentissimam, Sinensium annales tradunt. Indos vero Celtoscythas, hisque conterminos Medos atque Persas Græci Latinique faciunt populorum vetustissimos. Qua de

re vide Justinum Trogi (*a*), Paulum Pezronium, Sucfordium in historia sacra & profana, qui a Noe Seres natos valde putat probabile. Historia autem Mosaica docet in Armeniæ Montibus primum consedisse Noemi posteros: ergo eæ omnium primum regiones cultæ, quæ ab Armenia orientem spectant Solem, utpote & mediterraneæ, & planiores, & aquis perennibus irriguæ, fuere his nationibus sui sapientes, qui, uti apud ceteras alias nationes antiquas, φιλοσοφοι erant, atque φιλυθεοι, ut Suidæ vocibus utar verbo Μαγοι. Est autem id observandum apud veteres quasque nationes, eosdem & *Sapientes*, *&* *Theologos*, *&* *Sacerdotes* fuisse.

Quæ fuerit Persarum de origine mundi sententia, incertum: nihil enim ferme tradunt veteres præter hæc duo: Persas & *ovum* mundi symbolum statuisse, & *ignem* coluisse (*b*); in quo cum Ægyptiis, Phœnicibus, Phrygibus, Chaldæis, Thracibus Orphicis, & vetustis Græcis consentiunt. Qui hæc interpretantur non sibi conveniunt. Ignem colere veluti supremi Dei simulacrum scripsit Maximus Tyrius (*c*); quod sane perspecte eum interpretari censeo. Duo ergo Persæ universi principia, *ovum* Chaos, quæ est *materia;* & *ignem*, idest αοχην, *Principium activum*, & *mentem*, statuerunt. Quæ quum sit & cæterarum nationum sententia; inde patet, cur *ovum* symbolum mundi apud veteres ferme omnes nationes reperiatur; *ignis* vero tam late per Asiam, Africam, & Europam cultus fuerit. Jam doctrina ignis Persarum cum Chaldaica illa oraculorum consentit (1).

Por-

(a) *In 3. cap. 1.*

(b) *Voss. de Idolol. lib. 2. cap. 64.*

(c) *Differt. 38.*

(1) Nihil hic memoro de duplici mundi Principio, bono uno, malo altero, quæ Zoroastrem Persam induxisse contendit Baelius *dict. art. Zoroast.* Vir enim veterum rerum Persicarum peritissimus Thomas Hyde *de vet. Persar. Relig.* eumque sectatus Humfredus Pridaus *in hist. Jud. &c.* negant id unquam ex Zoroastris libris deduci, aut unquam Zoroastrem docuisse, coæva esse principia illa, ut ut minus docti sic crediderint. Sed vide Breausobre.

Porro Indorum duo fuisse sapientium genera, *Brachmanes*, & *Germanes* (seu *Sarmanes* ex Clemente Alexandrino, *Samanes* ex Porphyrio) auctoritate Megasthenis veteris Indicarum rerum scriptoris, docet Strabo (*a*). Celebratissimi sunt in Græcia, Latinaque historia Indorum *Gymnosophistæ*. Quæ autem horum fuerit de origine mundi sententia, non admodum liquidum est. Mundi materiam aquam extitisse censebant, si Straboni fides: fluidum scilicet chaos, ut ego accipio; in quo cum reliquis Orientalibus conveniebant. Nec tamen αρχην excludebant; Deum enim omnium Opificem faciebant. Παλιγγενεσιαν *Regenerationem* admittebant omnium rerum, uti tradit Clemens Alexandrinus (*b*); quæ res non eodem modo ab omnibus accipitur. Sunt qui in hac doctrina Pantheismum reperiunt: quasi nempe veteres Indi, ut Siamenses, & Sinenses hodierni, agnoverint, Mundum ex duobus conflatum. 1. Materia crassiore. 2. & ætherea atque activa, quæ sit mundi *Spiritus*: Inde vero deduxisse rerum omnium generationem esse variam modificationem æthereæ cum crassiore materia, mortem vero esse παλιγγενεσιαν, idest transitum *Spiritus*, seu ætheris ex uno in aliud corpus, quæ & μετεμψυχωσις quoque sit. Revera qui de rebus Indicis & Sinensibus nostra memoria ad nos paulo certiora retulerunt, non dubitant hujusmodi apud illos Pantheismum regnare, eumque ab antiquis derivari (*c*). Proditum quoque a recentioribus istis scriptoribus est, Indos Philosophos rerum omnium emanationem ab una Dei substantia; exemplo Araneæ telam e sinu suo evomentis describere, aut Oceani, & vasculorum ex aquis Oceani repletorum (*d*). Ego ista affimare nolim ex hujusmodi loquendi tantum modis emphaticis, aut ex emphaticis exemplis: quum utrumque gentile sit Orientalibus Gentibus.

§. V.

(a) *Greg. lib.* 15. (b) *Stromat.* 5.
(c) *Desland. in hist. crit. Phil. lib.* 1. *cap.* 7.
(d) *P. Boucher. lettr. edifican.* 13. *cap.* 248. *Balius in dict. Art. Japon.*

§. V. *Phœnicum physiologia*.

SUccedant his Phœnices populi perantiqui ad imam oram Maris Mediterranei siti. Hæc gens adeo litterarum fama percrebuit, ut apud plurimos vulgatum fuerit, litteras a Phœnicibus inventas, ut tradit Plinius. Numeros etiam invenisse dicuntur, tum & Astronomiam, seu Sideralem scientiam: ad hæc Nauticam, & nova per Oceanum itinera, quæ apud Herodotum & Diodorum descripta habes. Omnimodæ tandem Philosophiæ peritos Pœnices facit Strabo (*a*). Sed ut veterum aliorum Philosophorum, qui Græcos præcesserunt, ita Phænicum nihil ad nos distincti pervenit, præter fragmenta quædam Sanchoniathonis Berytii, qui ante Trajana tempora vixisse dicitur, quæ tamen viri docti plurimi in dubium revocarunt (1). Ea in or-

(a) *Geog.* 14.

(1) Viri, ut dixi, plurimi, iique doctrina conspicui imposturam aliquam hac in re subodorantur. Et primum quidem, quod ad ætatem hominis istius pertinet, fabulosum id esse plurimis argumentis demonstravit Antonius Vandalius in *Dissert.* super *Sanconiathone*. At novem illos Sanchoniathonis libros non a Philone Bibliensi versos ex Phænicia lingua, sed confictos; aut certe a posteriore alio Græculo saburratos suspicatus est Joannes Henricus Ursinus *de Zoroastre*, *Hermete*, *&* *Sanchoniathone*. Henricus vero Dodvellus duas an.1791.edidit epistolas Anglicana lingua, in quibus id ex instituto aggressus est demonstrare, Sanchoniathonis illa omnia primum a Philone Biblio conficta, dehinc ab aliis nullo judicio, ut erant bona ex parte antiqui, adoptata. Richardus Simonius quo apud me nemo his in rebus nasutior, circa tempora Porphyrii Historiam Sanchoniathonis consutam conjicit *in Biblioth.crit.t.1.c.*11. Quod tamen minus verum videtur: quamdoquidem Athenæus *lib.*3. *cap.*36. *Dipnos.* qui integro ferme seculo est Porphyrio antiquior, Moschi simul meminit, & Soumietonis Phoenicum scriptorum: *peregrinus autem sit oportet* (inquit eum in locum Casaubonus) *in Republ. literaria; qui neget pro* Σουνιάθων *scribendum esse* Σαγχωνιάθων. Mitto quod addit ibidem Casaubonus, ejusdem Sanchoniathonis & Philonem Judæum, & Josephum meminisse: *in*

ordinem digessit Cumberlandus, commentariisque illustravit. Ex his fragmentis hæc de rerum *Origine* & *Constitutione* Phænicum fuisse videtur doctrina. 1. Universo huic præexstitisse *chaos turbidum*, *seu aerem tenebrosum*, idque per infinitum prope tempus. 2. Huic chaos πνευμα *Spiritum*, quem *vim genitalem* interpretatur Grotius (*a*). 3. Hunc *Spiritum* tandem aliquando captum amore των ιδιων αρχων (*Principiorum suorum* idque Platonicωs, ut videtur, seu id Sanchoniatho, seu Philo excogitaverit) arctius se Chao immiscuisse, eamque commistionem vocatam *cupidinem*. 4. Ex hoc conjugio natum Μωτ (Mosaicum byssum interpretatur Grotius), seu materiam quandam paullo corpulentiorem, licet mollem. 5. Hinc tandem factum rerum omnium Seminarium. Atque hunc in modum locus

(a) *De verit. Relig. Christ. lib.* 1.

in quo, inquit Fabricius, *proculdubio memoria excidit*. Gratum saltem fecisset, si Philonis, & Josephi loca indigitasset. Ipse vero Albertus Fabricius *Bibliot. Græc.lib.*1 XXVIII.§.3.variis prolatis opinionibus, rem, ut mihi videtur, in medio relinquit; at in partem negantem inclinat, Buddei judicio. Ego in Fragmentis Sanchoniathonis Platonismi vestigia deprehendi, non nego: at id satis non est, ut de libri genuitate dubitemus: potuit enim id ab Interprete Philone proficisci. Sed illud me magis commover, quod sequitur. Scripsit Philo iste Bibliensis, uti ex Suida conjicit Wossius, circa primi seculi finem, quo tempore Ethnicorum Religio eam maxime ob rationem contemtui esse cœperat, quod Deorum pluralitatem inducebat. Ethnici Philosophi, ut caussam suam honestius defenderent, tam Deorum, Dearumque copiam ad Physicas revocabant causas, & allegorias esse naturalium rerum docebant, Stoicorum potissimum exemplo. At Philo id videtur indignatus, quantum ex ejus præfatione in libros Sanchoniathonis, quam retulit Eusebius, patet; eamque ob rem ait in eadem præfat. se vertere voluisse Sanchoniathonis libros, ut avitam sustineret Religionem, demonstraretque tanti Theologi auctoritate, tot Deos virtutis merito factos. Hinc illæ lacrumæ. Nam alioquin scimus Ethnicos alios in eundem finem plura alia commentos. Sola Apollonii Thianæi vita a Philostrato scripta id evincit. Sed hæc talia sunt, ut ea neque negare, neque affirmare sit animus.

locus ille (*a*) ab Eusebio prolatus coagmentandus & explicandus est, si Auctorem sibi constare velimus. Apparet autem hinc. 1. Materiam universi statui fluidam & tenebricosam. 2. Principium poni naturam non genitalem solum, sed & intelligentem, uti ex vocabulis ιδιων αρχων liquidum est. Non recte igitur Eusebius hanc Phœnicum Cosmogoniam atheismi insimulat, quasi a mundi creatione omnem supremæ mentis curam excluserint. Rectius Grotius vestigia quædam Mosaicæ doctrinæ in hac narratione agnoscit (*b*).

Sed & illud non est tacendum, doctrinam *atomorum*, quam Leucippus, Democritus, Epicurus tam celebrem effecerunt, Phæniciis plurimos tribuere. Strabo enim (*c*), & Sextus Empiricus (*d*) Moscum quendam Phænicium (Mochum alii legendum utrobique putant) qui ante Trojæ excidium vixisse creditur, doctrinæ atomorum inventorem faciunt. Ex instituto hac de re & prolixe disputat Radulphus Cudvvorthus sub initium Systematis intellectualis, ibique vir elegantissimus & acerrimi judicii Mosshemius. Non vacat horum disputationem aut describere, aut colligere. Duo addo. 1. Hæc narratio unius Possidonii fidei nititur, de qua nonnihil addubitare videntur Strabo, & Sextus: re enim enarrata uterque addit, ει δε δει Ποσειδωνι πιςευσαι *si Posidonio creditur*: quod acute observatum Burnetio (*e*). Alterum idem observat Burnetius: *non mihi videtur*, inquit, *indolem antiquissimorum temporum referre iste modus philosophandi per hypotheses, & systemata, quem modum ab introductis atomis sequebantur Philosophi. Hæc Græcanica sunt, ut par est credere & sequioris ævi*. Quamquam non video, cur aut Phænices Græcis habendi sint agrestiores, quando constat humanitatem a Phæniciis venisse ad Græcos; aut admittendæ sint hypotheses & systemata, statim ac

(a) *Lib. 1. præpar. cap. 10.*
(b) *De verit. Rel. Chr. lib. 1. cap. §. 15. adnot. 2.*
(c) *16. Greg.* (d) *Lib. 1. adv. Physic.*
(e) *In Archeol. pag. 360.*

ac quis atomos corporearum rerum esse elementa dixerit. Quod vero Huetius (*a*) contendit Moschum hunc eundem fuisse ac Mosem *argumentis id facit tam infirmis*, inquit Buddeus (*b*), *ut paucos in sententiam istam sit pertracturus*.

§. VI. *Ægyptorum Physiologia*.

Ventum est ad Ægyptios. Antiquissimam eam esse Gentem, & literis olim florentissimam, gravissimi tradunt Auctores. Bochartus Chamum facit Ægyptiorum fundatorem (1). Sed ego ut tantam Ægyptiorum antiquitatem abnuo, ita ferre eos nequeo, qui Ægyptiorum litterarias res ad Cœlum evehunt. Diodorus Siculus (*c*) omnem Asiæ litterarum, Astronomiæ potissimum scientiam, ab Ægyptii repetit, quorum vult colonias esse plerasque Asiaticas nationes in quo ignoratione temporum, populorumque originum hallucinatur. Historia enim Mosaica, quæ pluribus ex caussis Ethnicis omnibus est præferenda, ex Asia

(a) *Dom. Evang. pr. 6.*
(b) *Hist. Phil. cap. 3. ad §. 14.*
(c) *Lib. 1.*

(1) Idque duobus maxime argumentis. I. Quod in Sacris Hebræorum litteris 1. *Paralip.* IV. v. 40. *& alibi*, Ægyptius vocetur terram Cham. II. Quod ipsi Ethnici Scriptores Harmoniam Ægyptum appellent, in Sacris vero Isidis χημια dicatur, auctore Plutarco *de Iside, & Osiride*. At, ut eidem Bocharto observatum, quum vocabulum Cham *calidum & nigrum* significare possit, cur non hinc potius Ægyptus Chami terra dici potuit? Sed cultus est in Africa Cham sub Jovenis Hammonis simulacro? id quidem video placere multis. At non æque video cur in posteris Noachi esse alius non potuerit, qui & ipse Cham diceretur; aut Chami posteros, qui in Africam devenerunt, communis parentis memoriam, relato inter Deos Chamo, colere non potuisse. Cur autem sic puto ea est ratio quod migrationes populorum tam antiquas non habeo, quam isti volunt: & primis illos mortales Noach, Sem, Cham, Japhet, tam cito eas terras deseruisse, quas primum incoluerant, non admodum simile vero putaverim.

Asia aliarum nationum omnium originem deducit. Sed & Geometria, cujus Ægyptios inventores faciunt Herodotus *in Euterpe*, Plato *in Phedro*, Diodorus (*a*), Strabo (*b*), Laertius *in proemio*, Jamblicus (*c*), vulgaris, & puerilis fuisse ante Græcos Philosophos reperitur. Siquidem Pythagoras, qui apud Ægyptios diu fuerat peregrinatus, quum excogitasset demonstrationem propositionis Euclideæ XXXXVII. libri primi, Hecatombem; Thales vero inventa circuli & trianguli *adscriptione*, vel *inscriptione* gaudio emotus Diis bovem immolasse fertur apud Laertium. Quæ inventa, & ob inventa gestientes lætitiæ demonstrant, nedum apud Ægyptios, sed apud Græcos ipsos Pythagoræ & Thaletis tempore puerilem fuisse Geometriam. Idem dicendum de Ægyptiorum Astronomia. Nempe quædam Cœli phænomena observabant Ægyptii & Chaldæi, sed observatu faciliora, & quæ hodiæ agrestes ipsi pagani observant. Fixarum quarundam ortus & occasus, enarrantium periodos & revolutiones vestigabant, iisque pro Kalendario, Agricultura, arte Genethliaca utebantur. At Planetarum theorias, Astronomiæ partem maxime operosam, nec Chaldæi unquam, nec Ægyptii intellexerunt, aut attigerunt. (*d*) Sane veteres magna consensione tradiderunt, Thaletem primum fuisse, qui Eclypses prædixerit (*e*): tantum in Astronomia Ægyptii & Chaldæi profecerant! & profecto quum & essent in Geometria, aliisque Mathematicis imperiti, & nondum Telescopiorum usus invaluisset, qui poterant in eas res ingenio penetrare, quas recentes Astronomi tot auxiliis stipati abstrusissimas esse fatentur? Hoc acûte perviderunt, si fides Proclo habenda Lunam esse, *αιθεριαν γην* *æthercam Tellurem*, & *αστερας πυρ*, *stellas ignem*, quod verum est.

De origine autem mundi sic censuisse Ægyptios, discimus ex Laertio in proœmio. Materiam universi Prin-

(a) *Lib.* 1. (b) 16. *&* 17.
(c) *De vita Pyth.* (d) *Burnet. in Arch. lib.* 1. *cap.* 13.
(e) *Laert. in Thal. Cic. de divinat. lib.* 1. *Plin. lib.* 2. *c.* 13.

Principium esse *ὕλην molem confusam*. Ex hac discreta quatuor στοιχεῖα elementa, & propterea animantia perfecta, sed præstat hac de re audire Diodorum in primo sic differentem ex Ægyptiorum sententia. (*a*) *Quum primum res universæ existere cœperunt, unius vultus* (1) *fuisse Cœlum & terram, permista eorum natura. Postquam discessissent a se ista corpora, mundo contigisse eum, quem nunc videmus, ordinem: aerem autem perpetui motus factum compotem. Hujus quod maxime erat igneæm, ad sublimia loca evectum, quippe quum sursum tendat ob levitatem talis naturæ: eademque de causa Solem & ceteram siderum multitudinem mansisse in perenni vertigine: quod vero cænosum ac turbidum cum humida concretione imo subsedisse in loco, vi gravitatis. Sed hoc quoque cum volutaretur in se, versareturque perpetuo, ex humidis mare, ex solidioribus edidisse terram; sed cœnosam mollemque valde. Hanc vero, ut primum qui soli adest ignis collucere cæpit, incaluisse; tum vero quum fermentaretur summa facies, intumuisse pluribus in locis humentia, atque iis putredines extitisse tenuibus pelliculis circumdatas. Quod etiam nunc in stagnis locisque uliginosis fieri conspicitur, ubi post refrigeratum solum, subito incalescit aer, non autem paulatim immutatur. Quumque ad eum modum ex calore fœta impleta essent quæ madebant, iis fœtibus advenisse alimentum noctibus ex circumfusa nebula, diebus vero eos ab æstu solidatos. Postremo quum ad sui plenitudinem venissent ii fœtus, perustaque, atque ita rupta essent membranarum involucra, enatas apparuisse omnimodas animantium formas. Horum alia plurimum sortita caloris ad loca supera abiisse, facta volucria: & quæ terrestri crassitie essent prædita, ea in reptilium & aliorum humi viventium posita classe. At quæ de humente natura traherent plurimum, ea quoque ad locum per-*

(a) *In Tim. lib.* 1.

(1) *ἰδέαν*, *adspectum*, *faciem*, quidquid ex universo cernitur. *Vultum* vertit Grotius Ovidium imitatus.

Ante mare & terras, & quod tegit omnia Cœlum;

Unus erat toto naturæ vultus in orbe.

perlata cognatum ſibi, dicique natantia. At tellurem, quum & ab æſtu Solis & a ventis magis magiſque induruiſſet, ad poſtremum non ſuffeciſſe gignendis majoribus animantium; ſed ea ex mutuo coitu cæpiſſe gigni. Videtur ab his quæ dicta ſunt nec Euripides diſſentire, qui Anaxagoræ Phyſici diſcipulus fuit. Nam is in Menalippe ſic loquitur,

Figura ut una fuerit, & Cœli & Soli:
Secreta quæ mox ut receperunt ſtatum,
Cuncta ediderunt hæc in oras luminis,
Feras, volucres, arbores, ponti gregem,
Homines quoque ipſos . . . .

De prima igitur rerum origine (ex Ægyptiorum ſententia) talia ſunt quæ accepimus. Qui Diodori locus oſtendit Mechanicam philoſophandi rationem non penitus fuiſſe veteribus ignotam (1).

Hæc autem Diodori narratio huc redit. 1. Extitiſſe Chaos quoddam primigenium: 2. Deinde motu partes univerſi ſingulas locum ſuum accepiſſe, ita ut vi mechanica ignis ſublimem locum, terra infimum, media corporea medium obtinerent: 3. Animantia omnia ex molli

(1) Unus apud Ægyptios artium omnium & diſciplinarum inventor audit Mercurius, quem *Triſmegiſtum*, ideſt ter magnum vocant. Quis autem fuerit Mercurius iſte, quando vixerit, quid ſcripſerit, quæ fuerint ejus columnæ, ad quas legendas tanta aviditate peregrinabantur Græci, contendunt Philologi, & lis adhuc ſub Judice eſt. Conſulatur Burnetius in *Archeol.* loc. cit. Hermannus Conringius lib. 1. *de Hermetica Medicina*, Urſinus *de Hermete &c.* Narrat Jamblicus a Mercurio ſcriptas duas Myriades voluminum: Manetho vero (uterque apud Euſebium in primo *Præparationis*), ſex Chiliades, quingentas, & viginti quinque ſupra tres Myriades. Ex hoc autem viri quidam eruditi conjiciunt nunquam extitiſſe Mercurium, ſcriptaque omnia, aut pleraque Ægyptiorum, ut majori in honore haberentur, majoriſque eſſent auctoritatis, ſub Mercurii nomine vulgata. Nam quod contendit Huetius, Mercurium eundem fuiſſe atque Moſem, & Mercurii columnas Moſaicam Doctrinam continuiſſe, id quale ſit, viderint alii.

molli adhuc Tellure nata, & adaptata locis, in quibus nascebantur. Sed iidem Ægyptii, ut tradit Laertius, addebant, Mundum hunc, ut mechanice ortus est, ita fore interiturum, idque, aut combustione, aucto ignis calore, aut inundatione, excrescentibus aquis. Nulla in hac narratione alterius activi principii fit mentio, præterquam motus. Sed fortassis Diodorus, ut physicorum est mos, explicatis rebus mechanice, non putaverit fieri oportere mentionem Divinitatis. Nam alioquin constat Ægyptios suum *Chneph* veluti supremum numen ovum ore tenens, quod esset Mundi symbolum, depinxisse. Non recte igitur Eusebius Atheismi hanc Ægyptiorum Cosmogeniam accusat.

§. VII. *Thracum doctrina de rerum corporearum origine.*

Literarum Thracum auctorem magna consensione Veteres faciunt Orpheum (1). Is rerum originem

(1) Hunc ante bellum Trojanum, & quidem *μιᾷ γενεᾷ ὕστερον una generatione* vixisse, ex antiquiorum traditione Græcorum scribit Theodoretus (*de Græc. affec. curat. serm.* 2.) Tradit Diodorus Siculus libro quarto in Ægypto omnem pene suam Physiologiam, & Theologiam Orpheum didicisse, quod confirmare nititur Burnetius (*Arch. lib.* 1. *c.* IX.), ut nempe statuat Ægyptiorum Mercurii, Phænicum Sanchoniathonis, Orphei Thracum, Cosmogeniam unam eandemque esse: quippe & ab Ægyptiis Sanchoniathonem sua omnia accepisse scribit Philo apud Eusebium. Sed si ullus unquam fuit Orpheus, vero est proximius, ejus Physiologiam atque Theologiam ab Oriente potius profectam, unde originem duxisse Thraces pluribus demonstrat vir doctissimus Paulus Pezronius *de origine Gallorum*. Sane Thracum, quæ fertur de Universo doctrina cum orientali convenit. Dixi autem, si ullus unquam fuit Orpheus; quoniam non abhorret a vero, uti Ægyptios Sacerdotes sub Hermetis nomine, ita Thraces sub Orphei sua vulgasse. Revera negat Aristoteles (*apud Tull. lib.* 1 *de nat. Deor.*) ullum fuisse Orpheum, esseque id nomen fabulosum censet, cui & Dionysius quidam a Suida laudatus, & Androtion apud Ælianum *var. hist. lib.* VIII. *cap.* VI. & Gerardus Vossius *de Arte Poetic. cap.* XIII. adstipulantur. At Vossio præsertim irascitur Burnetius: hic quippe tale in Orpheo Cosmologiæ suæ præsidium reperisse sibi visus est, ut

nem eodem ferme explicuit modo, quo recenſiti alii, ut pulchrum ſit videre totam antiquitatem in uno hoc mirifice conveniſſe, ex Chaos primum orta omnia. *Æthera* & *Caos* pro univerſi *initiis* habuiſſe Orpheum, ſcribit Suidas, voce ὀρφεύς, ſed quæ tamen a Deo eſſent facta. Primus præterea Orpheus fuiſſe dicitur, qui Lunam, & reliquas Stellas perinde ut terram noſtram incoli & habitari docuerit. Certe in Orphicis hoc dogma olim lectitatum teſtatur Plutarchus (*a*), & ex eo (*b*) Euſebius. Hinc fortaſſis idem hauſerunt Anaximenes, Anaxagoras, Ariſtarchus, Democritus, aliique veterum Græcorum plures, ut diſcere poſſimus, non eſſe hanc recentiorum tantum Aſtronomorum opinionem, ſed cum Mundo ipſo fortaſſis natam; qua profecto nihil eſt validius ad Dei ſapientiam, potentiam, bonitatem intelligendam. De Luna Orpheus, apud Proclum in Timæum, hæc habet

Π πολλ' ὄρε ἔχαι, πολλ' ἄστεα, πολλα

Hæc Montes habet, & Urbes, ædeſque ſuperbas.

Conjungi poſſunt cum Orpheo Linus & Muſæus, quorum ille præceptor, hic diſcipulus Orphei fuiſſe dicitur. De Lino hæc prodidit Laertius in proemio, eum nempe carminum ſuorum hoc feciſſe initium,

Olim tempus erat, ſimul indigeſta jacebant

Quo cuncta . . . . . additque inde Anaxagoram ſententiam illam ſuam accepiſſe, *Omnia ſimul erant, Mens autem accedens ea in ordinem induxit*, quæ Moſaicam ſapit Coſmogeniam. Muſæum præterea, eodem Laertio teſte docuiſſe ferebant ἐξ ἑνὸς τὰ πάντα *ex uno omnia, fieri & in unum reſolvi*, quod de Chaos ut firmata erat atque vulgata veterum traditio, intelligi de-

(a) *De Placit. lib.* 1. *cap.* 13.
(b) *Præp. Lib.* 15. *cap.* 30.

audacter ſcripſerit in Archeologiis *l.* 1. *c.* 9. *Hanc, ſi ab umbris revocare liceret, ut ille olim ſuam Euridicem, ad probandum doctrinam noſtram circa rerum origines unus valeret multes teſtes*. Legatur de hac eadem re Andreas Chriſtianus Eſchembachius in *Epigene de Poeſi Orphica*.

debet (1). Orpheo jungendus Hesiodus (2) aliique veteres Græciæ Poetæ, qui Cosmogonias, & Theogonias cæcinerunt; nihil autem habent aut novi, aut proprii. Omnes hoc unum recinunt, omnium primum extitisse chaos; inde natum universum, & quidem mechanicis motionibus, non sine supremæ cujusdam mentis cura. Ea de re legatur Grotius de veritate Religionis Christianæ (*a*) & sæpe laudatus Burnetius *in Archælogiis* (*b*), quo in loco το αρχαιον χαος omnium vete-

(a) L. 1. §. 16. (b) L. 2. c. 1.

(1) Cæterum in his verbis Johannes Franciscus Buddeus *Hist. Eccl. Vet. Test. period.* 11. *sect.* 11. *ad* §. 18. Orphei simul & Musæi Panthæismum detexisse sibi visus est. Vult ergo omnem illum τελετων *ceremoniarum* apparatum, quo suos initiasse Orpheum tradunt veteres, huc directum, ut horribile dogma, *Naturam esse Deum*, idest Pantheismum, animis inculcaret suorum. Ergo ubi Burnetius sanctioris Theologiæ Orpheum Doctorem ita facit, ut Mosi audacter conferat; Buddeus profanæ impietatis facit propagatorem. Angli pantheistæ de Lino, non de Musæo, versum illum referunt.

Εκ παντος δε τα παντα, και εκ παντων παν εστι, *ex toto quidem sunt omnia, ex omnibus est totum* (*Pantheisticon pag.* 5. *apud Sykes connexion de la Religion naturelle & de la revelee pag.* 85.) *Hujus autem versiculi*, sequuntur, *quem semper habent in ore, fusior est explicatio . . . Universum itaque, cujus exigua portio est mundus hic aspectabilis, affirmant esse infinitum tamextensione, quam virtute; continuatione vero totius & partium contiguitate unum: immobile secundum totum, quum extra eum nullus sit locus aut spatium: mobile autem secundam partes sive per intervalla numero infinità: incorruptibile simul & necessarium utroque modo, existentia scilicet æternum & duratione: intelligens etiam eminenti quadam ratione....: cujus sunt denique partes integrantes semper eædem, ut partes constituentes in motu.* Hæc illi Lini versiculum explicantes. At ita veteres interpretari est velle recentium notiones antiquorum verbis affigere. Quid est aliud videre duplices Thebas, & geminum Solem?

(2) Ex Hesiodo potissimum suum Chaos, & mundi hinc geniti originem describit Ovidius in primo *Metamorphoseor.* ubi canit.

Ante mare & terras, & quod tegit omnia, Cœlum,
Unus erat toto naturæ vultus in orbe.
Quem dixere Chaos, rudis indigestaque moles.

Legatur totus locus.

veterum nationum atque Philosophorum consensione probatum, plurima eruditione demonstrat.

CAPUT II.

De Physiologia Graecanica.

§. I. *Et primum de Secta Jonica.*

Postquam philosophandi libertas apud populos obtinuit (1), Physici apertius de rebus naturæ & disseruerunt, & scripserunt, Physicamque a Teologia sejunxerunt, in primis Græci. Horum præcipuas Sectas ad tres retulerunt veteres historiæ philosophicæ Scriptores, *Jonicam*, *Italicam*, *& Eleaticam*. Jonicam Thales Milesius, aut, ut Burnetio placet, Phænix, fundasse dicitur Augustino (*a*), Anaximander vero Diogeni Laertio (*b*). Sed quum hic fuerit Thaletis discipulus, potuit eidem id tribui, qui auxerat, quod Magister inchoaverat. Dicti autem sunt Jonici peculiari nomine *Physici*, quia relicto, ut dixi, prisco theologico philosophandi more per symbolorum caliginem, naturales tantum res scrutabantur: ex quo fortassis factum est, ut Thales pluresque alii Jonici Athei audirent, quod necesse erat contingere Philosophis paulo liberioribus apud ineptas illas & stupidas nationes.

Jam Universi materiam fluidum quoddam statuerunt Jonici ferme omnes, in quo a *Chaologis* antiquioribus non discesserunt. *Aquam* materiam hanc appellabat Thales, Orientalium *Maim*, ut puto, imitatus; Anaximander vero *infinitam quandam extensionem*, *quoad* to-

(c) *De Civit. Dei lib. 8. cap. 2.* (d) *In proœmio.*

(1) A Thalete videtur hæc apud Græcos libertas cæpisse. Antiquiores enim Philosophi ob populi superstitionem vetabautur de rerum natura aperte loqui: itaque duplicem adhibebant linguam, *Theologicam* unam cum populo, qua sententias symbolorum caligine involvebant; alteram *Physicam* cum initiatis, quod Burnetius in Archæologiis passim observat.

totum immutabilem , mutabilem vero quoad partes , ex quo nascerentur & in quam redirent omnia, ut retulit Plutarchus *de Placitis in primo*: Anaximenes Anaximandri discipulus *aerem infinitum* vocabat. Anaxagoras vero Anaximenis discipulus, *infinitum quoddam , sed ex infinitis particulis variorum generum , similium tamen , conflatum:* ut videre possis Jonicos ferme omnes , alios quidem clarius, alios vero paulo obscurius , eadem de prima rerum origine dicere . Jam Anaxagoræ doctrinam ita elegantissime describit Lucretius,

Nunc & Anaxagoræ scrutemtur homœomeriam.
Principium rerum , quam dicit homœomeriam:
Ossa videlicet e pauxillis atque minutis
Ossibu: sic & de pauxillis atque minutis
Visceribus viscus gigni: sanguenque creari
Sanguinis inter se multis coeuntibu guttis:
Ex aurique putat micis consistere posse
Aurum: & de terris terram concrescere: parvis
Ignibus ex ignem: humorem ex humoribus esse:
Cetera consimili fingit ratione, putatque.

Quid autem senserint de principio universi activo Jonici, acerrime disputari solet. *A Deo factum esse mundum dixisse* Thaletem , scribit Laertius . Deum *cuncta ex aqua finxisse* doctrinam esse Thaletis tradidit Cicero (*a*). At id magna consensione veteres Anaxagoræ tribuerunt , ipse in primis Cicero eodem loco, quum scribit: *Inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene disciplinam , PRIMUS omnium rerum descriptionem & modum , Mentis infinitæ vi ac ratione designari ac confici voluit*. Nota sane est Anaxagoræ sententia πάντα χρήματα ην ομȣ, ει τα νȣς φλοων διεκοσμησε *omnia simul erant confusa, deinde mens superveniens ea ordine digessit*. Eam ob rem locum hunc Ciceronis depravatum suspicatur Bælius (*b*). At L' Escalopiter doctus & eruditus Jesuita, qui Cice-

(a) *De Nat. Deor. lib. 1.*
(b) *In dict. art. Anaxag. Rem. D.*

ceronis libros *de natura Deorum* perpetuis commentariis illustravit, rem ita componit: Thaletis quidem eam esse doctrinam, ab Anaxagora vero longe lateque promulgatam. Et quidem τὸ *primus omnium* non ad Thaletem, sed ad Anaximandrum, Anaximenem, aliosque Jonicos, qui nihil diserte de Principio activo universi monuerant, referri commode potest.

Jam vero, si Burnetio credimus, hanc immensam fluidamque materiam in *vortices* disposuere Jonici. Præterea de Planetis & Stellis fixis idem senserunt, quod hodie doctissimi Astronomi. De Anaxagoræ vorticibus videtur testari Plato in *Phædone*, quo in loco inducitur Socrates deridens *circumpositum Telluri ab Anaxagora vorticem*. Sed & Clemens Alexandrinus (*a*) Anaxagoræ δίνας *vortices* memorat, eosque ἀνοήτων *stulte positos* appellat. Porro Lunam esse *corpus opacum* ἀλαμπὲς καὶ ζοφώδη, & a Sole *illustrari* Jonicorum erat doctrina. *Sed & habitari Lunam, & esse in ea colles, & valles* totidem verbis dicebat Anaxagoras. Is præterea Solem dicebat μύδρον διάπυρον *massam ignitam* & candentem. Quibus recitatis subdit Burnetius *gratulari nos oportere veram Cælorum Physicologiam, quam nuperis seculis restitutam vidimus, antiquis sapientibus non ignotam fuisse*. Interim valde vereor ne his antiquorum vocabulis notiones affigantur recentiorum, sic enim habeo, dixisse quidem Jonicos aliquid, quantum Burnetius contendit, non dixisse (1)

§. II.

(a) *Strom.* 2.

(1) De Geometria Thaletis ex instituto disserit Stanleyus (*Hist. Phil. part.* 1. *cap.* VII.) Proclus ab Ægyptiis Thaletem Geometriam ad Græcos derivasse scribit (*in Euclidem. l.* 1.): sed plura ei addidisse fatetur. Hujusmodi quædam Institutionibus suis Geometricis admiscuisse Euclidem constat. Stansleyus enumerat sequentia.

I. *Quævis diameter circulum bifariam secat:* quæ definitio potius habenda est diametri, nec est cur hanc ob rem magnas Thaleti gratias habere debeamus.

II. *Triangulorum Isoscelium anguli ab basim sunt inter se æquales, & productis &c.*

III. *Si duæ rectæ sese mutuo secent, angulos ad verticem faciunt inter se æquales.*

IV. Ei-

§. II. *De Secta Italica, deque ejus auctore Pythagora.*

SEctæ *Italicæ* auctor perhibetur Pythagoras, qui seculo ante Christum VII. floruit. Nemo hoc Philosopho aut in rerum perpetua inquisitione pertinacior, aut magis in peregrinatione literaria infatigabilis, aut mente acutior. Ex eis fontibus totam pene philosophiam suam Græcia irrigavit, potissimum in iis quæ ad Mathesim & Metaphysicam pertinent. Præceptorem habuisse Pherecidem quemdam Syrum scribunt veteres; sed & Ægyptios, & si quibusdam credimus, Hebræos, tum Chaldæos, atque Persas literarum flagrans studio adiit, & in ea peregrinatione quadraginta circiter annos consumsit; atque, quo magis se insinuaret in singulorum adyta & arcana, omnium fere quum Græcorum, tum Barbarorum Sacris initiatum ferunt (*a*). Pythagoras innumeros habuit ex Asia atque Europa egregios sectatores, & qui ejus Philosophiam longe lateque provexerunt. Profert eos Stanlejus (*b*) *in historia philosophica*. Eorum illustriores fama fuerunt Archita Tarentinus, Empedocles Agrigentinus, Ocellus Lucanus, Parmenides Eleates. Sed & Plato, quamquam videatur ad Jonicam pertinere sectam, Pythagoricus & ipse fuit; quandoquidem a Pythagora non mathematicas modo res, sed metaphysicas quoque accepit, veterumque Pythagoreorum fuit studiosissimus. Ex his (nam consentiunt veteres nihil eum literis mandasse) ejus dogmata petenda; nec tamen sine magna cautione: nam quum varia vulgaverint, argumento est & suas magistri sententiis admiscuisse.

In confesso est ex veteribus Græciæ philosophis neminem Pythagora longius latiusque Mathematica prove-

(a) *Laert. Porph. ac Jamb.* (b) *Part.* 8. *cap.* 23. 24.

IV. Eidem tribuit prop. 26. libri primi Euclidis. Tribuit & 1. 2. 3. 4. & 5. libri quarti *Ramus*. Legatur & Proclus in Euclidem.

vexisse. Ejus inventa omnia, & augumenta copiose simul & perspicue enarrat Stanlejus. Tres Pythagoras mentis humanæ status, quod ad scientiam attinet, statuebat, *infimum*, *supremum*, & inter utrumque *medium*. In infimo Mens est, quousque *sensu* utitur, & circa ea, quæ sunt *sensibilia* occupatur: In *supremo* versatur, quum quæ sunt *intelligibilia*, ab omni materiæ concretione segregata, contemplatur. Medius vero status est *Geometria* & *Arithemetica*. Homines a *sensibilibus* incipere, ad *intelligibilia* vero ferri non posse, nisi status *medii*, idest Geometriæ, & Arithmeticæ ope docebat: Geometriam enim neque circa *sensibilia*, neque circa *pura* intelligibilia versari, sed utraque conjungere, gradumque esse a *sensibilibus* ad *intelligibilia*. Quod tam præclare dictum est, ut avidissime illud Plato, Platonicique arripuerint.

In investigatione *naturæ* has debere esse primas Philosophi curas, ut ex quibus principiis omnia sint facta, requireret, Pythagoras atque Pythagorici docebant, ut auctor est Sextus Empiricus (*a*). Ipsi vero, cunctis attente perpensis, hoc primum reperisse sibi videbantur, *apparentia hæc ex non apparentibus constare oportere*, idest *composita ex simplicibus* c nisi enim simplicia sint, sed omnia sint composita, nulla esse rerum *principia prima*. Unde conjiciebant *corpora ex incorporeis* fieri. Quæ autem sint hæc principia, ut ex eodem Empirico discimus, Pythagoricis non convenit. *Unitatem* & *binarium indeterminatum* statuunt, ex quibus contendebant *natos numeros*, ex numeris *puncta* & *lineas*, hinc *plane* omnia & *solida*. At alii ex *puncto* omnia facta docent: inde enim *lineas*, ex lineis *superficies*, ex superficiebus *solida* nasci. Quæ quum Pythagoras Pythagoreique passim docerent, factum est, ut veteres omnes scripserint, *rerum corporearum elementa ex Pythagoreorum doctrina esse numeros*. At si *numeri*, ut Arithmetici solent, *abstracte*, accipiantur, quis mortalium unquam intellexerit, qui possint *corpora ex numeris* conflari? Quis non

(a) *Adv. Math. lib. 9.*

non videat quam sint hæc absurda & Philosophis doctissimis indigna? Eam ob rem viri docti in varia iverunt sententias: Itaque tuentur allegoricos ea dicta esse numerisque intelligi aut *atomos*, aut *ideas Platonicas*, aut rerum *ordinem* & *concentum* ex *unitate* suprema, *Deo* nempe, profluentem, aut similia, quæ longum esset examinare (1).

Jam

(1) *Quod numeros* (inquit Burnetius in Archæolog. lib. 1. c. IX.) *pro rerum principiis habuerit Pythagoras, testantur omnes veteres, Plato, Aristoteles cum suis commentatoribus Græcis, Plutarchus, Sextus Empiricus, ceteri: neque testantur modo, sed ea de re ut nota & confessa varie differunt, discutiunt, exponunt, refellunt. Caret tamen tam fundamento, quam ordine hic modus philosophandi: Numeri enim sequuntur res, rerumque divisionem: neque si antecederent, aut corporibus molem, aut animabus & mentibus cogitationem conferre poterant, quum utrisque destituuntur. Manifestum sane est numeros, præter numeros, nihil posse generare .,. Quapropter cum omnia ex numeris composuit Pythagoras, subintelligere non potuit causas efficientes, neque materiales, sed aliquo modo exemplares, imagines nempe quasdam rerum e suis causis exorientium. Quemadmodum enim numeri progrediuntur ab unitate, sive monade omnium simplicissima radice, in magis magisque compositos, novasque induunt proprietates in illo progressu; ita a Deo simplicissimo recedunt gradatim rerum productarum classes, retinentque characteres aliquo modo suis numeris analogos.* Hæc Burnetius. At Jacobus Brukerus in *Schediasmate Historico-Philosophico de convenientia numerorum Pythagoræ cum ideis Platonis, harumque ex illis origine*, si Buddeo credimus (*in Hist. Phil. pag. 99.*) evincit numeros hujusmodi Pythagoricos nihil esse aliud, quam *ideas* Platonis. Ipse interim Buddeus Burnetio adhæret. At alii magnis argumentis atomos interpretandos numeros illos censuerunt, quod indicare videtur Sextus Empiricus loco superius prolato. Legatur Cudworthus *in Syst. Intell.* Nolim tamen eo niti argumento, quod numeros vocaverit Pythagoras *Monades*; Monadis tantum meminere Pythagorici omnes, non etiam *Monadum*: Nec defuere, qui in hac Pythagoræ doctrina Pantheismum subodorati fuerint. Auctor est Cicero Deum Pythagoræ fuisse *Mentem per universum commeantem, ex qua animi nostri caperentur*. Ergo quum docent Pythagorici animas ex *Monade* nasci, *Monas*, unde cuncta progignuntur, Deus est, ex quo & animi, & reliqua fiunt. Quid si Pythagoras, ut erat ille assuetus ænigmaticos philosophari, Monadis nomine intellexerit *Chaos* primigenium? Nam mirum certe est potuisse illum a sententia tanta antiquitatis consentione firmata omnino discedere.

Jam de Universi ordine hæc censuisse Pythagoram scribit Burnetius. Solem in centro mundi nostri, seu systematis planetarii, situm immobilem: Tellurem vero circa Solem circumagi: Cœlos fluidos & æthereos statuisse; singulasque stellas pro totidem mundis numerasse, auctor est Plutarchus de *Placit. Phil.* (*a*) Quod spectat ad Solem, rem aliter videtur narrare Simplicius (*b*): nempe Pythagoram in mundi centro *ignem* statuisse, &, *qui penitus hæc intelligunt*, affirmare ignem illum esse *vim procreantem, nutrientem, & excitantem*; mundique centrum illud esse Telluris centrum, non Universi. Certe Laertius (*c*) *Philolaum* primum facit auctorem ejus systematis, *terram motu in orbem ferri*. Nec valde repugno potuisse, ut *Philolaum*, ita *Aristarchum Samium* ex *Pythagoræ* fontibus systema illud hauriре. Sed viri docti, Ezechiel Spanhemius, & Joannes Albertus Fabricius *in Biblioth. Græc.* (*d*) perperam Pythagoreis hanc sententiam tribui contendunt. Nec diffitendum est, antiquorum verba paulo intorqueri a recentioribus istis interpretibus.

§. 18. Paucis nunc complectar, quid de *Deo, & anima mundana* docuerit Pythagoras. Tullius (*e*), & Lactantius (*f*) testificantur Pythagoræ definitum Deum *animum per universas mundi partes commeantem atque diffusum, ex quo omnia, quæ nascuntur animalia, vitam capiunt*. Cicero hæc ita accepisse videtur *quasi animi nostri essent partes divinæ ipsius naturæ*. Quod si verum est, profecto manifestarius Pantheista fuit Pythagoras: nec enim aliud Spinoza, aliique Pantheistæ docent (1). Vide quæ dicta sunt pag. 19. not. 1. Justinus

(a) *Lib* 2. *cap.* 13. (b) *In Arist. de Cœlo cap.* 8.
(c) *Lib.* 8. *segm.* 85. (d) *Lib.* 1. *cap.* 20. §. 9.
(e) *Lib.* 1. *de nat. Deor.*
(f) *Inst. lib.* 1. *cap.* 5.

(1) Pantheistæ Angli in *Pantheistico* pag. 54. & 55. apud Sykes (*Connexion de la Religion naturelle & de la revelee tom.* 1. *pag.* 87. 88.) eodem prorsus modo loquuntur.

Modimperator
In mundo omnia sunt unum,
Unum-

ſtinus Martyr *in Protreptrico* ita & ipſe de Pythagoræ Deo diſſerit, ut Pythagoræ Pantheiſmum confirmare videatur. *Unus eſt*, inquit, *Deus, non ille autem, quemadmodum nonnulli ſunt ſuſpicati, extra hunc mundi ornatum; ſed ipſe in ſe totus in CIRCULO TOTO* (univerſum accipiunt) *omnes inſpiciens generationes. Omnium ipſe eſt TEMPERATIO, & virtutum operumque ejus omnium OPIFEX, PRINCIPIUM omnium. UNUM, Cœli lumen, & parens omnium, MENS & ANIMATIO univerſorum, circulorum omnium MOTIO*. Nec tamen hinc moveor, ut Pythagoram pantheiſtam faciam. Nam I. Hæc eſſe, ut referuntur, ab illo dicta, vix mihi perſuaſerim, in tanta potiſſimum Pythagoreorum diſſenſione, & varietate II. Tenuit Pythagoras veterum Orientalium emphaticam docendi rationem. III. Tenuit & ænigmaticam, quæ occaſio fuit, cur ejus dicta in partes varias diſcipuli traxerint, uti in rerum obſcurarum interpretatione uſu venit.

Sed & illud inter Pythagoreorum dogmata valde eſt celebrandum, *anima quadam mundum eſſe animatum*, quod placuit Platoni, Platoniciſque ferme omnibus, placuit & recentioribus plurimis, in primis, *Cudvvortho*, *Moro*, *Clarkio*, *Nevvtono*, aliiſque. Legenda omnino ſunt, quæ de *cauſa genitrice* diſſerit Cudvvorthus, & quæ ibi doctiſſime adnotat *Moſshemius*. Me prohibet inſtituti operis ratio longius progredi: ad pauca

Unumque eſt omne in omnibus.

Reſp.

Quod omne in omnibus Deus eſt.

Æternus ac immenſus,
Neque genitus neque interiturus.

Modimp.

In eo vivimus, movemur, & ſumus.

Reſp.

Ab eo natum eſt unumquodque
In eumque denuo revolutu-rum,
Omniumque ipſe principium & finis.

Modimp.

Carmen occinamus
De natura univerſi.

Reſp.

Quidquid eſt, hoc omnia animat,
Format, alit, auget, creat
Sepolit recipitque in ſe omnia
Omniumque idem eſt Pater;
In idemque omnia quæ oriuntur
De integro atq; eodem occidunt:

ca verba rem conferam. I. Plurima esse in Tellure rerum genera quæ vivunt, *plantas* nempe, & *animantia*, non est quod dubitemus. II. Has res omnes ex *seminibus* suis, aut *ovis* statis quibusdam temporibus prodire in compertis est. III. Temporis harmoniam quandam esse inter plantarum, animantiumque generationes, fierique eas non ordinata tantum perennitate, sed & successione quadam pene immutabili, itaut licet nec omnia semina, nec omnia ova eodem anni tempore pariant; eodem semper anni tempore in eadem regione, ejusdem generis semina, & ova adaperiantur. IV. Sequi generationes istas vim caloris, ejusque incrementa, aut decrementa. Quibus ex rebus hæc sequi videntur. I. Esse in universo, saltem in Tellure nostra *vim quandam genitricem*, *Principium quoddam hylarchicon*, *archæon*. II. Causam hanc mechanicis legibus operari, varieque agere in variis seminibus, aut ovis. Naturæ esse mediæ, igneæ scilicet, aut cum igne conjunctæ, & si *Stoicis*, atque *Heraclito* credimus, ignem ipsum. IV. Causam hanc eam fortassis esse, quam veteres, Aristoteles potissimum, *Naturam* appellabant. V. Eam tamen a *mente* universi creatrice pendere (1).

Ex Pythagoreorum omnium scriptis unus ad nos *Ocel-*

(1) Sed in eo gravissima inter Philosopos versatur quæstio, an hæc *Natura*, *Causa Genitrix*; *Principium Hylarchicon*, aut si aliud est vocabulum, quo id quod volo clarius explicem, ipsa sit *Dei voluntas universi creatrix & conservatrix*, an res aliæ a Deo conditæ, & inter causas, ut vocant, *secundas* referendæ? Plurimi veteres Ecclesiæ Patres, in primis Gregorius Nyssenus, *in Dial. de anima, & resurrect.*, & Augustinus non aliam agnoscere videntur *Naturam* preterquam Dei voluntatem. Sequiores vero Theologi, iis exceptis, *qui physice omnia a Deo prædeterminari* docent, naturam aperte a Deo distinxerunt, eoque vocabulo causarum secundarum vires intellexere. Nam qui *Physicam prædeterminationem* induxerunt, omnes videntur *activas vires* ab universo eradicasse. Saltem Auctoris operis vulgatissimi *Actions de Dieu sur les Creatures*, qui horum partes magna doctrina, & elegantia tuetur, hanc esse sententiam, nemo, qui legerit, dubitabit. Ego, si quod sentio dicere non prohibeor, & intelligo Creatura-rum

Ocelli Lucani libellus demandatus est. In hoc libro mundum esse æternum, tam quoad ad formam, quam quod ad materiam, statuit. Sed quisquis hunc librum legerit. Aristotelicam in eo contineri doctrinam facile adorabitur. Nec dubitant viri docti pluri & acuti librum esse ψευδεπίγραφον. Legatur Albertus Fabricius in *Bibliot. Græc.* Certe in libello *Timæi Locri*, & in Platonis *Timeo*, qui ex illo pene totus est haustus, mundum, Deosque minores omnes a Deo supremo factos, scribitur: fuit autem & hic Timæus Pythagoreus. Præterea Plutarchus (*a*) veterum Phylosophicarum opinionum callentissimus, diserte scribit, *Pythagoras & Plato genitum a deo mundum ajunt.*

§. III. *De Sectis, quæ ex Jonica & Italica prodiere; & primum de Academica, seu Socratica, Platonica.*

Ex *Jonica* simul & *Italica* aliæ Philosophorum Sectæ prodiere: *Academica* enim, quæ a Socrate videtur cœpisse, tum *Peripatetica* & *Stoica* philosophia, Jonicorum & Italicorum fontibus pene omnis est irrigata. Socratica, seu Academica, atque hinc primus ejus ramusculus Platonica Philosofia in Theologicis magis, Geometricis, atque Ethicis, quam in Physicis præcelluit. De Universo hunc in modum censuisse Socratem & Platonem scribit Plutarchus (*b*): *Socrates* & *Plato (ambo enim idem de universo senserunt) tria statuunt principia* τον θεον, τὴν ὕλην, και τὴν ιδεαν, *Deum seu Mentem, Materiam*, & *Ideam. Mens est quod Deum nominant. Materia primum rebus orientibus, & intereuntibus subjectum. Idea natura corporis expers in conceptionibus mentis* (εν τοις νοημασι) & *imaginationibus Dei. Deus autem mens mundi*. Quod spectat ad materiam, tradit Laertius (*c*) sta-

(a) *De Plat. lib.* 2. *cap.* 4. (b) *De Plac. cap.* 3. (c) *In vita Plat.*

rum esse *aliquas activas vires*, quas *naturam* appello; & eorum sententiam, qui omnem ab Universo *Activitatem* (si eo uti licet vocabulo) auferunt, auctoribus interim imprudentibus, ad Pantheismum vergere video.

statutam *infinitam*, *inordinateque motam*, *figurarum expertem*, *ordinatam tandem atque ornatam a Deo*. Qua ex re patet Platonem a veteribus Chaologis non discessisse: materia enim illa *æterna*, *&* *inordinata* chaos est. Id vero mirifice confirmatur ex iis, quæ in *Timæo* habet. Sed & Calcidius *in Timæum* Platonicam materiam *sylvam* appellat, idest *chaos*; nisi forte ex υλω fecerint *sylvam*. Audiendi ergo non sunt recentiores quidam, qui persuadere nobis conantur, posuisse Platonem materiam a Deo creatam: qua da re vide Mosshemium apud Cudvvortum in dissertatione *de rerum origine*. Jam vero ex eodem Laertii loco discimus non *materiam inertem* positam æternam, sed & *motam*, suapte nempe natura, licet perturbata motione, ita ut chaos referret. Quod addit statutam materiam *omnis formæ expertem*, id non Scholasticorum in morem accipiendum, *quasi omni forma substantiali* nudam, sed ita ut ista perturbata motione nihil referret, neque aquam, neque terram, neque ullum aliud corporum genus, quamquam ita fuerit a natura comparata, ut ordinata motione ad quamlibet corporum formam referri potuerit.

De Deo vero, id est *activo universi Principio* cum Pythagora sensisse Plato videtur, *Mentem nempe esse incorpoream* (idest, quæ nullam corporum referat speciem, ac proinde minime sit humanis sensibus subjecta (*quæ rebus omnibus insit*, *per universum diffusam*, *vimque*, *naturam*, *motum omnibus largiatur*; *ut quemadmodum animus noster per singula corporis humani membra diffunditur*, *arctissimeque ipsis conjungitur*, *ut inde calor omnis*, *ac motus oriri debeat*, *sic etiam Deum Spiritum*, *animam*, *mentemque universi vocarunt*, sunt verba Eduardi Corsini, viri longe eruditissimi *in Instit. Phys.* (*a*) Pergit vero vir doctus, atque Platonis hunc Deum Virgilii verbis describit.

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se CORPORE miscet.

In-

(a) *Disp.* 1. *cap.* 1.

Inde hominum, pecudumque genus, vitæque volantum
Sic apibus partem divinæ mentis, & haustus
Æthereos dixere: Deum namque ire per omnes
Terrasque, tractusque Maris, Cælumque profundum.
Hinc pecudes, armenta viros, genus omne ferarum.
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.

Confirmat porro idem Stoicorum sententiis, qui Deum esse *Cæli ac terræ, ceterarum rerum animam dixerunt*, Cum Pythagora, ac Thalete, Deum statuentibus *animum* per naturam rerum *omnem intentum & commeantem* sensisse Platonem, tandem concludit. Atqui viri docti plurimi jamdudum observarunt in *Thaletis*, *Pythagoræ*, & *Stoicorum* Philosophia Pantheismum contineri; ergo & Plato, si Philosophiæ suæ auctoribus, sibique consentaneus esse vult, Pantheista erit. Nollem ego virum doctum hanc Jonicorum, Italicorum, Stoicorum. Platonicorumque doctrinam cum Christiana comparasse, & Librorum sacrorum, atque Patrum eam in rem præsidium advocasse. Nam quod ait, emphasim quamdam esse in his veterum Philosophorum verbis, non nego: at ea talis est emphasis, ut, quod caput est, *mentem cum materia commistam, eamque permeantem, eique fato quodam*, idest *necessitate naturæ* conjunctam & colligatam, quin dixerint veteres illi, & quin intellexerint ut dicebant, non efficit.

Jam vero quid de *Ideis* senserit Plato, quod ex Plutarchi partitione tertium est universi principium, & olim disputatum est acerrime, & nunc disputatur. Posteriorum Platonicorum ferme omnium sententia est, esse eas *Dei Patris cogitationes in ipsa ejus mente permanentes*, ut Plotini verbis dicam, idem Plutarchus loco superius prolato sentit: idem Seneca (*a*), *plenus est* inquit; *his figuris* (Deus), *quas Plato ideas appellat, immortales, infatigabiles*. Veteres etiam plurimi Ecclesiæ Theologi, in primis Augustinus, eadem Platoni tribuerunt sententiam. Ea de re digna lectu sunt, quæ

(a) *Ep. 66.*

quæ Petavius *de Deo* copiose commendatus est. At Aristotele, Platonis discipulus, idque per xx. annos, si Laertio fides, vir in primis mentis acumine præstantissimus, aliam magistro suo tribuit sententiam. Pluribus enim in locis *librorum metaphysicorum* aperte testificatur, Platonem posuisse *ideas*, non veluti imagines in divina mente existentes; sed potius veluti *substantias quasdam incorruptibiles*, & *incorporeas*, *a rebus omnibus*, & *ipso Deo sejunctas*, ac *separatas*, quas veluti archetypas rerum formas, & exemplaria inspiciens Deus, ad illarum similitudinem materiam disponeret, resque omnes produceret. Quæ quum quid essent intelligere non posset, *vaniloquia*, *cantiones inanes nugas*, *cantilenas insulas*, & *circulatorum fabulas* eas appellavit. Quæ Aristotelis testificatio Platonicæque doctrinæ interpretatio procul dubio recentiorum omnium Platonicorum auctoritati est præferenda, nisi canones omnes Criticos violare velimus. Nam quod ajunt, imposuisse Platoni petulanter Aristotelem, minus verum reperio; in Ethica enim ad Nimachum honorifice de Platone loquitur, quum hujusmodi memorat ideas, *vir*, inquit *mihi amicissimus ideas induxit:* nec simile est vero tam absurdam sententiam eo tempore virum doctum Platoni tribuisse, quum infinita esset adhuc in vivis Platonis discipulorum turba. Sed, inquiunt, an tantus Philosophus tam stulte ineptire potuit. Quasi vero ullum sit absurdum, quod non aliquis Philosophorum dixerit. Quocirca rebus accurate perpensis Jacobus Bruckersus (*a*) non dubitat Aristotelis veriorem esse sententiam, idque pluribus confirmat argumentis Sed ingenuitati debeo, hujusmodi portentosam opinionem in Platonis libris, qui extant, diserte nullibi reperiri, nisi longe detortis sententiis. Aristoteli vero, alteram opinionem vix ab alio vetustiore Platonico ante Tullium, Senecam, & Plutarchum, doceri.

De generatione porro universi hunc in modum disseruit Plato. *Quum oporteat* (dicam verbis Burnetii) *mundum*,

(a) *In histor. de Ideis sect. 1. ad §. 5., & in Hist. Crit. Phil. tom. 1. p. 695.*

dum esse visibilem & tangibilem; nihil autem sit visibile sine igne, nihil tangibile sine terra, corpore solido; hæc duo Elementa in primis erant necessaria: ut vero cohæreant mundus, & quid unum sit, opus esset ut hæc duo extrema per aliquod medium proportionale conjungerentur, solida autem non uno, sed duobus semper mediis inter se copulantur. Deus igitur ignem inter & terram; aerem, aquamque disposuit, tanquam proportionalia: ideoque ex quatuor elementis hoc modo dispositis mundus necessario conflatus est. Deinde quum corpora solida resolvantur in plana, & plana iterum, juxta Platonem, in triangula, ideo elementa hæc ex triangulis composita esse voluit. Ita ignem ponit esse figuræ pyramidalis propter penetrationem, & compositum ex quatuor triangulis Aerem facit Octoedrum productum ex octo superficiebus, quarum unaquæque in sex scalena dispertitur. Terram figuræ Cubicæ, propter soliditatem; ideoque genitam ex sex planis quorum unumquodque constat ex quatuor triangulis. Denique aquam facit Icosoedram ex viginti triangulis conditam, e Scalenis itidem unoquoque compacto, & cum mundi corpus hoc modo confluxisset, Animam *ei mathematicam ex numeris & proportionibus conflatam inserit & associat*. Hæc Burnetius ex Timæo potissimum. Quæ ea maxime de caussa retuli ut cognoscatur, quot paradoxa, inconditasque opiniones nimius Matheseos abusus in Physicis disciplinis inducere possit. Nihil addo de *anima* Platonis mundana, quod ea res adeo est involuta, ut multis explicari non debeat, paucis non possit.

§. IV. *De Aristotele, ejusque Peripatetica secta.*

PRimus Græcorum Philosophorum! Aristoteles Stagirites Platonis alumnus a costante antiquorum Chaologorum doctrina discessit: nullum enim *Chaos* Universo præxistisse, sed fuisse illud, ita ut nunc est, ab æterno *idem idemque* æternum futurum, diserte docuit, quum alibi, tum potissimum *de Cælo* (*a*). Quod & Cen-

[a] *In 1. cap. 19.*

& Censorius *de die natali*, & Lactantius, & veteres Aristotelicæ Philosophiæ interpretes confirmant. Legi possunt quæ de hac re copiose & docte disserit Jacobus Thomasius de *Exustione mundi Stoica* (a) Nec tamen ingenitum universum voluit, sed potius a Deo, *æterna* & suprema mente, factum: sed factum tamen ab æterno. Id in octavo Physicorum librorum sic conatur probare. Quidquid fit, actione aliqua, seu motione fit: ejus vero actionis & motionis Principium aliquod *activum; motivum, causa* sit oportet. At ea causa aut ab alia determinatur, ut moveat, aut ipsa se determinat. Dicere causam hanc ab alia determinari, ducit nos in progressionem causarum, quarum alia ab alia movetur, infinitam, quod esse nequit: quippe si quælibet, ut moveat, ab alia est adigenda ad motum, nulla quum sit prima in infinita serie, nec ulla profecto movebitur, aut movebit. Ergo prima quædam causa est, quæ ipsa se, aliaque omnia movet. Jam vero hæc causa aut ab æterno continua perennitate movet, aut quamquam non ab æterno movit, deinceps ad movendum se ipsa determinat. Posterius hoc esse nequit: nam si statuas, tempus fuisse, quum hæc causa non moveret, intelligi non potest, quænam eam deinde causam ratio commoverit, ut moveret: ab *inactione* enim ad actionem nulla res suapte natura transire potest. Quocirca, concludit, causa ist hæc æterna ab æterno movit, atque ab æterno opus suum fecit. Qua ratione (nam his exemplis utuntur veteres Peripatetici quam libenter) si Sol æternus fuisset, æternum & fuisset lumen: si ab æterno objectum lumini fuisset corpus, fuisset & ejus umbra æterna: si cretæ pes ab æterno hæsisset, æternum ejus fuisset vestigium. Atque hæc talia sunt, ut facile intelligamus Universi productionem factam a Deo, ex Aristotelis sententia, *naturali quadam necessitate*, ut perspecte observat Thomasius: atque idcirco præivisse Aristotelem Spinosæ quod plurimis probat Walchius in dissertatione *de Atheismo Aristotelis*. Hujusmodi autem erroris origo hinc

(a) *Dissert.* 4.

hinc & in Aristotele, in Spinosa petenda, quod uterque *intrinsecas* Dei actiones cum *extrinsecis* imperite miscuerit. Illæ enim procul dubio *æternæ* sunt, *necessariæ*, immutabiles quandoquidem ipsa Dei sunt *essentia*: non item istæ, quæ liberæ sunt, Deique voluntati subjectæ.

Ceterum *sublunarem mundum* ex quatuor Elementis constare, *terra*, *aqua*, *aere*, *igne* docuit Aristoteles. Terram in centro universi immobilem statuit (*a*) eo potissimum argumento, quod gravia ad centrum universi gravitent; gravitant vero ad centrum Telluris; Telluris igitur centrum & universi centrum. Cujus argumenti propositiones quum manifesto sint falsæ, quantum ei sit pondus, vel rerum physicarum tirones noverint. Legatur Abrahamus Gravius *in historia philosophica* (*b*), quo in loco aristoteleas hac de re argumentationes profert. Jam *ignem elementarem* sub Lunæ Sphæra statuit, in quo, ut in alii plurimis, imperitiam rerum physicarum patefecit; ita ut mirum sit tam absurdam opinionem potuisse a tot præclaris Peripateticis per plura secula defendi. Salse Burnetius (*c*) ignem hunc *fatuum* appellat. At *mundum Cœlestem* ex nullo horum quatuor Elementorum compactum, sed ex *diviniore quadam materia* (quam idcirco quintam vocat substantiam) *eaque immutabili* constitutum docet. Atque quinta hæc *materia essentia, substantia* adeo Aristotelis est propria, ut in Aristotelis vita, quæ sub Ammonii nomine exstat, in *Physicis hoc esse Aristotelis præcipuum* scribatur.

Persequamur autem externum hunc universi apparatum. Cœlos solidos atque adamantinos esse vult: Stellas vero instar clavorum aureorum in laquearibus orbium defixas, aut potius densiores partes suorum orbium libro enim *de Cœlo* 2. *cap.* 7. aperte docet *astra* ejusdem esse naturæ, cujus sit corpus, in quo sunt fixa. Planetas sua natura lucidos efficit: Cometas

(a) *Lib.* 2. *de Cœlo cap.* 13. & 14.
(b) *Lib.* 4. *cap.* 16.
(c) *In Arch. lib.* 1. *cap.* 13.

tas inflammationes esse non ultra mediam aeris regionem factas (*a*) *Galaxiam* esse meteorum (*b*). Quæ adeo sunt inepta, ut me pœnitet *Genii hujus naturæ*, nec tam quod ita pueriliter in Astronomicis balbutiverit, quam quod veterum quædam acute observata velut delitàmenta superbe contemserit; ipse vero, magnus ille, si diis placet, Physicæ instaurator, tam deridicula substituit, ut habeamus unde affatim pueris risum captemus. Tam in Physicis profecerat Aristoteles, ut *plebis oculis*, inquit perbelle Burnetius *naturæ phænomena contemplatus sit*! Quid, quod in ipsa terra ne generalia quidem explicuit? qualia sunt motus maris, phænomena magnetica, metallorum & mineralium vires &. compositiones, & quæ ejusdem sunt generis plurima.

Perscrutemur porro intimiorem Universi structuram, prout eam Aristoteles tradidit: nam in hoc potissimum Aristotelica Physica occupata est. Tria esse docet Universi principia Aristoteles, *materiam*, *formam*, & *privationem*. Displicebat Aristoteli & *unum* illud Eleatensium (*c*), & Anaxagoræ ομοιομερια, & Democriti infinita atomorum turba, ut ne quid dicam de Pythagoræ numeris, quos ille, ita ut sonant verba, semper accepit, & risit. Contendebat principia Universi debere esse contraria: nam principia sunt, *quæ neque ex se mutuo, neque ex aliis sunt, sed ea quibus sunt omnia*. Atque talia sunt *prima contraria*. quæ *prima* quum sint, ex aliis esse nequeunt: quumque *contraria* sint. non possunt ex sese invicem existere (*d*). Concludit hinc esse *tria*, quorum duo sint contraria *privatio*, & *forma*; terrium sit commune utriusque subjectum, quod *materiam* vocat. Materiam neque generari, neque corrumpi vult: eam esse *unam*, *infinitam*, *immutabilem*, *simplicem* docet; Ex ea tamen, & in ea *formas* omnium rerum generari. Nec vero formas esse

aut

(a) *Lib. 1. Meteor. cap. 6.* (b) *Ibidem cap. 8.*
(c) *Phys. lib. 1. cap. 3. & 4.* (d) *Ibidem cap. 5.*

aut *alterationes*, aut *commutationes partium*, quod veteres *Eleatenses*, & *Democritici* docuerunt, sed *substantias*, & το τι ην ειναι, quod *id est esse*. Hinc in libris de *generatione* & *corruptione* veteres oppugnat, quod generationem & corruptionem per solam transmutationem partium explicabant, ignoratis *formis substantialibus* (1), Legatur hac de re acute disputans Eduardus Corsinus (*a*), & Bruckerus (*b*).

De

(a) *In Physica disp.* 3. *cap.* 3. §. 2.
(b) *In hist. de Ideis sect.* 1. §. 9.

(1) Tam mordaciter disputatum est a Scholasticis de formis hujusmodi substantialibus, ut Gisbertus Voetius non dubitaverit asserere, *formarum substantialium negationem Scepticismo, & Atheismo viam pendere*; quamquam affirmatissime dicere possumus, neminem minuit quid hæc verba *formæ substantiales* significant, intellexisse, quam eos qui tam contentiose, tamque obstinate ea de re disputarunt. Veteres potius paulo clarius de his Aristotelis formis videntur sensisse. Plutarchus *de Placit. phil. lib.* 1. *cap.* 10. post descriptas Socratis, atque Platonis ideas velut *substantias a materia* sejunctas, addit: *Aristoteles species quidem, & ideas reliquit, sed neutiquam a materia sejunctas*. Ex Plutarchi ergo sententia Aristotelis formæ substantiales ipsæ sunt *substantiales* Platonis *ideæ* sed in materia inhærentes. Simplicii quoque testimonio idem confirmat Bruckerus (*Hist. Phil. de ideis sect.* 1. §. IX.) qui valis remisque in eandem perigit sententiam.

Formas autem istas in rebus viventibus, homine præcipue, εντελεχεια appellavit Aristoteles (*lib.* II. *de anim. cap.* 1.), novo urorsus, ceterisque antiquioribus Greciæ Scriptoribus inusitato vocabulo. Cicero legisse videtur εντελεχειας; quocirca vocem illam interpretatur *continuatam motionem & perennem* (*Tuscul. quæst. lib.* 1. *cap.* X.) Legatur Angelus Politianus in *Miscellaneis cap.* 1., qui ita omnino legendum, & in Cicerone, & in Aristotele contendit. Id autem & probatum est Leibnitio, & rationi est similius; quandoquidem viventium animæ *sunt naturæ sese percientes*, quibus animantis motiones omnes proveniunt. Ar Peripateticorum turba omnis dissentit, veteresque refragantur codices, in quibus magna consensione ενδελεχεια legitur. Videatur Walchius *de Atheismo Aristotelis cap.* 3. *sect.* 3. §. 2.. Scribit Crinitas *de onesta disciplina*, Hermolaum Barbarum, ut ejus vocis potestatem disceret malum Genium advocasse, eamque reddidisse *perfectihabiam*, quod fabulosum esse probat Naudæus (*Apol. virorum magia*

De *materia* Ariſtotelis *prima* infinitas agitarunt Peripatetici turbas. Averroiſtæ materiam hanc primam eſſe voluerunt *ſolam potentiam*, *actum purum*, *ſolum Deum* (Legatur Joan. Picus Migand. in Apol. Videntur igitur hunc in modum cogitaſſe. I. Exiſtere ab æterno extenſionem quandam, *immenſam*, *ſimplicem*, *immutabile*. II. Eam *purum eſſe actum*, *primumque actum*. III. Id gigni *naturæ neceſſitate formas* omnes corporeas, adeoque eſſe eam formarum omnium univerſi *primum ſubjectum*, hancque eſſe *materiam primam*, *naturam*, *Deum*. Quod quum placuiſſet pluribus Italis Ariſtotelicæ Philoſophiæ interpretibus, in primis Vanino; hinc natus eſt teterrimus ille tot Ariſtotelicorum Atheiſmus, *Naturam eſſe Deum*. Legatur. Buddeus *de Atheiſmo & ſuperſtitione*, & vita Lucilii Vanini Roterondami gallice edita 1717. Qua ex re patet, ſi recte Ariſtotelica doctrina accipitur, ſimilia de *materia* prima cogitaſſe Ariſtotelem, quam quæ cogitavit Joannes Lockius, qui *ſpatium reale*, addita vi reſiſtendi, evadere corpus cenſuit (*a*). Quæ omnia magis etiam confirmant, quod ſuperius audacter diximus, præiviſſe Spinozæ Ariſtotelem.

Non puto ſupervacaneum conſpectum errorum Ariſtotelis, quem Burnetius propoſuit, tamquam hujus hiſtoriolæ coronidem adnectere.

I. Mundum æternum eſſe ſtatuit ex utraque parte, ingentium nempe, & incorruptibilem.

II. Cœlos ſolidos & eodem tempore in contrarias partes actos.

III. Materiam Cœlorum divinam, *quinteſſentialem*, immobilem.

IV.

(a) *Acoſta nota* 2. *ad* §. 18. *cap.* 10. *l.* IV. *de Intell. hum.*

giæ ſuſpect. cap. XIII.) Scaliger (*exercit.* 80. *ſect.* 3.) exiſtimat vocabulum hoc compoſitum ex *εν*, quod ſit anima in omnes artus infuſa, & ita pars compoſiti, & *τελος*, quod ſit finis, & perfectio; & ex *εχειν*, quod poſſit producere omnes operationes & motus. Ego, ſi quid in me judiciis his præſertim in rebus ineſſe poteſt, priorem prætulerim interpretationem; quippe quod Ariſtotelico Syſtemati magis eſt conſentanea.

IV. Fixas esse densiores partes suorum orbium, & Planetas lucidos sua natura.

V. Lucem nec corpus esse, nec qualemcumque motum corporeum.

VI. Sub concavo Lunæ ignem latere elementarem.

VII. Galaxiam esse meteorum, & cometas itidem ultra mediam æris regionem non evectos.

VIII. Terram hærere immobilem in centro universi.

IX. Sursum & deorsum in natura fundari secundum rationes immutabiles.

X. Formas rerum animatarum esse substantiales, & qualitates sive affectiones corporum ab eorum modis prorsus distingui.

XI. Sensationem fieri per species intentionales. Rarefactionem & condensationem fieri per incrementum, & decrementum extensionis in materiam.

XII. Providentiam infra Lunam non descendere.

XIII. Animam esse Entelechiam (vocem barbaram & ambiguam) & immortalitatis dubiæ.

His dictis addit: *vale Stagirita: semper mihi eris malus Astronomus, Theologus pejor, Physiologus pessimus.* Hæc Burnetius. Ego, quod ad me attinet, fateor, horum plurima Aristoteli, viro ceteroquin docto, idcirco affigi, quod ejus scripta, ob genium hominis aut natura abstrusi, aut arte, non satis intelligantur. Nam sane, quis putaverit virum acutum, ad systemata factum, tot secum ipsa pugnantia sentire potuisse?

§. V. *De Secta Stoica.*

Stoici aut ab Anthistene, aut, quod fama vulgatius est, a Zenone Cittiæo habent originem (*a*). Stoicorum secta in Moralibus magis est audienda, quam in Physicis: ut enim in iis profusi, ita in his, ut magna seculi Socratici philosophorum pars, admodum parci. Rem omnem Stoicorum physicam paucis complexus est Rugdeus in *epitome historiæ Philosophicæ* (*b*) Stoicorum igitur

(a) *Laertius lib.* 7. *segm.* 1. (b) *Cap.* 4. §. 38.

igitur de universo dogmata ad hæc refert. I. *Mundum hunc componi ex materia, & anima mundi, quo nomine ipsum Deum, hoc est ignem purissimum, intelligebant*. II. *Cuncta Fato regi, cui ipse Deus sit obnoxius, Fati nomine rerum omnium immobilem; & immutabilem ordinem intelligentes, aut vicissitudinem necessariam mundi creati, & increati*; III. *Perpetuas mundi esse periodos, ita ut hoc mundo per ignem destructo, & ad statum mundi increati reducto, novus prodeat per seminales rationes, qui idem Fatum sit subiturus*, IV. *Mundi materiam simplicem, informem, atque immotam ab æterno extitisse, semperque extaturam*. V. *Solem purissimum esse ignem, uti & cetera astra*. VI. *Lunam ad terræ naturam accedere*. VII. *Astra non errantia cum universo Cœlo circumvolui, errantia vero propriis motibus cieri*. VIII. *Animum hominis divinæ essentiæ esse particulam, hoc est animæ mundanæ, quæ in sideribus purior sit; unde ex Cœlo & æthere advenire, & cum hac essentia iterum tandem uniri*. Hæc ille: quorum quædam sunt, quæ paullo uberius sunt explicanda.

Primum omnium Stoici, ut docet in *Zenone* Laertius, *Principia* ab *Elementis* distinguebant: *illa enim*, inquit Plutarchus, *& numquam orta esse, & numquam interitura*: *Elementa autem in mundi exustione, peritura*. Principia duo, activum unum, idest Deum, *passivum* alterum, *materiam*. *Dicunt Stoici nostri*, inquit Seneca (*a*) *duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant, causam* (Deum, quem paucis post *rationem* vocat), *& materiam*. Materiam *pure passivam* fecere, *inertem*, sine ulla aut vi, aut motu, simplicibus constantem partibus, ut a corporibus, quæ *principiata* vocarent Scholæ, secernerent. *Materiæ huic Deum, principium activum* ubique præsentem esse, cum ea compenetrari, ejusque esse *animam*, & naturam, *Quid est aliud natura*, inquit Seneca (*b*) *quam Deus, & Divina Ratio toti mundo & partibus ejus Inserta*? & in secundo naturalium quæstionum (*c*) *vis*, inquit, *Deum naturam vocare, non peccabis? est enim: ex quo nata sunt*

(a) *Ep.* 65. (b) *Lib.* 4. *de benef. cap.* 7. (c) *Cap.* 45.

ſunt omnia, *cujus Spiritu vivimus*. Hujuſmodi autem *Deum* &. *naturam* ita definit; ut eum dicat *ignem eſſe artificioſum ad gignendum progredientem viam*, uti Cicecero in ſecundò de *natura Deorum* nos docet, Quod ita, ut dicebant. intellexere, quippe qui *nullam ſubſtantiam prorſus incorpoream* agnoverunt, ut pluribus demonſtravit Lipſius (*a*). Porro Naturam hanc & *Fatum* quoque appellabant, ut nos docet Laertius (*b*), cui ſimilia habet ex Chryſippi mente Cicero (*c*) Fati autem hujus nomine *æterna*, & *ex neceſſitate naturæ manantia Dei decreta*; quæ *in ordinatos* univerſi & *neceſſarias motiones abirent*, intellexiſſe videntur. Quæ res, quum valde ſit perplexa, neque paucis explicari poſſit, multis vero non deceat, omittitur. Sed patet ex his pauculis, non injuria cenſuiſſe & Jacobum Thomaſium in diſſertationibus *de exſuſtione mundi Stoica*; & Buddeum *de Atheiſmo & ſuperſtitione*, *Spinoziſmum* in hac Stoïcorum doctrina contineri. Saltem, ut ego arbitror, plurimam, quæ Spinoziſmi ſint fulcra; nam alioquin quædam ſunt in Spinoza, quæ, niſi verba fœde intorquere velimus, veterum nemo dixit. Conferri poteſt & Cudvvorthus *in ſyſtemate intellectuali*.

Sed & illud in Stoicorum Phyſicologia celebratum eſt, perpetuas *eſſe mundi* αποκαταστασεις. ſeu viciſſitudines, interire nempe veterem, hinc ex ejus λογοις σπερματικοις, *rationibus ſeminalibus*, veluti ex cineribus phoenix, alium prodire. Stobæus (*d*) *Zenoni*, inquit, *Cleanthi*, & *Chryſippo placet*, *mutari naturam in ignem*, *ut ſemen*; *idque rurſus perfici* & *deduci in eandem*, *quæ obtinuit antea*, *mundi compagem*. Hanc naturæ revolutionem παλιγγενεσιαν των ολων, regenerationem cunctorum appellat Marcus Antonius Imperator, ejuſque ſæpius meminit. Meminit & ejuſdem Stoicorum dogmatis Origines *in quinto contra Celſum*, & Euſebius *in decimoquinto Præparationis*. His autem viciſſitudinibus, quæ ab æterno pluris factæ ſint, fiantque in æternum, mundum perrennem fieri docebant Stoici. Ita *Naturam* mate-

riam

(a) *In Phyſ. Stoic. lib.* 2. *cap.* 45. (b) *Lib.* 8. *Segm.* 135.
(c) *Lib.* 1. *de nat. Deor.* (d) *In Ecleg. Phyſ. lib.* 1. *cap.* 24.

riam permeans atque pervadens æternis Fati legibus eam aut compaginat, aut dissolvit, *totumque hoc*, *quo continemur*, *quodque* ut loquitur Seneca (*a*) *unum est*, *& Deus cujusque & socii sumus & membra* suapte natura, aut in concinnam machinam distribuitur, aut in chaos convolvitur & pertubatur: Adeo veteres traditiones interpolabant, aut in conjecturis suis balbutiebant Stoici. Legatur, qui his de rebus ex instituto disserit Jacobus Thomasius *de exustione mundi Stoica* (*b*).

§. VI. *De Secta Eleatica*.

TRium Græcanicarum Philosophiæ sectarum, enarratis jam iis quæ ad Jonicam, & Italicam pertinent, una restat Eleatica, de qua, ut cæpimus, pauca. Ejus originem Secta a *Xenophane Colophonio* reperitur: at quum aucta plurimum atque illustrata sit a *Parmenide* & *Zenone Eleatis*, *Eleatica* est dicta. Fuit autem Elea Minoris Asiæ urbs in Mysia majore. Nihil perplexius in historia Philosophica, quam Eleatensium de rerum origine & constitutione doctrina: nam & nulla Eleatarum supersunt monumenta; & qui de illorum philosophia litteris aliquid tradiderunt, aut minus ea intellexisse videntur, aut non sincere enarasse. Cicero in secundo Academicarum quæstionum, *Xonephanes*, inquit, *unum esse omnia dixit*, *neque id esse mutabile*, *& id esse DEUM*, *neque natum unquam*, *& sempiternum*, *conglobata figura*. Similia habet Sextus Empiricus (*c*) *Xenophanis* nempe *dogma fuisse universitatem esse Unum*, *& Deum rebus inesse omnibus*: *esse autem rotundum*, *& nullis passionibus obnoxium*, *& immutabilem*, *& rationalem*. De Melisso vero & ipso Eleatensi scribit Laertius (*d*) positum ei universum infinitum, immutabilem, immobilem, unum sibi ipsi simile, ac plenum, *motumque non esse*, *verum videri esse*. Plato in *Sophista* quoque testificatur positum Elea-

ten-

(a) *Ep.* 92. (b) *Differt.* 9. (c) *Pyrr. Hypoth.* 1.
(d) *L.* 9. *Segm.* 24.

tensibus *universum immobile*, *quod non habeat locum in quo moveatur*. At quasi repente Scena conversa, scribit Laertius Xenophanes *quatuor rerum omnium Elementa statuisse*. Empiricus vero, *omnia* ex *terra fieri*, velut Xenophanis dogma refert (*a*), Stobæus *aquam* quoque addit (*b*). At Parmenides *ignem*, & *terram*, *illud activum*, *passivum* hoc (*c*).

Qui hæc interpetrantur in diversa abeunt. Joannes Christophorus Vvolfius *ad Origenis philosophumena*, Nicolaus Hieronymus Gudlingius, Petrus Baelius (*d*), Joannes Franciscus Buddeus *de Atheismo & superstitionem* (*e*) inter Pantheistas Eleaticæ Sectæ Philosophos referunt; non alia, inquiunt, ratione intelligi illud potest, *unum esse omnia*, *idque esse Deum*. Enim vero retentiores Pantheistæ non aliam loquuntur linguam. uti superius demonstravimus. Sed & Aristoteles ita Eleatensium id enarrat dogma, ut hoc ipsum clarius efficiat. *Parmenides*, inquit, (*f*) *omnium rerum unum esse principium*, *& id immobile docuit*: *unum porro omnia*, *& ens infinitum esse*; *quidquid vero est præter ens*, *id non esse*: *ens vero unum esse*: *quidquid ergo præter unum sit*, *id esse nihil*: *Omnia ergo unum esse*, Nec nego, si Pantheistæ fuissent Eleatæ, clarius sententiam suam explicare non potuisse: at ut id asseveranter affirmem, unum illud prohibet, quod mihi persuaserim, plura esse a vetustis Philosophis horridius, & emphaticus dicta, quæ nimium urgenda non sunt, potissimum quum bonam in partem inflecti possunt. Nam & *Deum esse omnia*, & Deum esse Naturam plurimos quoque veteris Ecclesiæ doctores dixisse reperias, quæ non idcirco ita sunt dicta, ut eadem ab hujus seculi Pantheistis dicuntur. Cavendum semper est in veterum interpretatione, *ne verbis antiquis novas affigamus notiones*. Id interim non eo inficias, non Eleatenses modo, sed Græcos ferme omnes

(a) *Advers. Phys.* 1. *& alibi.* (b) *Ecl. Phys. cap.* 24.
(c) *Laert. l.* 9. *cap.* 22. (d) *In dict. art. Xenoph.*
(e) *Cap.* 1. §. 19. *& in hist. Phil. cap.* 4. §. 47. *&* 48.
(f) *In* 1. *Phys. cap.* 2.

omnes Philosophos, si, quod alias dixi, sibi esse consentanei voluissent, Pantheistas futuros fuisse: at ut id diserte voluerint, id vero est, quod non constare affirmo. Accedit quod narrationes superius memoratæ sibi ipsæ adversantur, si acri judicio expendantur. Quis autem sibi persuaserit viros non prorsus ineptos dogmata manifesto pugnantia docuisse?

Jam vero de Cœlo, corporibusque Cælestibus id notatu dignum reperitur in decretis Xenophanis, *infinitos esse Soles in immenso Cœlo, & infinitas Lunas nostræ non dissimiles: nostram vero habitari eamque esse Terram multarum urbium & montium*. Vide *Philosophumena* Pseudo-Originis (*a*), Ciceronem *in Accademicis quæstionibus* (*b*). Hæc haud dubium, licet antiquiora, quippe Orphicis communia, ostendunt, magnam animo Eleatenses universi imaginem, & præclaram gessisse, nec, quod μικροθυμοι *pusillanimes* Philosophi fecerunt, omnia tellure conclusisse. Illud imperire simul, & minus pie, quod hæc omnia ingenita fecerint. Illud autem quid sibi velit non intelligit Burnetius, quod ex Parmenide narrat Laertius, homines ἐξ ηλιυ, *ex Sole* natos. Itaque suspicatur legendum ἐξ ιλυος, *ex limo*. At utrumque fortassis dixit Parmenides, *calore nempe solis ex limo genitos homines*, quod præter alios Ægyptii ipsi, ut superius enarratum est, docebant. Sed utcunque fit, mirum est persuasum esse potuisse Philosopho ulli, animal tam sagax, tam providum ex inerti tellure gigni potuisse. Sed fatendum est majus etiam esse illud, quod Lucillius Vaninus dialogo 37. prodit, ex Simaram. Porcorum, & Ranarum putredine genitum primum hominem.

Quum furor haud dubius, quum sit manifesta phrenesis.

Ad Eleaticam Sectam referunt historici & Democriticos, qui vetustæ hujus physicæ historiolæ agmen sunt clausuri. Adberides magnam veterum consensione perhibetur Democritus. Olympiade 19. floruisse, anno vero

(a) *Cap.* 14. (b) *Libro* 4.

vero secundo Olympiadis 93. obiisse; scriptum est in Eusebii Chronico: at apud Laertium dicitur natus Olymp. 80, quod placuit & Stanleio. Incerta omnia pronunciat Baelius (a). Fertur ultra centesimum annum vixisse. De ejus indole, institutione, perregrinationibus plurima multiplicique doctrina, quæ feruntur, omnia idem collegit Baelius. In confesso est, veterum omnium Philosophorum longe acutissime in rerum naturam penetrasse Democritum. *Atomos*, & *inane* prima esse, ex quibus omnia sint conflata, docuit. Utrumque autem a Leucippo accepit (1). Atomos,

[a] *In dict. art. Democr.*

(1) De atomorum inventore quædam in superiori capite adnotavimus: pauculo hic addenda non abs re putamus. Burnetius (*in Arch. lib.* 1. *cap.* VI.) Leucippo inventæ atomorum hypotheseos gloriam eripi non posse contendit. At, præter ea, quæ de Mosco superius sunt dicta, viri plurimi, longe Leucippo, & Democrito antiquiorem eam esse opinionem, conati sunt demonstrare. Edmundus Dickinsonus non Mosi tantum, quod & probat Huetius, hanc doctrinam traditam scribit, sed & Noacho, &, si Diis placet, ipsis antediluvianis Patriarchis; certe a Noacho ad Aristotelem usque Philosophiam hanc corpuscularem apud plerasque omnes nationes obtinuisse contendit. Democriti porro atomos Pythagoræ fuisse Monades, hanc dubitat. Sed & Radulphus Cudwortus *In Syst. Intell. cap.* 1. §. v. *& seqq.* idipsum omni, quo potest, conatu, & viris equisque, ut dicitur, confirmare studet, iis tamen rationibus, quibus id docto Interpreti Mosshemio non persuadet.

Jam & de origine doctrinæ *de inani* per discordia. Non desunt, quæ literatorum est Borea, qui ab Adamo eam repetant: memoratum quippe in Scripturis *rahiah expansum*, *& thebom abyssum*, *& thohou vacuum*, *& blimah nihilum* [*Jobi* XXVI. XI. 7.) & quæ sunt hujusmodi. At hæc quum ex populari sensu sint dicta, hoc probant aerem vetustis populis *vacuum appellatum, vide Clericum in laudatum Jobi locum*, *& in caput primum Geneseos*.) Enim vero ut sublimes has abstractasque notiones veteres homines non habebant, ita divinis Scripturis, quæ populariter *naturæ* res describunt, tribuendæ non sunt. Job sane non alia ratione pronunciat *terram fundatam* super *nihilum*, quam qua Ovidius in primo Met, canit, quod

. . . . . . *circumfuso pendeat in aere tellus*
Ponderibus librata suis
& Ma-

mos, ideſt *corpuſcula inſecabilia*, multitudine infinitas ſtatuit; inane vero infinitum magnitudine (*a*). Leucippus infinita hæc & inſecabilia corpuſcula in ſe invicem commutari, totumque pervadere inane, atque in ſeſe mutuo incidere & implicari, indeque mundos generari docebant (*b*). Sed inane hoc non extra mundum, quod Stoicis placuit, & Ariſtoteli, verum per omnia interſperſum admiſiſſe Democriticos ex Philono, & Ariſtotele demonſtrat Thomas Aldobrandinus ad laudatum Laertii locum. Jam æternas eſſe atomos, & ab æterno vi motrice præditas opinnatus eſt Democritus; quem etiam ſingulis atomis quandam veluti animam & ſenſum tribuiſſe ex Plutarcho *de Placitis Philoſophorum* (*c*) conjicit Baelius in *dictionario* (*d*). Quod

[a] *Plutarch. de plac. in* 1. *cap.* 18.
[b] *Laert. lib.* 9. *Segm.* 30.
[c] *Lib.* 4. *cap.* 4. [d] *Art. Leucippe not.* E.

& Manilius lib. 1.

. . . . *quum pendeat*
Mundus, *& in nullo ponat*
ipſe veſtigia fundo:

Græcos ergo Philoſophos hæc primum tradidiſſe non eſt quod dubitemus. Horum autem, quod ad vacuum ſpectat i. hiſtoriam hunc ferme in modum exhibet Baelius *in dict. art. Leucip.* ex Plutarco *de Placit. lib.* 1. *cap.* XVIII. Nempe a Thelete uſque ad Platonem neminem fuiſſe, qui vacuum ſeu inane admiſerit: II. Leucippum, Democritum, Demetrium, Metrodorum, & Epicurum & vacuum quidem infinitum ſtatuiſſe. III. Stoicos cenſuiſſe nullum intra mundum eſſe vacuum, ſed extra mundum eſſe vacuum infinitum. IV. Ariſtotelem docuiſſe tantum eſſe inane extra mundum, ut reſpirare poſſet Cœlum. At quod primo loco ſtatuit Baelius id, oppugnatur ab Henrico Moro, & Joſepho Raphſon, qui a Pythagora vacui doctrinæ repetunt originem. Gaſſendus vero audacter negat ullum unquam Ariſtoteli ſtatutum vacuum (*Phyſ. ſect.* 1. *lib.* 11. *c.* 2.) Sed perſequamur vacui hiſtoriam. Scholaſtici Philoſophi nullum eſſe in natura vacuum, illud etam anatura horreri tenuerunt. At Galilæus, Torricellius, Petrus Gaſſendus vacui accerrime defenſionem ſuſceperunt. Interea Renatus Carteſius, atque numeroſæ Carteſianorum cohortes ita induruerunt, ut nec fieri vacuum, nec ullam ejus intelligi ideam poſſe, contentione magna probare conati ſint. His etſi alia ex cauſſa, aliiſque rationibus, acceſſit ſenes Malmeſburienſis Thomas Hobbius in Phyſica. Illis ex adverſo Angli plu-

Quod si Leucippus, Epicurus ceterique ex hoc grege Philosophi admisissent, apte cohærenterque adfirmare inde potuissent ex plurium atomorum complexu animam sensumque gigni posse, uti observatum eidem Baelio laudato loco. Inanimatis enim constitutis atomis, qui ex earum plurium congerie anima, sensusque fiat, ut his Philosophis placuit, intelligi nulla ratione potest, quemadmodum Plutarchus adversus Epicureum Colotem argumentatur. Sed, quod non videtur Baelio observatum, *rationales* item & *liberas* atomas oportebat statuisse Democritum, si sibi coherere voluisset; alias enim gravissimæ illæ difficultates, quas Baelius memorat loco citato, sarctæ tectæque remanent, uti facile ostendi posset, si historiolæ hujus ratio pateretur.

Atomorum ex Democrito proprietates duæ, *figura* & *magnitudo*. Figuræ quidem infinitæ sunt, angulares, non angulares, rectæ, rotundæ leves, asperæ, hamulatæ curvatæ (*a*). Quantum ad magnitudinem adeo exi-

[a] *Arist.* 1. *de gen. & corrup. Laertius in* 9.

plurimi, & docti quidem atque acuti Philosophi, Henricus Morus, Joannes Lockius, Isaacus Newtonus, Samuel Clarkius, Josephus Raphson, tum & plurimi Newtoni sequaces, Gravesandius, Keillius, Musschembroeckius denique, aliique numero propemodum infinito, ita se opposuerunt, ut jam omnia Europæis Philosophis *vacua* videantur. Enim vero Reipublicæ literariæ Rhadamanthi quidam severo pronunciant ore, ita rem omnem Musschembroëchium confecisset, ut vix friguttiat Momus (*Memoire de Trevoux*). Quum ecce, quod minime timebatur, clarissimi Philosophi Gotofredus Leibnitius, & Christianus Wolfius, aliique non pauci, qui acutissime cernere dicuntur, quum omnia *monadibus* plena viderent, nullibi, nisi forte in Epicureorum sincipite, vacuum introspexerunt. Ergo certamina recrudescunt, gignitque iterum

Ira truces inimicitias, & funebre bellum.
O miseras hominum mentes! O pectora cæca!

Jam ut eruditionem Democriti Physicam tirones animo comprehendant, percensebo breviter libros, quos aut de rebus naturæ, aut de mathematicis scripsisse ex Trasyllo refert Laertius *in IX. Sect.* 45.

I. *Diacosmus magnus*, seu *de universo*. Hunc librum mirum in modum laudat Tullius in Lucullo. II. *Diacosmus minor*. III. *Descriptio mundi*, seu *de mundi* di-

exiguas esse atomos voluit, ut omnino oculis sint impervia. Statuit eas praeterea ita solidas, ut *individuae* sint, uterque neque pari, neque alterari queant. His accedit atomorum motus ex insita atque aeterna vi motrice perpetuo manans. Moventur itaque atomi in *infinito inani*, in quo nihil est summum, nihil infimum, nihil extremum, uti Lucretius plurimis demonstrat argumentis. Hoc motu, qui ex Democrito semper est obliquus, colliduntur atomi, aut separantur, atque ita res omnes efformant. Hic idem motus, quippe aeternus, & necessarius, *Fatum* est Democrito, & providentia (*a*). Discrimen autem rerum ex atomis conflatarum a *figura*, *situ*, & *ordine* atomorum repetunt Leucippus & Democritus. Ergo in explicandis rerum *generatione*, *corruptione*, *alteratione*, non ad ullas *formas substantiales*, sed ad coagmentationem, dissolutionem, perturbationem atomorum corpuscularis Philosophiae Auctores confugiunt: coagmentatione enim fit generatio: dissolutione corruptio: perturbatione alteratio. Aristoteles in *primo de generatione & corruptione* hoc potissimum argumento hanc oppugnat doctrinam, quod generatio & corruptio, si nihil novi produ-

[a] *Stob. Ecl. Phys. cap. 8.*

dispositione. IV. *De planetis* quos plures esse, quam, septem, ostendit. V. *De natura*. VI. *De natura hominis libri duo* Hippocrati dedicati. VII. *De mente & sensibus*: VIII. *De coloribus*. IX. *De differentibus figuris atomorum*. X. *De mutationibus figurarum*. XI. *De spectro*, *sive de providentia*, quo libro, formas rerum, quas videmus, divinitate praeditas esse disputavit, ut ex Cicerone, Plutarco, Augustino docet in Bibliotheca Graeca Fabricius. Vide, quae hac de re disputat Baelius in dict. art. Democritus. XII. *De pestibus*. XIII. *Causae Coelestes*. XIV. *Causae aereae*. XV. *Causae de igne*. XVI. *De Sonis*. XVII. *De Seminibus plantarum*, *& fructibus*. XVII. *De animalibus libri tres* XIX *De lapidibus*. XX. *De Metallorum natura*. His accedunt mathematica, de *contextu Circuli & Sphaerae*, de *Geometria*, de *Numeris*, *Astronomia*, *Uranographia*, *Geographia*, *Polographia*, *Actinographia*, & infinita alia Mechanica. Musica, Poetica, Medica, de quibus diffuse Stanleyus *in Democrito cap. VIII.*

ducatur, a se non differant, itaque *ad formas* confugit *substantiales*. Cui argumento quantum sit ponderis non video: nam & discrimen *generationis*, & *corruptioni* ex *coagmentatione*, & *perturbatione* est in Democritica Philosophia manifestum: & refert parum sit necne hujusmodi discrimen, quando nullam in natura *substantiam* ex nihilo generari gravissimæ demonstrant rationes.

In explicanda autem atomorum natura in quibusdam a Democrito dissentit Epicurus: addit enim & tertiam proprietatem *pondus*; & atomorum motum duplicem facit, *rectilineum*; & *declinationis*; quæ commentus est, & quia rectilineo gravitatis motu fieri corpora non posse vidit; quoniam paralellæ ferrentur eo motu atomi: & ut ne libertatem ab universo auferret, si motum tantum *rectilineum indeclinabilem* statuisset. Rectilineum motum a pondere atomorum derivat: itaque pondere naturali gravitat atomus, semitamque rectilineam conatur describere (*a*). Pondus autem istud atomis ingenitum, atque intrinsecum esse vult (*b*). At in eo & Lucretius & alii Epicurei ingenium valde torquent, undenam ea *declinatio*, quæ ipsissima videtur quibusdam Newtonianorum *vis centripeta*, nascatur Cicero enim in primo *de finibus* gravissime eam ob rem Epicurum reprehendit, quod *motum* induxerit sine causa, quod Physico est indignum. Plutarchus certe, & Laertius eas Epicureorum proferunt rationes, quas tirones ipsi riserint, ut *quod atomus magnis intervallis resultat*; *quod spatiis brevibus pulsa, repulsave, quasi concutitur, palpitatve*; quæ qui interpretetur, post iste *magnus mihi erit Apollo*. Scio quosdam *a vi attractrice* hanc declinationem repetere, atque blanditi sibi, in Epicurea Physiologia *vires gravitationis*, & *attractionis*, reperiisse. Ego similia hæc esse video, eadem non video, Ceterum utrum revera in his Epicureorum viribus *ponderis* & *de*

[a] *Lucret. in 2. v. 217. Cic. de Finib. in 1.*
[b] *Lucret. in v. 94. Laert. 10. segm. 43.*

declinationis vires centripetæ & centrifugæ Newtonianorum contineantur, paulo prolixius explicitum est in notis ad Musſch. §. 551.

Jam ex Democrito mundi in infinito inani dantur infiniti ſecundum omnes circumſtantias uti auctor eſt Plutarchus de *Placitis Philoſophorum* (*a*). Horum nonnulli inter ſe non ſolum ſimiles, ſed undique perfecte & abſolute ita pares ſunt, ut inter eos ne minimum quidem interſit, ut tradit Cicero (*b*); omnes vero & generantur & corrumpuntur (*c*). Sol & Luna ex lævibus componuntur corpuſculis *virtigine circumactis*, ut Carteſianos vortices legere poſſis, ut fuſius Huetius in *Cenſura Philoſophiæ Carteſianæ*. Luna planities continet, monteſque, valles (*d*). Jam vero, ſi interpretanti Burnetio credimus, agnovit Leucippus motum terræ circa ſuum axem: & in prima Telluris origine & formatione, quum maſsa fluida in corpus globoſum ſubſidebat, ait hunc globum membrana quadam circumductum fuiſse, cetera omnia continente: quam membranam udam primum & limoſam, poſtea induruiſse. Quæ Ægyptiorum ſunt Coſmogoniæ conſentanea. Id præterea tribuit Leucippo, memoraſse eum, ſitum Telluris mutatum olim fuiſse: quod ex Plutarcho ſimul & Laertio diſcimus: concluditque id ei difficile non fuiſse, qui terram pendulam, & circa ſuum axem rotatam agnoverit. Ad hæc homines ex aqua & limo primum genitos eſse ex Democrito tradit Cenſorinus (*e*), quæ Epicuri quoque ſententia fuit. Animam ignem quendam & calorem eſse Democritus ſtatuebat, eamque ex rotundis atomis conflatam, quod & Epicurus deinceps, & Lucretius in III. ſtatuit. Hinc eam mortalem voluere. *In natura Deorum Democritus nutare videtur*, inquit Cicero (*f*) Nullum alium admiſiſse Deum præter *imagines quaſdam, aut ſimulacra a natura rerum emanantia*, ſcribit Sextus Empi-

[a] *Lib.* II. c. 1. [b] *Academic. quæſt. lib.* 4.
[c] *Laert. in* 9. 44. [d] *Plut. de Plac.* II. 25.
[e] *De Nat. Deor.* 1. [f] *Adv. Mathem.*

Empiricus; quod ita intelligo, pro *vanis* antiquorum *imaginibus* traduxisse quæcumque de natura Deorum dicuntur; in quo eum sectatus est Epicurus; qui, ut gravissime Cicero, *verbo Deos renuit, resustulit*.

Jam Democriti & Epicurei inane hoc & universum infinitum esse voluerunt. Ergo, quod erat consectaneum, nullum in eo centrum, contra quod voluerunt Peripatetici; posuerunt. Disputat hac de re Lucretius in primo de *natura rerum* elegantissime, nec inscite. Argumenta ejus huc redeunt: I. Quum dico universum, *omnia* dico:

Nunc extra summam quoniam nihil esse fatendum
est;
Non habet extremum: caret ergo fine, modoque.

II. Si jam finem habere constituatur omne quod est spatium, si quis procurrat ad ultimas ejus oras, *jaciatque volatile telum*; aut extra volabit, aut consistet: Utrum dixeris, spatio fines demes:

Nam sive est aliquid, quod prohibeat, officiatque
Quo minus; quo missum est, veniat, finique locet se,
Sive foras fertur, non est ea finis profecto.

III. Si termini sunt spatio, extra quos ferri atomi nequeant, jam omnes ad unum centrum gravitant: id autem efficere debuit, ut

Ex infinito jam tempore subsidendo

unum occupaverint locum, massamque fecerint unam. Argumentum est pluribus obnoxium exceptionibus. IV. Res qualisbet aliis terminari videmus, terram aqua, colles, montesque aere: quo autem dicemus terminari spatium?

Pergit autem, atque ostendere conatur nullum esse in universo centrum.

Illud in his rebus longe fuge credere, Memmi;
In medium summæ (quod dicunt) omnia niti ....
Nam medium nihil esse potest, ubi inane, locusque
Infinita ... Talia porro addit; quæ clarius etiam ostendunt systema mundanum Democriticum, & Epicureum simillimum esse Cartesiano; (quamquam & plu-

ribus Newtono dicatur consentaneum). Compaginantur nempe in utroque atomi non *medii cuppedine vinctæ*, sed pondere, & declinatione. Quocirca nullus est secundum Epicureos in universo locus, ubi atomi non gravitent.

Nec quisquam locus est, quo corpora quum venere
PONDERIS amissa vi possint stare in inani

sed semper conantur: ex quo fit, ut quolibet momento temporis possit universum dissolvi, atque ex oculis eripi, si Epicureis credimus. Sed video obscuritatem esse aliquam in hac Lucretii mundana theoria. Vult Lucretius vim *ponderis* atomorum, idest *gravitationis*, nullum habere medium, quo feratur; in quo consentientes habet recentes philosophos, qui nullum centrum virium centrifugarum agnoscunt in immenso vacuo; At illud non explicat, an vis declinationis, quæ necessario centripeta esse debet, ad ullum feratur centrum quod erat explicatu necessarium, ut intelligi posset mundum compaginari.

Qui præterito seculo Democriticam Philosophiam instaurare ceperunt, Maignanus in primis, & Gassendus, non eodem modo vetera illa acceperunt. Ac primum de natura *vacui* discordant. Epicureorum *inane* non metaphysicum, sed vulgare intelligit Maignanus, nempe pro subtilissimo corpore & fluidissimo, quale est æther, idque plurimis veterum exemplis confirmare nititur: quod, docti viri pace, est nolle videre, aut nisi illud malit, cæcutire. Sanius ergo hæc interpretatur Gassendus. Nec minor de natura atomorum contentio. Gassendus non negat atomos partes habere, saltem tales, quæ intelligi, & designari possint: itaque quod atomus dividi nequeat, non ejus tribuit simplicitati, sed soliditati, & omnis interspersi inanis defectui. At Naignanus post Lucretium, omnino simplices facit atomos: alioquin, inquit, si compositæ sint, rerum naturalium elementa esse nequeunt: elementa enim esse simplicia debent. Atque hanc eandem opinionem sequuti sunt Leibnitius, & Wolfius, quemadmodum in sequenti capite explicitum erit.

CAPUT III.

De Physiologia Recentiorum.

§. I. De litterarum miserrimo statu, earumdemque Restauratione.

Videbantur Graecanicae litterae ad summum ejus, quae inter homines versatur, sapientiae apicem pertigisse; nam non artes modo humaniores, sed sublimes ipsae disciplinae, Mathesis, Theologia, Physica, Ethica longe lateque per orientem, occidentemque provectae erant, auctaeque plurimum, defoecatae, illustratae. *Sed negatum summis stare diu*. Nam ecce repente mutata scena, barbarisque, & nefando quidem antea notis gentibus ex imo Oceano excitis, atque per cultas Asiae, Europae, Africae oras effusis, tetra Celluri incumbuit nox. *Coortae Sarmatarum ac Svevorum gentes, nobilitatus cladibus mutuis Dacus. Jam vero Italia novis cladibus, vel post longam seculorum seriem repetitis, afflicta. Haustae, aut obrutae urbes: foecundissima Graeciae, Italiaeque ora incendiis vastata, consumptis antiquissimis delubris: pollutae ceremoniae: plenum exiliis mare: infecti caedibus scopuli:* publica privataque omnia profanata jura: intermissae artes: exsustae bibliothecae ditissimae, omnia vastante Ostrogothorum, Gothorum, Longobardorum, Wandalorum, Herulorum, Saracenorum Turcarum foeda colluvie, seu ita humanarum rerum fatis vertentibus, seu, quod vero proximius, atrocibus malis nefanda Christianorum scelera Deo ulciscente.

Quis talia fando Myrmidonum. Dolopumve, aut duri, miles Ulissis, Temperet a lacrymis?

Sed avertamus nos a conspectu malorum, quae & nostra tot per annos vidit aetas, & Physiologiae dogmata tota mente repetamus. Ante annum 1453. unus erat toto philosophiae vultus in Occidente. Nihil enim aliud privatae publicaeque Scolae, praeter unam Aristo-

telis doctrinam crepabant. Hic unus hominum magister, Philosophorum Deus audiebat. Quum hoc eodem anno Constantinopolis in Turcarum venisset Dominatum, immanem barbariem, tyrannidemque veriti Græci plurimi, magna copia per Italiæ amœnissima ora effusi, sunt benigne quum Neapoli tum præsertim Florentiæ excepti. Ergo literas Italos purgare, polire, restituere, Italorumque ingenia excitari. Cæptum Aristotelis, Averroistamque jugum executi, & aut Platonica restituta, aut nova excogitata. Paulatim historia naturalis, Anatomia, Astronomia, Mechanica aucta & illustrata. Instrumenta plurima physica, potissimum optica inventa, queis naturæ aut longinqua, aut occulta detecta. Res infiniti operi esset, quæ scientiis naturalibus addita sunt, complecti, atque enarrare: nec disputationis hujus termini, quos mihi præscripsi, sinunt. Res est præterea adeo vulgata, ut qui hujusmodi sunt rerum studiosi, infinitam ubique scriptorum copiam sint habituri. Paucorum ergo, sed illustriorum, in extrema hac historiæ nostræ parte, meminerimus. Interim legatur, si vacat Christophorus Augustus Heumannus in *Actis philosophorum*, & Morhosius in *Polyhistore*. Quæ igitur restant ad quatuor capita conferam. I. Italos. II. Gallos. III. Anglos. IV. Germanos.

§. II. *De præcipuis Italis, qui in literarum restaurationem suam dederunt symbolam.*

ITalos primum post foedam illam Occidentis barbariem literas, impulsoribus, ut dixi, Græcis restituisse, in aperto est. Neapolitani Alphonsi Regis auspiciis circa quinti & decimi epochæ Christianæ sæculi medietatem magnum sibi omnigenæ erud tionis nomen peperere: gens mentis acumine præstantissima, & nisi Soli, ut puto, ubertate paullo lætior, negligentiorque, primis humanæ sapientiæ Conditoribus, Autoribusque par. In primis memorandus est Bernardinus Telesius nobilis Consentinus, *qui prævalido mentis conatu physica Peripateticorum Principis dogmata convellere*

au-

ausus, *summa ejus ætatis ingenia cunctis fere in orbis gymnasiis concitavit* . . . . . *seduloque mathematicarum addictus studio, ac potissimum opticæ*, *nova*, *inexcogitata*, *imperscrutabilia prope quamplurima detexit*. Ita Joannes Imperialis in Telesii vita. Scripsit libros novem *de rerum natura juxta propria principia*, in quibus quum Aristotelis principia physica oppugnasset; Parmenidis doctrinam, *omnia esse*, *unum*, eaque *ex igne*, quod *activum sit principium*, & *terra*, quod sit *passivum*, conflata, restituere conatus est (1).

Telesio jungendus est *Jordanus Brunus*. Nolanus Monachus primum Dominicanus, mox transfuga vir ingenio quidem præcellens, pietate nefarius, qui Romæ ann. 1600. ceu impius jure ac merito ultrice expertus est flammas (2). Observatum est in Actis Lipsien-

(1) Telesianæ Philosophiæ synopsim erudite & ἀκριβῶς nuper tradidit Academiæ Consentinæ præcipuum ornamentum & decus Salvator Spiriti in pereleganti ejus opere *Memorie degli Scrittori Cosentini* superiori anno Mutianis typis edito. Plura sane in Telesii philosophico systemate deprehendes rationi & experimentis dissona, plura item phantastica, & vix intelligibilia. Horum nonnulla postquam recensuisset Baco de Verulamio *de Augmentis Scientiarum*, addit: *Quæ in parte non admodum feliciter Telesius prosungitur, sed more adversariorum suorum se gerit, qui cum prius opinentur, quam experiantur, ubi ad res particulares ventum est, ingenio & rebus abutuntur, & tam ingenium, quam res misere torquent*. Verum hæc pro temporum illorum conditione facile condonabis Telesio; nec parum id est, quod iisdem temporibus ausus fuerit adversus Peripateticorum Principem, ingentemque ejus sectatorum turbam primum signa dare, hominumque ingenia ab ejus tyrannide in libertatem vindicare. Hinc idem Verulamius ita de eodem subjunxit; *De Telesio autem bene sentimus, atque eum ut amatorem veritatis, & scientiis utilem, & nonnullorum placitorum emendatorem, & novorum hominum primum agnoscimus*.

(2) Gaspar Scioppius hæc Bruno tribuit dogmata. I. Innumero esse in immenso universo mundos. II. Animos humanos non modo corporibus in alia corpora migrare, sed ex uno etiam mundo in alium. III. Una eademque anima duo corpora vivere posse. IV. Magnam scientiam esse, quam damnari non sit fas. V. Spiritum Sanctum nihil esse, nisi mundi animam. VI. Mundum esse ab æterno. VII. Moysem miracula arte magica edidisse, & in ea fuisse Ægyptiis omnibus instructiorem. VIII. Mo-

siensibus (a) mundanorum vorticum systema, quod Renatus Cartesius vulgavit: Bruno referri acceptum oportere; quod & Baelius (b), & Petrus Daniel Hoetius (c) confirmant. *Extitit*, inquit Huetius, *inter novitios philosophos Jordanus quidam Brunus Nolanus, quem Cartesianæ Doctrinæ Antesignanum jure dicas, adeo accurate omnem propemodum ejus compositionem præsignavit in eo libro, quem de Immenso & Innumerabilibus inscripsit.*

Circa eodem tempore vixit Julius Cæsar Vaninus Taurisani in Apulia natus, qui nisi impietate doctrinam suam fedasset, magnis Philosophiæ instauratoribus par esse potuisset. Ejus doctrina naturalis pene est Eleatica. Legi potest Vanini vita superius citata. Supersunt ex ejus scriptis plurimis Amphiteatrum *providentiæ* Lugduni 1625., & Dialogi de *Naturæ arcanis* Parisiis 1615.

Recensendi hoc loco essent, si Philosophorum Neapolitanorum historiam scribere in animo esset, viri illustres Joannes Baptista a Porta, Campanella, Borellus, aliique: sed vetant angustiæ. De Campanella pauca. Is natus est *Styli*, quo Calabriæ est oppidum, an. 1568. Monachus fuit Dominicanus. A Telesio ad philosophandum excitus ipsemet scribit *in Syntagmate de libris propriis art. 7.*; *Telesius*, inquit, *me delectavit tum ob libertatem philosophandi; tum quia ex rerum natura, non ex dictis hominum penderet*. Inter opiniones ejus singulares primum meretur locum ea, qua rebus omnibus, etiam iis, quæ in animæ vulgo habentur, ani-

[a] *Mense Jun. 1682. p. 187.* [b] *In dict. art. Brunus.*
[c] *Censura Phil. Cart. cap. 8.*

Mosaicas leges humana esse commenta. IX. Sacras Scripturas mera esse omnia. X. Dæmones fore ut tandem aliquando redimantur a miseria. XI. Solos esse Hebræos, qui ab Ada, & Eva sint progeniti, nationes vero alias ab alio cœpisse homine, qui diu antea fuerit a Deo creatus. XII. Christum nec Deum esse, & insignem fuisse magum: Quæ nefaria dogmata in ejus libro *de immenso & innumerabilibus* extare sunt qui tradunt [*Mr. la Croze dans les Entretiens pag. 287.*]

animam tribuit atque sensum, veluti in libro *de sensu rerum* edito 1590.: motum se, in eam opinionem impulsum ait a rerum, quæ cernuntur *sympatia*, & *antipatia*. Videbatur, sed quasi inscius, eo rapi; quo veteres illi omnes, qui *archeon* quoddam principium universo dedere, aut quo recentiores Newtoniani, qui mutuam corporum omnium *attractionem*, haud dubium ab *hylarchico* principio manantem, aut induxerunt, aut instaurarunt, illustraruntque. Quod vero ajunt, qui ejus refellunt doctrinam, *intellectum quoque universæ materiæ dedisse*, id, horum pace, minus verum puto: video enim æquo nimius doctrinam provehi, sententiasque paullo emphaticos pronunciatas in deteriorem torqueri sensum, quod ingenuo interprete est indignum (1).

Nec segnius ceteri Itali philosophiæ studia prosequebantur. Primum in his meretur locum Hieronymus Cardanus Mediolanensis, qui natus est anno vulgaris epochæ 1501. mortuus an. 1576. Is in *naturæ scientia tot nova attullit*, inquit Vossius (*a*) *ut summus vir Andreas Alciatus eum vocaverit virum inventionum*. Ipse ei insensus Julius Cæsar Scaliger tantis eum laudibus ornat, ut nil exigi majus ab amico possit. Sunt qui Cardanum de Deo non recte sensisse scribunt, quos non probo, uti nec probat Samuel Parkerus (*b*) & Bealius *in Cardano*. Sene in libro XXI. de subtilitate Deum definit, *Causam, originem, fontem, & principium omnium horum, quæ in universo sunt*. Interim fatetur se nescire Dei *naturam*: *si scirem*, inquit, *Deus essem: nam Deum nemo novit, nec quid sit quisquam scit, nisi solus Deus*. Libros vero istos de subtilitate hunc in modum concludit. *Tu igitur altissime, a quo omnia bona profluunt, cujus nutu* cun-

[a] *De Mathematicis part.* 41.
[b] *De Deo & prov. Disp.* 1. *sect.* 23.

(1) Auctor libri *Principia naturæ*, qui gallice prodiit, hunc eundem universalem sensum plantis, igni, aliisque corporibus videtur dedisse.

cuncta moventur, cujus imperium nullis finitur limitibus, claritas infinita, qui solus lumen verum habes, solus vere æternus, totus in teipso, tibi soli notus, cujus sapientia omnem excedit cogitationem, unus atque incomparabilis, extra quem nihil est, qui me velut terræ vermem in umbra scientiæ direxisti, cui quidquid veri hic scriptum est, debeo . . . ignosce mihi, mentemque meam illuminando pro tua indefessa liberalitate ad meliora dirige.

Quæ pertinent ad universum in libris de Arcanis æternitatis subtilissime edisserit Cardanus: *Universum hoc*, inquit (a), *sive sit unum, sive plura; & si unum, seu finitus, seu infinitum; & si finitum, an aliquod extra se habet, an mobile, an immobile; sit quoque genitum, vel iugenitum; & si plura, finita ne numero, an infinita, in libris de Arcanis æternitatis dictum est.*

Præcipua Philosophiæ hujus capita breviter enumerabo ex Cardani libro de subtilitate potissimum hausta. I. Principia rerum naturalium statuit quinque; *materiam*, *seu hylem*, *formam*, *animam*, *locum*, *motum*, quæ omnia *æterna*, ideſt immutabilia esse vult. II. Materiam pene immensam sine ullo vacuo statuit: eam autem vocat *ingenitam*, & *nunquam interituram*; quod ita intelligit, non ut materia sit sempiterna, sed ita ut nec generetur, nec corrumpatur. III. In ea *Naturam* quandam esse, *principium activum motionum*, *& animam*, agnoscit. Hanc naturam in singulis rebus spectatam esse & *formam*, aut cum *forma* conjunctam. Ab eadem provenire mutationes omnes in materiam, eas quoque, quas vacui horrori vetustiores Peripatetici tribuebant. IV. Negat ullum esse sub Cœlo ignis elementum, idque validissimis rationibus, utique se ea in re ita licere ab Aristotele dissentire, ut ille dissensit a Platone, *homo*, inquit, *ille fuit*, *& in multis aberravit*. Itaque tria tantum esse docet elementa, *terram*, *aerem*, *& aquam*, eaque omnia natura sua esse frigidissima vult, quod sint expertia lucis & caloris, seu materiæ igneæ,

[a] *Lib. 1. de variet. cap. 1.*

igneæ, quam extrinsecus tantum recipiant: hinc flammam vocat *aerem accensum*. V. Ignem non *substantiam esse vult*, aut materiam quandam, sed summam *caliditatem*, idest summam partium cujusvis corporis agitationem, *fulmenque* nihil esse aliud, quam *celerrimum ignem*. VI. Terram esse in *medio* universi *immobilem*. VII. Aquarum salsedinem repetit & a montibus salinis, & a calore Solis maria torrentis. VIII. Planetas, præsertim Lunam, non omne lumen a Sole habere, sed proprio quoque, quod sit quavis flamma nostra splendidius, lucere, ejusque rei argumentum esse, quod in maximis Lunæ deliquiis, ea prunarum referat colorem: nec vidit Lunam non in terræ perfectam umbram immergi, dum ea patitur deliquia, sed in semiumbram. IX. Cometas non fieri ex vaporibus terrestribus, quum altiores videantur eo loco, ad quem exhalationes terrestres pertingere possunt, qui Cardano est a Tellure passibus 772. millibus dissitus; Cometæ vero ad locum decuplo altiorem videantur; sed nec esse vult Stellas errantes, verum meteoram luminosa a Solis forte radiis exorta, quale, inquit, ipsa est via lactea. Hunc in modum vir doctus inter vera & falsa errabat. Sed impendio longius evagatur oratio. Unum addo, neminem philosophorum magis universum Intelligentiis, & Dæmoniis implevisse: adeo omnia ejus scripta Intelligentias, & Dæmonia crepant. Tandem quum in Cardano, aliisque hujus ævi philosophiis *antipathiam* illam, & *sympathiam* Universi contemplor, mihi videor mutuam hanc Nevvtonianorum attractionem videre: sane attractio hæc & sympathia ab eodem videtur in utriusque principio derivari, hylarchico nempe, archæo, aut quocumque id vocabulo appelletur.

* Andreas Cesalpinus Patriam habuit Aretum; obiit vero, Romæ an. 1603. Papæ Clementis VIII. primarius Medicus. Is sanguinis circulationem omnium primus in Orbem aut intulit, aut explicuit; quod quamquam fatetur ipse Baelius (*a*), præstat tamen ejus ver-

[a] *In dict. art. Cesalp.*

verbis confirmare: nam Angli magna consensione Harveo suo id tribuunt, In *quæstionibus* igitur *Peripateticis* (*a*) hunc in modum scribit Cesalpinus: *Idcirco pulmo per venam arteriis similem ex dextro cordis ventriculo fervidum hauriens sanguinem, eumque per anastomosim arteriæ venali reddens, qua in sinistrum cordis ventriculum tendit, transmisso interim aere frigide per asperæ arteriæ canales, qui juxta arteriam venalem protenduntur &c.* De rerum origine & constitutione ita disseruit Cesalpinus, uti Aristoteles ipse, quem nemo haud dubium acutius interpretatus est, uti Parkerus agnoscit (*b*). Mundum esse æternum, omnia in natura fieri æterna quadam necessitate, hominum brutorumque animas vires esse a materia indissolubiles, atque per totam diffusas materiam. Eam ob rem Baelius cum Spinozistis fatere Cesalpinum scripsit.

Pauca nunc Galilæo celeberrimo Florentino philosopho & mathematico, qui anno 1642. ætatis suæ 78. mortuus est. Egregia prorsus sunt, & quæ Galilæus ipse majora optare non potuisset, virorum doctorum de eo judicia. Ejus ingenii *se admiratorem* fatetur Grotius in Epistola ad ipsum Galilæum. *Exacto judicio, magnaque interioris Geometriæ notitia instructus* censetur in Actis Eruditorum an. 1684. *Galilæus omnium solertissimi ingenii esse videtur* scripsit Rapinus *in Animadversionibus ad philosophiam* (*c*). *Tanti apud Gallos æstimatus fuit*, inquit Leo Allatius, *ut nonnulli illius tantum visendi causa iter in Italiam instituerint*. Renatus ipse Cartesius, nimium alias sui admirator, ceterorum ferme omnium contemptor, non mediocriter eum laudat (*d*), eam potissimum ob rationem, quod *Materias Physicas Rationibus Mathematicis examinare conetur*. * Georgius Bernhardus Bulfinger in primo sollemni Academiæ Petropolitanæ conventu an. 1725. ita apte, eleganterque Galilæum commendat: *Galilæum hic primum appello, virum ingenio &* me-

[a] *Lib.* 5. *cap.* 5. [b] *De Deo & provid. disput.* 1. [c] *Sect.* 18. [d] *Part.* 11. *epistolarum ep.* 91.

meritis magnum. Ille physicis tractationibus novam induxit formam; ille novam Astronomiæ lucem intulit; ille exemplo ostendit optima quæque nondum detecta esse, posse autem a nobis plurimam detigi; ille viam & præivit, & munivit, qua sola tuto liceat progredi, & ad veritatem pertingere; ille æmulos præsentia inventorum excitavit, ille excitatos commertio & consiliis suis adjuvit; ille Amicos, & Discipulos reliquit Magistro suppares; ille immortalem Italiæ suæ gloriam intulit. Plurimam haud dubium sunt, quæ aut ipse detexit, aut ab illis accepta auctiora fecit & meliora. In primis Copernicanum systema de motu Telluris circa Cœli orbes nullo agitatos motu plurimis confirmare & ornare conatus est in dialogis *de systemate Mundi*. Telescopii Astronomici inventionem, quamquam adhuc ea de re lis est sub judice, uti docet Georgius Paschius *de inventis novo antiquis* (*a*), eidem vindicat Janus Nicius Erythræus (*b*) Telescopii hujus beneficio & maculas solares, & circumjoviales planetas detexit Galilæus; quamquam laudatus Paschius illas Christophoro Scherno e florentissima literis & pietate Societatis Jesu familia philosopho, hos Simoni Mario detectas * falso judicio velit. Ex his, ut & ex plurimis aliis Galilæi nostri inventis, quæ missum facio, unum ad disputationem hanc nostram pertinet, systema mundanum. De eo igitur paulo prolixius esset dicendum; sed quum id abunde præstitum sit in Institutionibus Astronomicis, quæ ad calcem operis hujus sunt, hoc in loco quicquam de eo memorare supervacaneum esse puto.

§. III. *De Gallorum Philosophorum post restauratas literas coriphæo Renato Cartesio.*

Accedamus ad Gallos, qui præterito seculo mentis præstantia, perspicuitate, & elegantia in primis floruerunt. Plures ex hac gente essent commemorandi,

[a] *Cap.* 7. §. 4. [b] *Pinacot.* 1. *pag.* 279.

di, si non disputationem tironum ergo, sed plenam historiam scribere instituissemus. Ergo ad Cartesianos omnem conferam orationem. Renatus des-Cartes, qui & Cartesius dicitur, in *Turonibus* natus est, stirpe in *Armorica & Pictonibus* perillustri. A prima juventa studiis deditus in Philosophia, & Mathematicis stupendos fecit progressus. Tam immodico flagravit mathematicarum disciplinarum studio, cæteras ut omnes ex earum formulis vellet pertractatas; nec ullam esse aliam scripsit investigandi veri rationem, quam cuncta mathematicis rationibus persequi (*a*). Eam certo ipse viam atque rationem philosophandi sequutus est concedendumque hoc Gallis, universam Europam ad accuratius, saniusque philosophandum excitam ea methodo a Cartesio esse; quum alii, qui eum antecesserant, conatus, utut egregii, vix latum profecerint unquam. Quanquam id non tam Cartesii ingenio, quam tempori concedam, de provincia enim ille triumphavit, in qua plura Europæ ingenia laboraverant. Mortuus est vir celeberrimus an. 1650. vitæ suæ 54.

De universo hæc opinatus est Renatus. Extentione illud *indefinitum* esse voluit, tantum nempe, cujus extrema intelligere non valeamus. *Vacui* juratos hostis, nec esse illud uspiam, nec concepi, nec esse posse. Cujus ea ratio, quod materiæ naturam in triplici posuerit extensione. Ergo nihil intelligere poterat tripliciter dimensum, nisi corpora: vacuum igitur, inquit, aut corpus est, siquidem extensum est; aut non est, si extensione caret. Una igitur eademque res sunt Cartesio *Quantitas*, *Extensio*, *Materia*, *Corpus*. Jam nullas esse in corporibns *vires motrices*, sed unam Dei voluntatem motiones omnes universi efficere subobscure quidem Cartesius, aperte vero ejus sectatores, in primis Malebranchius, docuerunt. Et Cartesius quidem eandem motus quantitatem semper a Deo in materia conservari scribit. Malebranchius vero (*b*) longa ratiocinationum, eaque subtili serie con-

[a] *Part. 2. epistolarum, ep. 91.*
[b] *De inq. verit. lib. 6. part. 2. cap. 3.*

concludit, nec corpora esse ullo modo posse motus caussas nec spiritus ullos creatos. *Dicere ergo necesse est, inquit, a sola Dei voluntate motum produci, atque vim moventem, corporibus motis non inesse quum ea nihil sit præter Dei Voluntatem. Dicitur tamen globus causa naturalis motus, quem commnnicat corpori, cui occurrit, non realis, sed tantum occasionalis, qua Auctor naturæ utitur ad agendum illo, vel hoc modo, illa, vel hac occasione*. Motus hujusmodi tres statuit leges mechanicas, Cartesius. I. *Omne quod movetur, quantum in se est, semper moveri pergit, nisi ab æterna aliqua causa cohibeatur* II. *Omne, quod movetur, semper tendit moveri per lineam rectam*. Utramque complexus est Newtonus in *Principiorum Matematicorum libro* 1. lege motus prima, quæ est hujusmodi; *Corpus omne perseverat in statu suo quiescendi vel movendi uniformiter in directum, nisi quatenus a viribus impressis cogatur statum illum mutare*. III. *Si corpus, quod movetur, alteri occurrat, si quidem habeat minorem vim ad pergendum per lineam rectam, quam hoc aliud ad ei resistendum, tunc in aliam partem deflectitur & suum motum integrum servando, solam motum determinationem amittet. Contra vero, si illud majorem habeat vim ad pergendum secundum lineam rectam, quam hoc ad ei resistendum, tunc corpus in motu exsistens secum hoc aliud movendo tantum de suo motu deperdet, quantum ei tribuet* Explicata hæc habes apud Cartesium ipsum in *Principiis*, tum & ab ejus sectatoribus Sylvano Regis, Antonio le Grande, Jacobo Rohalto, aliisque viris hujus sectæ illustribus.

Omninm tamen ingegnosissima Cartesii Cosmogonia. Eam sic molitur Cartesius. I. Deum sub rerum initium ingentem materiam creasse in particulas quam proxime inter se æquales figura fere cubicas divisam. * II. His duplicem indidisse motum; primum nempe quo singulæ circa proprium axem, seu circa seipsas volverentur; alterum, quo earum plures simul commune centrum moverentur; totque constituta hujusmodi centra, quot sunt stellæ fixæ, Planetæ, & Cometæ. III. Priori motu cubicarum particularum an-

gulos confractos, contritosque; indeque tria materiæ nata genera, *subtilem* & *igneam*; *globosam* & *ætheram*; *crassam* & *terrestrem*; eaque tria esse universi elementa. Posteriori vero motu tot enatos vortices, quot constituta fuerant communia centra. IV. In circumrotatis vorticibus *subtilem materiam* centrum potissimum occupasse, *rotundam* atmosphæram *crassam* vel interpositam, vel ad extimam delatam superficiem. V. Hinc factum, ut vorticum omnium centra fuerint totidem Soles vividi, atque ardentes. VI. Crassa tamen materia quorumdam vorticum paulatim incrustatum fuisse Solium vultum, eosque esse, qui planetæ appellantur. VII. Horum idcirco Vortices tardiores, factos, absortos esse a grandiori aliquo vortice, ut a Saturno Saturnales, a Jove Jovales, a Tellure Lunam. VIII. Sed & ingrandiores istos (*omne enim regnum sub regno graviore est*) a maximo aliquo deglutitos, ut sexdecim nostros a Sole, ab alia qualibet fixarum fortasse alios. IX. Particulas omnes materiæ leves esse, idest omnes conari recedere a vorticis centro; gravitatem vero nasci ex earum vi, quæ vehementius recedant; ab his enim tardiores premi deorsum. X. ea igitur corpora esse graviora, quæ particulis primi & secundi elementi, quæ vehementissime a vorticis centro conantur recedere, minus sint referta.

Cosmogoniam hanc velut fabulam sub initium habuit Cartesius: sed paulatim eo res provecta est, ut rerum suarum amore impense Renato capto, fabula evaserit historia. Mira autem sunt, quæ inde pro universa Physica deduxit. Pauca attingam: I. * Lumen nihil esse aliud, nisi pressionem materiæ subtilis Solem constituendis in proximam materiam æthercam & globosam, eamque per totam vortici longitudinem diffusam. Oculis nempe eorumque nervo optico hinc agitatis, luminis in nobis procreatur sensatio. Ea ex re fit, ut quum omnia sint plena, a Stellis ipsis fixis per immensa intervalla, temporis momento, seu in instante lumen ad nos deveniat. Quam luminis doctrinam gravissimæ rationes, atque plurima recentiorum

expe-

experimenta minus esse veram demonstrant: qua de re legatur Auctor noster. II. Ex materiæ particulis quasdam esse, quæ inter globorum angulos transeuntes *cochleatem* induant figuram, quas idcirco *striatas* appellant Cartesiani. Harum ingentem copiam feri in Telluris vortice e septentrione ad meridiem: eam esse *magneticam materiam*: inde provenire non *magnetis* modo, sed & *acus magneticæ* phænomena. III. Oceani fluxus atque refluxus quum studio Telluris vortici, tum etiam Lunæ motui deberi: nam dum inter Lunam & Tellurem materia Cælestis fluit, quasi comprimitur; ab ea Telluris centrum urgetur, simulque & terrestria corpora, inprimis aqua: inde Oceani fluxus. At recedente paulatim hinc Luna, motaque Tellure, liberius Cælestis vagatur materia, proprioque renisu refluunt aquæ. Sed huic sententiæ quum capta in Oceano atque Europis experimenta, tum gravissimæ refragantur rationes, quas vir summus Isaacus Newtonus, aliique ubertim suppeditabunt.

Jam, ne longius progrediar, quid de principiis Universi activis senserit Cartesius explicandum est. Dum adhuc esset in vivis Atheismi expostulatus est Renatus, cum a Martino Schuokio, tum potissimum ab infenso doctrinæ suæ hoste Gisberto Voetio. Utrique autem ita respondit, ut potuerit eos pœnitere temeritatis suæ. Interim argumenta existentiæ Dei, quæ in meditationibus *de prima philosophia* protulit, sublesta sunt, doctissimorum ferme omnium judicio. Qua de re legantur Gassendus in *objectionibus*, Huetius in *Censura*, Buddeus de *Ateismo*, & *superstitione*. Præterea in Cosmogonia exiguam videtur Dei habuisse rationem, conatusque est omnia Epicureum in modum, omni sublata providentia, explicare. Tandem, si Henrico Moro credatur, dum substantias incorporea omnino fecit *inextensas*, inextensa vero nullibi esse docuerit, eas quoque esse negasse videtur, aut risisse. His ego addo, quod quum mentes nihil esse aliud voluerit, quam *cogitatione*, nec cogitationes intelligi possint nisi *modi*, id videtur animo volutasse, cogitationem modum esse al-

terius substantiæ. Et sane *Joannes Regius* in libro, quem præscripsit, *Cartesius verus Spinozismi architectus*, conatus est demonstrare, Cartesium, saltem si sibi consentaneus esse voluisset, in eodem revolutum cœno, quo inde Spinoza: quo certe tendit, si attente pensetur, ejus de existentia Dei, ut vocat, *demonstratio* ex idea Entis summe perfecti deprompta: ea enim ex universi adspectu & contemplatione hauritur, uti observant Huetius & Gassendus. Accedit eodem, quod doctrina animarum humanarum, cum statuuntur *meræ cogitationes*, intellectus vero *pure passivus* ponitur, non possit nisi Pantheismo locum habere. Nec idcirco Cartesium Panteistam efficio: tantum agnosco plurima esse in ejus Philosophia, quæ, nisi bonam in partem accipiantur possint eo perducere, quo, quum iis esset abusus, perductus est Spinoza, qui Universum *unam esse substantiam ducit*, *eamque æternam*, *duobus conflatam attributis*, *æterna*, & *immensa cogitatione*, *æterna & immensa extensione solida totumque id esse Deum*. Nec id mediocriter confirmant quæ de brutis disputat: nam & hæc in Cartesiana Philosophia celeberrima est doctrina, *bruta animantia meras esse machinas*, horologiorum instar: nihil esse in illis *animæ*, nihil *sensûs*, nihil *cognitionis*: mechanicæ brutorum omnium operationes fieri, ut in horologiis, aut, si rite accipiatur, Deum brutorum esse animam. Quæ interim sententia etsi a Cartesianis plurimis, non satis tamen feliciter, propugnata, sequioribus philosophis & absurda visa est, & sensui hominum communi adversa: quamobrem vix hodie reperias qui Cartesianis hac in re non stomachetur.

Hæc Cartesianæ Philosophiæ summa. Unam superest ut memoremus, habiturum fuisse Cartesium; si vixisset, unde affatim voluptatis, & ejus, ad quod maxime litterati homines contendunt, premii, gloriæ nempe, hausturus fuisset: raro enim, aut nunquam alias post hominum memoriam commemoratum est, tantum intra paucos annos uni mortali nomen, tantam apud barbaras ipsas gentes partam gloriam. Nullus fuit

ante

ante inductum Newtonianorum Reipublicæ litterariæ locus, quo Cartesii dogmata non celebrarentur. Sed (adeo verum *mortalia facta peribunt*!) cessit Newtonianismo.

§. IV. *De Præcipuis Britannis Philosophis.*

ACcedamus nunc ad Anglos. Fera olim, atque inhospita Brittannia, extra hominum mores cultusque posita, feracissima hoc nostro ævo extitit magnorum ingeniorum. Longum esset omnia connumerare: de Burnetio tantum; Wistono, ac Newtono pauca dicemus. Magnum sibi Thomas Burnetius peperit nomen edito præclaro opere *Theoria Telluris sacra* Londini 1681. 4. recuso mox Amstelodami 1699. 4. In eo opere Mosem interpretari se profitetur: at revera Mosaicam miserum in modum contorquet narrationem. Mosem in Ægyptorum, ait, eruditione innutritum didicisse ab iis mundi origines, sacram rem, nec imperito popello evulgandam, arcana lingua narrare, idest αλληλορικος: aut, quod vero etiam similius censet, imitatum vetustos Theologos poetas, a quibus fortassis eam acceperit historiam, qui divinas res veriti, aut mirati symbolico carmine cecinerunt. Ergo quæcumque de origine mundi scripsit, alias, quam ipsa sonant verba, easque abstrusiores habere sententias putat. Si igitur Burnetio credendum, antequam Deus ad Tellurem conformandam adgrederetur, dudum jam partes universi alias, Planetas, Solem, Stellas fixas conflaverat, sedibusque suis locaverat, Nunc ad opus aggreditur terraqueum. Ingentem materiæ massam creat, in particulas diversorum generum divisam; has movet, miscetque. Hoc αρχαιον est χαος, primigenium nempe illud, quod veteres ferme omnes meminere. Jam ejus Chaos particulæ quæ quidem paullo erant graviores centrum undique convenere, nucleumque ibi, qui paulatim in metallum induruit, composuerunt. At aqueæ partes nucleum hunc undequaque circumdederunt, atque ingentia maria, quæ *thehom abyssum*, vocat Moses, effecerunt. Mari porro circumquaque oleaginosæ,

crassæque aliæ particulæ, minus tamen gravitantes, insederunt mollemque primum pelliculam, mox etiam densiorem, durioremque crustam contexuerunt. Erat autem Telluris primigenia illa facies amœnissima, nec aliud nisi delicias spirans. Evaporationibus subterranei Oceani, quæ rorem efficiebant, plantæ nutriebantur, fontesque, atque rivuli, placidi ii quidem, & christallini, progignebantur. Sed paulatim usta solis radiis, post 1656. tandem annos, pluribus in locis fessa, disrupta magno fragore, hominum ferme omnium exitio, succubuit Oceano; & resilientibus aquis, omniaque mergentibus, Nœticum illud factum est diluvium, ita ut pauci hunc illuc mortales evaserint, ex quibus genus humanum sit reparatum. Hinc montes, valles, prærupti scopuli: hinc insulæ, isthmi freta: hinc subterranei lacus, aut maria; hinc subterraneæ cavitates.

Gulielmus Wistonus origines Mundi, quas enarrat Moses, non ita accipiendas, quasi totum Universum spectent, sed Tellurem tantum nostram respicere arbitratur. Tellurem vero priusquam in hanc formam effingeretur, Chaos turbidum fuisse putat, idque ex Cometæ cauda factam; nam nihil dubitat, ante Telluris generationem Stellas, Solem, ceterosque Planetas diu fuisse a Deo creatos, quamquam Moses ad historiam judaicam properans minus id clare narrat. Maxima autem Chaos illius pars, si credimus Wistono, aerea fuit atmosphæra, sed adeo densa, ut solares radii nullo modo, ne lux quidem ulla Telluris superficiei affulgeret. Interea rerum vis quædam genitrix, *ruah jehovah*, *Spiritus Dei* Mosi dicta, omnia permeabat, operique perficiundo incumbebat. Hæc quum geruntur, Tellus nondum circa axem suum agitata, circumacta tamen, utut informis, circum Solem, annuum suum cursum peragebat. In fine hujus anni, aer, quum perpetuo ex eo crassiores particulæ excernerentur, mollique subsiderent crusta, paulo evasit rarior: ergo lux quædam subobscura adhuc & maligna illuxit, Ita primo die, qui id tempo-

ris

ris pimus fuit annus, *facta* est *lux*. Pergit porro, atque eadem lentitudine secundo die, idest altero anno, illustriorem factam vult aeris atmosphæram, itaut magna ejus pars appareret, quam vocat Moses *rakiah*, idest expansum, Græcus, Latinusque interpres *firmamentum*. Tertio anno induruit adeo superficies, illa & crusta maribus incumbens, ut omnino tegerentur aquæ, videreturque Tellus minus humida minusque aquosa, planisphæra, undique æqualis, nullis nec montibus, nec valibus nec fluminibus, nec lacubus prærupta: ita *apparuit arida*. Quæ quam facta essent, quarta tandem Telluris circum Solem revolutione, idest quarto die, penitus defœcato aere, Sol. Planetæ, atque Stellæ sunt conspectæ, quas idcirco eo die factas memorat Moses. Tum quinto anno in maribus quidem pisces, in aere volatilia produxit. Sexto tandem, quum satis Telluris jam induruisset superficies, bruta animalia, & hominem, queis incoleretur Tellus, produxit Deus (1).

Jam

(1) Plures viri docti Burnetii & Wistoni theoriam confutarunt, in primis Auctor libri *Moses vindicatus*, qui Amstelodami ann. 1694. 12. prodiit. Joannes Keill in *Examine theoriæ Telluris a Burnetio editæ cum animadversionibus in theoriam novam Wistoni* Londini 1698. 8. Buddeus *in hist. Eccl. vet. test.* tom. 1. period. 1. sect. 1., ad §. 11. Sane vero non video cur debeamus a simplici Mosaica narratione discedere. Unum video potissimum Burnetio & Wistono negotium fecisse, quod de diebus, primigenia luce, factisque quarto tandem die Sole, atque Stellis aliis narrat Moyses. Sed ea leviora mihi videntur, quam ut idcirco deserenda sit Mosaica historia. Statuamus, quod caput est, Deum mundum effecisse eo temporis intervallo, quod sex nostris diebus æquivaleat. Nam video cur non potuerit Moses hoc spatium vocabulis diei & noctis distinguere, ut facilius intelligeretur a suis. Nec in Pentateucho id est novum. Nam, ut cetera mittam, ut intelligeretur, a suis, adhibuit in diluvio Noetico enarrando vocabula animantium *purorum*, & *impurorum*; quanquam id discrimen non obtinuit (quidquid pauci contra moliuntur) nisi post promulgatam legem *ritualem*. Jam non intelligo, qui valeat Burnetius explicare systemate suo *subcælest*, atque *supracælestium* aquarum divisionem, quam secundo die factam narrat

 Mo

Jam ventum est ad virum summum Newtonum. Nemo post hominum memoriam aut ingenio plus valuit, aut judicio fuit æquiore, aut meditatione & studio exercitatior. Longe is a Cartesii indole absfuit: non enim vagis hypothesibus, & conjecturis, sed certis experimentis, solidoque experimentis conformato ratiocinio philosophari amabat. Ergo opera ipsa factum est, ut conjecturalis illa Cartesiana Physica ex Anglia, quo se insinuaverat, ejiceretur, atque vacueretur hæc altera modestior ea & certior. Hinc inter precipuas philosophandi leges hanc sibi præstabilivit, Newtonus, *Causas rerum naturalium non plures admitti debere, quam quæ & VERÆ sint, & earum phænomenis explicandis SUFFICIANT*, qua vagas, incertasque Cartesianorum hypoteses ex Philosophiæ regno distermінatas vult. Ea re factum est, ut Europæ celeberrimæ quæque Academiæ ex *Romanensi* illa physica ad certiorem, solidioremque revocarentur. Mortuus est vir doctus an. 1727. ætatis suæ 85., Patriæ exterisque desideratissimus. Quæ autem in rebus naturalibus conatus est, paucis complectar; etenim quum in his Auctoris nostri Elementis, adjectisque notis ejus doctrina omnis loculentissime sit explicata, non est cur multis eadem repetamus.

DEUM

Moses. Aquas enim (*Maim*) ille vocat primigenii Chaos fluidam incompositamque massam: hanc ait divisam medio *rakiah extensione aerea*, ut nempe parva quædam pars efficiundæ Telluri hic relicta sit, maxima altius provecta, ut inde cetera fierent corpora. Sed non est hic ea de re disputandi locus.

* Unum tantum addo Burnetium in Ægyptiorum, Thracum, Phœnicum aliorumque veterum Physiologia sui systematis fundamenta deprehendisse, ipso nec diffitente. Sed nescio, an fateatur etiam clarius idipsum systemá enartari dialogo primo *de Veterum Rethorica* Francisci Patritii. Hic enim inducitur Julius Strozzi, qui refert patruum suum Baldassar Castiglioni, cum Hispaniæ esset, audivisse ab Æthiopiæ quodam Philosopho ibidem commorante Diluvii Universalis narrationem, ejusdem modum & causas continentem; quam in eorum vetustissimis annalibus contineri adfirmabat. Hanc vero laudato Patritii dialogo relatam si diligenter expendas, haud valde a Burnetii systemate dissentire facile deprehendes.

DEUM omnium rerum opificem, *materiam* vero id ex quo a Deo cuncta sint formata, tum *Spatium æternum*, in quo materia, & corpora sint posita, universi esse principia vult Newtonus. In ejus ergo Philosophia explicanda quatuor potissimum capita complecti oportet. I. Deum. II. Spatium. III. Materiam. IV. Motum, motusque leges, quas Deus in universo efformando præstabilisse videtur. Deus ei est *ens intelligentissimum*, *æternum*, *immensum*, *uniforme*, *organorum*, *membrorum*, *partiumque expers* (*a*). Ejus existentiam ex universi partibus omnibus, motibus, ordine, legibus pervidentissime deprehendi, atque intelligi docet. Nullus certe est, qui tam honorifice de Deo loquitur, tamque pure, quam Newtonus, ubicumque se occasio offert. Sed & Volterius *in Metaphysica Nevvtoniana* testatur, Samuelem Clarkium doctum illum Newtoni discipulum & familiarem, quotiescumque Dei nomen proferret, tanta pietate & reverentia commoveri solitum, ut statim se totum mirifice componeret ad absequium; rogatumque, quid ita? testificatum, a Newtono se id consuetudine didicisse.

De spatio ita sensit, esse illud immensum, atque æternum, nihilque esse aliud, nisi ipsam Dei immensitatem. Nempe ut Deus *semper existendo facit æternitatem*, ita *existendo ubique immensum efficit spatium*. (*b*). Qua in re & plurimi eum antecesserunt, in primis ejus popularis Henricus Morus *In Enchiridio Metaphysico*, & sequuti sunt plurimi, omnium vehementissime Clarkhius & Rapsonus. Sed hoc est, quod pluribus non valde arrisit, propterea que Newtonum non recte de Deo sentire arbitrati sunt. Nam cum Deus totus sit actio, & necessaria actio, seu, quod idem est, *purus*, *primus*, *necessarius actus*, ut Scholæ loqui amant: si spatium hoc immensum ipsa est Dei *essentia* & *natura*, jam totum hoc spatium actio est: penetrat porro id spatium corpora omnia, singulasque materiæ par-

[a] *In Princ. Math. Schol. gen.*, *& quæstion. 31. Opt.*
[b] *Schol. gen. superius citato.*

partes: ergo Deus est, vita, anima corporum omnium, singularumque materiæ partium. Newtonus ipse (*a*) quum dixisset, *conformationem primam partium omnium universi, potissimum animantium, nullaru alii rei tribui posse nisi intelligentiæ & sapientiæ Entis potentis semperque viventis, qui sit ubique scilicet præsens, possitque voluntate suo corpora omnia IN INFINITO SUO SENSORIO* (spatio) *movere*; adeoque cunctas *universi partes ad arbitrium suum fingere & refingere*; vidit, quid inde deducere aliquis posset: quo circa addidit. *Nec tamen mundum spectare debemus tanquam corpus Dei, neque partes ejus tanquam partes Dei. Deus est ens uniforme, organorum, membrorum, partiumque expers: illa autem omnia sunt creaturæ ejus, ei subjectæ, & voluntati ejus; isque nihilo magis est eorum ANIMA, quam anima hominis est anima specierum illarum, quæ per organa sensuum deferuntur in sentiendi locum, ubi anima eas percipit immediata sui præsentia, sine ullius rei tertiæ interventu.* Responsio haud dubium, tanti viri pace, coacta, longeque repetita, animæque exemplum, a re nostra immane quam alienum.

Jam de materiam hunc in modum scribit in laudato Opticæ loco. *Illud mihi videtur simillimum veri, utique Deum Optimum Maximum, in principio rerum materiam ita formasse, ut primogeniæ ejus particulæ, e quibus deinceps oritura esset corporea omnis natura, solidæ essent, firmæ, duræ, impenetrabiles, & mobiles; iis magnitudinibus & figuris, iisque insuper proprietatibus, eoque numero, & quantitate pro ratione spatii, in quo futuram erat, moverentur, quo possent ad eos fines, ad quos formatæ fuerant, optime deduci. Quæ porro particulæ primigeniæ, quippe plane solidæ, longe longeque duriores sunt, quam ulla corpora ex iisdem deinceps cum eam occultis interjectis meatibus composita: imo tam perfecte duræ, ut nec deteri possit unquam, nec comminui, nec adeo ulla inconsueto naturæ cursu vis sit, quæ id in plures partes dividere queat, quod Deus ipse in prima rerum fabricatio-*

[a] *In Op. q.* 31.

tione unum fecerit. Tamdiu dum particulæ illæ integræ permanent, poterunt sane per omnia secula ex iis composita esse corpora ejusdem semper naturæ & texturæ. Verum si illæ deteri aut comminui possent, jam futurum sane esset, ut rerum natura, quæ ex iis pendet, immutaretur. Aqua & terra ex particulis imminutis & detritis, particularumque frugminibus compositæ, non utique eandem hodie naturam, texturamque haberent, ac aqua, & terra in principio ex particulis integris compositæ. Quare ut rerum natura possit durare, existimandum est corporum omnium mutationes, in variis solummodo separationibus, novisque conjunctionibus & motibus durabilium illarum particularum consistere. Nam corpora composita disrumpuntur non particularum ipsarum solidarum fractura, sed separatione earum, qua parte ex commissuris inter se junctæ erant, & paucis tantum in punctis inter se contingebant. Porro videntur mihi hæ particulæ primigeniæ, non modo in se vim inertiæ habere, motusque leges passivas illas, quæ ex vi ista necessario oriuntur; verum etiam motum perpetuo accipere a CERTIS PRINCIPIIS *ACTUOSIS, qualia nimirum sunt gravitas, & causa fermentationis, & cohærentiæ corporum. Atque hæc quidem principia considero non ut occultas qualitates, qua ex specificis rerum formis* (substantialibus Aristoteleorum) *oriri fingantur, sed ut universales naturæ leges, quibus res ipsæ sunt formatæ. Quippe principia quidem talia revera existere, ostendunt Phænomena naturæ, licet ipsorum caussæ quæ sint, nondum explicatum.* Hæc ille.

Pauca nunc de Nevvtoniana Cosmogonia. Testis, est Volterius in citatis epistolis, universi theoriam suam, dum in horto meditabundus deambularet, decidentesque adspiceret fructus, excogitasse Newtonum. Omnium ergo primum ex Planetarum circum Solem revolutione deducebat aperte *Planetas in Solem* gravitate: quæcumque enim corpora, quæ circum aliquod centrum aguntur, in id gravitare, seu a centro illo attracta, seu ab externa causa adacta, id procul omni est dubio. Vi ergo centripeta, a quacumque ea causa producatur, in Solem aguntur Planetæ: at si centri-

pe-

peta tantum hac vi impellerentur, omnino cum Sole jungeretur: ergo & centrifuga vi a Sole abiguntur. Harum ergo duarum virium quasi commissione & temperatione universi stat ordo. *Attractiones* has vires centripetas vulgo vocant; conditque universalem esse, mutuamque & magnorum corporum, & minimarum materiæ particularum attractionem istam, ita ut non Planetæ Solem tantum, sed & Sol Planetas, & singulæ Planetarum, Solisque partes, singulas attrahant, aut in singulas graviteat. Attractionis hujus, aut gravitationis seu causam ignorare fatetur Newtonus: sed discimus ex *Scholio generali* superius laudato in eorum sententiam inclinasse, qui principium quoddam hylarchicum in Universo statuerunt. *Adjicere jam*, inquit, *liceret nunnulla de Spiritu quodam subtilissimo corpora crassa pervadente, & in iisdem latente, cujus vi & actionibus particulæ corporum ad minimas distantias se mutuo attrahant . . . . & corpora electrica agunt ad distantias majores . . . . & lux emittitur, reflectitur, refringitur, inflectitur &c.* Sed an hinc etiam repetierit Planetarum mutuas in sese gravitationes, non ausim dicere: a Dei potius voluntate illas derivasse videtur.

Quibus ex rebus patet longe a Cartesianis Newtonianos Philosophos distare. Primum corporum particulæ etiam primigeniæ friabiles Cartesianis: at solidæ ita Newtonianis, ut nulla natnræ vi frangi possint; quæ opinio longe est rerum naturæ accommodatior: nam si prima ipsa corporum elementa dividi, & mutari possunt, nec ulla essent stata atque permanentia corporum genera, & generationem constans ordo interrumperetur, omnibusque ex rebus possent omnia prodire. Deum nullum in Cartesiana secta Spatium vacuum, ne possibile id quidem, quæ sententia valde est physicis disciplinis incommoda: immensum vero vacuum statutum Newtonianis, quo Naturæ corporeæ phænomena facilius explicantur & dilucidius: Ad hæc motus Astrorum circumvolutione vorticis fit in Cartesiana secta: viribus centrifugis atque centripetis in Newto-

Newtoniana. Præterea corpora omnia Telluris in Cartesiana levia, ideſt centrifuga; in Nevvtoniana gravia, ſeu centripeta. Porro ibi motus omnes pulſione, hic eorum pars major attractione explicati. Præterea in Carteſiana lumen motio eſt æthereæ materiæ: in Nevvtoniana fluidiſſima atque ſubtiliſſima materia e corporibus luminoſis manans. Magnes vi Materiæ ſtriatæ impellitur ad ferrum, ſi Carteſianis credimus: a principio attrahente rapitur ex Newtonianorum ſententia. Oceani ibi fluxus, atque refluxus cœleſtis efficit materia, quæ per arctiorem locum tranſiens aquas premit: hic attractione Lunæ & Solis elevantur aquæ. Colores ibi variæ Solis radiorum reflexiones a variis ſuperficiebus: hic variæ innatæ refrangibilitates eorundem radiorum. Tandem, ut cetera mittam, nihil niſi hypotheſes vagas incertaſque docet Carteſius: nihil niſi quod aut experimenta, aut rationes demonſtrant, adoptat Newtonus. Ergo diſterminatæ Carteſianorum ſunt hypotheſes, ex quo ad ſolidiorem Phyſicæ ſcientiam ab incertis hypotheſibus revocata eſt Europa. Atque quemadmodum ab occultis qualitatibus, ad hypotheſes tam repente converſa eſt per Carteſium, ita ab hypotheſibus ad experimenta, mathematicaſque rationes, quod conati jamdudum erant Democriti, a Newtono. Ita

Multa renaſcentur, quæ jam cecidere... Sed an hoc etiam? ...... *cadentque*.
Quæ nunc ſunt in honore? ... opinor.

§. V. *De Præcipuis Germanis Philoſophis*.

Dicendum nunc eſt de Leibnitio & VVolfio Germanorum omnium celeberrimis Philoſophis. *Gotofridus Gulielmus Leibnitius* (ſunt verba Joan. Franciſci Auddei ([a]) *Mathematicus inſignis, ingenioque tam vaſto præditus, ut nulla fere ſit pars eruditionis, quam non attigerit*.. *Ad Philoſophiam, quod attinet, tantum abeſt*

[a] *In Epit. hiſt. Phil. adnot. ad* §. 31. *cap*. 6.

abest ut Cartesii aliorumque recentiorum placita prorsus calculo suo adoprobaverit, ut Scholasticorum contra laudaverit philosophandi rationem; eorumdemque labefactatam hactenus, & tantum non conculcatam, postliminio restituere auctoritatem adgressus sit. Mundum ex *Monadibus* compactum esse vult: monades vero esse substantias *simplices vi quadam activa animatas*. Earum quatuor esse vult genera. Unum earum, quae sola vi motrice sunt praeditae, ex quibus corpora sint composita. Secundum earum, quae mundum repraesentent clare, sed minus distincte, ex quibus constet animae brutorum. Tertium earum, quae mundum clare & distincte repraesentent, quales animae hominum. Quartum, seu potius quarta, eaque perfectissima monas, ea est *qua repraesentet simultanee & distincte omnia possibilia*, qui est Deus (*a*). Atque hoc est maximum in Leibnitiana Philosophia παράδοξον, quamlibet monadem universitatem rerum, qua distincte, qua confusa, veluti in speculo referre. Qua de re in Actis Eruditorum Lipsiae plura relata reperiuntur.

Quandoquidem autem Christianus VVolfius viris equisque, ut dicitur, Leibnitii dogmata propugnare est adgressus, hanc universi structuram, monadumque istarum naturam ex VVolfio ipso ennarrabimus. Is igitur in *Cosmologia* (*b*) sic omnium primum *Elementum* definit, *principium internum corporum irresolubile in aliud prius*. Corporum igitur elementa esse ait simplicia, uti elementa vocabulorum, quae simplices sunt litterae, quae nempe in alias literas solvi nequeant. Hinc corpora esse entia composita ex simplicibus substantiis sumit. Addit propterea nihil esse in corporibus *substantiale* praeter simplicia isthaec entia, corporaque vocari quidem posse *aggregata* ex *substantiis*, non vero *substantias*: quippe ipsa simplicium substantiarum unio, qua fiunt corpora, substantia non est. Jam vere reperit in corporibus *vim activam motricem*, quam

[a] *Budd. loc. cit. Mensch. Princ. phil. Leibn.*
[b] *Sect. 2. cap. 2. §. 181.*

quam non quidem *substantiam*, sed *substantialem* appellat; quamque ex simplicibus manere substantiis demonstrat; ea vel maxime ratione, quod quæ reperiuntur in substantia composita siht ex simplicibus, ex quibus ea constat.

Quod autem elementa corporum sint substantiæ omnino simplices, sic probat. Elementa ea sunt, ex quibus primum corpora conficiuntur: hæc autem si ex aliis sunt composita, elementa non sunt, nec priora: substantiæ ergo simplices sint oportet. Quicumque igitur prima elementa composita esse statuunt, ii una opera elementa esse negant. Non ergo sunt corpora prima isthæc elementa. Eandem obrationem nec extensa sunt, nec figurata, nec magna. Præterea nec ullum occupant spatium, & intestino motu nullo agitari possunt: hæc enim omnia in simplicibus substantiis esse nequeunt. Ceterum tales sunt, ut in iis *ultimæ rationes* eorum omnium, quæ in rebus corporeis deprehenduntur, contineantur. Ergo in his elementis phænomenorum omnium quæ in corporibus observantur, rationes primæ sunt pervestigandæ. Et primum corporum *similitudo*, aut *dissimilitudo*, *identitas*, aut *diversitas* ex hujusmodi tantum Elementis est explicanda: nam si eadem fuerint elementa, idem perdurabit corpus: sin mutentur, mutabitur: similia elementa similia conflabunt corpora: dissimilia conflabunt dissimilia. At dicet fortasse aliquis ex simplicibus his atque inextensis substantiis corpora extensa & solida procreari non posse: penetrabunt enim se se mutuo, nec infinita vel latum unguem extendentur. Eam Wolfius rationem nihil prorsus facit: putatque se ex horum elementorum natura explicare facillime simul & clarissime posse; quo tandem pacto extensio ex iis solida & divisibilis prodeat. Id sic exorditur.

Singula elementa dissimilia omnino esse, nullumque esse alteri prorsus simile, ne fieri, id quidem a Deo posse, quod nulla subsit *sufficiens ratio*, contendit, jactatque vel experimentis quamplurimis quum sibi, tum etiam Leibnitio patuisse. *Simlitudo*, inquit, *posita est in eorum indentitate per quæ entia discerni solent*: quum autem *entia* simplicia per se tota discernantur, nihil *idem habent*: dissimilia ergo sunt. Sed quo potissimum monadum *natura* & *essen-*

tia

tia continetur? Nempe, inquit, *vi activa animæ*. Est scilicet cuilibet propria vis quædam activa, & anima, qua est quod est, & ab aliis omnibus distinguitur, discerniturque. Non ergo eos probat, qui atomos omni *activitate* spoliant; non posse eos hujusmodi atomis rerum naturalium causas, ordinem, vix explicare arbitratur. Jam ob hanc *activam vim* elementa in continuo sunt conatu, quo fit ut *internus cujuslibet atomi status* perpetuo mutetur: quippe status elementi ab ejus actione pendet, actioque illa in omni ferme temporis momento varia est & diversa. Sed status tamen hujusmodi connexi inter se sunt, ita ut fato velut quodam alter ex altero necessario maneat, atque possint ex primo ceteri omnes perspici & prævideri. In tanta autem universi extensione, in qua, si Leibnitianis credimus, ne minimum quidem *vacuum* est, quanta erit elementorum hujusmodi copia? Quot cujusque elementi status? quot omnium? Interim & elementa omnia, & omnes omnium status talem habent inter se connexionem, talemque conficiunt harmoniam, ut (quale paradoxum!) si unum elementum pereat, si unus perturbetur suprema aliqua vi & potentia, status tum totius universi ordo, connexio, series, harmonia turbabitur. Ita Wolfius (*a*). His hunc in modum explicatis, ad id tandem adgreditur explicandum *in Cosmologia* (*b*); qui fieri possit, ut ex monidibus istis corpora coagmententur: Singula, inquit, elementa, in singula agunt, a singulisque in singula reagatur. Ergo mutua hac actione copulantur: eadem, ne sese penetrent, præpediuntur. Quocirca ita uniuntur, ut simul alterum extra alterum exsistat: ea est extensio, *quæ* nempe partes habeat extra partes, Sed qui solida? nempe quia agens undequaque. Atque est hæc Wolfii de rerum corporearum elementis doctrina per summa capita explicita. Nullum, ut patet isti philosophi *vacuum* spatium esse contendunt: spatiumque nihil esse aliud volunt, quam *corporum* extensionem, *coexistentiam*, & situm. Ea de re acerrime pugnatum est Leibnitium inter, & Samuelem Clarkium: cujus disputationis præcipua momenta extant in *miscellaneis* gallice editis, quæ præscripta sunt

[a] *In Theol. nat. part.* 1. [b] *Sect.* 2. *cap.* 3.

sunt *Recueil des diverses pieces sur la Philosophie, la Religion naturele &c. pars Mms. Leibniz, Clarke, Nevvton, & auteurs celebres. Amst. tom. 2. in* 8.

Jam quid isti docent de viribus universi activis, intelligitur facillime, si Leibnitianam & Vvolfianam celeberrimam illam harmoniam prestabilitam enarraverimus. Diffuse systema hoc explicatur a Vvolfio in *Psychologia Rationali* nos in pauca conferemus verba. Omnium primum statuit Vvolfius, Mentem humanam talem esse a Deo creatam, ut vi sua primigenia, sine ope externæ ullius causæ omnes sua *perceptiones*, & *appetitiones*, continua serie, eaque immutabili sibi producat: ita nempe ut primus Mentis status, velut A, rationem contineat sufficientem omnium aliorum possibilium. Sed prima illa animæ humanæ vis potis est perenni perceptionum serie *repræsentare sibi universi partes omnes*. Nihil ergo ex corpore meat in animum. Quinimo si nullum esset corpus, non minus anima ea perciperet, aut ageret, quæ perciperet, agitque *naturæ suæ necessitate*. Porro & illud statuit, corpus humanum ita esse compactum, ut vi motrice donatum, nulla alterius causæ ope, omnes sibi actiones suas procreet. Non id impellitur a mente: ne impelli quidem potest, quum tangi ab ea nequeat. Est in primigenia sua vi ratio sufficiens, qua omnes suos status immutet. Ergo quæcumque in corpore nostro proveniunt motiones, dummodo eæ *passiones* non sint, idest ab externis corporibus factæ, ita in eo proveniunt, ut, etiamsi nulla esset anima, fierent tamen eodem ordine. Oculos attollo, aut demitto, circumvolvo, adaperio, aut claudo: manus extendo, aut contraho: agitor, aut curro: nihil ejus Anima: a natura omnia corporis prodeunt. Non est ergo corpus, dicet aliquis, animæ unitum. Falso, inquiunt. Perceptiones, atque voluntates animi ita in eo innascuntur, ut coexsistant motionibus in corpore, aut ab externa causa, aut ab ipsa corporis natura excitatis; motiones vero corpori, quæ liberæ creduntur, ita fiunt, ut Mentis perceptionibus atque voluntatibus respondeant. Credas alteras ab alteris nasci: illæ tamen nec se norunt unquam, tantum abest ut a se invicem producantur. Præstabilita est a Deo hæc harmonia:

ita pergit: Nihil illam perturbare, nihil ei officere poteſt. Quam ſane opinionem vix mihi perſuaſerim ſerio aut Libenitio & Vvolfio propugnatam, aut ulli, qui non ſit omnino vecors, probari. Sane vero dum hæc mecum reputo, in ea magis magiſque ſententia pertinax hæreo, tanto homines de rebus naturalibus ſcripſiſſe verius, quo ſimplicius philoſophati ſunt. Ex quo enim, Græcorum, maximæ laſcivientium haud dubium ingeniorum opera, elaborata naturæ ſyſtemata, & a communi hominum ſenſu remota, certe nimis metaphyſica, in lucem prodierunt, tantum abeſt ut naturæ harum rerum cognitio aucta ſit & illuſtrata, ut ſcepticiſmus potius in dies longe lateque provectus ſit, provehaturque etianum: idcirco de rerum origine & conſtitutione quanto agreſtius barbarę nationes ſenſerunt, tanto veritati fuere propiores. Res omnes illæ ex turbido Chaos ſupremæ Mentis numine atque conſilio diſcretas, conformataſque: homines ex creta confictos divina cogitandi & ſentiendi vi addita: animas in corpora dominari, eaque pro arbitrio regere; cuncta ſenſuum nos via percipere, & quæ ſunt his ſimilia, magna conſenſione docebant. At hi abſtractas adſcritis notionibus, dum philoſophiam ab hominum commercio iterum ad mundum intelligibilem revocare ſtudent, omnia rixis, vanis quæſtionibus, tenebris oppleverunt. Veteres de Natura, Deo, Religione ſanctius credere putabant, quam inquirere: majores ergo iſtis in rebus audiebant doctores: iis etiam auſcultabant: iſti dum omnia vetera, quaſi vieta contemnunt, libertate abutentes, perridicula quævis abſurda conceptis ad fucum faciendum argumentis orbi obtrudere conati ſunt. Eleganter Homerus in Odyſſ. B.

Παυροι γαρ τοι παιδες ομοιοι πατρι πελονται

Pauci ſunt filii, qui patribus ſimiles proveniunt

& Horatius

Damnoſa quid non imminuit dies?
Ætas parentum pejor avis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitioſiorem.

ELE-

ELEMENTORUM
METAPHYSICÆ
MATHEMATICUM IN MOREM ADORNATORUM.

PROLEGOMENA:

§. I. ERuditionis humanæ suas esse partes vulgatum, & usu receptum est. Vulgatum, Philosophiam partium illarum unam esse, ejusque partes esse quatuor; Logicam, Metaphysicam, Physicam, Ethicam. Sed ea in re qui ita sentiunt, videntur aliquid dicere, quum tamen nihil plane dicant. Neque enim animadvertunt, quod magnopere oportuit se nec cum Philosophiæ originatione, nec cum vetustis Philosophis, nec cum doctrina sua satis consentire. Nam primum Philosophiæ vocabulum studium sapientiæ, idest eorum omnium, quæ sunt, aut esse possunt, scientiæ, dicitur. Deinde eadem cum notione Græcis Philosophis, qui illud ad nos demandarunt, usurpatum est, ut Cicero testificatur (*a*). Præterea Logica, quum ars sit universæ sapientiæ studium rite instituendi, Philosophiæ, quæ sapientiæ quædam sit pars esse pars nequit: minus quoque Metaphysica; quæ ipsa generalis sapientia est (*b*). Quod si Philosophia pro tota eruditione humana accipiatur; tum ut Logica, & Metaphysica pro partibus Philosophiæ habeantur; non valde repugnabo. Quamquam rectius illa *Ars Philosophandi*, hæc *Prima*, *&* *generalis Philosophia dici* possit.

§. 2. Quod ad Metaphysicam attinet, cujus Elementa nunc sumus explicaturi, in opinione paulo etiam absurdiore erat vir alioquin doctus, & eruditus Henricus Morus, quum Metaphysicam definivit, *Artem recte contemplandi res incorporeas, quatenus e lumine naturæ facultatibus*

 tibus

[a] *Lib.* 2. *de offi.* [b] *Conf. Arist. Lib.* 1. *Metaph.*

tibus nostris innotescunt (*a*). Non quod vocabulum *Artis* in eo reprehendam, quod Scholastici imperite faciunt? quippe est illud Disciplinis omnibus commune, ut Artibus omnibus *Scientiæ*, *&* *Sapientiæ* vocabula, quemadmodum non intelligendi solum, sed etiam dicendi gravissimus auctor Plato differit (*b*); sed quod e facultate & scientia maxime generali, artem fecerit arctioribus, quam par est, limitibus comprehensam, dum ad substantias tantum incorporeas, & intelligentes illam retulit, quarum integræ tractationes rerum sunt & disciplinarum peculiarium.

§.3. Ut igitur propria Metaphysicæ notio comprehendatur, observandum est, rerum omnium, quæ a nobis percipi possunt, tria esse suprema genera: nam aut æternæ sunt, aut factæ, aut possibiles. Ea itaq; disciplina, quæ tradit causas, & rationes maxime generales rerum æternarum, factarum, & possibilium, Metaphysica appellatur, quasi scientia physicis disciplinis paullo sublimior, non vero, quæ post physicas addisci oporteat. Nempe in hoc a Physica distat Metaphysica, quod illa proximas rerum naturalium causas, hæc remotas, & maxime genericas investiget. Illa exteriorem, & oculis subjectum, hæc interiorem, & intelligibilem rerum ordinem perscrutetur.

§. 4. Ex quo patet vere docuisse Scholasticos, esse hanc Scientiam, & Sapientiam universalem, eique ceteras quasi famulari, suaque principia ab illa mutari. Quod cum in omnibus Scientiis verum experimur, tum verissimum in Juris naturæ, & Theologiæ studiis: itaut unicuique pateat, qui non dum animo Metaphysicis exculto Jurisprudentiæ naturalis, rerum divinarum, scientiam affectant. Patet ergo longe lateque Metaphysicæ objectum vagari.

§. 5. Patet & utilitas: nam si studiorum humanorum scopus est hominum facilitas, eaq; posita est in perfecta voluptate ex perfecto bono manante; optimumque bonum moribus rite conformatis obtinetur; moresque rite conformant Ethica, & Theologia; has vero Metaphysica regit (ex §. 4.); hominum vitæ, societati, & religioni utilissima est Metaphysica. Ut ne quid dicam de utilitate, quam affert in mentis cultura, capacitate potissimum, & ratioci-nan-

(a) *In Enchir. part. 1. cap. 1. §. 1.* (b) *In Gorgia.*

nandi facultate, exercendis. Nec parva est voluptas perquirendi, & contemplandi *interiora Mundi*, seu potius intelligibilem, & verum Mundum ex invisibilibus elementis, ordineque invisibili pulcherrime constructum ad quem non pertingit populus, qui phænomena tantum mundana admiratur, nec esse putat, nisi quod oculis contuetur suis. Primæ enim substantiæ totius rerum universitatis, unde Mundus hic adspectabilis emergit, earum vires, series, ordo, fines, pulchritudo soli huic patere possunt nostro Philosopho.

§. 6. Sed opponunt, Metaphysicos ferme omnes in Fanatismum proruisse, absurdorum systematum auctores fuisse, & aut Atheos, aut Atheismo infectos, paulo liberiores in philosophando, parum certe pios. Quasi vero vitia sint hæc Artis, non potius hominum! Sane possumus infinitos, eosq; meliores, Metaphysicos in medium afferre, qui moribus integris, ratione recta, magna, atque sincera pietate excelluerunt: possumus alios, qui quum essent literarum expertes, aut fanatici, aut scelesti, aut Athei fuerunt. Præter quam quod non male observavit Verulamius (*a*), nunquam consumatos Phylosophos Atheos fuisse, sed eos, qui Philosophiæ cortice contenti fuerunt. Hi enim quum nec nihil, nec tantum, quantum satis est, in Philosophia viderent, curiositate novandi in absurdas sententias, & ipsum Atheismum prolapsi sunt.

§. 7. De Methodo ad hanc Scientiam perveniendi contendunt Philosophi. Platonici a natura Dei incipiendum putarunt, eam ob rationem, quod in Deo sint rationes, & caussæ rerum omnium, quem idcirco qui cognoverit, is omnium nobilissimam sapientiam consequetur. Nemo est, qui Platonicis non assentiretur, si faciliorem aditum ad Dei notitiam, quam qui est ad sapientiam universalem, patefecissent. Scio eos contendisse, nos mundum Dei intelligibilem participatum habere, in quo veræ sapientiæ principia dignoscere valeamus. Hinc Socrates, Plotinus, Augustinus, Malebranchius secessionem a sensu, & corporeis ad animi interiora passim præcipiunt. Sed hæc speciosa magis sunt, quam vera. Quis enim eorum, qui serio philosophantur, hæc

F 3 in

(*a*) *Præf. in libros de Aug. Scient.*

in animo ſuo vidit? Itaut mirum ſit in hac literarum Europearum luce ſyſtemata illa Philoſopho ulli placere potuiſſe.

§. 8. Rectius igitur ſentiunt ii, qui analytica via, & ratione ex rebus factis inſtituta; ad hanc ſcientiam contendendum docent: eſt enim hæc certior, & ſecurior. Quinimmo quum ſapientia illa innata, & lumen internum ſint commenta hominum atra bile laborantium, ut loco ſuo demonſtrabimus, nulla reliqua eſt via, qua ſapientia univerſalis acquiri poſſit, niſi ſenſuum, meditationis, atque conjecturæ. Hinc in adoleſcentibus Metaphyſicarum rerum ſtudioſis exigitur Mathematicorum, & Phyſicarum diſciplinarum ſcientia aliqua. Legitur præfatio in Enchiridion Metaphyſicæ Henrici Mori.

§. 9. Miror etenim virum doctum Paulum Mathiam Doriam (*a*), quum egregie docuiſſe, ab hac ſcientia hypotheſes omnes eliminandas, addidiſſe, eos omnes, qui via a nobis tradita (§. 8.) ad Metaphyſicam contendunt, non poſſe non levibus hypotheſibus & ruinoſis adhærere, cujus rei exemplum profert Johannem Lockium, qui, inquit, totam ſuam Metaphyſicam in ea ſtatuit hypotheſi, *mentem inſtar tabulæ nudæ corpus ſubire, ideaſque omnes ſenſu, & meditatione acquirere*.

§. 10. Nihil enim minus accurate. Nam primum, quæ poteſt eſſe ratio magis thetica Philoſophandi, quam per indubia experimenta, & ratiocinia ex certis experimentis deſumpta? Deinde quæ ratio philoſophandi magis hypotetica, quam quæ ex idea UNIUS, *ex mundo intelligibili*, *ex lumine interno* repetitur, quum eæ res & mirifice ſint controverſæ, & ſanioribus Philoſophis ridiculæ? Tandem cum Johannes Lockius propoſitionem illam, *mentem ſubire corpus inſtar tabulæ nudæ, ideaſque omnes ſenſibus, & meditationibus ſibi comparare*, toto opere de intellectu humano demonſtret, ea pro hypotheſi haberi nequit, niſi aut ab eo, qui quid hypoteſis ſit non ſatis teneat, aut qui Lockii opus non perlegerit.

§. 11. Quod vero addunt, Methaphyſicam Platonicam retinendam, & quod a graviſſimis Philoſophis probata, & lunga præſcriptione confirmata, & quod Religioni apri-

(a) *Lib. 2. Metaphyſica Propugnata.*

prime consentanea sit, nihil moramur. Primum quod non heic auctoritatem, sed rationem spectemus, eamque Pythagora, & Platone cariorem habeamus. Deinde, si auctoritate pugnandum, recentiorum methodus, nec minus doctis; nec paucioribus probata est, & Democrito, Aristotele, atque Epicuro non est recentior. Postremo qui Platonicam Metaphysicam esse Christianæ religioni consentaneam scribunt, ne primoribus quidem labiis eam degustarunt. Quis enim ignorat, & circa ideas æternas, & circa materiæ naturam, atque originem, & circa originem, & naturam animorum, quam solemnia erret Plato? id in præsentia scire sit satis, nullam fuisse Philosophorum sectam, ex qua graviores pluresque in Christianam religionem irrepserit errores. Sed ea de re alibi.

§. 12. Jam vero quod ad originem hujus disciplinæ spectat, quum ea sit sapientia maxime universalis (ex §. 3.) eam arcessere possit ex eo tempore, quo homines sapere cœperunt, idest ex quo fuerunt. Sed cum heic quæramus non sapientiæ humanæ originem, sed tantum eorum tempus, qui primi peculiariter de Sapientia universali aliquid commentati sunt, & subtilius de rebus incorporeis, & primis rerum caussis sunt philosophati, ut vetusta illa tempora omittamus oportet. Videtur ergo primus e Philosophis de his rebus paullo subtilius disputasse Pythagoras, & ab eo doctrinam illam ad Platonicos, & Eleatenses manasse. Multa profecto sunt de his rebus in Platonis libris, atque Eleatensium fragmentis, tum vero & Platonicorum omnium, præsertim Tullii, Alcinoi, Jamblichi, Porphyrii, Augustini, quæ lectu digna sunt. Ceterum primus omnium ut alias Scientias, ita hanc, qua de agimus, in justa artem referre conatus est Aristoteles in libris XIII. Metaphysicorum. Sed conamina, aut tentamina, & specimina potius Metaphysicæ sunt libri illi, quam integrum, & justum opus: & nihilo tamen secus adeo Perfectum, elaboratumque Arabes illud, ac Scholastici censuerunt, ut cum infiniti eorum huic studio per totam vitam incumberint, nihil ultra moliri sunt ausi, sed in eo interpretando toti fuerunt. At tantum abest ut illud illustraverint, ut po-

tius plurimis commentis, & deridiculis opinionibus, homines nec Græce docti, & bonæ Philosophiæ ignari, depravaverint. Itaque ex iis Peripateticis Metaphysicis præter Alexandrum Aphrodiseum, & Themistium, pauculosque alios veterum, recentiorum vero B. Thomam, ac majorum Gentium Scholasticos quosdam qui proculdubio acutissimi fuere, vix dignus est qui legatur Suarezius.

§. 13. Sub initium Sæculi XVII. primum Verulamius, deinde Cartesius, hæc, ut alia studia, plurimum promoverunt. Et Cartesius quidem cum sex de prima Philosophia meditationes scripsisset, in quibus pauca de natura mentis humanæ, de natura Dei, de origine idearum complexus est, quæ nec satis accurate prosequutus est, nec satis solide demonstravit, ejus tamen admiratores pro integra Metaphysica illas habere cœperunt. Ex eo tempore *jocularis illa*, inquit Henricus Morus, Metaphysica regnavit; Sed fuere tamen inter Cartesianos viri doctissimi, qui longe, lateque hanc scientiam deduxerunt, quorum precipui sunt Sylvanus Regis, Johannes Claubergius, Le Grande. Inter Metaphysicos Scholæ Cartesianæ numerari quoque potest Benedictus Spinoza, qui meditationes Cartesianas Geometricum in morem adornavit (*a*). Sed & omnium celeberrimus fuit Malebranchius, quum in aliis scriptis, tum præcipue in opere vulgatissimo *de inquirenda veritate*.

§. 14. Sed nullibi melius hæc studia exculta videntur, quam in Anglia, idque duas potissimum ob rationes, & quia a Peripatetica tyrrannide descrivere, atque ingeniorum libertate usi sunt, & quia perpetuum jamdium cum Atheis atque acerrimum certamen habuerunt: alioquin non est ut Angli ingenii, & judicii palmam quam aliis, tum potissimum Italis præripere possint. Celebrantur igitur

(a) *Nondum, quantum constat, id temporis in Atheismum ruerat. Nam eodem circiter tempore libellum scripsit* Cogitata metaphysica, *ex quo patet recte tum de Deo sensisse*.

rur in his studiis præter Franciscum Baconum, Henricus Morus, Parckerus, Cudwortus, Tillotsonus, Lockius, Clarkius, & alii plurimi. Sed abusi plerique Anglorum sunt libertate illa ingeniorum, atque æquo nimius rationem provehentes totam theologicam, & rationem turbaverunt, id quod disci facillime potest est Angelorum historia literaria. Ex recentioribus Germanis plurimos commemorare possemus, nisi elementorum angustiæ prohiberent, prolixius ea de re disserere. Eorum itaque præcipui sunt Leibnitius; quocum Clarchius acerrimas de ratione sufficiente, & de vacuo concertationes habuit: & Vvolfius, qui metodo synthetica omnes Metaphysicæ partes explicuit, de quo vide judicium nostrum in historia Artis Logico criticæ.

§. 15. In tanta autem Metaphysicorum librorum copia, institutiones in usum adolescentium accuratas, si quas dedere Clericus, Tumingius, Corsinus, & pauci alii, excipias, in quibus bona pars rerum Metaphysicarum desiderantur, nondum habemus: nam; ut cetera mittam, partem hujus disciplinæ Theologicam, quæ longe est illæ lateque diffusa, non mihi pro merito pertractasse videntur. Quæ causa fuit, quamobrem nos elementa hæc in usum privatorum nostrorum auditorum collegerimus, atque adornaverimus. Ea autem in tres partes partimur. Prima parte principia Ontosophiæ, & Cosmosophiæ, idest Metaphysicam generalem, complectimur: altera Psychesopiam, idest tractationem mentis & naturæ humanæ: tertia Theosophiam, idest scientiam Dei, divinarumque rerum. Ita autem hæc tradimus, ut meminerimus perpetuo, nos elementa tironibus scribere, quibus illi ad hæc mundi intelligibilis penetralia, si amant, quasi manu ducantur. Quamquam hac in re etiam atque etiam eos rogo, ut veteris effati illius meminerint, *philosophandum, sed paucis*. Nam illa demum studia nos totos occupare debent, quæ vitæ humanæ quum, privatæ, tum publicæ felicitatem spectant, qua de re a nobis alibi dictum est.

ELE-

ELEMENTORUM
METAPHYSICÆ
PARS PRIOR

Complectens principia Ontosophiæ & Cosmosophiæ.

PRÆFATIO.

§. 1. QUI res Metaphysicas literis tradiderunt, ita sunt exorsi, quasi perfectis omni alio genere doctrinæ summam in Metaphysica manum imponerent; sive contemnentes, tanquam parva, quæ prius discimus elementa; sive ad suum non pertinere officium opinati; seu quod, proximum vero, nullam ingenii sperantes gratiam, circa res, etiamsi necessarias, procul tamen ab ostentatione positas. Ego, cum nihil existimem huic disciplinæ alienum, sine quo exactum Metaphysicum non posse fieri constat, nec ad ullius rei summam, nisi præcedentibus initiis perveniri posse, sciam, Elementa scripturas, ad minora illa, sed quæ si negligas non sit majoribus locus, demittere me non recusabo, nec aliter in instituendos, & formandos in hac Scientia adolescentes suscipiam, quam si nihil ejus unquam audivisse putem.

§. 2. Igitur Ontosophiam voco scientiam maxime universalem circa ens ejusque proprietates generatim occupatam. Quæ definitio eadem plane est, quæ Metaphysicæ ab Aristotele tribuitur (*a*). Ex quo patet priorem hanc, ut vocavimus, elementorum Metaphysicorum partem, universam complecti Metaphysicam; duasque, quæ sequentur, tractationes esse potius Meta-

ta-

(a) *Lib. 3. Metap. cap. 1.*

taphyficæ particulares. Quidquid fit, hanc fcientiam, quam heic adumbramus, plene difcere poffumus ex libro fecundo Joannis Lockii de Intellectu humano, & Ontologia Wolfii, qui quamquam nimis plerumque eft, & paullo obfcurior; plurima tamen acute detegit, atque folide demonftrat.

§. 3. Henricus Morus (*a*) craffum errorem effe putat, exiftimare tractationem de Ente ad Metapyficam pertinere, quod id Logicæ fit proprium. Qua in re vulgari, & Logicæ, & Metaphyficæ notione vir doctus decipitur. Putat nimirum Metaphyficam circa fubftantias incorporeas intelligentes occupari, Logicam vero effe artem de notionibus abftractis difputandi, qui duo funt errores vulgarium Philofophorum. Conferatur §. 1. Prolegomenon.

§. 4. Cofmofophiam vero vocamus fcientiam, quæ principia, originem, & ordinem hujus rerum univerfitatis tradit. Ea Cofmogonia vocari etiam folet, fub quo nomine eruditiffimi Angeli *hiftoriæ univerfalis* auctores eam hiftoriæ illi præpofuerunt. Obfervat autem Burnetius (*b*) Cofmogoniam eandem effe cum Theogonia Gentilium; quippe apud quos prima Numina partes Mundi fuerunt. Sed diftinguenda tamen eft a Geogonia, quæ circa Tellurem noftram tantum verfatur. Collegit hanc Metaphyficæ partem peculiari opere Vvolfius. Sed nemo fubtilius, & eruditius his de rebus difputat, quam laudatus Cudwortus, qui una opera veterum omnium, & recentiorum fyftemate egregie explicat.

DEFINITIONES.

Quas hic damus definitiones ex communi pene Philofophorum fenfu accepimus. Paucorum tantum vocabulorum vulgatas notiones aut omnino delevimus, aut emendavimus, quod eas nec fatis exactas, & parum ad differendum commodas experti effemus. Uno ver-

(a) *Ench. part. 1. cap. 1.* (b) *In Archæologiis.*

verbo, recordati sumus Logicæ Canonis, *non esse in definitionibus a sensu literatorum communi abscedendum*; ea tamen at non simus obliti alterius, definitiones vocabulorum esse arbitrarias, licereque a definitione communi discedere, si minus sit recta.

CAP. I.

Notiones Rei, Entis, Nihili, Possibilis, Impossibilis, Necessarii, Contingentis.

DEFINITIO.

Res est, quodcumque exstitit, est, futurum est, aut possibile, seu substantia id sit, seu modus.

Scholion. Nullum est aliud vocabulum, cui in his Elementis ampliorem notionem adscribamus, idque ex usu ipsorum Latinæ linguæ Scriptorum. Quum autem hucusque Res, & Ens, quorum vocabulorum notiones non distinguimus, apud Metaphysicos pro eodem usurpata sint, quæretur fortasse ex nobis, qua ratione dispescuerimus. Quibus respondemus id factum, ut commodius cogitationes nostras explicaremus, quæ non levis causa est, cur Philosophus novas vocabulorum definitiones tradit. Legatur Lokius lib. 3. ubi de usu vocabulorum egregie disserit. Quod semel sub initium adnotasse sit satis.

II. Entis nomine intelligimus quidquid existit, seu substantia sit, seu modus. Existentiæ autem vocabulum eam excitat notionem, quæ significantioribus explicari nequit.

Sch. Ens Latinis, licet sequioribus, ejusdem prorsus vis fuit, atque ὄν Græcis: apud utroque enim est a verbo substantivo, idest existentiam significante. Quæ quoque ratio fuit, qua *Ens* a *Re* distinxerimus. Adnotandum tamen est Platonicos plerumque vocabulum ὄν cum emphasi adhibuisse, eoque tantum ens æternum, & immutabile significasse, ut primum ex Platone, de-

in-

inde etiam ex Plotino, Alcinoo, aliisque Platonicis discimus: qua ratione Mosi Platonem confert Eusebius (*a*), quasi eadem sit notio vocabuli *Jehovah* Mosaici, quo se Deus appellat, & ὀν Platonici. *Jehovah* certe per ὀν septuaginta verterunt, idest Platonicos, ut putat Clericus (*b*). Ex quo & illud patet, cur Plato res hujus Mundi vocet *non entia*, nempe *nec æterna*, *nec immutabilia*: ei enim soli ideæ æternæ, *ante omnia* scilicet, & *extra omnia*, sunt entia: mundus entium umbris constat.

III. Vocabulo nihil duæ excitantur notiones, una Entis, altera privationis rei alicujus in Ente illo.

Schol. Vocabulum nihil negativum est: *vocabula autem negativa absentiam idearum positivarum explicant, velut insipidum, silentium, nihil*, inquit perspecte Lockius lib. 2. cap. 8. §. Qui ex. g. dicit, ante conditum mundum erat nihil, notiones duas exprimit, mundi, & absentiæ mundi. Ita quum dico Chymera nihil est, observatur menti notio Entis, & absentiæ Chymeræ ex numero Entium. Ineptiunt igitur, qui definiunt nihilum per vocabulum, cui nulla respondet notio, aut qui nihil vocant, cum nihil cogitamus. Scriptores Hebraici *nihili* vocabulo idem plerumque significarunt, atque Epicurei vocabulo *inanis*. Ita Propheta, *extendit Cœlum sicut nihilum*. Et Job, *appendit terram super nihilum*: nisi fortassis nihili vocabulo aerem intellexerint ex populari loquendi modo.

IV. Possibile voco id, quod nec existit, nec certum est utrum existet, sed tantum non repugnat existere, velut hominem integræ valetudinis cras mori: esse habitatores in Luna, si non sint.

Schol. Sedulo animadvertendum, ne misceantur Possibilitatis, & Probabilitatis notiones, quod minus prudentes sæpe faciunt. Nam probabilitas spectat rationum, quibus ad aliquid affirmandum, aut negandum impellimur, pondera: possibilitas autem ipsam rei natu-

(a) *Præp. lib. xi. cap. 9. conferatur & Petavius tom. I. lib. 2. cap. 6. de Theologicis dogmatibus*.

(b) *Ad. cap. III. Exodi v. 15.*

turam. Itaque probabilitas locum habet quum in *Entibus*, tum in *Possibilibus*, & *Impossibilibus*. Cui errori caussam dedisse videtur canon ille Logicorum, *possibilitatem esse primum probabilitatis absolute gradum, quum existentia quæritur*.

V. Ea non repugnare dicimus, quæ simul esse possunt, velut ex datis tribus lineis, quarum duæ quomodocumque sumtæ tertia majores sint, triangulum confici; materiam moveri, cetera.

VI. Repugnare dicimus, quæ simul esse non possunt, veluti tres lineas, quarum duæ sunt semper tertia minores, triangulum conficere, aut circumferentiam circuli cum quatuor lateribus quadrati conjungi.

Schol. Si quis quærat, qua Methodo perspici possit, utrum duo, aut plura repugnent sibi mutuo, necne, is utatur regulis, quas in Logica, dum de usu ratiocinationis loqueremur, tradidimus. Eæ huc redeunt, ut resolvamus ideas in omnes simplices; ut ipsas simplices ex omnibus adspectibus versemus; ut cum omnibus ideis affinibus comparemus; ut inde separemus, quas ad illas non pertinere putamus; ut si res primo non processit, examen iterum instituamus; ut utamur aliorum cogitatis, & inventis; ut studeamus mentis capacitati, & acumini, ac judicio augendis; & ut similes Analytices regulas adhibeamus. Post quod examen vir prudens facile fortassis dignoscet, res rei conveniat, an adversetur. Quod si ne tum quidem, quod quærebat, invenerit, ut ne alterius quærat moneo.

VII. Futurum voco id quod non solum possibile est, idest quod non solum non repugnat existere, sed quod certum est statutum, veluti cras oriturum solem, homines omnes morituros aliquando. Igitur notio futuri, juxta nostras definitiones, est notio Possibilis determinati, atque alicui tempori adscripti.

Schol. Hinc patet eandem rem uni possibilem tantum haberi posse, alteri futuram, si iste, non ille certo sciat aliquando extituram, quod attente observandum est dum Scriptores leguntur. Præterea duæ istæ postremæ definitiones ob id etiam accurate observandæ;

dæ;

dæ, quod in utraque, & Revelata, & Naturali Theologia magnum habent usum, dum de scientia, voluntate, libertate Dei, rebus suapte natura gravissimis, & valde implicitis, disputatur adversus Atheos, Fati potissimum assertores. Itaque, ut id loco exempli proferam, non sine gravi ratione quærunt quidam, sint ne admittenda hujusmodi *Possibilia* in mente Dei, an omnia sint *Futura*? Nam si admiseris, cogeris fateri, novas in Deo voluntates esse posse, quibus possibilia evadant futura. Sin vero negaveris, Spinozisticum Fatum inducere videberis. Quæstio est gravissima, & valde perplexa, quam nos tertia parte explicare conabimur.

Sunt qui Futura ad duo quoque genera referunt, ut alia sint *absoluta*, alia *conditionata*. Quæ divisio non satis solida esse videtur: etenim quum *Futuri* notio relationem dicat ad mentem prævidentem, quæ conditionata *Futura* vocantur vel sunt plura Futura concatenata cum Possibilibus, aut certe mere Possibilia. E. G. *pulvis pyrius ardebit; si ei ignis admoveatur*: sunt duo Possibilia, quæ conjunctim intellecta Futurum constituunt. Utuntur hac partitione passim Theologi quum intricatissimas quæstiones agitant super Scientia, Decretis, & Providentia Dei. Non hic disquiram utiliter necne, quæ Theologi curæ erunt: id scio, hæc vocabula talia esse, qnibus nihil realis respondeat, nec in Deo, cujus scientia non multiplex est, aut varia, sed unica, & simplicissima intellectio; nec in rerum natura, in qua nihil fortuiti, nihil vagi, incertique est; sed omnes effectus, & causæ sapientissime concatenata sunt.

VIII. Possibilium duo statuuntur genera: nam alia quidem absoluta, & intrinseca, alia vero relativa, & extrinseca possibilia dicuntur. Ad prius genus referuntur ea, qnorum *Essentialia* esse simul possunt, ut animal vi ratiocinandi præditum, figura chiliogona, seu mille laterum. Ad posterius referimus quæ non tantum intrinsecus possibilia sunt, sed etiam extrinsecus, id est ex relatione ad certas causas, a quibus effici possunt.

Schol.

Schol. Ut id clarius intelligatur, observabunt lectores, possibilitatis notionem duabus ex fontibus nasci, nempe ex inspectione *essentialium* rei, quæ constat uniri, posse, & *potentiæ*, qua uniri possunt. Illa possibilitas intrinseca adpellatur, hæc extrinseca. Ceterum quum quæritur possibile ne aliquid sit, primum possibilitas intrinseca pervestiganda, deinde extrinseca. Nisi enim sciatur aliquid intrinsecus possibile esse, ignoretur oportet, an tanta sit potentia, ut effici possit. E. C. quæritur an possibilis sit alter mundus, idest alter globus terraqueus viventibus ornatus? primum examinabimus intrinsecam possibilitatem, deinde extrinsecam, seu potentiam causæ, a qua esset producendus. Sed si constet rem aliquam existere, aut umquam extitisse, inde quoque esse possibilem intellige: *ab actu* enim *ad potentiam*, ut dicitur in Scholis, rite argumentamur.

IX. Impossibile vocamus id, quod existere nequit, veluti circulus quadratus, idem simul esse & non esse.

Schol. Eodem modo, quo de notione *Possibilis* superius diximus, notio Impossibilis nascitur, vel ex adspectu essentialium, vel ex adspectu externæ causæ: & inde *Impossibilitas intrinseca*, hinc extrinseca proficiscitur. In id autem curæ acres intendendæ, ut ne hallucinemur in *Impossibilibus* statuendis. Nam quoniam mentes nostræ finitæ sunt & breves, ut non possint essentias rerum, & relationes plene inspicere, ita nequeunt dimetiri rerum potentias activas: ex quo fit ut difficillimæ sint certæ notiones *Impossibilitatis*, quum intrinsecæ, tum extrinsecæ. Sed non idcirco debemus ad alterum extremum deflectere, ut afferamus, nullum eorum, quæ nos imposibilia putamus, ne hoc quidem, *idem posse simul esse, & non esse*, *Imposibile* esse, quod scilicet Deus, qui infinita scientia, & potentia præditus est fortasse tanquam impossibile spectat, atque habet quæ opinio Cartesii fuisse videtur. Qui enim sic ratiocinatur, purum in Rempublicam literariam scepticismum inducit, quum prima eruditionis humanæ fundamenta subvertat. Itaque ratio hujus portentosæ opinionis inepta est: quippe ut observatum est Nicolao Malebranchio

chio acutiſſimo viro (*a*) quamquam Deus in eo infinite mentibus noſtris præſtet, quod ille omnia *Poſſibilia*, & *ſimul*, clareque, & diſtincte intueatur, nos pauca clare, atque diſtincte, nec ſimul plura autem obſcure, & confuſe: at in quibuſdam, quæ nos clare, & diſtincte percipimus, veluti nos exiſtere, idem ſimul eſſe, & non eſſe, totum eſſe ſua parte majus, & in quibus idcirco certi ſumus, nullo is pacto nos ſuperat: quia quum certitudo gradus non habeat, ubicunque eſt, eadem eſt: itaut ſi in his cogitationibus in Deo ſit major, noſtra certitudo non erit, quod neſcio an Dei ſapientiæ, & providentiæ deroget, qui nos ſecundum hos, ita fecerit, ut nihil certi ſcire poſſimus. Quod quum aſſeruiſſet nuper Huetius (*b*) VVolfio jure ſcepticus habitus eſt. Sed de his alibi. Ceterum non male obſervat Clericus (*c*) Carteſium more ſuo effugium illud callide petiiſſe, ne ſententiæ ſuæ de eſſentia corporis in trina dimenſione, cenſura ab Eccleſia inureretur, ob myſteria euchariſtica, quæ ille ita ſarcta tecta ſervabat, aſſerens Deum & impoſſibilia facere poſſe.

X. Impoſſibilia *moralia* vocant Philoſophi, quæ quidem ſunt *Poſſibilia intrinſeca*, ſed tamen aut nunquam aut difficillime uſu eveniunt; aut quæ honeſtati, & naturæ morali adverſantur, veluti hominem ſanæ mentis ſibi gladium inferre, a filio probo patrem cariſſimum occidi.

Schol. Hæc definitio in librorum lectione attente eſt recolenda, ne abſurdas, aut falſas aliis ſententias tribuamus. Quod Novatiani tertii ſeculi hæretici fecerunt, qui quum legerent in Evangeliis, eos, qui ſemel reſipuerunt, ſi iterum excidant, non poſſe iterum reſipiſcere, iis ſpem ſalutis ademerunt, ut B. Cyprianus libro de lapſis retulit. Etenim quod ἀδύνατον ibi dicitur, morale, tantum eſt, non phyſicum. Spectat

(a) *De Morali, & Relig. lib.* 1.

(a) *La fœbleſſe de l'entendement humain.*

(c) *Ontologiæ cap.* 4. §. 3.

stat etiam huc Politicorum illud, Rempublicam, si ad magnitudinis extremum gradum pervenerit, stare non posse, quod *summis negatum stare diu*, ut loquitur Lucanus. Moralia hæc sunt Impossibilia. Sed hæc Critices sunt.

XI. Necessarium existentiæ vocamus, quod existentiæ suæ causas non habet, cujusmodi est solum ens æternum.

Schol. Vulgatum est apud Philosophos, ens æternum *necessitate naturæ suæ* existere. Quæ locutio notionem habet paullo obscuriorem. Significatur autem non ita esse, ut *contingentia*, quæ vocant, ut ita existat, ut potuerit non existere, sed necessario existere: quæ existendi necessitas quum non æterna sit, sed in Entis ejus natura; idcirco naturæ necessitate existere dicitur. Ceterum, si Philosophi ingenui esse velint, fatebuntur, ut intelligere non possunt naturam æternitatis, ita ignorare quale sit existere necessitate naturæ. Interim quum hunc loquendi modum Spinoza in Ethica passim usurpet, quum scribit Deum necessitate naturæ suæ intelligere possibilia omnia, necessitate naturæ mundum efficere, necessitate naturæ sequi quod optimum est, observetur, id intelligere, non quod Deus externo Fato subjiciatur, sed quod talis sit ejus natura, ut illa non possint non ita fieri; qua in re Stoicis consentit. Ita Spinoza ipse mentem suam explicat in primo Ethicæ Schol. Sed hæc loco suo.

XII. Necessarium essentiæ est, quod essentiam habet immutabilem, quod solum æternum est, ut præclare Plato docet. Nam quæcumque sunt facta mutabilia sunt. Sed an necessitate naturæ ens æternum sit incommutabile, itaut nequeat fingi æternum mutabile, alias. Nam quamquam id Philosophi omnes fatentur; at re vera suis systematis negare id videntur, dum eorum plurimi materiam æternam, seu mutabilem, statuunt.

XIII. Necessarium ad *existentiam* dicitur id, sine quo aliud existere nequit. Ita si non existente A, nequit existere B, tum A dicetur necessarium ad existentiam

tiam τῷ B. Demonstrabimus suo loco *Ens æternum intelligens* esse necessarium ad existentiam mundi, itaut illo sublato, existere mundus nequeat, quo evertetur purus *materialismus*, ut vocant, nempe crassus Epicureismus.

XIV. Necessarium ad essentiam est id, sine quo essentia *Rei* haberi nequit. Vocatur a Wolfio Essentiale. (Quod vocabulum retinendum censuimus, ob facilitatem, & compendium loquendi: destituimur enim his in rebus propriis vocabulis, ob *rerum novitatem*). Ita soliditas dicitur necessaria ad essentiam corporis, æqualitas circumferentiæ a centro ad essentiam circuli.

Schol. Sunt qui putant Mentem, idest cogitationem æternam, esse *necessariam* ad *essentiam mundi*, qualis Spinoza, qui mentes ceteras æternas esse modificationes docet: Alii vim activam, & hilarchicam ad essentiam materiæ necessariam faciunt, cujusmodi Aristoteles, Tolandus, Leibnitius: quos loco suo examinabimus.

XV. A necessario, & intrinsece dependet A B, si B sit necessarium ad essentiam τῷ A, cujusmodi est homo a mente & corpore, triangulum a tribus lateribus, & quælibet res a sui *Essentialibus*.

XVI. A extrinsece dependet a B, si B tantum necessarium sit ad existentiam τῷ A, non etiam ad essentiam. Ita mundus a Deo, & effectus omnes a suis causis.

Schol. Patet igitur, quod sit unum ens ab alio intrinsece, aut extrinsece pendere, quod ut attente observetur volo, quod inde facilius gravissimæ quæstiones ad Cosmosophiam pertinentes explicentur, totumque Spinozæ systema intelligatur, atque confutetur. Atheus autem iste paulo aliter hæc explicuit. *Quodcumque in se existit, & in suo, non in alterius rei conceptu intelligitur, a nullo intrinsecus pendere dicit: contra vero quodcumque in alio existit, & per ejus intelligitur conceptum. In prima classe ponit substantiam, in altera substantiæ affectiones.*

XVII. Ens contingens vocant philosophi quodcumque extrinsecus, & libere ab alio pendet, qualia sunt omnia

facta & possibilia, quæ *necessitate naturæ* non existunt, adeoque non existentia intelligi possunt. Ita contingens, & necessarium opponi dicuntur, ut, quod unum est, nequeat esse alterum.

CAPUT II.

De Relatione, Subjecto, Adjuncto, Substantia, Attributo, Modo.

XVIII. RElatio est qualiscumque nexus unius rei cum alia, quæ valeat nos una cognita, ad alterius cognitionem ducere. Est autem is nexus vel *realis*, vel *moralis*, vel *intellectualis*: ille in ipsa rerum natura est, veluti nexus patrem inter & filium; alter opinione hominum constat, veluti relatio virum inter uxorem, inter actiones quasdam & leges honestatis, aut turpitudinis: tertius tandem sola cogitatione comprehenditur; atque hujusmodi sunt relationes inter disciplinarum principia, & inde deducta consequentia; inter similia, quorum unum ab altero non pendet, & id genus alia: quamquam has ad prius ego genus potius retulerim.

Schol. Relativa sunt hujusmodi, ut nequeat unum sine altero cognosci, quemadmodum Philosophi tradunt, quod potissimum evenit in relationibus *realibus*, quæ ubique gentium eædem sunt. In *moralibus* autem & *intellectualibus*, quæ apud omnes non sunt eædem, proverbium illud obtinere nequit. Quinimmo monemus, ne relationes istæ generales censeantur. Quod quum quidam non observassent, aut ex præsentium, & patriæ moribus prava de antiquis judicia sibi efformarunt: aut ex iis systematis disciplinarum, quæ ipsi animo conceperant, de systematis illorum judicarunt: ut inde patet, quod varia recentiorum Philosophorum systemata antiquis omnibus communia fuisse, sectatores paullo eruditi conati sint demonstrare, ut Burnetus theoriam Telluris, Morus & Raphson spatium, Spinoza, & Tolandus Pantheismum, Baelius Manicheismum, alii alia. Observatum id in Arte Logico-Critica.

XIX.

XIX. In Relationibus distinguimus & earum *subjecta*, & earum *rationes*. *Subjecta* relationum sunt illa, inter quæ nexus est & relatio: nexus ipse ratio dicitur relationis.

Scol Paullo aliter Scholastici: nam tria distinguunt, fundamentum, terminum, & rationem fundandi. *Illud* vocant subjectum unde ducitur nexus: *terminum* subjectum ad quod nexus: *rationem* id propter quod est nexus. Tria hæc certe in triplici illo relationum genere (def. 18.) omnino obtinere debent, & acri judicio distingui, ut ordine ratiocinemur. Patet autem ex iis quæ dicta sunt; relationem non percipi, nisi perceptis subjectis, inter quæ est, & ratione, propter quam est.

XX. Subjectum est id cui aliquid adhærere, vel inhærere percipitur. Adjunctum vero, quod subjecto adhæret vel inhæret, veluti tela subjectum est picturæ, pictura junctum telæ.

Schol. Relativæ sunt ideæ conjuncti & subjecti: Itaque nequit altera sine altera percipi, ne per abstractionem quidem, ut Scholastici loquuntur. Interim nihil vetat particulatim eas expendere, & separatim de iis disputare, quod faciunt Ethnici dum vitiorum, atque virtutum naturam examinant, quasi a Mente eorum subjecto abstractam: Physici vero dum leges motus tradunt abstracti a corpore.

XXI. Substantia est primum subjectum ejus, quod est, aut fit, quod ita existit, ut intrinsecus a nullo communi ac anteriori subjecto, sed a suis tantum essentialibus pendeat, ac semel positum, per se esse & conservari possit.

XXII. Accidens est adjunctum substantiæ, quod illius aut essentiam, aut existentiam limitat. Itaque est aut *qualitas*, aut *modus*: qualitas essentiam finit: modus existentiam.

Schol. Nihil tot inter Philosophos concertationes excitavit, quam non satis enucleata substantiæ notio, nec ullæ magis contentiones vitæ, atque eruditionis humanæ intersunt, quam quæ de natura veræ sub-

ſtantiæ agitantur, quippe quæ Deum, univerſitatis rerum naturam, & naturam hominis ſpectant, quod paullo poſt intelligemus. Inter veteres Græcos Philoſophos de Univerſi ſubſtantia diu ita diſputatum eſt, ut qui eorum diſputationes legit, incertior, quam adiit, diſcedat. Fuere qui unam eamque immenſam, & immutabilem primam Univerſi ſubſtantiam, ac fundamentum dicerent, veluti Eleatenſes, & Ariſtoteles. Alii plures ac prope infinitas, ut Democritici. Recentioribus temporibus Scholaſtici, in primis Scotiſtæ, Arabibus, ac proinde Ariſtoteli ſimplicius adhæſerunt: quidam nimis quam par erat, ut ad impietatem uſque aberraverint, velut David a Divinando, Abelardus, Jordanus Brunus, qui hanc primam ſubſtantiam, ſeu materiam Univerſi primam, ut vocant, Deum eſſe putaverunt quod tandem mortalium omnium teterrimus Benedictus Spinoza integro docere conatus eſt ſyſtemate; Sed Gaſſendiſtæ, Carteſiani, ac Newtoniani Democriti quidem ſubſtantias revocaverunt, ſed in ſpatio, ac communi earum fundamento minime convenerunt; quorum quidam nullum eſſe ſibi perſuaſere præter extenſionem, quam atomi ipſæ mole ſua conficiunt, alii, ut Newtoniani, immenſum hoc ſpatium poſuerunt, ipſam Dei immenſitatem eſſe rati, qua de re alibi. Leibnitius novam ſubſtantiæ notionem, ſubſtantiarumque novam theoriam invenit, qua de re loco ſuo. Generatim vero Lochkius (*a*) negat nos ullam claram & diſtinctam ſubſtantiarum notionem habuere, nam etſi ſciamus, inquit, eſſe rerum quæ ſunt, aut fiunt prima quædam ſubjecta, at quæ ſunt ignoramus. Id quod confirmari poteſt ex eo, quod graviſſimi Philoſophi ſuper naturam primarum Univerſi ſubſtantiarum immane quantum diſcordaverint. Quicumque hinc originem Spinoziſmi factam arbitretur, is rem acu tetigiſſe mihi videtur: nam a materia Ariſtotelis prima, eaque activa, ſeu natura genitrice prædita, veluti per gradus primum ad Arabiſmum, mox ad Pantheiſmum ventum

(a) *Lib.* 1. *cap.* 3. §. 18. *&* *lib.* 1. *cap.* 23. §. 1. *&* 2.

tum est. Confer. Schol. definitionis xxiv. Ego sic censeo, substantiarum realium nos notiones nec claras, nec distinctas habere; sed claram esse & distinctam abstractam, & genericam substantiæ ideam. In eo peccare Philosophos ajo, quod nimis confidenter hanc abstractam notionem rebus singularibus aptant.

XXIII. Essentialia entis vocamus ea, ex quibus primum entis essentia componitur, quæque in entibus simplicibus nec ex se mutuo, neque ab alio priore pendent intrinsecus, licet in entibus compositis ab aliis pendere possint. Ita extensio, soliditas, cetera, essentialia sunt corporis.

XXIV. Attributum est id, quod licet non sit primum in essentia, in quo ab Essentiali discernitur, necessario tamen & intrinsecus provenit ab essentia, & ita, ut posita essentia: illud ponatur necesse est, velut divisibilitas incorpore. Distinguitur ab Accidente, quod illud abesse possit, non item attributum.

Shol. Notiones ergo Substantiæ, Accidentis, Essentialis, Attributi, probe sunt recolendæ, & discernendæ; quod quum plerique non fecerint, dum de Deo, & Mundo philosopharentur, turpiter sunt hallucinati. Inde, ut dixi, natus est Spinozismus. Spinoza parte prima Ethicæ substantiam definit, *per substantiam intelligo id quod in se est, & per se concipitur*: deinde abusus ambiguitate *τȣ existere in se, & in alio*, quum omnia universi entia Deus immensitate sua complectatur, intulit Deum tantum substantiam esse, cetera Dei aut attributa, aut qualitates, aut modos. Cartesius (*a*) substantiam definiverat, *Rem quæ ita existit, ut nulla alia re indigeat ad existendum*; quumque creatæ res Deo, ut existant, opus habeant, eas non esse substantias eodem loco docuit, voluitque *unicam esse substantiam Deum*: qui & ipse ambigua illa loquendi ratione, *ut nulla alia re indigeat ad existendum*, deceptus est. Adeo verum est, non Geometras tantum, sed Metaphysicos maxime, dum ab ideis abstractis ad Naturæ res gradum faciunt,

[a] *Part. 1. principiorum art. 51.*

ciunt, turpissime hallucinari! Jam Attributum definit Spinoza eodem in loco, *id quod intellectus de substantia percipit tamquam ejus naturam constituens*. Quumque Deum intelligere non posset sine immensa extensione, hancque haberet *formalem*, & hanc materiam, cujus modi sint corpora; veluti per gradus ad summam hanc impietatem venit, materiam esse Dei attributum, corpora Dei modos.

XXV. Dividunt Philosophi attributorum vocabula in *affirmantia*, & *negantia*. Illa explicant quid res sit: hæc quid non sit. *Extensio* in corporibus est prioris generis: *impenetrabilitas* secundi.

Schol. Monent Logici, ut in investiganda veritate essentiarum, utraque hæc attributa investigemus: ita enim paulo clariores notiones earum habere posse. Prior tamen esse debet affirmantium, quam negantium cognitio. Unde scitum illud Philosophorum, *notionem negativorum ex notionibus esse positivorum*, quo tantopere usus est Cartesius in demonstratione, ut vocat, existentiæ Dei. Nisi enim sciatur quid res sit, intelligi nequit quid non sit. Vide hujus rei exemplum Logicæ lib. 1. cap. 1. dum de natura animæ loquimur.

CAP. III.

De Essentia, & Natura.

XXVI. Essentia est forma rei intrinseca, qua res potius talis est, quam talis, eaque posita est indivisibili *essentialium*, & *attributorum* unione. Unionem vero essentialium, & attributorum hoc tantum sensu voco indivisibilem, ut nequeat eorum ullum auferri, quin essentiam immutetur.

Schol. Non satis igitur perspecte Cartesiani essentias rerum in una tantum proprietate, ut vocant, ex qua ceteræ manare intelligerentur, illa vero ex nulla priore, pervestigarunt. Nam quamquam quædam res ita fortasse simplices sunt, ut earum essentia in uno tantum essentiali posita sit: at profecto plurimæ aliæ sunt, quæ quum pluribus essentialibus sint conflatæ, non est in iis

pri-

primum quoddam quærendum, in quo consistat essentia. Hinc inscite essentiam corporis in sola extensione posuerunt. Atque inde est, quod rerum essentiæ a nobis maxima ex parte ignorantur, quod nimirum nec omnia rerum esentialia, & attributa inspicere possimus, nec eorum unionem satis clare intelligere, nisi fortasse in rebus Geometricis, & Arithmeticis, in quibus esentias plene intelligimus: quippe hæ res esentias habet ab arbitrio Geometrarum, & Arithmeticorum, idest mere nominales sunt; quum aliarum rerum esentiæ sint reales.

XXVII. Esentiæ vel *reales* sunt, vel *notionales*, & *nominales*. Illæ sunt quibus res sunt tales: hæ notiones rerum vocabulis quibusdam expresæ. Pertinent ad esentias nominales *genera*, & *species*.

Schol. Magnum habet in inquirenda veritate usum hæc divisio, eaque egregie illustratur a Lohio (*a*) Quod ut plene intelligatur, recolenda quæ in superiori scholio edisseruimus, quo in loco animadvertimus, esentias rerum maxima ex parte a nobis ignorari. Id autem de esentiis realibus intelligendum est: nam quænam sint esentiæ nominales prolatis vocabulorum definitionibus sciri posunt. Quicumque igitur hoc discrimen non recte servant, dum esentias nominales pro realibus habent, falli magnopere posunt. Ea certe est methodus, qua Benedictus Spinoza philosophatus est: ex esentiis scilicet rerum notionalibus tam audacter de rebus ipsis concludit, quam ex ideis Geometricis de natura, & proprietatibus figurarum Geometricarum, quasi in solo mundo intelligibili versetur. Quis dixerit quot inde errorum monstra conficiat? (*b*)

Sed, inquit aliquis, an ullæ sunt apud homines nominales esentiæ realibus amussim respondentes? Respondeo paucos ese philosophos, qui esentias suas nominales non pro realibus perfecte habeant. Sed ex sapientium discordiis, & eorum *sensu communi* discimus, vix modorum simpliciorum esentias nominales haberi pos-

[a [*Lib.* 3. *cap.* 3.
[b] *Vide Traite des systemes tom.* 2.

posse pro realibus, & ut ego quidem puto, ne has quidem, nisi in paucissimis.

XXVIII. Præterea essentiæ rerum vel factæ sunt, vel æternæ intelligibiles: hæ continentur mente Dei: illæ extra Deum existunt.

Schol. Longe necessaria erat hæc divisio, ne in statuenda immutabilitate essentiarum mirifice hallucinaremur. Nam sunt quidam, qui essentias rerum omnes immutabiles faciunt, dum tamen factas mutabiles statuunt, qui intelligi nequeunt, nisi moneant, se loqui de essentiis intelligibilibus, & possibilibus, quæ proculdubio immutabiles sunt, quum factæ essentiæ omnes sint mutabiles. Neque aliud intelligebat Plato, dum essentias rerum, seu ideas immutabiles statuit, quidquid ideæ illæ sint.

XXIX. Vis est conatus agendi. Est autem vis *viva*, vel *mortua*. Illa cum actione conjuncta est, veluti vis flammæ, quæ se agitat: hæc in conatu est, a quo propter obstaculum, nulla manat actio, veluti vis penduli immobiliter gravitantis. Utriusque generis vires existere naturæ contemplatione facile detegitur. Nam & in seminibus, atque ovis vires esse genitales, mortuas tamen necesse est: & plures esse vires vivas oculis ipsis inspicimus. Investigandæ philosopho igitur per quam diligenter: earum præterea intensitates examinandæ, tum & conflictus & ex conflictu provenientes effectus. Nemo id felicius fecisse videtur, quam Newtonus. Sed infinita etiam sunt his de rebus acutissime demonstrata a VVolfio in operibus philosophicis. Fatendum tamen est nondum in penitissimam hanc Naturæ partem mortales devenisse. Quapropter ingens superest rerum copia, in qua investiganda cum laude versari possumus.

XXX. Actio si spectatur prout a causa manat *actio* quidem appellatur: si vero in subjecto, in quo ab externa causa producitur, *passio* vocari solet.

Schol. E. G. quum moveo lapidem eadem motio mei quidem respectu actio est, in lapide passio. Hinc nata est divisio potentiæ in *activam* & *passivam*, quarum illa agit, hæc excipit. Ceterum hæc definitio usum ha-

bet

bet quum in aliis, tum in celeberrima quæstione illa, an intellectus activa, an vero passiva potentia sit. Quam dum quidam ut ridiculam contemnunt, non intelligunt ea totam hominis naturam contineri. Nam idem plane est atque investigare, existat ne in nobis vis activa cogitationum nostrarum, quæ nostri propria sit, an cogitationes in nobis a Deo, aut Anima mundi, tanquam motus in lapide producantur. Cartesius prius putavit. Sic enim ille (*a*): *nullam etiam differentiam statuo inter animam, & ejus ideas, quam inter frustum ceræ, & diversas figuras, quarum frustum illud capax est: & quemadmodum diversas figuras recipere non est in cera actio proprie, sed passio, ita etiam mihi videtur, quod passio sit in anima, quod hanc, vel illam ideam recipiat*. Scitum autem est Cartesio ideas, & perceptiones unum esse. Alterum censuit Pythagoras, (*b*) & Stoici, (*c*) ex recentioribus vero Campanella (*d*), præter ceteros loco suo memorandos.

XXXI. Vocamus Naturam vires, seu principium activum Entis, dum de rebus physicis loquimur: normam vero actionum humanarum naturæ lumine promulgatam ab Auctore Mundi, dum de mortalibus differimus.

Schol. Est definitio ex communi Philosophorum sensu deprompta. Non sum vero nescius vocabulum *naturæ* cum aliis quoque notionibus passim accipi, etiam in Philosophorum libris. Apud vetustissimos Philosophos dupliciter accipiebatur: aut pro vi una, & simplici per totam mundi machinam diffusa, quæ vitam, & motum singulis mundi partibus impertiretur: aut pro viribus singularibus, quibus singulæ res impeditæ essent. Cum priori sensu accipiebant Pythagorici, Heraclitus, Stoici, Speusippus, fortassis etiam Aristoteles; quippe cujus materia prima omnium formarum progenitrix hac Natura predita esse videtur: temporibus vero nostris Morus, Cud-

(a) *Part. 1. Epistolarum ep. 115.*
(b) *Cic. lib. 1. Tuscul.*
(c) *Senec. sæpe.*
(d) *Morhosius Polyhist. tom. 2. lib. 2. cap. 18.*

Cudworthus, Newtonus, aliique, quamplurimi. Cum posteriori Democritici, Epicurei, atque ætate nostra Cartesiani, & Leibnitiani: Sed priores inter se non conveniunt. Nam Pythagoras Deum ipsum Naturam esse voluit, si ejus mentem teneamus (*a*): Stoici Deum quidem, sed natura igneum, seu æthereum: Heraclitus ignem ipsum, aut potius ætherem quendam vivificum: Aristoteles nihil distincte definit, sed ratione, & consilio Naturam instructam non nectat: Plato animam mundanam induxit, quam *virtutem genitricem* vocat Apulejus (*b*), eamque servire voluit Deo fabricatori. Cudwortus licet neget consilio, & ratione uti naturam, sensu tamen, & perceptione instructam facere videtur (*c*). Newtonus (*d*) Æterem subtilissimum, quem & spiritum alibi vocat, naturæ vim genere opinatur. At illi, qui singulis mundi partibus & membris singulas vires activas, seu similes, seu dissimiles posuerunt, has, aut harum systema, naturam habent. Videri possunt quæ in nostra *dissertatione de principiis rerum corporearum* dicta sunt. Plerique Philosophorum Christianorum, qui agnoscunt, quantum discriminis sit inter Deum, & rerum universitatem, illum quidem *naturam naturantem* appellant; hanc *naturam naturatam*. Interim eorum non pauci totam eam vim, quæ per universitatem rerum diffusa est a Deo immediate esse docent, seu potius nullam esse in mundo vim activam substantialem, sed actiones omnes mundanas a Deo continenter proficisci. Habet hæc sententia in veteribus ipsis, novellisque Theologis patronos quosdam: sed a Cartesio longe est provecta; plurimisque ab autore Gallico *Des actions de Dieu sur les creatures* adserta.

XXXII. Le-

[a] *Vide quæ dicta sunt in dissertatione de principiis rerum corporearum.*

[b] *De dogmate Platonis.*

[c] *In Systëm. intell. differ. de natura genitrice. Vide quæ eum in locum observat Laurentius Mosshemius.*

[d] *In quæstionibus Opticis, & in scholio generali principiorum.*

XXXII. Leges naturæ vocant Physici normas, secundum quas motiones in hac rerum universitate provenire ejus auctor Deus statuit: quarum normarum existentiæ ratio sufficiens non sit alia, nisi Dei voluntas.

Schol. Eodem ferme modo Gravesandius (*a*) & Musschembroeckius (*b*), qui recte monent, has leges sedulo Naturæ studio perdiscendas. Quin legibus istis universitas hæc facta sit & stet, vix dubium ei esse potest, qui illud animo recoluerit, & ordine eam factam esse, & stare; & ordinem intelligi sine hujusmodi legibus non posse; qua de re commode dicemus.

XXXIII. Leges naturæ vocant Ethici normas, secundum quas actiones suas liberas ut homines conforment, Deus per lumen rationis docet atque præcipit.

Schol. Consulatur Samuel Pufendorfius (*c*). Sunt vero alii, qui legis naturæ moralis nomine non aliud videntur intelligere, nisi primas naturæ humanæ propensiones, & naturales impetus. Quo modo quod maris, & feminæ conjunctio ut in hominibus, ita in brutis animantibus e naturæ propensione est, naturæ legem vocant veteres. Item natura ipsa quodlibet animal prolem suam amat; ejusque curam, & tutelam suscipit: id quoque juris esse naturalis Jurisconsulti, idest Romani Philosophi, dixerunt. Sed has naturæ animalis mechanicas potius leges dixeris, quam morales: qua de re in secunda parte dicemus. Sed quidam sunt, quibus placet, leges naturæ esse *dictamen rectæ rationis de iis, quæ agenda, vel omittenda sunt*. Ita Cumberlandus. Nos dictamine rectæ rationis promulgari leges, non effici contendimus. Qua de re dicemus in tertia parte.

CAP.

(a) *Instit. Philosoph. Newtonianæ* §. 4.
(b) *Elementis Physico-Mathematicis* §. 7.
[c] *De jure Naturali, & Gent. lib.* 1. *cap.* VI.

CAP. IV.

De identitate, & distinctione.

XXXIV. IDentitas est relatio entis ad semel immutatum, loco licet vel tempore mutato, est notio abstracta: Itaque idem dicitur ens illud, in quo nihil immutatum est, etsi locus vel tempus mutata sint.

XXXV. Diversitas vero est relatio entis ad semel mutatum, loco vel tempore mutatis. Notio abstracta est. Diversum ergo est, quodcumque ens in diversis temporibus aut locis mutatum fuerit.

Schol. Identitas, uti & diversitas, & metaphysice, & vulgo dicuntur. Metapysicos quidem utens idem sit, nedum essentia, sed ne modus quidem variet, necesse est: at vulgo, si essentialia sint eadem, etiam immutatis modis, idem ens dicetur. Quod tum maxime recolendum, quum Scriptores leguntur. Ex. g. Scriptores Apostolici passim docent, homines mortuos aliquando resurrecturos. Necesse autem est, ut iidem homines resurgant, alioquin non resurrectio, sed nova hominum generatio dici deberet. Itaque iidem Scriptores indicant apertissime, nos eosdem resurrecturos, dum nos faciunt in resurrectione aut proemiorum compotes; aut pœnis obnoxios, secundum quod aut justam & piam, aut injustam & impiam vitam egerimus. Hinc tota vetusta Ecclesia homines eosdem resurrecturos docuit. Sed quum iidem sacri Scriptores doceant corpora nostra immutanda esse, saltem Beatorum, rite deducimus, nos eosdem non quidem Metaphysicos, sed vulgo resurrecturos. Vide ut egregie eam rem pertractet Origenes contra Celsum lib. v.

XXXVI. Distinctio in Scholis quatruplex est, Realis, Rationis, Modalis, & Formalis. Realis est inter ea, quæ non sunt eadem, quæque separatim intelligi possunt, veluti tria latera, aut tres anguli in triangulo. Seu distinctio Realis est inter *rem, & rem, ens, & ens,*

ens, *subſtantiam* & *subſtantiam*. Modalis autem eſt, qua modi, & qualitates a ſubſtantia diſtinguuntur.

Sich. Henricus Morus (*a*) exigit in iis, quæ realiter diſtinguuntur, ut poſſint ſeparari. Sane recte diſputari poteſt, an omnia, quæ realiter diſtinguuntur, poſſint etiam ſeparari, ſeu an ſint diſtinctæ res. Metaphyſici affirmant, qui diſtinctionem realem inter ſubſtantiam, & ſubſtantiam ponunt: Subſtantiæ enim hoc eſt proprium, ut per ſe conſtare, & exiſtere poſſit. In horum igitur ſententia haberi nequeunt tamquam realiter diſtincta, quæ ſaltem *intrinſeca poſſibilitate* nequeunt ſeparari: & quæ realiter diſtincta ſunt, ſeparatim quoque exiſtere poſſunt. Monitos vero volumus Lectores, nos de rebus Naturæ, ac ſenſibus, & rationi noſtræ ſubjectis loqui. Eas tantum Philoſopia, cujus elementa tradimus, attingit.

XXXVII. Diſtinctio Formalis, quemadmodum Scotiſtæ ejus primi inventores definiunt, eſt quæ intercedit *inter formalitates*, eaque Reali quidem minor eſt, quippe quæ inter ſubſtantiam, & ſubſtantiam intercedit; Rationis major, quippe quæ inter conceptus ejuſdem rei poſita eſt. Vocant porro *formalitates* quum *eſſentialia* entis, tum attributa. Ex. g. Animus, & Corpus *realiter* diſtinguuntur, cum ſint duæ ſubſtantiæ: intellectus, & voluntas duo animi eſſentialia, item extentio, ſoliditas, gravitas tria corporis *eſſentialia*, *formaliter*.

Schol. Scoti doctrina eſt, Franciſcanis pene omnibus probata; acerrimiſque atque diuturnis cum Dominicanis, & Jeſuitis concertationibus firmata, atque longe lateque diſſeminata. Nec vero ſine ratione, in quo ego palinodiam recino, nullo licet beneficio a Scotiſtis affectus: nam clare intelligo, non ita diſtingui duo ejuſdem ſubſtantiæ attributa, ſoliditatem. Ex. gr. & extenſionem, duo corporis ejuſdem attributa, ut duæ diſtinguuntur ſubſtantiæ, corpus a corpore, animus a corpore, mens a mente: ea minor diſtinctio eſt, hæc major. Itaque quatuor omnino genera diſtinctionum conſtituenda ſunt.

XXXVIII.

[a] *In Enchiridio part.* 1. *cap.* IV.

XXXVIII. Distinctio rationis est quum ea ut distincta percipimus, quae distincta non sunt, idest quum de eadem re, & simplici conceptus distinctos, ut loquuntur Scholastici, efformamus. Ex. gr. si dentur tres lineae A. B. C., ita sitae, ut A sit perpendicularis lineae B; parallela vero lineae C, in A ratio parallelae, & ratio perpendicularis ratione tantum distinguentur.

Sch. Quum distinctos conceptus de eadem & simplici re habere nequeamus, nisi illam aut ex diversis adspectibus, aut ex diversis relationibus spectemus, inde recte concluserunt Scolastici, in distinctione Rationis non intercedere tantum operationem mentis, sed aliquid praeterea esse in re ipsa, quo diversi & distincti illi conceptus nobis suppetant. Quodadeo verum putaverunt Theologi nostri, ut non tantum Gilibertum Porretanum Pictaviensem Episcopum damnaverint, quod attributa Dei realiter distingui doceret, sed etiam eos, qui putabant distinctionem attributorum Dei adeo esse solius rationis opus, ut nihil ex parte rei ipsius causa esset ejus distinctionis, & idcirco mentem hac in re decipi, qualis Eunomius, aliique. Interim negare non possumus gravissimis erroribus eos obnoxios esse, qui non satis diligenter cavent, ne ea semper pro realiter distinctis habeant, quae ratione distincta percipiuntur.

XXXIX. Quae distingui possunt aut *res* sunt, aut *vocabula*, aut *ideae*, aut *actiones*. Res distinguuntur realiter per suas *essentias*: vocabula *per sonos*: ideae per distincta, quae referunt, objecta: actiones vero aut a causis distinctis, aut a temporibus, si interruptae fuerint.

Sch. Vocabula, atque ideas distinctas quivis facile dignoscet, ita quidem, ut aut nullae, aut Philosophi cura vix dignae ea de re quaestiones suboriri queant. At rerum essentias, aut actiones distinctas internoscere difficillimum adeo, ut nullibi facilius, & solemnius errent minus cauti: Et de essentiis rerum realibus superius dictum: De actionibus pauca exempli causa. Nemo est qui non continenter praedicet, motiones, & perceptiones actiones esse natura sua distinctas: at, confiden-

fidenter dico, si importune acutissimos Philosophus efflagitaveris, qua in re differant actiones illæ, iique ingenui esse velint, laborabunt, seque frustra torquebunt. Præterea Philosophi nondum satis intelligere potuerunt, una ne sit immensa per universum actio, quæ in variis subjectis determinetur, an plures, & diversæ in pluribus diversisque universi rebus, quæ vita aliqua, & actione agitantur; idcirco quod actionum ipsarum naturas non satis distinguere potuerunt, nec inde rite de principiis, seu viribus activis ratiocinari. Hinc plerique principium quoddam hilarchicum, & plasticum statuerunt.

XL. Contraria vocamus, quæ sese mutuo destruunt, uti existere & non existere, rotunditas & quadratum. Res autem Scholasticis contradictionem involuere dicitur, si, ut existat, ex contrariis confletur oportet, qualis esset circulus quadratus, esse unum & diversa, & hujusmodi alia.

CAP. V.

De uno.

XLI. ENs dicitur unum quum respectu sui, tum quoque respectu aliorum. Respectu quidem sui, quum aut simplex est, aut ejus essentialia & attributa ita juncta sunt, ut in unam essentiam atque naturam confluant. Respectu vero aliorum, quum ab iis distinctum est & segregatum.

XLII. Est præterea & unum simplex, & unum compositum. Illud est cujus nullæ sunt partes realiter distinctæ: Hoc vero cujus aliquot sunt partes, cujusmodi sunt corpora omnia. Compositio autem unius, quemadmodum Scholastici Philosophantur, est aut Physica, aut Metaphysica, aut Logica. Illa est partium realiter distinctarum, atque a se invicem separabilium, qualis est in corporibus. Metaphysica est ex *essentia* & *existentia*, atque ceteris proprietatibus *formaliter* distinctis, qualis secundum hos Philosophos in omnibus enti-

tibus factis, in quibus essentia ab existentia *actione* saltem distinguitur, proprietates vero, seu attributa, *formaliter*. Logica est ex *genere*, & *differentia*, quæ quum sint notiones mentis, quas Logica spectat, *logicam* constant compositionem.

Sch. Infinitas hoc in loco Philosophi gerras germanas effutiant, quas lubentissime iis integras dimittimus. Illud non penitus omittendum, quod de origine notionis *Unius* disputant. Unitatis notionem innatam esse contendebat Plato, idque passim Plotinus, & Augustinus repetunt. Et Augustinus quidem eo argumento usus est, quod quæcumque sensibus percipimus, composita sint, & multiplicia. Noster Doria totus in hoc est, ut ostendat congenitam nobis esse *unius* ideam, eamque scientiæ nostræ prima continere semina. Sed vereor ut isti aut hæc intelligant, aut, si intelligant, solide demonstrare possint, nam primum notio entis *Unius compositi*, aut unius *respectu aliorum*, a sensibus omnibus, oculis potissimum, atque tactu provenire potest, uti prolixe probat Lochius. Deinde Unius simplicis notio cur a simplicibus modorum ideis, aut *abstractione*, & meditatione mentis confici non possit, nondum videmus. Propterea si *Unius* idea ingenita nobis est, eaque ipsa Dei idea est, ut Doria putat, intelligere non possumus, quid sit quod de natura hujus ideæ & Dei nihil hucusque clari, & distincti cogitari a nobis potuerit. Tandem quæ ratio nos subiget, ut hac in re aliorum potius auctoritati credamus, quam intimo nostri sensui, & experientiæ? refragantur certe omnes Logicæ canones.

XLIII. *Unitatis* notio est ex notium abstractarum numero, exprimitque id, quo ens est unum.

Sch. Generatim monemus, ut Philosophi diligenter caveant, ne ex astractis notionibus res ipsas æstiment, turpissimeque hallucinentur. Apposite enim monet Joannes Clericus in Logica, ex hoc permultos, eosque gravissimos errores Scholasticos admisisse, quod nescirent satis ab ideis istis abstractis sibi cavere. Dici idem de Geometris, & Metaphisicis potest, dum res physicas attingunt. Exemplo sit hic idem Spinoza, ad cujus

erro-

errores in hoc libello refellendos agressi sumus. Is ist impium *unius substantiæ mundanæ* errorem inde perductus est: Omnia scilicet entia, hoc ipso quod existunt in notione *entis* conveniunt, idest unum sunt *ens abstractum*: Sed ille huic notioni ens reale unum, infinitum simplex respondere putavit: Hinc vero in Pantheismum recta ruit, nempe perridiculo Sosphismate abusus. Animadvertere debuit hoc Bullenvillierius, qui sub initium Analyseos systematis Spinozistici tanta diligentia argumentum istud adornavit. Sed ex eadem scaturigine emerserant ideæ Platonis per se subsistentes, communes, ingenitæ, immutabiles. Inde nata Aristotelis, & Arabum *materia prima*, una itidem, immensa, simplex, intelligibilis tantum. Inde quoque Scotistarum universalia, ut vocant, *in essendo*:

XLIV. Totum est *unum compositum*: partes sunt ea plura, ex quibus totum aliquod componitur: Relativæ sunt igitur *totius* & *partis* notiones, ita ut quemadmodum *totum* intelligi nequit sine partibus, ita pars non dicatur, nisi *totius* respectu.

Sch. Notiones *totius*, & *partis* probe expendendæ; inde enim gravissimæ quæstiones pendent, uti postea dicemus: Illud in presentia observandum, quod quoniam *totum* dicitur ex relatione ad compositionem; *pars* vero ex relatione ad alias, quibus fit totum, dum examinatur an ens aliquod *totum* sit, an vero *unum* simplex, perpendendum est, quænam sit partium illarum natura; nempe realiter ne distinctæ sint, possintque separari, an vero ratione tantum: Nam partes *realiter* distinctæ & separabiles habeant distinctam essentiam oportet; non vero partes ratione tantum distinctæ. Atque hic pendet gravissima illa quæstio, an spatium vacuum Epicureorum & Newtonianorum habendum sit tanquam ens simplex, cujus nullæ sint partes *realiter* distinctæ, licet intelligantur, ut Morus (*a*) & Clarkius contendunt, an vero ens ex aliis simplicibus compositum, quæ sint intrinsece (ut putat Hartsoeker (*b*) tantum separabilia, non vero extrinsece.

(a) *In Euch. par. prima. c. 3. §. 4.* (b) *Cours de Physique lib. 1. cap. 1.*

XLV. *Unum* porro Philosophi in *universale* quoque, & *singulare* dipescunt. Universale ad quatuor summa genera referunt, nempe ad *ideas*, *verba*, *actiones*, *res*. Idea universalis est quæ quum sit una, plura tamen refert objecta. Vocabula sunt universalia, quum plures eodem tempore ideas significant. Actio universalis est si una eademque in pluribus subjectis sit. Res tandem est universalis si & una simul sit & multiplex. Singulare vero est, quod unum est, & ad nulla alia pertinet, atque ut in se indivisum est, ita ab omni alio distinctum, quemadmodum Scholastici loquuntur. Singulare individuum quoque appellatur.

Schol. Ad ravim usque de universalibus disputarunt Scholastici. Recentiores Philosophi ineptas hasce, & supervacaneas esse putant disputationes. Itaque Morus *insulsissimam* vocat entis divisionem in *Universale*, *&* *Singulare*, quod scilicet quæcumque exisistunt singularia sunt, universalia vero nihil sint, nisi *rationes quædam logicæ*, *&* *modi intelligendi*. Quæ profecto vera sunt. Sed quum gravissimi Auctores, recentioresque Philosophi *naturam* quandam, & *substantiam* universalem posuerunt, eaque quæstio cum natura Dei conjuncta sit, non est certe negligenda, sed potius quam diligentissime pertractanda.

XLVI. Huc etiam spectant *genera*, & *species*. Genus Philosophis definitur, *unum* quod in pluribus *universalibus* integrum est, seu quod ad plura *universalia* pertinet. Species quæ ad plura spectat singularia.

Sch. Facile est noscere genera, & species ad essentias nominales non vero reales pertinere, nisi in eorum fortassis opinione, qui naturam aliquam, & substantiam universalem statuunt. Itaque species est perceptio plurium singularium ejusdem aut similis naturæ: genus vero plurium specierum similium perceptio; quemadmodum ratiocinatur Lokius lib. 3. cap. 3. §. 12. & 13. Vide quæ sunt a nobis dicta in ep. ad Conti.

XLVII. Persona est individuum rationale.

Schol. Id quo ens est individuum vocatur in Scholis *principium individuationis* Personæ, *personalitas*. Interest autem plurimum notionem personæ claram, & di-

stin-

ſtinctam habere in re Theologica pertractanda; qua in re quum Theologi Chriſtiani non ſatis inter ſe convenissent, quot turbas excitarunt de Trinitate, & Jeſu Chriſto ſervatore noſtro diſputantes? quod interim etiam moneo eſt, ne dum de perſonis divinis loquimur, perſonæ notionem ex rebus noſtris accipiamus, ideſt pro *individuo rationali*, cujus natura ab aliorum naturis diſtincta ſit, & ſeparata: nam eam ob cauſam decepti Photiniani, & Sociniani Trinitatem divinam ut rem *contradictionem involventem* rejecerunt. Appoſite Beatus Thomas (*a*) *aliud eſt*, inquit, *quærere de ſignificatione hujus nominis perſona in communi, & aliud de ſignificatione perſonæ Divinæ. Perſona enim in communi ſignificat ſubſtantiam individuam rationalis naturæ, ut dictum eſt: individuum autem eſt quod eſt in ſe diſtinctum, ab aliis vero diſtinctum. Perſona igitur in quacumque natura ſignificat id quod eſt diſtinctum in natura illa, ſicut in humana natura ſignificat has carnes, & hæc oſſa, & hanc animam, quæ ſunt principia individuantia hominem: quæ quidem licet non ſint de ſignificatione perſonæ in communi, ſunt tamen de ſignificatione perſonæ humanæ. Diſtinctio autem in divinis non fit niſi per relationes originis, ut dictum eſt ſupra. Relatio autem in Divinis non eſt, ſicut accidens inhærens ſubjecto, ſed eſt ipſa divina eſſentia: unde eſt ſubſiſtens, ſicut eſſentia Divina ſubſiſtit.... Perſona igitur Divina ſignificat relationem ut ſubſiſtentem.* Ex mente igitur Beati Thomæ tres divinæ perſonæ ſunt *unius eſſentiæ & ſubſtantiæ tres relationes ſubſiſtentes*.

CAP. VI.

De Potentia, & Cauſis.

XLVIII. POtentia eſt vis ſeu facultas agendi, qualis vis cogitandi, aut vix motrix.

Sch. Activas tantum potentias ſpecto: nam paſſivæ, quæ dicuntur, potentiæ, improprie ita appellantur. Potentias ex actione tantum inveſtigamus, ita nempe ut

(a) 1. part. q. 29. art. 4. in corpore.

ut nedum ex data actione concludimus dari vim activam, sed etiam ex data *natura*, aut *intensitate* actionis, naturam, aut perfectionem potentiæ activæ detegere conamur. Nec tamen satis feliciter. Etenim quamquam actiones plurimæ in hoc universo aut sensui, aut conscientiæ nostræ pateant: tamen, si ingenui esse velimus, fatebimur, omnium activarum virium naturam seu essentiam nobis ignotam esse, & vix conjectura attingi. Quæ causa est, cur in maxima circa rerum principia, & structuram ignorantia versemur. Legatur Lockius lib. 4. cap. 3.

XLIX. Ratio sufficiens est id unde intelligitur cur aliquid sit, aut tale sit. Est autem ratio sufficiens *existentiæ*, *essentiæ*, relationis &c.

Sch. Infinitum pene usum, & abusum rationis sufficientis fecit nuper vir adprime doctus Gotofredus Leibnitius, quum in Theodicæa, tum in variis monumentis, quæ leguntur in Actis Lipsiensibus, & in responsionibus ad Virum doctissimum Samuelem Clarkium in opere Amstelodami ann. 1740. Gallice edito (*a*). Ceterum videri potest hac in re temperatior Leibnitius si Wolfio comparetur, qui in octo tomis in 4. rerum Metaphysicarum meras crepat rationes sufficientes, plerumque sine ulla ratione sufficiente. At quod hujus axiomatis primus usum fecisse Leibnitius Wolfio dicatur, id vero est, in quo aut effectu decipitur, aut veterum Philosophorum, Platonis (*b*) potissimum & Aristotelis, monumentorum imperitiam patefacit.

L. Principium vocant Philosophi, quod in se continet rationem sufficientem alterius rei. Quum autem hæc ratio esse possit, vel *existentiæ*, vel *essentiæ*, vel *ordinis*, vel *scientiæ*, hinc principia existentiæ, essentiæ, ordinis, scientiæ.

Sch. Ex gr. Deus est primum & liberum principium existentiæ mundi. Atomi, & vires motrices sunt principium intrisecum mundi corporei. Principium ordinis est

[a] *Recueil de diverses peces sur la Philosophie la Religion naturelle &c. Per Mars Leibniz &c.*

(b) *Legatur Timeus.*

est id, unde ordo aliquis pendet. Uti scientiarum principia sunt quæ axiomata seu certa pronunciata dicuntur.

LI. Causa est principium activum existentiæ alterius a se rei.

Sch. Plurima Philosophi causarum genera dividunt: nam aliæ sunt *primæ*, aliæ *secundæ*, aliæ *immediatæ*, aliæ *mediatæ*, aliæ *proximæ*, aliæ *remotæ*, aliæ *adæquatæ*, aliæ *inadæquatæ*, aliæ *Physicæ*, aliæ *morales*. Causa *prima est* quæ quam sit æterna, ipsa se movet, nec ab altera aut pendet, aut determinatur, cujusmodi Deus. Secunda est quæ quum æterna non sit, alterius prioris vi indiget, ut sit, & ut conservetur. *Immediata* est inter quum & effectum nulla est media: *Mediata* vero si alia intercedat. *Adæquata* est quæ sola effectum producit, *inadæquata*, quæ non sola. Physica est, quæ actione se in effectum exserente agit: moralis, quæ præcepto, consilio, exemplo.

LII. Fatum generatim est omnium mundi causarum & effectuum connexio, ut altera ab altera pendeat, ac nulla in parte concatenatio abrumpi possit.

LIII. Quadruplex fatum constituit Leibnitius in Teodicea, 1. Democriticum. 2. Stoicum. 3. Spinozisticum, 4. Christianum, vocabulo *fati* in meliorem partem hic flexo. Sed quintum addi potest, mistum ex divino & materiali, quod quia Platonici constituisse videtur, Platonicum dicere possumus.

Democriticum est *αναγγη υλικη*, necessitas & fatum materiæ: necessaria scilicet & bruta series effectuum & causarum omnium ab æterno ex necessitate naturæ materiæ ipsius nunquam interrupta fluens.

Sch. Democriti sententia fuit, atomos æterno & necessario motu per inane infinitum percitas, necessariis, seu mechanicis quibusdam motus legibus omnia constare. Id illi erat & providentia, & fatum. Legatur Laertius libro nono, & Stobeus in Ecloga Physica Capite oct. Hoc fatum generatim tenuit Epicurus, aut saltem Lucretius, etsi videri velit, atomorum declinationes inducta, casum induxisse: qua de re inferius.

LIV. Fatum Stoicum est non ex materia, nec ex na-

tura Dei per *essentialem emanationem*, in quo a Democritico, & Spinozistico differt, sed a voluntate Dei necessaria & ineluctabilis rerum series. Hoc fatum πρόνοιαν providentiam vocant Stoici (*a*).

Sch. Non ignoro de Stoicorum fato in diversa abire viros eruditos. Lipsius (ut mittam vetustiores) Stoicorum fatum idem esse cum providentia Christianorum opinatur (*b*). Scilicet noluisse Stoicos quidquam libertati divinæ contrarium Fato suo statuere, sed eo vocabulo immutabilitatem, & *necessitatem moralem*, seu *hypotheticam*, ut vocat Beatus Thomas, voluntatis divinæ significare voluisse. Contra Thomasius fatum Stoicorum merum esse Atheismum putat, idest fatum esse Spinozisticum, quod Stoici Deum quasi ex mente & corpore mundano conflatum docuerint, ac necessitati physicæ naturæ suæ subjectum (*c*). Ego quantum ex veterum Stoicorum libris colligere potui, non dubito, primum, quin Stoici Deum universum auctorem effecerint. Deinde quin in Deo æternum quoque statuerint mundum intelligibilem 3. quin crediderint Dei voluntate mundum illum mutari non posse, quod is immutabili Dei intelligentia contineretur. 4. Quin legibus mundi intelligibilis Dei voluntatem fecerint subjectam. 5. Quin omnia in hoc mundo eodem immutabili ordine provenire docuerint, quo intelligibili continentur. Possem hæc plurimis veterum Stoicorum locis probare, sed legatur Seneca (*d*) & Tullius de Fato. Cæterum necessitati ne physicæ, an morali Deum subjectum crediderint, id mihi liquidum non est. Agnosco ita locutos esse, ut physicæ necessitati Deum obnoxium putasse non pauci suspicarentur. Sed erat procul dubio in Stoicorum phrasi nescio quid emphatici & poetici, quod alias observavi.

LV. Fatum Spinozisticum est series eadem æterna & ne-

[a] *Vide Cicer. lib. 1. de nat. Deorum, & S. Aug. de Civit. lib. v. cap.* VIII.
[b] *In physiologia Stoica lib. 1. diss.* II.
[c] *De Exustione mundi Stoica diss.* 13.
[d] *Qu. Natur. lib. 2. c. 35. & 38. & de prov. cap. 5.*

& necessaria, sed quæ *emanatione essentiali* fluit ex natura Dei ab æterno, & necessario.

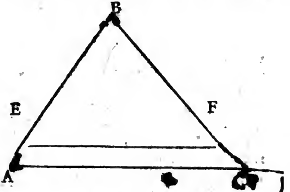
Sch. Spinoza docet unam tantum dari substantiam (*a*) eamque æternam (*b*), & ex infinita cogitatione & extensione conflatam (*c*), eamque esse Deum (*d*), alias vero res esse modificationes, easque fieri ex necessitate naturæ Dei (*e*); & solis naturæ divinæ Legibus (*f*), & necessario (*g*). Hæc doctrina ut longe differt a Stoica, ita Aristotelicæ multa similia habet. Itaque Bellius (*h*), & Walchius (*i*) Aristotelem præivisse Spinozæ censent. Sed de Spinozismo ante Spinozam legatur dissertatio Buddei.

I. Ex eadem officina impietatis, unde Spinozæ libelli, prodit *ars ratiocinandi*, nescio quo Kuffelæro authore. Is in eo quidem opusculo Logicam docere videri vult, sed, ut ego puto, Spinozismum circumlitum licet, propagare. Ac principio Spinozam a teterrimo dogmate, Mundum esse Deum, velut ab impacta calumnia, defendere studet: sed tam deridiculis interpretationibus, ut me pudeat hujusmodi patroni. Tum Spinozæ præcipua dogmata, de Deo & Natura, ita explicat, ut quemadmodum ego puto verbis discrepans, re cum Spinoza suo consentiat. Interim quum Author iste nec Philosophiæ sit imperitus, & Spinozæ familiaris, quem alium ei advocatum dare possumus? Audiamus ergo hunc, ut si & is causa excidat, nihil amplius teterrimo homini patrocinii supersit, desinantque stulti ejus admiratores clamare, minus ejus dogmata a nobis intelligi.

II. Oportet autem ut inde rem totam repetamus, unde & hic exorditur, idest paulo altius. Exorditur autem ab iis definitionibus, ex quibus totum videtur Spinozæ systema profluere. Explicat principio, quid sit *contineri in alio immediate*, *quid mediate*. Ait id conti-

(a) *Eth. pr. p. prop.* 5. (b) *Ibid. prop. 6.*
(c) *Part.* 2. *prop.* 1. & 2. (d) *Part.* 1. *prop.* 14.
(e) *Prop.* 16. (f) *Prop.* 17.
(g) *Ibidem prop.* 17. (h) *In dict. art. Arist.*
(i) *De atheismo Arist. in parergis accademicis pag.* 298.

tineri in alio immediate, quod ejus essentia comprehenditur, non quod ab illa profluit. Ita (nam hoc exemplo utitur) duo latera cujuscumque trianguli esse tertio majora, immediate in essentia trianguli continetur; *quod scilicet*, inquit(a), *ad hanc proprietatem intelligendam non opus habeam considerare affectionem quamdam, qua mediante hanc proprietatem triangulum continet . . . Eodem modo in essentia trianguli immediate continetur proprietas, quod tres ejus anguli sint duobus rectis æquales: item quod majus latus majorem angulum subtendit . . . . Si vero considero, quod uno trianguli latere, ut AC, producto versus D, externus angulus DCB utrolibet interno & opposito major est, tum dico hanc proprietatem non immediate, sed mediate in essentia trianguli contineri, quatenus scilicet ad hanc trianguli proprietatem intelligendam non sufficit triangulum simpliciter considerare ut triangulum, sed opus habeo considerare triangulum hoc vel illo modo affectum, nempe quatenus hic habet unum ex lateribus, puta AC productum, adeo ut hæc productio sit medium per quod cognosco hanc trianguli proprietatem, sine qua illam nullo modo cognoscere possem . . . . Rursus si consideremus rectam EF esse parallelam uni laterum, nempe ipsi AC, & inveniamus proprietatem hanc, quod latera BA, BC sint proportionaliter secta in EF, dicemus hanc proprietatem in essentia trianguli contineri mediante hac linea parallela, vel prout tali vel tali modo triangulum affectum, vel modificatum est.*

III. Non male hæc quidem. Sed videamus utrum ad rem eam quadrent. Pergit itaque, ac expedire conatur,

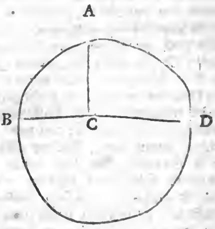
[a] Pag. 100.

tur, quid sit *το mundum in Deo contineri* (*a*): ait ea verba significare *modum quo Dei attributum aliquod certe ac determinato modo exprimit: seu nos jam concipere Deum non immediate & simplisiter, prout est Ens summe perfectum, omnesque perfectiones continens, sed nos cognoscere Deum certo atque determinato modo, seu mediate, mediante scilicet ejus operatione, quo Mundum produxit, & in se continet, & per opera sua, juxta illud*. Cœli enarrant gloriam Dei. Nempe si recte accipio, Mundus ita mediate in Deo continetur, ut posterior illa trianguli proprietas in triangulo. Sed Kuffelærum rogaverim, ut missis ambagibus respondeat rotunde, mundus hic, cujus nos exigua sumus pars, Dei ne effectus est, ab eo distinctus & diversus, an Dei ipsius modificatio, idest unius æternæ substantiæ interior emanatio, ac proinde unius & ejusdem cum Deo substantiæ? Quo modo, si scriptum sit, ex infinita linea nata esse infinita, triangula, id ita ne intelliget, ut linea hæc sua vi ac potentia triangula illa produxerit, nihil ex se & natura sua in illa derivans, an vero ita ut ipsa sic se conformaverit, ut ex ea extiterint? Neque enim eodem modo in linea illa hæc triangula continentur, quum asseritur primum, quo, quum alterum dicitur. Primo scilicet modo *eminenter* tantum, altero etiam *formaliter*. Primo modo effectus sunt ejus linæe: altero modificationes. Quid ergo Kuffelærus? Si posteriori modo concipit Mundum in Deo contineri, ac inde emanare, naturam rerum cum Deo ejus Creatore fœde perturbabit; quod is ipse exsecratur in Spinoza (*a*). Si priori, Spinozæ parrocinium deserat oro. Nam Spinoza sic perpetuo loquitur, ut Mundi partes attributorum Dei modificationes habeat. Obscura, ait, hæc esse. Quasi vero ignotum sit, has easdem positiones ex toto Spinozæ systemate sequi. Unam ille substantiam mundanam esse diserte scribit: hanc esse infinitam: hujus cetera esse emanationes & modificationes. Non video quid hæc obscuritatis habere possint.

IV.

[a] *Pag.* 102. [b] *Pag.* 113.

IV. Torquetur scilicet Kuffelærus, ac iterum ad ambages redit. Nempe verretur palam proferre. Exemplo utitur geometrico (*a*). *Consideretur*, inquit, *circulus* A B D, & notum, *est*, *eum obtinere hanc inter ceteras proprietatem*, *ut quadratum quod fit ex recta*, *quæ ex quolibet circumferentiæ puncto perpendiculariter in diametrum dimittitur*, *æquale fit rectangulo*, *quod fit a segmentis diametri*: *ut in apposita figura*, *quadratum*

quod fit ex recta A C æquale est rectangulo, *quod fit ex segmentis B C*, *&* *C D*. *Deinde hæc proprietas est ejus conditionis*, *ut ea apposita*, *vel sublata*, *circulus ponatur vel tollatur*: *&* *contra*, *posito vel ablato circulo*, *ea erit data*, *vel ablata*. *Ex quo discimus hanc proprietatem ad essentiam circuli pertinere*, *&* *consequenter quandiu circulus erit*, *tandiu proprietas ista in eo continebitur*. *Interim diligenter notandum est*, *quod licet hæc proprietas in essentia circuli contineatur*, *non tamen ad essentiam circuli pertinet*, *ut rectæ A C*, *B D in eo unquam ducantur*, *seu ut quadratum ex A C* *&* *rectangulum ex B C in C D*, *vel similia unquam construantur*.

V. Quorsum hæc evadent? *Jam*, inquit, (*b*) *conferamus nos cum debili hac nostra similitudine ad essentiam divinam*: *de qua omnes concedunt*, *eam esse tam amplæ extensioni*, *ut nihil in rerum natura sit*, *fuit*, *vel erit*, *quod ab ea non dependeat*, *seu ex ea non EMANET*; *hoc est*, *quod omnia*, *quæ sunt*, *in Deo sint*, *&* *quod nihil sine Deo nec esse nec concipit possit*. Kuffelæro dabunt

(a) Pag. 105. (b) Pag. 106

bunt omnes, ex Deo omnia *pendere*; *manare* vero ex Deo omnia, intrinseca scilicet emanatione, nemo unus. Nam quæ intrinsecus alicunde manant ejusdem cum illo substantiæ & naturæ sunt: Mundus autem ejusdem substantiæ naturæ cum Deo esse non potest. Sed pergit Kuffelærus *deinde quoque omnes concedunt, Essentiam divinam & esse, & fuisse & fore semper immutabilem, hoc est nihil unquam posse ad eam accedere, vel ab ea decedere*. Et hoc omnes dant, atque inde conficiunt perspicue, nihil quod mutabile sit, & contingens, ad divinam Essentiam pertinere posse. Jam concludit. *Quibus præmissis, sequitur, Mundum in statu, in quo est, dependere a Deo* (nempe extrinsece, velut a causa procreatrice & conservatrice Mundum pendere a Deo, id tandem conficitur ex præmissis, non id, quo evadere vult Kuffelærus) *hoc est, quod contineatur in Essentia divina æque fere ac æqualitas inter quadratum ex* A C, *&* *rectangulum ex* B C *&* C D *continetur in essentia circuli* B A D. Veror ne æquo nimius hoc geometrico exemplo abutatur personatus homo. Addit enim, & *quemadmodum illa æqualitas semper in circulo contenta fuit, & erit, licet rectæ memoratæ nunquam ductæ fuissent; eodem fere modo essentia mundi ab omni æternitate in Deo fuit contenta, & ex eo emanavit, atque in æternum in eo continebitur*. Proprietas illa trianguli *eminenter* tantum in triangulo continetur, non *formaliter*. Nihil vetat eodem modo asserere, essentiam mundi *intelligibiliter* tantum & *eminenter* in Deo contineri: ac ita revera continetur. Sed non id est, nisi toto Cœlo aberro, quod sibi vult Kuffelærus. Scilicet hunc in modum prosequitur. *Denique quemadmodum ad essentiam hujus æqualitatis non pertinet, ut linea perpendicularis unquam de facto in diametrum dimittatur .... eodem ferme modo essentia mundi fuit ab omni æternitate in Essentia Dei contenta, licet existentia Mundi ad essentiam Mundi nullo modo pertineat*. Quam hic Mundi essentiam commemorat? Intelligibilem? Nemo ei refragabitur. Sed quid hæc ad Spinozæ defensionem? De *Mundo* enim *reali* cum illo disceptamus. Quid quod non satis sibi Author iste constat? Nam

de-

de æternitate Mundi realis disputare acceperat (*a*); nunc ad intelligibilem & idealem deflectit. Id certe est perditam causam tergiversari.

VI. Sed novum præsidium in distinctione inter *Essentiam* & *Existentiam* sibi reperisse visus est. *Nam*, inquit, (*b*) *distinctionem inter rerum essentiam atque existentiam puto abunde satis sufficere ad tollendam confusionem inter res creatas; seu a Deo dependentes, & earum Creatorem*. Scilicet Mundus realis ad Dei essentiam non pertinet: Ejus opus est. Præterea ne ejus quidem existentia ad essentiam mundi intelligibilis ullo pacto pertinet. Sed distinguendum erat inter essentiam mundi facti, & essentiam mundi intelligibilis. Hæc in Dei essentia est atque ad Dei essentiam pertinet, non item illa. Quocirca quid sibi vult Kuffelærus? Per se mundus hic realis secundum suam essentiam factam constat, an modificatio est Dei? Negare posterius debet, quando hic a Deo distinctus est. Ex quo sequitur ut nullum sit in ea distinctionem præsidium, quo suum Spinozam tutari possit. Quid igitur Spinozæ faciemus, qui affirmant, entia mundana modificationes esse Attributorum Dei? Hic ipse patronus sancte clamat, *si ita, ut verba sonant, Spinoza intelligat*; jure memoriam ejus in omnem ævum exsecrandam esse (*c*). Quasi vero tergiversationi sit locus. Sed quoniam is suspicatur, aliam fortassis notionem in Spinozæ verbis contineri, quam quæ vulgo illis tribuitur, audiamus integram defensionem.

VII. Nempe prosequitur (*d*) *ut exprimam quem puto horum Scriptorum genuinum sensum esse, judico rationem quare dictus Philosophus tam obscure & dure se explicuit, petendam esse ab imbecillitate mentis humanæ. Voluit enim noster Philosophus de Deo defendere ad mentem nostram, qui descensus videtur a nobis esse incomprensibilis: immo, & verba etiam delicatissima deficiunt ad hunc descensum debite exprimendum, nisi nos prius præsupponamus gradus quosdam idoneos, per quos tali descensus fieri potest. In hunc itaque finem præsupponamus non esse aliquid, nobisque adesse internam quamdam conscientiam & Dei*

[a] *pag.* 105. [b] *pag.* 107. 108. [c] *pag.* 113. [d] *pag.* 114.

Dei ideam: nosque res posse concipere duobus modis, scilicet vel conceptu primario, vel conceptu secundario. Et rem conceptam conceptu primario vocemus Deum: & secundario conceptu conceptas res vocemus res particulares, seu a Deo productas. Quibus ita positis, ordine contrario, ac fecit noster Philosophus, ascendamus per hos gradus ad Deum, deinde a Deo descendamus iterum ad res particulares extra nos positas. Jam quia noster Philosophus modum vocat ens quod est in alio, & quod non potest concipi, nisi per illud aliud, in quo est, si hoc conferatur cum iis, quæ superius diximus, apparet, quod ille modum rei vocavit idem illud, quod a nobis vocatur conceptus secundarius ..... Unde quando ad quæstionem, quid sit Mundus, vel hæc, aut illa res particularis noster Philosophus respondet, eas esse Dei affectiones seu modificationes, quibus Deus certo ac determinato modo exprimitur ..... Quid quæso his verbis aliud dicit, quam si ego ad eandem quæstionem respondendo dicerem, illas esse res, quas ego concipio conceptu secundario; hoc est esse tales res, quæ sunt in Deo, & quæ sine Deo nec esse, nec concipi possunt: quæ a Deo dependent, & quarum unica & sola causa efficiens est Deus.

VIII. Tota hæc Kuffelæri peroratio huc redit, Spinozam vocare modificationes attributorum Dei res mundanas, non prout sunt factæ, sed prout sunt ideales, seu, quod perinde est, his loquendi modis, non mundum hunc, quem incolumus, cujusque sumus partes, sed æternum illum & intelligibilem mente divina comprehensum, intelligere. Sed næ tu maximas nugas agis Kuffelære? Unam qui substantiam realem constituit: qui duo esse ejus præcipua attributa, extensionem & cogitationem, pluries fatetur: qui corpora omnia hujus extensionis modificationes, mentes vero cogitationis diserte dicit: hunc tu de conceptibns potius, quam de mundo reali, disserere ais? Ain tu vero? Nempe perbella est hæc patrocinandi via. Quid si quis hominem criminatus, atque in jns vocatus, se lunarem hominem calumniatum respondeat? Itaque mitto librum, cujus jam me pœnitet.

LVI. Fatum Christianum (eo vocabulo *divina provi-*

videntiam intelligimus) in eo quidem Fato Stoico simile est, quod ut illi, ita nos nihil contingens, & fortuitum assolutum admittimus, sed relative ad causas secundas (B. Thom. prim. part. qu. 103. art. 7.) adeoque omnia immutabiliter a Deo præordinata docemus, omnemque merum & purum casum excludimus. Differt vero in eo, quod nos cum *providentia* libertatem Dei, & humanam consistere posse docemus, illi negant. Itaque nos vocabulo Fati non utemur, ne ejus erroneam notionem recipere videamur.

Sch. Quod in hoc loco observent Lectores moneo, est, horum Fatorum unum regnare debere necesse esse: id enim binis verbis demonstrari potest. Nam perspicuum est, & *nihil fieri sine causa*, &, *non posse ex quolibet fieri quodlibet*: ex quibus conficitur esse causarum omnium & effectuum certam, constantem, & continuatam seriem; ut idcirco merus purusque casus, qualem in Epicuri Secta quidam deprehendisse sibi visi sunt, sit omnino impossibilis, quum respectu totius universi, tum partis. Hoc factum esse Christianum, loco suo demonstrabitur. Interim vide Alex. Aphr. lib. de *Fato*.

LVII. Sed est, ut dixi, quintum Fati genus, quod ex duplici constat velut intermixto, *divino*, & *materiali*, quod Gentilium philosophorum nobiliores, ipsi in primis Platonici, docuere, ut pluribus ostendit Cudwortus (*a*). Nempe Plato etiamsi intelligeret, cuncta a Deo administrari, quum tamen videret mala plurima in mundo obtinere, in eam inductus est opinionem, e natura ipsa materiæ anima quadam tumultuante animatæ fieri, ne omnia accuratæ ad divinas ideas exprimantur. Vide quæ ea de re plurimis commentatur eruditus Mosshemius ad eum Cudworthi locum. Platonicum hoc Fatum appellamus.

Sch. Cudworthus eodem in loco memorat & quosdam etiam veteres fuisse Christianos, qui, ut Plato, itidem e materia originem malorum deduxerint. Nempe ii, qui ex gentili Philosophia magis sciverunt, quam ex divinis literis, quales in primis Arnobius & Lactantius.

LVIII.

[a] *Sist. intell. cap.* 4. §. 13.

LVIII. Conservatio est perennis vis, qua vetatur ne res pereat.

Schol. Vocatur idcirco a Philosophis *continuata quædam creatio*. Quæ verba non sunt nimium urgenda: alioquin, quum dicimus mundum a Deo conservari continuata creatione, vix est ut a Spinozismo caveamus, in quo mundus continenter a Deo fluit, & necessaria perennitate. Itaque conservatio a creatione longe differt: quandoquidem creatio est actio, qua res, quæ non erat, existit; conservatio vero actio, qua res, quæ est, ne pereat prohibetur.

Quum Theologi Christiani de conservatione rerum agunt, eam dicunt perennem actionem, qua tota rerum natura pervadatur, ac eamdem ipsam, qua primum res sunt factæ. *Occulto instinctu moveri & gubernari* dicit Greg. in 12. moralium. Occultum autem hunc instinctum ipsam illam Dei actionem vocat B. Th. qua primum res esse ceperunt. *Conservatio* (inquit p. p. q. 104. art. ad 4.) *rerum a Deo non est per aliquam novam actionem; sed per continuationem actionis, qua dat esse*. Ac utitur etiam exemplo luminis solis. *Sic se habet omnis creatura ad Deum, sicut aer ad solem illuminantem, Sicut si sol est lucens per suam naturam, aer autem fit luminosus participando lumen a sole, non tamen participando naturam solis: ita solus Deus est per essentiam suam, quia ejus esse est suum esse; omnis autem creatura est ens participative, non quod sua essentia sit suum esse*. Animadvertatur, ex Scholæ Philosophis essentias rerum haberi a formis ab una Dei natura e materia expressis, nescio quid inde consequi possit.

LIX. Casus proprie est, quum res fiunt nulla præscientia, nulla providentia, nulloque ordine, atque fine, neque ex certis atque statis causis.

Schol. Non solum igitur a Causa excludenda est omnis providentia, sed omnis quoque ordo rerum, quæ fiunt, finis, & causarum certitudo. Nam si providentiæ tantum defectus adsit, nisi certus ordo causarum quoque tollatur, Fatum erit potius, quam Casus. Quæ quum vera sint, qui *purum Casum* in Epicurei Philoso-

phia sibi invenisse videntur, in primis Cicero, nisi fortassis Atomorum declinationem intellexerint, quæ ita invecta videtur, ut unde nascatur intelligi nequeat, longe sunt hallucinati. Sustulit quidem Epicurus providentiam, at non ordinem, & seriem causarum, qua certis naturæ fœderibus, ut vocat Lucretius, ad Mundos conficiendos, aut dissolvendos convenirent. Itaque natura illa *creatrix*, & *dædala rerum* Lucretiana, si acri judicio perpendatur, Fatum idem Democritici est. Huc pertinet, & illud *certum ac dispositum est, ubi quicquid crescat & insit* (*a*). Qui igitur purum casum docuerit, quod sciam, nullus fuit.

LX. Finis est ratio libertatem ad agendum potius, quam non agendum inflectens.

Schol. Vulgo definiunt, id cujus gratia aliquid fit: quæ definitio & paullo obscurior est, & non satis ampla, ut eam quivis intelligat, si ad criticam incudem revocaverit, aut commode in Philosophando adhibeat in omnibus. Jam ratio illa libertatem inflectens menti intrinseca esse debet, ut patet. Quum vero apud homines ut plurimum ea ratio sit amor, atque desiderium alicujus externæ rei, inde factum est, ut rem hanc externam, cujus amore aliquid ageremus, finem appellaverint Philosophi, quæ tantum esse *finis* objectum potest. Sed & *finium* partitiones ineptas vulgares isti Philosophi dederunt, ut quod finis vel sit *operantis* vel *operis*, vel *cujus*, *vel cui*, vel *ultimus*, vel *intermedius*. Nam finis esse tantum *operantis* potest, & quidem operantis ex libertate, & finis proprie non est nisi unus & solus ultimus, *mediique*, qui vocantur, fines non sunt, sed ordinis media. Ceterum quod dicitur, causas omnes operari propter finem, id ita intelligendum est, ut causæ ad effectus suos, aut causæ ad causas natura ordinentur, itaut in hoc universo sint causarum ordo & series sapientissime institutæ. Qua in re deridiculus mihi videtur Spinoza, qui quum has causarum series statuat, in Appendice ad primam Ethicæ partem nos ridet, qui fines harum rerum doceamus. Quod vero

(a) *Luc. lib. 1.*

ro idem fines caufarum intelligentium, in primis Dei; negat, id quale fit, alias. Tandem quum dicitur; finium inveftigationem propriam effe Philofophi; intelligendum ita; ut nihil æque ad nos caufarum cognitionem ducat, quam earum & effectus; & ordo. At quod contendunt Deram, Niewentit, Fabricius; Lefferus; ex finibus rerum mundi hujus, ideft ut ego interpretor; ex ordine caufarum; naturam Dei adverfus Atheos adferi; id; eorum pace; ineptum eft; nifi Fatum corporeum in anteceffum evertatur. Nam quum Athei; fi probe animadvertatur; aut nulli fint; aut ii tantum; qui Fatum Spinoziſticum; vel Democriticum ftatuunt; & in horum fyftemate caufarum ordo ac concatenatio; ideft rerum Naturæ fines, primum fit Atheifmi fulcrum; non rite neque valide ex concatenatione caufarum Atheos iftos confutaveris; nifi eadem opera iis demonftretur; concatenationem iftam nec neceffariam effe; & a libera Dei voluntate pendere. Enim vero quod vir acutus & politus Benedictus Perrerius in *lib.* VIII. *de communibus principiis cap.* 5. *fcribit, certum & indubium effe; quidquid habet caufam efficientem etiam habere finem; propter quem fit; quod quidquid efficitur, alicujus gratia femper efficiatur;* id effe verum nequit, nifi in anteceffum ponas, a Deo fumma ratione ac ordine omnia fieri; quod ponere non poffunt, qui ex finibus Deum effe demonftrare aggrediuntur.

CAP. VII.

De Spatio, Infinito, Duratione & Motu.

LXI. Vocamus *extenfum* quodcumque aut in longum, aut in latum, aut in profundum patet; *Spatium* vero quod tripliciter, longe, late, profunde extenfum eft.

Schol. Notionem fpatii oculis & tactu percipi probat Lochius (*a*), id quod vix probatione eget. Illud tantum obfervandum, notionem fpatii, quam fenfibus perci-

(a) *Lib.* 2. *cap.* 4. & *cap.* 23. §. 2.

cipimus, notionem esse spatii corporei. Quum autem veteres quidam atque recentiores Philosophi, præter materiam, spatium quoddam immensum incorporeum esse putent, ejus certe notio, ut idem monet Lucretius, non sensu, sed *sagaci ratione* comparatur. Est enim notio abstracta quemadmodum *Linæ*, & *Superficiei* apud Geometras, quæ esse potest etiamsi spatium illud incorporeum non existat. Samuel Clarkius in Tractatione de *Existentia* & *Attributis Dei* opinatur *ideam spatii infiniti innatam esse*. Quod si ita intelligit, quemadmodum Epicurei & Stoici notiones innatas vocabant, aut quas primum sensus nulla aliorum institutione referunt, aut ad quas percipiendas ipsa rerum natura ducimur, non refragamur: contra vero, si notionem istam animæ ita insculptam putat, ut Cartesiani quidam, aut potius Platonici, ideas innatas accipiunt.

LXII. *Soliditas* Philosophis est ea extensi qualitas, qua fit ut una ejus pars, alteri ne eundem locum occupet, resistit. Itaque ex *soliditate* (antytipiam Græci vocant) nascitur *impenetrabilitas*.

Schol. Soliditatis idea solo tactu nobis acquiritur. Quamobrem si tactu careremus, oculis interim ornati, extensionem perciperemus, soliditatem vero nullo modo. Ergo soliditas est qualitas relativa, non absoluta, idest non intelligitur, nisi respectu aliorum corporum, aut partium corporum, quod apprime observandum; Itaque si detur materia tam tenuis, ut corporibus omnibus sit obvia, qualis æther Cartesianorum, ea erit crassiorum corporum respectu vacuum. Quocirca tametsi in vacuo Boyleano sit materia quædam subtilissima, uti lumen, cui vacuum illud pervium est, ostendit; tamen quum hæc respectu crassiorum corporum non differat a vacuo; quippe nullam habet eorum respectu soliditatem; omnia experimenta, quæ a Philosophis fiunt in hoc loco, haberi possunt tanquam in puro vacuo facta: nam infinite parva negligit Physicus.

LXIII. Materia, ut placet Lochio, est tota extensio solida: corpus vero materiæ portio aliqua divisibilis. Sed confunduntur passim. Si ergo detur exten-

tensio quælibet minime solida, non habebitur pro materia, seu corpore. Nobis materia sunt *Elementa* corporum.

Schol. Apud vetustos Philosophos ὕλη *materia* non res extensa & solida, ut hodie in usu est, sed aut corporum elementa significavit, ut ex Aristotelis, Platonis, Plutarchi, Sextii Empirici, aliorumque plurimis locis demonstrare possemus, si id esset opus: aut immensam & continuam extensionem; minime illam sensibilem & comprehensibilem, quomodo a Platone & Aristotele accipiebatur. Vide Stobeum Ecloga Physic. cap. 14., & Mosshemium ad Codwortum systematis intellectualis c. 1. §. 40. Not. 2. Quod est observandum diligenter dum Philosophia Gentilis confutatur. Nam nostrorum permulti Gentilibus imponunt, dum eos *corpora æterna* statuisse, docent: ponebant enim illi non corpora, sed corporum materiam, quæcumque ea sit, æternam. Jam vero, ut id per transennam dicam, quum vetustissima esset traditio, Poetis Theologis passim commemorata, cuncta ex Chaos fuisse conformata, chaos vero sit extensio fluida & incoposita, inde factum est ut Græcis rerum materia ὕλη quasi *fluens* dicta sit. Sed hæc alias. Jam vero manifesto impietatem suam prodit Spinoza, dum corpus definit, *per corpus intelligo modum, qui Dei essentiam, quatenus ut res extensa consideratur, certo & determinato modo exprimit.*

LXIV. Inane, seu vacuum, vocant Epicurei, immensam undequaque, immobilem & divisibilem extensionem, nec solidam, nec ullo modo sensibus perviam, idest locum Entium.

Schol. Magna veterum Philosophorum consensione, ut Raphson ostendit, spatium hoc statutum est. Apud Recentiores, Cartesiani, & Leibnitiani quam acerrime illud oppugnarunt, posuerunt vero Patritius, Gassendus, Morus, Newtonus, Clarkius, Gravesandius, Musschembroekius, aliique non pauci. Nos rem nec amore, & sine odio loco suo examinabimus.

LXV. Infinitum Philosophi appellant, quod omni fine caret. Est vocabulum negans, cujusmodi

vocabulorum quenam sit natura, superius dictum est (a).

Schol. Notionem *infinitatis* ad tria proprie referri, *durationem*, *spatium* & *naturam*, observatum Lokio (b). Sane *infinitatem* atque finitionem iis proprie rebus tribuimus, quæ & quantæ concipiuntur, & quarum majorem ac minorem partem concipere possumus, quod tantum in *duratione*, *spatio*, *numero* obtinet. Ex his porro Infinitatis notio ad alia minus proprie transfertur, cujusmodi sunt *potentia*, *sapientia*, *perfectio*, *pulchritudo* & similia: sed admodum vage, confuse, & obscure, si ingenue fateri velimus 2. Spinoza in Ethica (c) rem infinitam vocat, *quæ alia ejusdem naturæ terminari nequit*: quæ definitio & obscura est, & inepta, maxime si ad eas res, ad quas ille, referamus, cogitationem potissimum & potentiam. Quis enim intelliget, quid sit, cogitationem unam alia terminari? Pervideo tamen quid ille voluit dicere; nempe eam esse infinitam, quæ augeri nequeat alia re ejusdem naturæ. Ita extensio est infinita, si nulla alia extensione major fieri potest. Nec negare possumus quin hac nos ratione res quasdam infinitas dicamus, uti observat Lohius (d).

3. Thomas Hobbesius (e) notionem infiniti esse *relativam* putat, idest eas nos res dicere infinitas, quarum omnem, aut extensionem aut perfectionem non comprehendimus. *Quando enim dicimus*, inquit, *aliquid esse infinitum, non aliquid in re significamus, sed impotentiam in animo nostro, tanquam si diceremus, nescire nos, an, & ubi terminetur*. Quæ viri doctrina omnino falsa est; nam præter hoc, de quo his disputat, *infinitum relativum*, est & aliquid *absolute infinitum*, quod etiamsi comprehendi a nobis non potest, esse tamen clarissime demonstratur. Quocirca statuendum est, aliud esse *infinitum absolutum*, aliud *relativum*; & illud esse quod in suo genere & natura

[a] *Consulat. Schol. def.* 3.

(b) *Lib.* 2. *cap.* XVIII. *ubi instituto de infinitatis notione disserit*.

(c) *Part.* 1. *def.* 2.

(d) *Lib. II. cap.* XVII. *p.* 3. *& seqq.*

(e) *De Cive cap.* 15. §. 14. *quod repetit in Leviathane*.

tura amplius augeri non poteſt; hoc, quod licet poſſit, intelligi tamen a nobis nequit.

LXVI. Durationem vocamus *continuatam entis alicujus exiſtentiam*. Eam in *abſolutam*, *relativam* partimur: & illam vocamus ipſam continuatam exiſtentiam, nulla ad alias res aut rerum motum relatione definitam: hanc appellamus, quam ex relatione aliarum rerum metimur.

Schol. Cum *notione durationis* conjuncta eſt *ſucceſſionis quædam notio*. Vulgo putant, durationem eſſe ens a rebus omnibus, quæ exiſtunt, diſtinctum, *ſucceſſivum* tamen, non permanens, tale nempe, cujus partes nunquam omnes ſimul exiſtunt, ſed aliæ aliis ſuccedunt, quemadmodum, in fluminis alicujus perenni curſu. Sed qui ita ratiocinantur longe ſane a veritate aberrant. Ejus autem erroris origo petenda eſt a ratione, & modo, quo durationem concipimus. Nimirum eas res durare credimus, quæ pluribus noſtris perceptionibus, quarum aliæ aliis ſuccedunt, coexſiſtere intelliguntur (*a*). Quocirca qui hanc perceptionum ſucceſſionem non advertunt, cujuſmodi qui dormiunt profundiſſime, aut qui in una idea hærent animo defixi, rerum durationes non percipiunt, facileque judicant ab initio ex.g. ſomni ad extremum, ſeu vigiliæ initium, nihil durationis effluxiſſe, ſi id aliis argumentis nequeant reſcire (*b*). Præterea aſſueti ſumus durationem motu metiri. Inde quoque fit, ut quemadmodum in motu ſucceſſionem obſervamus, ita in duratione eandem eſſe partium ſucceſſionem putemus. Quæ quum ſint, patet non rite definiri a Platonicis tempus, *menſuram motus*: quippe etiamſi nullus ſit in natura motus, dum res ſunt, quæ durant, tempus eſt.

LXVII. Duas in *duratione* ſucceſſiones diſtinguere poſſumus, *Metaphyſicam*, & *Phyſicam*. Priorem voco ipſam continuatam exiſtentiam, quæ vel ſucceſſione perceptionum, vel motionis alicujus corporis, dimetiri utcunque poſſit; poſteriorum appello ſucceſſionem ſtatuum in re durante, qualis cernitur in hoc univerſo, in quo alia quidem entia generantur, alia intereunt, aut in mente, quæ con-

[a] *Ita rem explicat Ariſtoteles in 4. Phyſicorum libro.*
(b) *Legatur LoKius lib. 2. caput 14. §. 3. & 4.*

tinuæ perceptionum & voluntatum successioni subjecta est. Quum hæc duo successionum genera non distinxissent Metaphysici, acerrime ea de re concertarunt, an *ulla essent in æternitate successio*: quæ quæstio unius vocabuli definitione penitus evanescit.

LXVIII. Durationis tria facimus genera, sunt autem *sempiternitas*, *æternitas*, & *tempus*. *Sempiternitas* est duratio entis, cujus existentiæ neque initium fuit, neque finis ullus futurus est. *Æternitas* est duratio entis, cujus existentiæ origo quidem est, sed nullus futurus est finis. *Tempus* est duratio entis, quod & originem habuit, & finem est habiturum. Cæterum *sempiternitas* & *æternitas* etiam a nobis ubi acri illa distinctione opus non est, miscebuntur.

Sch. Illud animadvertendum, Latinos plerumque æternum vocare longum aliquod tempus, ut totum vitæ tempus ad mortem usque. Ita Chaereas ille Terentianus (*a*) *At nunc dehinc spero æternam inter nos gratiam fore Thais* ... Idem Græci vocabulis ἀΐδιον, & ἀεὶ ἐόντες, quæ rem perpetuo existentem ex originatione notant: nam Homerus ea ἐωθέντα nedum Diis minoribus & Cœli Saturni, Jovis filiis, sed adscititiis quoque, idest per apotheosim satis passim tribuit. Obtinet idipsum apud Hebræos in vocabulis *Kedem*, quod vertunt *antiquitatem*, & *æternitatem*, atque *hedhh* vel *hhadh hhholam* quod æternitatem quoque, & sæculum interpretantur. Nimirum his vocabulis plerumque longum aliquod & minime definitum tempus significatur. Quæ observatio Criticæ quidem propria est, sed ab hoc loco non aliena.

LXIX. Locum vocant Philosophi partem aliquam *extensionis* universi, aut *immobilem*, aut quæ tanquam immobilis spectatur.

Schol. In hac definitione non satis inter se conveniunt Philosophi. Nam qui spatium vacuum esse, putant quum illud statuant immensum, immobile, & eorum, quæ sunt, primum fundamentum, locum appellant partem aliquam spatii hujus universi (*b*). At qui spatium illud per-

[a] *In Eunucho act.* v. *Sc.* 2. *v.* 32.
[b] *Patricius Pancosmiæ lib.* 1.

pernegant, locum appellant *intrinſecum* quidem ipſam rei extenſionem, extrinſecum vero ſuperficiem illam, qua extenſio rei ab aliis corporibus circumambitur (*a*), quæque tanquam immobilis ſpectatur. Jam quum ſecundi iſti Philoſophi (ut id in tranſitu dicam) mentes fecerint *ſubſtantias* prorſus inextenſas, inde natum eſt perridiculum illud, eas exiſtere quidem, ſed nullibi, unde & *nullibiſti* barbaro vocabulo dicti (*b*).

LXX. Motus eſt qualiſcumque actio, qua *ens* de loco extrinſeco in locum extrinſecum transfertur.

Schol. Nihil heic moror pueriles quæſtiones, quas circa hanc definitionem movere Carteſiani ſolent: ineptæ enim ſunt, gravitate Philoſophorum indignæ, & ſophiſticam ſapiunt. Nihil enim probant aliud, niſi nos motum ex relatione corporum adjacentium percipere, abſolutum vero nullo modo percipere poſſe, quod ultro fatemur. Nam quod Carteſius motum definierit, *translationem corporis ex vicina eorum corporum quæ immobiliter continentur, & tanquam quieſcentia ſpectantur*, idquale ſit Carteſiani viderint. Subterfugium id fuiſſe ſumma caliditate quæſitum, ne videretur terræ motum ſtatuere, quem Eccleſiæ decreto Galilæus noſter ejuraverat, ſcripſit homo perſpicaciſſimus Johannes Clericus. Jam vero, qua ratione corpus, ejuſque partes omnes actione motus afficiantur, & qua ratione actio motus de ſubjecto in ſubjectum transferatur, id vero eſt quod fortaſſe ignoramus (*c*).

CAP. VIII.

De Perfectione, Veritate, Bonitate, Similitudine, Ordine, Proportione, Pulchritudine.

LXXI. Res perfecta dicitur aut attributorum *numero* & *præſtantia*, aut *unitate* atque *ſimplicitate*, aut quod *fini ſuo* apta ſit, quod *ideæ ſuæ* reſpon-

[a] *Carteſius part. 1. Princip. & Sylvanus Regis in Phyſica Carteſii. Vid. Berigard. Circ. Piſ.*

[b] *Adeatur Morus par. 1. Ench. cap. 37.*

[c] *Legi poteſt Baelius in Dictionario Art. Pyrrh, & Pererius de communib. princip. lib. XIII. cap. 4. & 5.*

respondeat. Perfectio ergo est aut attributorum copia & præstantia, aut unitas & simplicitas, aut congruentia rei cum idea sua, aut hoc ipsum, quod ad finem rite aptata sit.

Schol. Nulla de re magis confusas notiones habent homines, nec vulgus tantum, sed ipsi literati, quam de *perfectione*. Passim quidem res perfectas, & magis aut minus, omnes dicere solemus; at si a nobis efflagitet aliquis, ut quid sit perfectio, aut imperfectio dilucidius explicemus, fortasse, si ingenui esse velimus, hærebimus; si non, vocabulis obscurioribus, & vulgi præjudicio corruptis, *notionibus relativis*, utemur. Interim si communis hominum sensus circa naturam perfectionis consultatur, ad quatuor illa genera ejus profecto notio referetur. Ita duobus prioribus modis Deum perfectum appellamus: duobus posterioribus res factas: quamquam & in his duos etiam priores modos ut plurimum spectamus, veluti quum mentes corporibus perfectiores dicimus. Patet hinc perfectionem naturalem nullam esse, sed res minus perfectas ex perfectiorum comparatione imperfectas dici. Sed est tamen imperfectio artificialis, quum opera artis aut exemplari, aut fini non respondent.

LXXII. Quæ perfectio inest in re a natura, *naturalis* appellabitur; quæ ab arte, *artificialis*.

Sch. Hujus divisionis non ea est ratio, ut putemus cum Philosophorum vulgo, *naturam ab arte perfici posse*, nam pronuntiatum istud, si generatim intelligatur, providentiam omnem evertit: sed tantum duas ob causas; quarum prior est, ut habeamus vocabula definita, dum vulgaria præjudicia confutamus; altera, ut opera & fines artis, ab operibus & finibus naturæ distinguamus.

LXXIII. Infinite perfectum dupliciter dicunt Scholæ, *intensive*, & *extensive*. *Extensive* quidem ita, ut nulla sit possibilis perfectio, quæ in re illa non insit. Intensive autem ita, ut nulla ejus perfectio in genere suo augeri amplius possit.

Schol. Intelligitur autem ita, ut perfectiones illæ sibi non adversentur, alioquin Deum Spinozisticum efficiemus: nam Spinoza quum hanc substantiæ infinitæ notio-

tionem sibi efformasset, ut eam vellet ex infinitis numero atttibutis conflatam, quorum unumquodlibet in suo genere infinitam habere perfectionem, idest *intensive* infinitum esset, ut diceret Scholasticus: conclusit materiam esse Dei attributum. Sunt quidem qui hoc nomine descriptionem Dei ab Arnobio prolatam reprehendunt: ea est hujusmodi. *Prima enim tu (Deus) causa es, locus rerum, spatium, fundamentum cunctorum quæcumque sunt, infinitus, ingenitus, immortalis, perpetuus, solus quem nulla delineat forma corporalis, nulla determinet circumscriptio qualitatis, expers quantitatis, sine situ, motu, & habitu* (a), Quam meram esse calumniam nemo Theologiæ naturalis paulo peritus non videt.

LXXIV. Veritas est aut *Naturalis*, aut *Moralis*, aut *Logica*. Illa, quam Metaphysicam quoque appellant, est ipsa *rerum* natura atque essentia facta idea suæ æternæ, seu essentiæ archetypæ intelligibili congruens. *Moralis* est congruentia externorum signorum cum notionibus animi, eique opponitur mendacium. *Logica* tandem est congruentia essentiarum *notionalium* atque *nominalium* cum realibus. *Objectivam* intelligo: nam *formalis* est congruentia judiciorum cum ideis ipsis, quibus judicia continentur, quæ nequit non in omnibus judiciis inesse: quandoquidem fieri non potest, ut judicia ideis, quibus continentur, & ex quarum intellectione nascuntur, minime respondeant; id enim esset ideas sibimet ipsas respondere, quod est ἀδύνατον.

LXXV. Bonum autem *absolute* aut *relative* dici solet. Illud continetur ipsa *entitate* rei, idest ipsis rei proprietatibus; earumque præstantia; hoc vero est id omne, quo bonum rei absolutum aut conservatur & perficitur, aut conservari & perfici potest. Ita bona quæ fortunæ dicimus, in se quidem spectata; bona absoluta sunt; si vero ad nos referantur, bona & mala esse possunt (b). Jam vero malum absolutum nec est in natura

(a) *Arnob. lib. 1. adv. Gent.*

(b) *Lockius Lib. 2. cap. 29. §. 2. Res non dicuntur bonæ,*

tura ullum, nec fingi poteſt; ut malum relativum dicitur, quodcunque bono alicui adverſatur.

Schol. Sunt qui putant Manicheos, & vetuſtiores aliquot Philoſophos, quos Plutarchus de Iſide & Oſiride recenſet, Principio illo malorum, rem quandam ſtatuiſſe natura ſua malam, ideſt *malam abſolute*, quod verum non eſt. Tantum docuerunt, malis Mentem illa gaudere, aut nunquam ſtatuerunt *phyſice* malam eſſe. Ejus igitur malitia aut moralis, aut relativa illis poſita eſt (*a*). Quo circa qui eo argumento Manichæos confutabant, quod ſubſtantia ſuapte natura mala repugnet, non ſatis veræ cauſæ conſultabant. Nollem igitur hujuſmodi argumenta ab Auguſtino, viro ceteroquin doctiſſimo, tam ſæpe commendata fuiſſe.

LXXVI. Bonum morale eſt convenientia actionis *liberæ* cum lege: malum vero morale eſt diſcrepantia actionis liberæ a lege.

Schol. Ex quo patet, nec bonum ullum morale, nec malum, ſine reſpectu ad legem, intelligi poſſe. Sunt interea quidam Theologi, qui proverbium illud paſſim jactant, *quædam eſſe mala, quia prohibita, alia ideo prohibita, quia mala*, & hæc intrinſecam habere malitiam docent. Qui niſi malorum intrinſecorum nomine ea ſignificant, quæ legi naturæ adverſantur, quæ lex Civilibus omnibus antiquior eſt, ii ſunt perridiculi & inepti. Quis enim fingeret ſibi peccatum ſine lege ulla? Hinc Epicurei quum leges ſuſtuliſſent, & juſtitiam metu mali phyſici, ac ob utilitatem vitæ inventam docuerunt (*b*). Præterea ut malum morale ſtatuatur, oportet actionem, quæ a lege diſconvenit, eſſe liberam. Itaque quicunque

---

næ, aut malæ, niſi quatenus voluptatem aut dolorem in nobis procreant. Bonum itaque appellamus, quidquid aut voluptatem nobis creare, vel augere poteſt, aut dolorem auferre, vel minuere. Ex contrario malum, quidquid in nobis aut dolorem ingenerare vel augere poteſt, aut voluptatem avertere vel minuere.

(a) *Vide Beauſoubre hiſtoire des Manichees.*

(b) *Legatur Lucretius Lib.* V.

que ratio hæc agitari censent, peccata nulla esse affirmare debent, cujusmodi est Spinoza, qui in Appendice prioris Ethicæ partis, peccatorum moralium originem hominum phantasiæ, & superstitioni tribuit; cujus hominis insaniam loco suo curabimus.

LXXVII. Similia appellat Wolfius, in quibus ea, per quæ discerni entia solent, eadem sunt; & magis quidem similia, si plura *eadem*; minus vero, si pauciora. Dissimilia vero vocat, in quibus ea, per quæ entia discerni solent, omnino sunt diversa.

Schol. Exempli causa, duo corpora discernere solemus, primum per externa, qualia sunt pondus, figura, color, & alia; deinde per internam partium conformationem, vires activas. Hæc omnia si *eadem* fuerint in duobus corporibus, A, B, ea corpora simillima dicentur: si non omnia eadem, *minus similia*, si omnia diversa: dissimillima. Sub hujus Seculi initium gravissima inter Leibnitium & Clarckium quæstio est agitata, an possint in Natura esse duo entia omnino similia. Negabat Leibnitius, cui postea accessit Vvolfius. Duo hos movebant, primum quod duo prorsus similia omnia haberent eadem, adeoque non duo, sed unum essent. Alterum, quod Deus efficere duo omnino similia nequeat; nam quænam esset ei ratio hoc potius, quam illud creandi? His autem nihil commovebatur Clarckius. Nam secunda ratio paulo est inepta. Quis enim homuncio tam confidenter de ratione & consilio Dei definiat? Ad primam vero respondebat, duo similia distingui numero, si non specie. Sed Clarckii pace, τὸ distingui numero, si nihil sint in iis, quæ distinguuntur, diversum, vocabulum est nihili. Ego sic puto, quæstionem hanc definiri non posse, nisi duo inter partes conveniant. Primum similitudo in hoc ne posita sit ut *entia similia* quædam habeant eadem, ea potissimum, per quæ discerni debent. Alterum, quum duo similia dicimus *essentiam, quoque individualem* similem habere dicimus, necne? Itaque si statuta illa similitudinis definitione primo modo concipietur quæstio, ut etiam essentia individualis sit in duobus eadem, ea manifesto *contradictionem involvet*. Siquidem quum quæ distin-

distinguuntur numero, licet cetera habeant eadem, essentiam tamen *individualem* non eandem habeant necesse est; qui dicit duo distingui *numero*, & omnia habere eadem, etiam essentiam hanc individui; is contraria loquitur. Neque puto hac in re Clarkium non fore consensurum. Quod si stante definitione similitudinis Vvolfiana, quæstio agitetur de duobus cetera similibus, præterquam essentiam individui, quin ea sint possibilia non dubitabit Leibnitius. Interim legatur quarta responsio Clarckii ad Leibnitium (*a*) & quæ de principio individuationis scribit egregie Lokius (*b*).

LXXVIII. Ordo est plurium entium sive *permanentium*, sive successivorum ita connexa series, ut antecedens spectet consequens, ejusque rationem *sufficientem* contineat; consequens sit finis antecedentis, omnia vero ad communem aliquem finem directa sint. Ordinis regulæ statui solent, ut entia ordinentur ratione: I. Breviore. II. Faciliore. III. Suaviore. IV. Utiliore.

Schol. Ordinis series esse potest, vel similium, vel dissimilium. Similium ordo pulchrior.

LXXX. Plurimum ordinum similitudo proportio appellatur. Sit eadem ratio ordinis entium A, B, C, D, & entium 1. 2. 3. 4., inter ordines istos aderit proportio. Consulatur Euclides lib. 5. Elementorum Geometriæ.

LXXXI. Pulchra ea dici solent, quæ *perfectione*, *unitate*, *ordine*, & *proportione constant*. Pulchritudo igitur est apta attributorum, aut partium entis congruentia. Quo circa ens infinite perfectum, bonum, simplex, infinite pulchrum vocari potest.

Schol. Legendi omnino sunt tres Platonis Dialogi, Phædrus, Symposion, & Hippias major, & quæ ibi habet Ficinus, aliique Platonici. Ex his aliisque Platonis locis apparet ei pulchritudinem fuisse *gratiam quandam*, quæ *animam*, seu hominis harmoniarum, aut *visu*; & auditu, aut ratione movet. De origine vero pulchri-

sic

[a] *Recueil de diverses &c. pag. 66.*

[b] *Lib. 2. cap. 27. ubi principium individuationis ait esse ipsam entis existentiam, qua en. tempori ac loco suo statuitur, itaut hæc duo esse in duobus eadem nequeant* §. 3. *& alibi passim.*

ſic putabat Socrates, res pulchras dici participatione ideæ æternæ & pulcherrimæ. Eleganter ea de re differit Ficinus in Hippiam majorem. *Pulchritudo*, inquit, *nihil aliud eſt, quam ſummi boni ſplendor fulgens in iis, quæ oculis, auribus mentem percipimus; perque illa ad ipſum bonum, viſum; auditum, mentemque convertens. Quo fit ut pulchritudo circulus quidam ſit divinæ lucis a bono manans, in bono reſidens, per bonum & ad bonum ſempiterne reflexus ... Hæc mentem primo divinam idearum ordine infinite decorat: Numina deinde ſequentia menteſque rationum ſerie complet: animas tertio numeroſis diſcurſibus ornat: Naturas quarto ſeminibus: formiſque materiam quinto &c.* Ingenita porro mentibus noſtris pulchritudinis eſſe notionem ſcitum, dictatumque eſt in Platonicorum Scholis. Audiendus Cicero in Oratore. *Sed ego ſic*, inquit, *ſtatuo, nihil eſſe in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id ſit, unde & illud, ut ex ore aliquo quaſi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo ſenſu percipi poteſt, cogitatione tantum & mente complectimur ... Has rerum formas appellat ideas ille, non intelligendi ſolum, ſed etian dicendi graviſſimus auctor Plato, eaſque gigni negat, & ait ſemper eſſe; ac ratione & intelligentia contineri, cetera naſci, eccidere, fluere, labi, nec diutius eſſe uno & eodem ſtatu.* Hoc ipſum paſſim repetit Auguſtinus. Sed & idem perſuaſum erat Carteſio, qui inde Dei exiſtentiam probare conatus eſt quæ ſi vera ſint, habebunt & bruta innatam iſtam pulchritudinis ideam: ſunt enim illis & ſua pulchra, fortaſſe etiam conſtantiora, quam hominibus; ſi Cryllo Plutarchi, in adverſus Uliſſem probanti, credamus. Hinc lepide Chryſippus apud eundem Plutarchum; *tam*, inquit, *pulchra eſt verri porca ſua, quam viro Matrona*. Sed omiſſo quæramus ſeria ludo. Quum de pulchris tot ſint hominum ſententiæ, non quot nationes, ſed quot capita; quis putaverit unam innatamque eſſe pulchri apud omnes notionem? Præterea hæc pulchritudinis notio variat pro ætatum varietate. Tandem idea pulchri forma quædam eſt animo inſcripta, tanquam in cera ſigillum, an ipſa perceptio? Nequit hoc ultimum

a ſa-

a ſanis dici, poſtquam conſtitit perceptiones pulchri varias eſſe & inconſtantes. Primum vero tam eſt abſurdum, quam illud, unde hoc conſequitur, nimirum mentes noſtras fuiſſe aliquando ſapientes & beatas, nec in corpora detruſas, quam ob crimine neſcio quæ in altera vita admiſſa.

POTISSIMÆ PROPOSITIONES ONTOSOPHICÆ, ET COSMOSOPHICÆ.

EST apud Mathematicos in more poſitum, ut poſt definitiones, axiomata ſtatuantur, atque poſtulata, inde vero propoſitiones demonſtrentur. Nos, quandoquidem & *axiomata* propoſitiones ſunt, & hoc tantum apud Mathematicos ipſos a *propoſitionibus* diſcernuntur, quod hæc demonſtratione egeant, non illa; utraque uno eodemque *propoſitionis* vocabulo appellabimus, & diſcretionem illam *axiomatum a propoſitionibus* aut *theorematis*, quam olim tenueramus, omittendam cenſemus. Quod ad poſtulata attinet, unum tantum ſive obſervatum, ſive poſtulatum propoſitionibus noſtris præſtituemus; nimirum quum eſſentiæ reales factæ, (def. 27.) & intelligibiles (28.) æternæ, nos æque lateant, licet demonſtrationes, quæ exiſtentiam rerum ſpectant, eſſe fortaſſis poſſunt Geometricis pares, eas tamen, quæ *eſſentias* reſpiciunt, hac evidentia deſtitui: ſunt enim accommodate eſſentiis rerum *nominalibus*, quas ut plurimum an realibus congruant ignoramus. Nec ſperandum eſt ulla hominum induſtria evidentiam Geometricam habere poſſe, uſque dum homines nihil a ſe humani alienum habebunt. Interea ſunt tales, quibus evidentiores nequeunt, niſi inique, mortales exigere. Quis enim talem exegerit ſcientiam, quæ mentium humanarum capacitatem omnem ſuperet? Quod ſi quis hæc contemnat, aut rideat Philoſophorum confidentiam, primum eum oro, ut ſe hominem eſſe memineret, nec ſperet ſe rectius ſapere poſſe, quum ſenſum literatorum communem, & quæ propria eſt hominum, ſcientiam, neglexerit. Deinde Horatianis verbis compello.

..... *Si quid noviſti rectius iſtis*
Candidus imperti; Si non his utere mecum.

Præ-

Præterea & illud animadvertatur volo, me non omnia, etiam minutissima, persequi in animo habere: Elementa enim scribo. Itaque præcipua quædam attingo, & ea, ex quibus facile studiosi adolescentes, si hæc iis studia arriserint, in penitissimam hanc Philosophiam divenire possint. Præterquam quod in his rebus vetus illud usurpandum censeo, *Philosophandum, sed paucis*.

CAP. I.

Generalia quædam Theoremata de Ente, Nibilo, Possibili.

PRop. I. & II. Non potest idem simul esse & non esse; neque unum idemque ens constare attributis, quæ se mutuo destruunt.

Schol. Duo hæc axiomata vocant Scholastici *principium contradictionis*: nam contumaces & refractarii quum omnia negaverint, etiam patientia, eo adiguntur, ut hæc aut negaverint, aut admiserint, contrariis assertionibus se implicent. Magnus autem eorum usus est, quum in rerum existentia statuenda, tum quoque in eorum essentia pervestiganda atque discernenda. Posteriore utimur in Dei atque animarum natura incorporea adserenda: demonstramus scilicet vim cogitandi, quæ ad essentiam mentis pertinet, repugnari soliditati, quæ essentialis est materiæ. Quod argumentum & Cartesius in Meditationibus, & Stillingflectus Anglus Theologus (*a*), quum scriberet adversus Lokium putantem Deum efficere posse ut eadem substantia & corporea sit & cogitans, egregie pertractarunt.

Peripatetici primum illud axioma totius humanæ cognitionis principium primum habent, tale nimirum, quod sit & per se evidens, & universale, omnesque sinu suo veritates, quarum mens humana sit capax, contineat, ac in eo Aristotelem suum sectantur (*b*). Assensere Hame-

(a) *Vide notas Acostæ ad* §. *6. capitis* 3. *lib.* 4. *de intellectu humano*.

(b) *Lib.* 3. *Metaph. cap.* 3.

melius in Philosophia Burgundica, & Christianus Thomasius (a). Sed est qui confidentes negat ullum esse in humanis cognitionibus hujusmodi universale principium, tantum abest ut hoc ejus esse naturæ fateatur. Is est Gerardus Titius in Arte cogitandi Cap. 3. §. 75. Ac jure quidem & merito negat. Humanæ enim cognitiones non ex universalibus principiis quasi fluunt, sed à singularibus primum profectæ, ad generalia conferuntur eo modo, de quo in Logica dictum est. Interim non destitere Philosophi ab hoc principio universali investigando. Scotistis videtur placuisse hoc, *ens est ens*, aliis hoc, *quodlibet est, vel non est*. Hæc ego prima generica scientiarum fæcunda principia ut habeam? Idem dici potest de Lockii illo, *quidquid est, est*, & quidquid est, est idipsum, & nihil aliud. Cartesio placuit, primum principium, quod ordine philosophandi omnium primum se offerat, esse hoc, *cogito, ergo sum*. Quidni, cujuscumque singularis rei perceptionis conscientia, primum hoc dicetur principium? Itaque ego inanem omnem hanc disquisitionem censeo.

III. Ex nihilo nihil fit, ideſt nihil fit sine causa, in qua aut *formaliter*, aut *eminenter* non contineatur.

Schol. Consentientes in eo habemus veteres omnes atque recentiores Philosophos. Lucretius decem argumentis libro primo (b) ingeniose & docte demonstrat, nihil in rerum natura ex nihilo fieri, aut in nihilum abire.

Nam si de nihilo fierent, ex omnibus rebus
Omne genus nasci posset; nihil semine egeret...

quod verum est.

Quærat autem aliquis, an quod fit à causa, in qua *eminenter* continetur, dicendum sit ex nihilo factum? Hoc ut intelligatur explicando sunt paullo clarius vocabula ista, quibus utamur oportet, quando meliora non supetunt. Vocant Scholastici E contineri in B *formaliter* si integra τῶ A essentia in B contineatur, qua ratione radii Solis continentur in Sole: appellant vero contineri *eminenter* quum in B tanta est perfectio, tantaque

(a) *Lib. 1. Jurisp. div. cap. 3. §. 28. & cap. 6. Phil. Aul.*
(b) *Av. 160. ad v. 265.*

taque potentia, ut ipsius A perfectiones complectatur. Quibus explicatis, respondemus, nullo modo dici posse ex nihilo factum, quod in causa, a qua factum est, quomodocumque continebatur. Itaque Græci Philosophi, quum docuissent Dæmones & mentes alias a Deo, in quo continerentur, effluxisse, aut genitas esse, non putarunt axioma illud III. everti. Ob eandem vero causam quum non possent intelligere materiam in Mente æterna aut formaliter aut eminenter contineri, maluerunt illam æternam statuere, quam ex Nihilo creatam fateri. Si quis autem nobis opponat, mundum dici in Scripturis ex *nihilo factum*, reponimus id ex usu populari dici, ea ratione, quod nihil *mundi*, antequam crearetur, formaliter existeret. Cæterum lis est vocabulorum.

IV. Si ex *dato*, *sumpto*, aut qualibet *hypothesi* ea per justam & necessariam consequentiam sequantur, quæ mutuo se destruunt, *datum*, vel sumtum, aut quælibet illa *hypothesis impossibilis* est.

D. Si enim talia sequuntur, ea continentur in iis unde sequuntur (per prop. 3.): quum autem quæ se mutuo destruunt, nequeant in eodem contineri (prop. 2.) datum illud, *sumtum*, aut quælibet hypothesis sunt impossibilia (def. 9. & 6.)

Schol. Atque hæc est luculentissima ratio, qua cognosci possit, quænam in dato ente contineantur. Oportet autem magna circumspectione & accurata consideratione uti, quum in eo, ut perspiciamus, an data aliqua mutuo se destruant, tum quoque in eo, ut ne erremus, dum per justam & necessariam consequentiam, quæ mutuo se destruunt, ex *dato*, *sumto*, aut *hypothesi* sequi arbitramur. Qua in re infinitæ literatorum controversiæ versantur, æque gravissimæ. Ex. g. Cartesius & Stillingflectus putabant, data substantia extensa cogitante, sequi eam simul esse inertem & activam, solidam, & penetrabilem, cogitatione nempe. Hinc concludebant, mentem esse substantiam ita a corpore distinctam, ut Deus efficere non possit corpus cogitans. Non eodem tamen modo ratiocinabatur Lockius; is

enim censebat cogitationem non magis corpori repugnare, quam motum: ex quo inferebat creari a Deo posse corpora, ut motu: ita cogitatione prædita: quod sapit Hobbesii chimæras, qui in Leviathane (*a*) perceptionem esse ait motum in sensibus ab externis objectis factum, *reactionem* vero cerebri & cordis, *reflexionem* esse, seu *apperceptionem*, ut vocat Leibnitius. Hoc eodem axiomate exponenda sunt Philosophorum systemate. Si enim ex iis pugnantia sequuntur, haberi illa verisimilia nequeunt. Ita Cartesianum systema perpendunt recentes Physici, eoque argumento Cartesianos vortices inter *αοίςατα* ponunt (*b*).

V. Nunquam datum vel sumtum ut impossibile habendum, nisi quum ex iis impossibilia, aut pugnantia sequi, clare demonstratum fuerit. Patet.

Schol. Ex. gr. Si quis dicat, *impossibile* esse ut materia sit æterna, oportet ut solide demonstret ex data materia æterna sequi pugnantia. Quod quum plerique non fecerint, dum Atheos hac propositione, *impossibile est ut materia sit æterna*, confutare conati sunt, deridiculos se fecerunt. Eam ob rem quælibet propositio habenda est tanquam possibilis, usquedum demonstretur, esse eam impossibilem.

VI. Problema est possibile, si demonstretur, qua ratione fieri possit.

D. Nam si demonstretur qua ratione fieri potest, certi sumus ex eo problemate non sequi pugnantia; ergo possibile (per prop. 5.)

Schol. Si quis igitur Cartesianus demonstraverit, qua ratione bruta animalia sine ulla anima actiones suas edant solis mechanices legibus, is problema illud, *Bruta esse meras machinas*, probabile fecerit. Si quis demonstret qua ratione materiam a Deo creari potuit, is probabile faciet, *materiam esse creatam*. Cæterum non statim conficiet, ut ille, bruta esse puras machinas, ita iste, materiam esse factam ex eo enim quod aliquid possibile est, non recte inferes, id ita se habere: alia igitur

[a] *Parte* 1. *cap* 2. *&* 3.
[b] *Vide Keil præfat. in lectiones Physicas.*

gitur argumenta adjicienda sunt, ut *existentia* probetur, statuta possibilitate.

VII. Nihil est sine ratione sufficiente essentiæ, existentiæ, possibilitatis &c.

Schol. Rerum igitur *rationes sufficientes* investigare proprium est Philosophi: nam populus rerum phænomenis est contentus: Philosophus in rerum causas & principia inquirere debet, quod egregie vocat Lockius, *mundum intelligibilem*, & populo ignotum vestigare. Qua Philosophia nihil validus est atque efficacius, quum ad vitam privatam pacate ducendam, tum quoque ad Reipublicæ tranquillitatem. Et ad privatam vitam quod spectat, hæc investigatio & animam vanis liberat affectibus, & corpus rite ducere, & recte rationi parere docet. Apposite Lucretius & graviter (*a*).

Nam veluti pueri trepidant; atque omnia cæcis
In tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
Interdum, nihilo, quæ sunt metuenda magis, quam
Quæ pueri in tenebris pavitant, finguntque futura.
Hunc igitur terrorem animi, tenebrasque necesse est
Non radii solis, neque lucida tela diei
Discutiant, sed naturæ species ratioque.

VIII. In factis entibus ratio sufficiens existentiæ est in causa, a qua sunt, ratio vero essentiæ immediate quidem in suis *essentialibus*, remotius vero in eadem causa. Hinc fit, ut in qualibet causa non tantum ratio existentiæ effectus, sed ejus quoque essentiæ contineri debeat, idest effectus perfectiones, &, ut vocant, *realitatem*, aut *formaliter*, aut *eminenter* causa complectatur oportet (ex prop. 3.)

IX. Ratio sufficiens possibilitatis intrinsecæ alicujus rei est in rei ipsius *essentialibus*, extrinsecæ in causa externa (def. 8.). Eodem modo de ratione impossibilitatis. Ratio vero sufficiens, cur in dato ente quædam

(a) *Lib.* 3. *v.* 87. *& seqq.*

dam sint possibilia, & in ente ipso est, & in causa externa.

Schol. Qui dicit, data materia, possibilis ejus divisio in infinitum, hujus possibilitatis rationem & in ipsa materia (quæ est possibilitas intrinseca) & in causa quadam externa, veluti Deo (quæ extrinseca possibilitas est) dare debet. Jam vero ut materia sit intrinsecus divisibilis in infinitum continere debet partes infinitas realiter distinctas, hæ enim tantum separari possunt (def. 36. & 37.). Itaque si quis probet non posse in qualibet materiæ parte contineri partes infinitas realiter distinctas, is possibilitatem intrinsecam divisionis illius in infinitum penitus aufert, & idcirco *extrinsecam* quoque, quæ ab intrinseca pendet (def. 8.)

X. Nihilum nequit continere rationem ullam sufficientem: quicunque ergo *nihilum* dat rationem sufficientem, is nullam dat.

Schol. Ad revincendos procaces quosdam & inanes disputatores positum est hoc axioma. Epicurei & Newtoniani Philosophi eo utuntur, ut spatii immensitatem probent. Spatium, inquiunt, si terminat, qua cum re terminat? Respondere, cum nihilo terminare, est nullibi finiri. Quæ ratio videtur nobis gravissima. Sed distinguunt quidam inter terminare *cum nihilo*, & terminare in *nihilum*. Interim cum terminare in nihilum intelligi a nobis nequeat, quippe qui assueti sumus rerum terminos non alia ratione intelligere, quam aliarum rerum initiis, nihil prohibet hanc mundi extensionem infinitam vocare (def. 60.) Cæterum hæc anxie quærere ejus est, inquit ille apposite quidam *qui putat tantum sciri posse, quantum quæri* (a). Etenim ea velle scire, quæ captum nostrum superant, desipere est.

CAP.

(a) *Hobbes in Physica cap. 26.*

CAP. II.

De Natura Entis Contingentis, & necessarii, deque substantia generatim.

XI. Omne ens vel est *contingens*, vel *necessarium*.

D. Omne ens vel est factum, vel non factum; nihil esse medium potest: Jam factum contingens est (def. 17.) non factum *necessarium* (def. 11.): omne igitur ens vel contingens est, vel necessarium.

Sch. Buddeus (*a*) quum memorasset *Demonstrationem de Deo* Josephi Raphson editam Londini 1710. ejusque vim elevasset, hanc propositionem, *quicquid existit, aut a se existit*, aut *ab alio* tacite fugillat, quasi non satis certam, idque auctoritate Actorum Lipsiensium 1712. mense Januar. Quod qua ratione quum ille, tum isti fecerint, non satis intelligo. Nullum est enim medium inter hæc duo *per se existere*, aut ab alio. Eandem autem propositionem ut axioma statuit Spinoza, licet subdole ambiguam. (*b*)

XII. Si possibilia spectantur, quod ad essentias intelligibiles (def. 28.) haberi debent pro necessariis: Si quod ad id, quod possibilia sunt, quod ad possibilem existentiam, pro contingentibus.

D. Nam essentiæ intelligibiles sunt æternæ (def. 28.) æternum vero necessarium (def. 11.); quod primum. Deinde, quum hæc entia ut possibilia pendeant a causa externa, in qua sit eorum ratio sufficiens (prop. 7. & 8.) hæc sint *contingentia* (def. 17.); sequitur esse contingentia.

XIII. Infinita series contingentium sine ente necessario, a quo pendeant, impossibilis.

D. Cujuslibet contingentis ratio existentiæ & essentiæ est in alio (prop. 8.); ergo omnium: negato autem

K 4

(a) *De Atheism. & superst. cap.* IV. §. 3.

(b) *Eth. part.* I. *ax.* I. *omnia, inquit, quæ sunt, vel in se, vel in alio sunt.*

autem *ente necessario* hæc ratio erit in nihilo, ut patet, ideſt nulla (prop. x.), quod repugnat (prop. 7. & 3.)

Schol. Evertitur ergo *Fatum Democriticum* (def. 52.) Sane opinio hæc adeo eſt ſtupida, ut ſi paucos Epicureos excipies, cæterorum Philoſophorum, qui eam ſit ſequutus, invenias neminem. Nam Spinoza quanquam propoſitionibus 26. 27. 28. primæ partis doceat rem quamlibet ab alia determinari ad exiſtendum uſque in infinitum; quum tamen prop. 18. & alibi ſtatuat Deum primam rerum cauſam, τὸ ejus *uſque in infinitum* intelligi debet, uſque ad Deum. Non recte igitur ei fatum Democriticum imputat Witichius. Ipſe Spinoza ep. 29. hoc eodem noſtro argumento progreſſum hunc in infinitum evertit, idque argumentum Rabbini cujuſdam Gaſdai eſſe ſcribit. Jam & idem argumentum adhibet Ariſtoteles in 2. Metaph. & ex eo B. Th. 1. contra Gentiles cap. 13. Oleum igitur operamque perdunt, qui in hoc Fato oppugnando nimii ſunt. Quod adeo verum eſt, ut Ariſtoteles, aliique veteres Philoſophi tanquam axiomata ſtatuerint, *repugnare progreſſum cauſarum in infinitum*. Itaque Ariſtoteles (*a*) hoc præcipue argumento probat exiſtere primam quandam motuum omnium cauſam æternam & immutabilem. Interim conſulatur Cudworthus egregie ea de re diſputans (*b*), & Clarkius prop. 11.

XIV. Quod ens rationem ſui conſervatricem neceſſariam, & in ſua natura habet, ideſt quod ſola ſua natura, & neceſſario conſervatur, immutabile eſſe debet. Nempe huic mutatio neque extrinſecus provenire poteſt, quando ſola ſua natura & neceſſario conſervatur, nec intrinſecus, quum ſui ratio conſervans ſit neceſſaria. Præterquam quod quidquid eſt, natura ſua, & eſſe, & conſervari pergit, nec ullo modo concipi poteſt ens quodvis a natura ſua diſſipatum ac deſtructum iri, niſi ſi e contrariis conſtet.

XV. Quod neceſſariam habet exiſtentiam, neceſſa-

(a) *Lib. 8. Phyſic.*
(b) *Syſtem. Intellectuali.*

cessariam quoque habet essentiam, idest immutabilem (def.12.)

D. Nam quod necessariam habet existentiam ut sola naturæ suæ necessitate est, sic sola naturæ suæ necessitate conservatur; ac proinde (per prop. 14.) immutabile est, idest necessariam habet essentiam (def. XII.)

Schol. Est axioma Philosophorum omnium consensu statutum, ens æternum esse necessarium, & immutabile. Sane si mutabile esset, quoniam æternum duravit (ex hypothesi) indiguisset æternæ conservationis, atque externæ, idest ex æternitate ab alio pependisset ente (def. 53.); quod est absurdum, quum ens æternum necessariam habeat existentiam, idest independentem. Hac vero propositione manifeste evertitur Spinozismi primum fundamentum, quo extensionem mundanam esse attributum Dei statuitur. Ac ne Kuffelærus clamet, nos Spinozæ systema mundanum non esse assequutos, Spinozæ ipsius positiones proponemus. Hic enim rotunde scribit in Ethica (*a*) *extensio attributum Dei est, sive Deus est res extensa*. Extensio autem Spinozæ idem est atque mundana materia, hæc vero essentiam necessariam habere non potest; ac proinde nequit esse Dei, idest entis suapte natura æterni, & necessarii, attributum. Atque hac in re deridiculus mihi videtur; *ponit* enim, *præter Deum nullam dari neque concipi posse substantiam* (*b*); &, *omnem substantiam esse necessario infinitam* (*c*); &, *substantiam absolute infinitam esse indivisibilem* (*d*); & *Deum esse rem extensam* (*e*) quæ tam sunt pugnantia, quam quæ maxime. Quis enim intellexerit substantiam suapte natura extensam, & quidem materiali extensione, (neque enim in hac *Schola* ulla alia extensio agnoscitur) quæ ut indivisibilis? Negat hic quidem homo in Epistolis ad Oldeburgium, materiam & extensionem idem esse, sed materiam & corpora extensionis hujus modos habet: Author

(a) *Part. 2. prop. 2.*
(b) *Prop. 14.* (c) *Prop. 8.*
[d] *Prop. 13.* [e] *Ibid. Prop. 2.*

thor autem *Speciminis ratiocinandi* (*a*) Spinozæ discipulus, contendit, nos ejus viri mentem minime hac in parte, ut in plerisque aliis, assequi. Sed non video quid esse possit implicitum & obscurum in hac doctrina, *extensionem mundanam attributum esse Dei*; *hujus vero extensionis modificationis esse corpora*, idest, (nam quo alio sensu intelligas?) corpora esse immensæ illius extensionis portiones. Quum vera hæc faciat mutabilia, qui illam immutabilem habere potest? Mutabilis autem si sit, qui sempiterni Entis attributum? Vide quæ diximus in secunda parte Schol. prop. x.

XVI. Necessarium existentiæ & essentiæ esse debet infinite perfectum, idest omnes possibiles perfectiones habere: & infinite perfectum habere existentiam & essentiam necessariam.

D. Si est, potest ulterius perfici *possibilitate intrinseca*, ut patet; mutari ergo potest: est aut immutabile (prop. 14.) ergo infinite perfectum, & nedum *intensive*, sed *extensive* quoque: quod erat primum. Secundum vero demonstratione non indiget. Quis enim intellexerit ens infinite perfectum, aut mutabile, aut factum?

XVII. Omnia contingentia sunt mutabilia, & vicissim.

D. Contingentia nequeunt esse infinite perfecta (prop. 15.) nec in se habere plenam rationem sufficientem existentiæ ac essentiæ: quæ vero talia sunt, mutabilia sunt, quod primum. Deinde mutabilia nequeunt esse necessaria, seu in se habere plenam sui rationem exi-

stentiæ

(a) *Pag. 113. & seqq. Sed hoc eodem loci agnoscit Kuffælerus Spinozæ positiones esse obscurissimas, & durissimas. Ipse autem ita interpretatur, ut valde vereor ut ulli mortalium sit probaturus. Ait enim res particulares dici a Spinoza Dei modificationes, quod non comprehendantur conceptu primario, quo substantia, idest, Deus, sed secundario, & qui a primario pendeat; & in primario quasi inaudificetur, quod proprium est modi. Sed hujus viri locum superius cribravimus.*

ſtentiæ & eſſentiæ ſufficientem (prop. 14.): quod vero neceſſarium non eſt, id contingens eſt (prop. 11.)

Schol. Conſentiunt hac in re Philoſophi omnes; nedum Gentiles, ſed Chriſtiani vel maxime. Quamobrem Plato in Timeo Patrem atque opificem mundi Deos minores hunc in modum alloquentem infert. *Dii Deorum* (*a*), *quorum opifex ego, & Pater ſum, hæc attendite. Quæ a me facta ſunt, me volente indiſſolubilia ſunt: omne ſiquidem quod vinctum eſt, ſolvi poteſt...... quapropter quia generati eſtis, immortales quidem & indiſſolubiles omnino non eſtis. Nec tamen unquam diſſolvemini, nec mortis fatum ſubibitis, nam voluntas mea majus præſtantiuſque vobis eſt vinculum ad vitæ cuſtodiam quam nexus illi, quibus eſtis, tunc quum gignebamini, collegati*. Eodem modo ratiocinantur Patres ferme omnes veteris Eccleſiæ Chriſtianæ, dum Angelos non natura ſua, ſed voluntate Dei Patris: eſſe immortales docent, *quod quicquid initium habet, & deſinere ſuapte natura poteſt*, inquit, *Damaſcenus* (*b*). Sed inquiunt, ſubſtantiæ ſimplices ſunt *indiſſolubiles*. Reſpondent, indiſſolubiles quidem eſſe ſpectatis naturæ viribus, non ſuapte natura: Nam quum ſuapte natura, ut ii cum melioribus Philoſophis putant, compoſitæ ſint Metaphyſicos ex re aliqua ſeu ſubjecto & vi activa, non eſt neceſſarium abſolute, ut vis activa rei illi ſimplice conveniat, ſed hypothetice tantum, poſito ſcilicet quod ita Deus velit. Præterea vires creatæ etiam *ſubſtantiales* finitæ ſunt; perpetuo ergo ſuapte natura conſervari nequeunt: itaque a Deo

(a) *Quid ſint iſti θεοὶ θεῶν in hoc Platonis loco diſputari inter doctos video. Singularis eſt Moshemii ſententia, eſſe illos ſtellas, ex quarum activitate animantia, quæ ſunt in Tellure, genita cum Ægyptiis crediderit Plato; Has vero, aut Tellurem cum Aere, Aqua, itidem Diis ſecundum Platonem, gignere homines. Vide obſervata ab eo ad caput 4. ſyſtemat. intellect. §. 14. not. 41. Nimis eſt allegorica hæc interpretatio.*

(b) *Lib.* 2. *Orthod. fide cap.* 3. *Legatur Petavius de Angelis lib.* 1. *cap.* 4. *&* 5.

a Deo rerum omnium opifice ut sunt, ita conservantur, quousque conservantur. Atque in his præcipue *conservatio* quædam est continuata creatio.

XVIII. Ens æternum est ens simplicissimum.

D. Ens æternum est necessarium existentiæ (def. 11.) & essentiæ (prop. 14.) idest immutabile: omne autem compositum natura sua mutabile est, ut patet: æternum ergo compositum esse nequit, adeoque simplicissimum est.

Schol. Potuit etiam ita demonstrari, quod simplicia & componentia natura sua priora sint compositis, & æternum, utpote indipendens, nihil prius natura habeat. Agnovit illam rationem Lucretius: is enim negat atomos potuisse ab æterno existere, si compositi fuissent.

Nam quoniam fragili natura prædita constant,
Discrepat æternum tempus potuisse manere
Innumerabilibus plagis vexata per ævum (*a*)

XIX. Existunt contingentia.

D. Omnia hujus universi entia aut non sunt infinite perfecta, aut corporea sunt & mutabilia, ut patet; ergo contingentia (prop. 17. 16. 15.)

Schol. Ne Spinoza quidem id negaverit, qui diserte scribit *hominis essentiam non involvere necessariam existentiam* (*b*), nempe homines esse entia contingentia. Plato vero (*c*) hæc omnia universi entia *non entia* potius appellanda putat ac umbras *entium*: est enim illi ens idem quod æternum, & immutabile: ejus autem generis in Platonica Schola sunt *Deus*, *& ideæ*: idearum mundus umbra quædam & vestigium. Quod emphaticos dictum accipere debemus, ut intelligamus, mutabilia esse hæc, non eodem semper habitu, neque modo constantia, quorum non scientiam, sed opinionem per sensus habeamus. Sic autem ad rem nostram accomodate ratiocinatur in Timeo. *Universum cernitur, tangiturque, & corpus habet: omnia vero hujusmodi sensus movent: quæ sensus movent opinione per sensum percipiuntur* (nam secundum Platonem scientia est tantum *essentiarum*; idest

(a) *Lib. 1. v. 633.* (b) *Ethice part. 2. ax. 1.*
(c) *In Theateto. Timeo, alibique.*

ideſt idearum æternarum): *hæc vero talia eſſe conſtat, ut gignantur, & genita ſint.*

XX. Exiſtit ſubſtantia æterna & incorporea.

D. Exiſtunt Contingentia (prop. 18.); ergo & neceſſarium aliquod (prop. 13.) & quidem nedum exiſtent æ, ſed etiam eſſentiæ (prop. 14.): id vero eſt ſimpliciſſimum (prop. 17.); adeoque incorporeum: exiſtit ergo ens æternum & incorporeum: quum autem id a nullo pendere poſſit intrinſecus (def. 11.); eſt vera ſubſtantia (ex def. 21.). Exiſtit ergo ſubſtantia æterna & incorporea.

Schol. Atque hæc eſt facilior ſecuriorque via aſſerendi ſubſtantias incorporeas, quam longiſſima illa & incerta ex exiſtentia ſpatii alicujus incorporei, quam preſſit Henricus Morus in Enchiridio. Hac autem re ſemel demonſtrata, omnino Atheiſmus, Pantheiſmus, atque Materialiſmus obvertuntur, & quidem funditus ac radicitus. Materialiſmi enim hoc caput eſt, ſubſtantias incorporeas exiſtere non poſſe. Hinc Hobbeſius in Leviathane, & in Dialogo, qui appendix eſt ad Leviathan, Deum corporeum facit, eo argumento, quod quæ corpore deſtituuntur, omnino non ſunt. Eodem modo & Tolandus ſubſtantias incorporeas phantaſmata eſſe, & fabulas contendit. Spinoza vero celeberrimo illo atque ſtabili cogitationis & extenſionis connubio ſubſtantia omnino incorporeas & ipſe ſubſtulit. Quum autem, ut paullo poſt oſtendemus, ſubſtantia nequeat eſſe niſi ſimplex: ſequitur, Atheos iſtos omnes omnino ſubſtantias abſtuliſſe. Tantum in Metaphyſicis profecerant!

XXI. Contingentia nequeunt eſſe attributa, aut partes, aut modi ſubſtantiæ æternæ & incorporeæ.

D. Eſt enim illa ſubſtantia ſimpliciſſima (prop. 18.) & immutabilis (prop. 15.) contingentia vero mutabilia (prop. 17.) Præterea ſubſtantia illa eſt infinita perfecta (prop. 16.) contingentia non item. Ex quo ſequitur, partes Mundi, quæ entia ſunt contingentia (prop. 19.) haberi non poſſe pro partibus Dei, ut putant Spinoza & Tolandus.

Schol. Spinoza ſtatuit, *Quicquid eſt, in Deo eſt* (a). Quum

(a) *Part. 1. prop. 15.*

Quum autem vocaverit accidens, quicquid in alio est (*a*), deduxit omnia quæ existunt, esse vel attributa, vel modificationes Dei, seu substantiæ æternæ. Id etiam arripuit Tolandus, qui scilicet, *Mundum aut naturam rerum esse solum numen, neque genitum, neque interiturum* (*b*). Quod Plinianum est.

XXII. Præter substantiam æternam existunt aliæ substantiæ factæ.

D. Existunt contingentia (prop. 19.), eaque neque attributa, neque partes, neque modi sunt substantiæ æternæ (prop. 21.). Quum autem attributa aut modi existere nequeant sine propria substantia (def. 22. & 14.); sequitur aut contingentia istæc esse substantias, & quidem factas; aut attributa & modos substantiæ alicujus factæ.

Schol. Plures hinc Spinozæ propositiones radicitus convelluntur. Primum propositio 6. partis primæ, quæ ita concepta est, *una substantia nequit produci ab alia*: tum 14. ejusdem partis, quæ sic se habet, *præter Deum nulla dari, neque concipi potest substantia*: tum quoque aliæ locis suis commodius memorandæ.

XXIII. Substantia nequit esse nisi simplex.

D. Substantia a nulla re intrinsece pendere debet (def. 21.): Composita vero intrinsecus pendent a componentibus, ut patet; substantia ergo nequit esse composita physicos, adeoque omnis substantia simplex est.

Schol. Egregie id observatum primum Platoni, hinc aliis, nuper vero demonstratum Wolfio. Ex quo patet corpora non posse apud Philosophum *proprie* substantias appellari, sed apud vulgus tantum. Corpora ergo vel sunt aggregata ex simplicibus substantiis, ut olim Pythagoras & Lucretius, nunc vero Leibnitius & Vvolfius putant, licet a Lucretio in eo differant, quod has substantias nec extensas, nec quantas velint, aut corporum substantia est extensio simplex incorporea ut suspicatus est Lokius. Qua de re si nihil adhuc mortalibus innotescere affirmemus, id dicemus, quod ingenua confessio-

[a] *Ibid. def.* 5.

[b] *Vide Symbolum fidei Tolandicæ apud JenKinum in hist. Atheismi.*

fessione Philosophi omnes agnoscunt. Verum igitur est principia corporum ignorari. Quibus ignoraris necesse est, ut Scientiæ, quæ universum hoc attingunt, omnes bona sui parte incertæ sunt & dubiæ.

XXIV. Substantia contingentium nequit esse una.

D. Omnis substantia est simplex (prop. 23.) adeoque indivisibilis: contingentia autem alia ab aliis dividuntur & separantur, ut patet; eorum igitur substantia esse nequit una.

Schol. Hinc patet corpora constare ex innumerabilibus substantiis simplicibus, quod ut attente observetur, rogo.

CAP. III.

De Relatione, deque substantiarum originè & indestructibilitate.

XXV. Relatio nihil realis perfectionis enti addit. Axioma notissimum.

Schol. Potest igitur res quælibet plurimas habere relationes. Relationum autem numero aucto, aut diminuto ex mutatione earum rerum, quibuscum relationes sunt, nihil mutatur in re ipsa, in qua relationes spectamus. Hinc intelligitur, qui fiat, ut Deus novas semper relationes cum creaturis acquirat, aut amittat, nec tamen mutetur.

XXVI. Nequeunt entia *realiter* distingui sola relatione.

D. Nam ea realiter distinguuntur, quæ separatim intelligi, & esse possunt (def. 36. add. Schol.): id autem efficere nequit sola *relatio*, quippe quæ nihil realis perfectionis *enti addit* (prop. 25.)

XXVII. Est *impossibile intrinsecum*, attributa aut modos existere sine substantia.

D. Impossibile intrinsecum est, quod pugnantia complectitur (def. 9.): attributa autem & modos existere sine substantia contraria complectitur: nempe de essentia attributi, & modi est ut a substantia intrinsecus pendeat (def. 24. & 22.), si vero sine substantia existerent, a nullo intrinsecus penderent; ergo simul intrinsecus penderent, & non penderent ab alio, quæ sunt pugnantia:

tia: est igitur impossibile intrinsecum, modos sine substantia existere.

Schol. Hinc patet, fieri nulla potentia posse, ut existat motus sine re, quæ moveatur, figura sine extensione, extensio sine re cujus est modus, actio sine principio activo, & quæ sunt his similia. Magni est usus in Physica & Metaphysica axioma istud.

XXVIII. Non est impossibile unam substantiam produci ab alia.

D. Præter substantiam æternam existit alia substantia (prop. 21.): ea autem nequit esse facta ex nihilo (prop. 3.). Neque ex eo quod substantia non est, uti patet; ergo a substantia. Quoniam ergo datur substantia ab alia substantia facta, non repugnat substantiam a substantia fieri.

Schol. Evertitur hac propositione aliud caput Spinozismi, quod hac Spinozæ propositione continetur, *una substantia nequit produci ab alia* (*a*). Demonstratio, qua Spinoza utitur, sic se habet.

1. (*b*) Axioma. Quæ nihil commune cum se invicem habent, etiam per se invicem intelligi non possunt, sive conceptus unius conceptum alterius non involvit.

2. Prop. (*c*) *Duæ substantiæ diversa attributa habentes nihil inter se habent commune.* Patet secundum Spinozam.

3. In rerum natura non possunt dari duæ aut plures substantiæ ejusdem *attributi* (*d*).

Nam quum attributum intrinsece pendeat a substantia eadem attributa eandem habent substantiam. Duæ ergo substantiæ ejusdem attributi eadem sunt substantia.

4. Quæ res nihil commune inter se habent, earum una alterius causa esse non potest (*e*).

Nam una in se alteram intelligere non potest (ex n. 1.). Præterea nemo dat, quod non habet.

5. Una substantia nequit produci ab alia.

D. Nam

[a] *Eth. part. 1. prop. 6.*
(b) *Prima parte ax. 5.*
[c] *Ibid. prop. 2.* [d] *Ibid. prop. 5.*
(e) *Ibid. prop. 3.*

D. Nam non dantur duæ ſubſtantiæ ejuſdem attribu (3), duæ ergo ſubſtantiæ nihil inter ſe habent commu nis (1); una ergo ab altera produci nequit (4).

Ea autem tantum probat, unam ſubſtantiam n poſſe ab alia produci per *emanationem eſſentialem*, inquiunt, quod ultro concedimus; non vero nulla ſupereſſe rationem, qua una ſubſtantia ab alia producatur. Probare præterea conatur nos non intelligere, qua ratione ſubſtantia facta comprehendatur, ſeu concipiatur ab æterno, quod etiamſi verum eſſet, ut eſt falſum, id probaret brevitatem mentis, non autem demonſtraret, non poſſe unam ſubſtantiam ab alia intelligi & creari.

Jam quum hæc, ut vocat, demonſtratio, eo nitatur axiomate, *in rerum natura non poſſunt dari duæ aut plures ſubſtantiæ ejuſdem attributi*. Baelius in Dict. Art. Spinoza Remarque P. paucis ejus falſitatem oſtendit. *Eſt*, inquit, *Spinozæ Achilles, totiuſque Spinoziſtici ædificii fundamentum: idem tamen adeo perridiculum ſophiſma, ut pudeat Logicæ tirones eo capi. Quicumque Philoſophiæ rudimenta tradunt inter prima præcepta ſuos docent, quid hæc ſibi velint, genus, ſpecies, individuum: his autem tota Spinoziſtica moles ſiſti poteſt*. Diſtinguo: *non poſſunt dari plures ſubſtantiæ ejuſdem numero naturæ ſive attributi, concedo: non poſſunt dari plures ſubſtantiæ ejuſdem ſpecies naturæ ſive attributi, nego. Quid ad hæc Spinoza? Nam & in ſuis modificationibus ea doctrina & ipſe utatur neceſſe eſt.* Homo, *ut ipſe philoſophatur, modificationem mundanorum ſpecies una; ejus ſpeciei Socrates individuum. Erit ne Spinoza, & Spinozæ Sicarius unus hujus ſpeciei modus?* Si duæ ſubſtantiæ ejuſdem attributi eſſe nequeunt, ut proinde neceſſe ſit unam eſſe rerum omnium ſubſtantiam, ne duo quidem modi idem attributum habere poſſunt, ac proinde, ſi ejus argumentatio quidquam concludit, cum rerum natura pugnabit, plures eſſe ejuſdem ſubſtantiæ modos. Una ergo eſt mundana ſubſtantia, una ac eadem ſemper ejus modificatio. Ne tu beatus, qui quadrata rotundis mutas!

tio. Sed & hæc cum tota Dei ac Creaturarum naturâ pugnant. Quanto fuerat satius pronunciare rotunde, quod efficit Max. Tyrius, *ad nutum Dei cuncta prodire ex nihilo*; quam eo nimia curiositate evadere; unde omnis exitus sit præclusus.

XXXI. Naturæ vi nulla substantia in nihilum abire potest.

Schol. Est axioma notissimum, quod Lucretius physicis aliquot, atque simillimis vero argumentis probat (*a*), in quibus hoc,

Nam, si quid mortale e cunctis partibus esset,
Ex oculis res quæque repente erepta periret.

Revera infinitis patet Mechanicorum experimentis, maximam, quæ est in natura, vim corpora quidem in partes tenuissimas dividere, non autem in infinitum, qualis est vis ignis ustorii; quo nihil efficacius ad corpora comminuenda reperitur, quod agnoscit Muschembroekius (*b*). Itaque experimenta divisionis materiæ Rohaltii (*c*), Keili (*d*) aliorumque, nondum confecerunt materiam dividi naturæ viribus usque ad nihilum, aut in infinitum. Credendum est igitur esse statos divisionis corporum terminos, quos ultra naturæ vires non progrediantur: alioquin, ut egregie ratiocinatur Lucretius (*e*), rerum generationes, quę in natura eædem semper, & ordinatæ cernuntur, & interturbarentur, & pleræque interciderent.

XXXII. Generationes, & corruptiones naturales sunt variæ modificationes & determinationes substantiarum primogeniarum, juxta leges naturæ physicas.

D. Generationes istæ & corruptiones non sunt creationes ex nihilo (coroll. 2. prop. 30.) neque corruptiones in nihilum (prop. 31.), ergo quum nihil aliud restet, quod asseramus, sunt modificationes variæ primigeniarum substantiarum. Altera pars loco suo commodius.

(a) *Lib.* 1. *v.* 218. *& seqq. ad v.* 265.
(b) *In Elem. Physico-Mathem.* §. 51.
(c) *In Phys. cap.* 1x. §. 4. *&* 5.
(d) *Introduct. ad veram phys. lect.* 3.
(e) *Lib.* 1. *v.* 226.

æternam esse, opinati sunt. Tandem Atheismi non aliud primum esse fundamentum videtur, quam quod materiæ originem intelligere homines nimium confidentes non potuerint. Neque vero id ullum nobis facessit negotium: Scitum enim illud est, rerum existentiam intelligi facilius & comprehendi, quam aut generationis modum, aut assentiam. Cujus rei causa est, quod existentia entis agnoscatur qualibet strictura ejus attributorum: modus vero, quo ens fit, concipi nequeat, nisi majori cognitione, naturæ & potentiæ ejus causæ; ut essentia non concipitur, nisi plena *essentialem & attributorum* notione. Ceterum, ut ipse *Spinoza* in *cogitatis* metaphysicis vere observat, ignoratio unius veritatis, non efficit ut alteram, quam clara notione comprehendimus, ignoremus. Ita scire Geometra potest circulum æqualem esse quatuor angulis rectis, licet ignoret, qua ratione & modo quadrati possit (*a*).

Corollarium 1. Quum igitur substantiæ productio ex nihilo fiat vi captum nostrum superante (ex prop. 30.) ea vis haberi potest pro infinita (def. 60. Schol. 3.)

Coroll. 2. Quum nondum innotescat, tantam vim convenire posse *substantiis contingentibus*, quibus hæc rerum universitas conficitur, quanta ad creationem ex nihilo necessaria est, & præterea generationes omnes naturæ, quas experire licuit, fiant per essentialem emanationem rerum e suis ovis aut seminibus, argumenta vero per varias trasmutationes & additiones partium corporum; statuendum est, nullum esse in natura generationem *substantialem* quemadmodum Aristotelici opinati sunt.

Sch. Agitatissima hæc fuit in Scholis quæstio, possit ne tanta inesse Agentibus creatis vis, ut de nihilo quidquam creent? Intelligebant facile, inter *nihil & ens* distantiam esse infinitam, itaque *creationem*, qua ex *nihilo ens* producitur, exigere in Creatore vim ac virtutem infinitam, quæ finitis rebus inesse nequit. Vulgata

(a) *Consulatur Auctor Artis cogitandi part.* 4. *cap.* 7. *axiom.* 8.

gata hæc est inter Scholæ philosophos demonstratio. Sed vir procul dubio acutissimus Joannes Scotus, ut est ille in singulis minutissime cribrandis, aliam pressit viam, ac ita, ut rem confecerit penitus, meo saltem judicio. Ejus ratiocinationem paucis exhibeo. *Aut, inquit, ea res, seu creatura, quæ ponitur creare, est immaterialis, aut materialis. Si immaterialis, ut Intelligentia, aut creat per actionem quampiam transeuntem, & hoc non, quia talis actio eget subjecto, quod nullum est in creatione: aut per actionem immanentem, cujusmodi est intelligere & velle: sed hoc non potest dici, tum quia solum intelligere & velle Angeli non potest esse tantæ efficacitatis, ut ad voluntatem Angeli, ex nihilo res quæ sunt extra Angelum, ab eo multum differenter, momento existant, nisi fortasse ex divino aliquo pacto & voluntario Dei concursu, itaut voluntarie constituerit Deus, quum Angelus quidpiam cogitat aut vult creationem alicujus rei, continuo eam rem, vi & potestate sua infinita creare: id quod ab eo per Prophetas & Apostolos edendo miracula, non semel factum est: Tum etiam quia intellectio & volitio Angeli sunt accidentia, quæ non possunt separari a subjecto: quamobrem illorum vi & efficientia non potest ulla substantia creari ex nihilo, hoc est produci ex non subjecto. Sin autem ea res, quæ ponitur creare, sit materialis, duabus rationibus convincitur, id non posse præstare: primum quia nulla res materialis potest quicquam efficere nisi per actionem transeuntem, & mutationem physicam, cui exercendæ opus est subjecto: deinde quia in re materiali principium productivum est forma materialis, in esse & operari dependens a subjecto; quare actio vel productio ab ea proficiscens, non erit præstantior, &, ut ita dicam, independentior, quam illa; ut quum forma agens sit in subjecto, ejus tamen actio non recipiatur, & insit in aliquo subjecto.* Hæc ex Scoto Benedictus Peretius (*a*). Quam Scotus exornat demonstrationem, ea ipsa est, qua nequeamus intelligere, quo tandem modo e nihilo cuncta sint a Deo creata (*b*), etsi ita esse creata prorsus

(a) *De Communibus princ. lib. v. cap. 6.*
(b) *Idem ibid. cap. 8.*

XXIV. Subſtantia nequit produci ab alia per *eſſentialem emanationem*.

D. Si ſubſtantia B per eſſentialem emanationem prodeat a C, continebitur *formaliter* in C, uti patet: nihil enim eſt aliud *eſſentialis emanatio*, quam nova partium ſubſtantia, a qua res emanat, *modificatio* & determinatio: ergo ſubſtantia B intrinſece pendebit a C, atque idcirco non erit ſubſtantia (per def. 21.), ſed vel *attributum ſubſtantiale* (def. 24.), vel modus.

Schol. Jure igitur quicunque mundi generationem a Deo per eſſentialem emanationem factam docuerunt, tanquam Pantheiſtæ habentur. Id quod eorundemmet exemplo comprobatur. Scilicet, ut, qua ratione mundus ſit a Deo genitus, explicent, Araneæ exemplum proferunt: Itáut quemadmodum hæc e ſinu ſuo telam evomit, ita Deus ex ſua ſubſtantia mundum. Quæ perſuaſio fuit non veterum modo Chaldæorum, aliorumque, ſed eſt quoque recentiorum quorumdam *Perſarum*, *Siamenſium*, atque *Sianenſium*, qua de re luculenter commentati ſunt Bernerius (*a*), Trigaltius (*b*), aliique. Proferam, quæ de Sinentibus, Trigaltius vir doctus & accuratus, ſcribit loco laudato, quo monſtrat eos idem, quod Spinoza, tenere.

Opinio hoc tempore celebrior ... aſſerit univerſitatem hanc ex una eademque conſtare ſubſtantia, illiuſque conditorem una cum Cœlo & Terra, hominibus, ac brutis, arboribus, & plantis, & quatuor denique elementis, continuum corpus unum conſtare, cujus magni corporis ſingulæ res ſingula ſunt membra. Adeatur & Baelius art. Japon.

Poſſet quis in hunc cenſum referre Franciſcum Patricium, virum alioquin acutum & diſertum, ſed in Platonicos Enthuſiaſtes æquo juſtius propenſiorem. Hic lib. xx. Panarchias de Dei immenſitate diſſerens ita rationes ſubducit ſuas, ut ego vix intellexerim, qua in re a Pantheiſtis differat. Quum recitaſſet Perſonati Hermetis locum, Καὶ τοῦτον ἐστὶν ὁ θεὸς, τὸ πᾶν, οὐδ' ἐν τῷ παντὶ οὐδὲν ἐστὶν, ὁ μὴ ἐστὶν ὁ θεός, ideſt, *atque hoc ipſum*

(a) *In Itinerario tom. 2. pag. 163.*
(b) *De Chriſtian. Exped. lib. 1. cap. 10.*

ipsum est Deus, *ipsum universum*. *Nec quicquam in universo est*, *quod non sit ipse Deus*, addit, quo rem clarius etiam explicet. *Universum ergo hoc Deus ipse est*: *quia scilicet ipsa ea omnia*, *quæ in universo sunt*, *efficit*, *& efficientiæ ejus omnem ac totum permeavit effectum*, *ratione cujus efficientiæ ipse omnia est*, *& universum seipso implet*. Et hæc quidem in meliorem partem flecti possent, nisi ea sequerentur, quæ omnem defensionem nobis eripiunt ... *Numquam ergo ab opere cessat*: *& cum ipso sui esse operatur*, *& esse suum ipsemet sit*, *IDIPSUM*, *QUOD FACIT*, *IPSE EST*. *Atque hoc est*, *quod quum in opum perpetuum EXEAT*, *non tamen exit ex seipso*, *QUIA IPSE SIT ID QUOD EFFICIT*. *Et ideo necessario omnia illa & permeat ipse*, *& capit*; *quoniam ipse seipsum capit*, *& in seipso est*. *Et quia semper in seipso est*, *neque a se abit*, *neque aboletur*, *ET IPSE EA*, *QUÆ FACIT*, *SIT*; *Servator Entium*, *SERVATOR SUI IPSIUS EST*. Nescio ego cur, qui scholia quędam caustica pluribus in locis Patricianæ philosophiæ addidit *R. P. M. Jacobus de Lugo*, intactum impium huc omiserit.

XXX. Substantiæ contingentes factæ sunt *ex nihilo sui*, idest creatæ sunt ex nihilo ab alia substantia, actione & modo, quem ignoramus.

D. Substantiæ istæ factæ sunt (def. 17.), & quidem ab alia substantia (prop. 28.), non autem per emanationem essentialem (29. prop.): ergo ex nihilo sui, idest nihil est in substantiis istis proprium, quod extra causam, a qua factæ sunt, extitit, antequam fierent, neque ex causa, a qua factæ sunt, aliquid realis in illis transmanavit (prop. 29.). Atque hoc erat primum.

Quod ad secundum pertinet, non efficacius probatur quam ipsa philosophorum omnium ingenua confessione. Sane Christiani omnes Philosophi non verentur asserere, creationem ex nihilo *mysterium* esse naturali rationi impervium. Gentiles vero, quum qua id ratione fieri posset non comprehenderent, mentes quidem *per essentialem emanationem* a Deo effluisse, materiam vero

rum *quidditatem*, ac *entitatem* esse a *formis*; ideſt ab activis his principiis in materiam inductis. Scitum eſt Ariſtotelis illud in VII. Metaph., *formam eſſe magis ens, quam compoſitum*. Id quod quum arripuiſſet Leibnitius, ita vulgavit, totam rerum Univerſitatem nihil aliud eſſe, niſi *compagem virium activarum*. Videri hæc, quæ paucis complexi ſumus, poſſunt diſtincte enarrata a Benedicto Pererio (*a*).

Sed non mihi placet, ut non hoc Leibnitianum, quo paſſivum ferme nihil relinquitur in Univerſo, ita nec illud, in quo Ariſtotelicorum adverſarii, magis contradicendi amore, quam veri, ire occeperunt, nihil eſſe in Natura, niſi iners & paſſivum; ac magnopere laudare Newtonum ſoleo, qui media via incedere videtur.

Scio interim in hoc theoremate Scholæ philoſophos pene omnes nobis adverſari. Perſuaſum enim illis eſt, ſubſtantias a ſubſtantiis naturali vi ac efficacia progigni: naturalium enim cauſarum vi e materia formas omnes ſubſtantiales educi, aut, ut acutiores loqui amant, in materiam induci, ſcholæ totius decretum fuit ſolemne. Ego vero nec, ſi id ita intelligitur, ut minores Scholæ philoſophi intelligunt, fieri ullo modo poſſe contendo: nec id voluiſſe majorum gentium Peripateticos. Ac fieri nullo modo poteſt, ne ex Scolaſticorum quidem decretis, ut ſubſtantiæ, quæ nequeunt nobis eſſe niſi ſimplices, per generationem fiant: ſimplices enim ſubſtantias, nec eſſe niſi *creatione*, nec perire niſi *annihilatione*, philoſophorum omnium conſtans dogma eſt. Sed illud quoque ajo, non id majorum Gentium Scholaſticos docuiſſe, ſaltem id dicere noluiſſe, quod minores illis tribuerunt. Vadem do Suarez, omnium certe non modo acutiſſimum, ſed in Sectis Scholæ verſatiſſimum. Is diſputatione XVIII. quæ eſt *de cauſa proxima efficiente*, Sect. 1. §. 14. duo in primis extra omne dubium eſſe ponit. I. Quod ſimplex ſubſtantia a ſimplici per generationem effici nequeat. II. Quod ne ſubſtantia quidem compoſita ſecundum ſe totam a cauſis creatis produci poſſit. Primum velut axioma habet ex Scho-

læ

[a] *De communib. Princ. lib. 21. & 7.*

Deus. In hac vero simplicissima essentia quo modo tot diversas ac distinctas rerum naturas ac essentias comprehendi dicemus? Ac contineri quidem, quocumque tandem modo in nullo pacto in dubium vocare possumus: *Quia* (inquit S. Th.) *quidquid perfectionis est in effectu, oportet inveniri in causa effectiva ... quum ergo Deus sit prima causa effectiva rerum, oportet omnium rerum perfectiones praeexistere in Deo secundum eminentiorem modum* (*a*). Ad quem locum adnotat *Joannes Nicolai*, in Deo *omnem entitatem, omniaque singularia esse*, &, quod Pseudo Dionysius scribit, *Deum esse omnia, quia sit omnium auctor*. Praeterea, *Deus est ipsum esse; ergo totam perfectionem essendi in se continet .... omnium autem perfectiones pertinent ad perfectionem essendi .. unde sequitur, quod nullius rei perfectio Deo desit* (*b*); probatque eo in loco Pseudo Dionysii illud, quod *Deus idcirco sit esse subsistentibus*.

Sed qua tandem ratione haec in Deo contineri dicemus? *Eminenter*, inquit hic idem Doctor. Sunt in Dei intellectu, quia intelliguntur: in potentia, quia fieri possunt. Sed an etiam in essentia? *Si considerentur creaturae* (inquit) Durandus (*c*) *secundum esse virtute suae Causae, secundum quod in sua causa praeexistunt . . . sic creaturae possunt dici esse in Dei essentia, quia sunt ipsamet divina essentia, quae est sua virtus productiva creaturarum*. Dixerat Anselmus in menologio (*c*), *quod res verius sunt in Deo, quam in seipsis*. Hoc ita intelligit idem Durandus, quod creaturae virtute in essentia Dei existentes, *sint ipsa creatrix essentia*, quia ipsa creandi vis in Deo ipsius est *essentia creatrix*. Negat, autem, *formaliter esse* in Deo, a quo cavendum est, nisi Deum cum rerum natura miscere velimus.

Interim quidam fuere, qui minime his sibi satisfecere. Scotus emanare omnia a Deo dicere videtur, idque probat Interpres ejus Philippus Faber (*d*). Is vero

(a) *Th. 1. q. p. 4. art. 2. in corp.*
[b] *Idem ibid. vide & Schol. in 1. sent. distinct. 36.*
(c) *In 1. sent dist. 36. q. 2.* (d) *Cap. 36.*
(d) *In philosophia naturali Scoti theoremate 56. cap. 3.*

quidem *physice* compositas. Substantias enim simplices; ac prima Universi Elementa statuum tantum mutationem pati possunt, non etiam essentiae. Necesse enim esset perpetuo totum Universi ordinem ac naturam perverti, & si harum substantiarum essentiae mutarentur. Itaque acute Wolfius scribit, ubi una simplicium Universi substantiarum in nihilum referatur, totum Universi ordinem commotum iri. Id quod ex eo intelligitur, quod universum si perfectum systema, ut non magis idem in eo ordo eædemque metaphysicas relationes superesse possint, una substantia destructa, quam idem ordo in absoluto Geometriæ systemate, uno theoremate deleto. Erat autem hoc observatu necessarium, ut quæ de legibus æternis ac naturæ inferius sumus dicturi, sibi constare possent.

XXXIV. Rerum essentiæ archetypæ immutabiles sunt: factæ contingentes.

D. Rerum essentiæ archetypæ intelligibiles continentur intellectu mentis æternæ mundi architectricis (def. 28.): Mens autem illa quum sit ens æternum (ex hypothesi) est ens necessarium existentiæ & essentiæ (prop. 15.) idest immutabilis (def. 12.) Quumque sit ens simplex (prop. 18.) Quicquid in eo est, unum est æternum, & immutabile. Essentiæ igitur istæ immutabiles, quod erat primum. Deinde essentiæ factæ nihil habent æterni: nam non per essentialem emanationem ex æterna substantia (prop. 29.) sed ex nihilo (prop. 30.) factæ sunt: sunt ergo entia contingentia (def. 17.) atque idcirco suapte natura mutabilia (prop. 17.)

Schol. Essentias istas intelligibiles ideas vocabat Plato, & κατ' ἐξοχὴν ὄντως seu *essentias*, earumque simulacra esse quæ mundo facto continentur, passim, præcipue in Timeo, edisseruit. Sed quum hic Philosophus primam corporum materiam, seu mundanas & atomos, fecerit æternam, quicquid contra molitur Huetius (a) effi-

(a) *In Alnetanis lib. 1. cap. 5. Nititur verbis Hieroclis*

efficitur ut mentium & virium activarum, atque compositarum rerum, non vero primarum corporum substantiarum essentiæ æternarum essentiarum sint simulacra.

Illud fortassis opponet aliquis, quum essentiæ archetypæ sint immutabiles, factæ mutabiles, fore ut hic mundus nec respondeat æterno, nec intelligatur a Deo. Respondemus omnes facti mundi mutationes immutabilibus ideis æternis contineri. Non alia ratione atque si animo præconcipiam omnes possibiles figuras quatuor horum numerorum 2. 3. 4. 5., videamque inde eas ab aliquo arithmetico ita confici, ut semper posteriores de-

clis apud Photium, qui tradit, juxta Platonem Deum ἐκ μηδενὸς προκειμένου ex nulla subjecta re mundum fecisse. Sed primum nego Hierocli Platonis mentem melius quam aliis perfectam: nemo mediocriter in scriptis juniorum Platonicorum versatus, ignorat, quanta illi Platoni suo imposuerint, id quod egregie demonstravit eruditissimus Mosshemius Notis ad Cudvvorthum. Deinde constat Platoni & Aristoteli materiam corporis expertem positam, vocatamque μὴ ὂν non ens & nihilum, id quod faciunt & Platonici ac Peripatetici juniores, in primis Porphyrius, & Plotinus. Nempe his materia est res extensa quidem, sed minime comprehensibilis, minime sensibus subjecta, contra quod corpusculares Philosophi opinabantur. Vide laudatum Mosshemium Nota 2. ad Cudvvorthii caput 5. sect. 2. §. 27. Itaque plerumque ex nibilo mundum dicunt factum, ei quæ nihilum materia est. Igitur potuit hoc spectare Hierocles. Porro scio Cudvvorthum audacter affirmare, ex mente Plotini, Porphirii, Jamblici, Hieroclis, Procli, aliorumque Scholæ Platonicæ doctorum Mundum ex nihilo factum (Systematis intellectualis cap. 5. sect. 2. §. 15.). Sed vereor ne pejora veteri errori substituerint Alexandrini isti philosophi. Nempe tota hæc Platonicorum juniorum Alexandrina Schola; materiam ac mundum a Deo ab æterno fluxisse opinabatur, Deumque non tempore, sed natura & dignitate eo anteriorem esse; qui idcirco, si sibi consentire velint, non video in quo distent a Spinozismo.

læ consensu; quod *substantia simplex in essentia non possit nisi per creationem fieri*. Posterius *certissimum esse ait*; *quia causæ creatæ non possunt aliquid creare .. substantia autem per se primo ac secundo se totam non potest fieri nisi per creationem; non enim potest fieri ex præsupposito subjecto, quia toti substantiæ nullum subjectum supponitur, quum sit ens per se completum: ergo necessario fieri debet ex nihilo, atque adeo per creationem*. Sed quando is idem Suarez affirmat, *posse causas creatas ex substantiali materia substantiam generare, educendo substantialem formam*, ut intelligatur, quid sibi Scholæ velint, dum *formas substantiales e materia educi* dicunt, oportet. Id est certum, formas illis substantiales non haberi integras substantias: neque enim idem est *substantiale aliquod*, ac substantia. Itaque substantiale aliquod generatione effici dicunt, substantiam non dicunt. Hoc autem quale sit, difficile non est intelligere, si animadvertamus, formas illis substantiales esse *activitates*, quæ sunt in corporibus. Ergo quæstio huc refertur, *activitates* hujusmodi, seu vires activæ de novo ne generentur? Hoc Suarez ipse non *esse evidens & certum* scribit (*a*): probabilius tantum appellat. Sane Albertus magnus in ea fuit Sententia, formas præexsistere in materia omnes, ut agentia *earum* essentias non *producant*, id quod agnoscit ipse Suarez, (*b*), licet alio viri acutissimi doctrinam contorqueat. Sed & Aristoteles in eam Sententiam a quibusdam laudatur; nec diffiteri possumus Aristotelem formas e *Natura* progigni docere, quæ Natura quid sit alias dictum est. Præterea Avicenna a *prima Intelligentia formas in materiam induci* opinatus est, idcirco quod hanc naturalem formarum productionem intelligere nequivit: eodemque modo, rei difficultate moti veteres alii, formas omnes creari censuerunt (*c*). Ceteri quum dicunt *formas generari*, id dicunt *educi de potentia materiæ*: itaque non *fiunt formæ*, sed educuntur: neque ex *nihilo*, sed ex *materia*. Materia autem hæc *concurrit*, *influit ad esse & fieri formarum*. Quid istuc? quia hujusmodi *formæ continentur in materia*, *e qua*

[a] *Ibidem* §. 15. [b] *Disp*. xv. *Sect*. 11.
(c) *Vide Alb. m. in* 11. *dist*. 18. *art*. 12.

æqua vi agentis educuntur (*a*). Nec continentur, nisi in *Natura* illa materiæ Aristotelica & Arabica, quod quum Scholæ philosophi recentiores non intelligerent, aliorsum hoc traduxerunt, *educi ex materia*, sensumque Aristoteli affixere perabsurdum, minimeque ejus Systemati consentaneum. Quod si tandem dicerent Peripatetici nostri minime illi a recentibus philosophis dissentirent.

CAP. IV.

De essentiarum origine prima, deque primis bujus rerum universitatis exordiis intelligibilibus.

XXXIII. MUtata *essentia* mutetur *natura* oportet: mutata autem natura argumentum est mutatæ essentiæ: ut mutatæ naturæ argumentum, si non iidem effectus ex eadem re sequatur.

Schol. Spectat hoc axioma causas corporeas, corporumque vires. Itaque non exigui usus est in perpendendis mineralium, plantarum, medicamentorum, similiumque rerum naturis. Interim videbitur alicui mirum nos loqui de essentiarum mutatione, quum constans sit Philosophorum sententia, *rerum essentias esse immutabiles*. Nos autem rogatos volumus, ut animadvertunt, Philosophis essentias archetypas intelligibiles (def. 28.) nos vero *reales factas* statui immutabiles. Quod si hanc distinctionem non proferunt, id fit ex Platonicæ Philosophiæ usu, in qua tantum essentiæ archetipæ nomine essentiæ vocabantur (*b*). Quod quum non observassent quidam Philosophi, legissentque apud Platonicos, res hujus mundi continue mutari & fluere, imperite Tullianum illud usurparunt, de *Platonis inconstantia dicere longum est*, quod iis est familiare, qui Platonem non intelligunt.

Præterea non hac propositione substantiam Universi simplicium essentias specto, sed compositas tantum, & quidem

[a] *B. Th. 1. q. 90. art. p. 1.*
(*b*) *Adeatur Plato ipse in Timæo.*

substantiarum possibilium ideis æternis comprehensarum, intelligentia Entis æterni continentur.

D. Si non continentur, possunt in ente æterno novæ notiones possibilium illorum systematum nasci: quum autem id fieri nequeat, quippe ens æternum est immutabile (prop. 15.) sequitur intelligentia entis æterni comprehendi omnia systemata, seu ordinationes substantiarum possibilium æternis ideis comprehensarum.

Schol. Sane nisi omnia systemata a mente æterna atque æterna intelligentia comprehendantur, duorum alterum efficietur, aut nunquam omnia posse comprehendi, aut novas in eo excitari perceptiones posse; quarum illud possibilitati systematum, hoc immutabilitati mentis æternæ repugnat. Est hac in re Augustini locus egregius & memoratu dignus: *occurrit*, inquit: *animo quiddam mirum, sed tamen verum, quod iste mundus nobis notus esse non posset, nisi esset: Deo autem nisi, notus esset, esse non posset* (a).

XXXVII. Systemata illa nequeunt esse omnino arbitraria, sed nasci debent ex essentiis substantiarum possibilium, essentiisque adaptari, idest earum relationibus esse consentanea, ut æternæ Dei rationis perfectio constet.

Schol. Habeo tanquam axioma. Sane voluntas est mentis determinatio ex intellectione pendens, ac intellectionem consequens: intellectio porro substantiarum illarum in mente æterna nihil sibi fingere potest, quod non sit, sed suas sibi infinitas perfectiones repræsentat, in iisque substantias possibiles delineat (ex Schol. prop. 35.); quæ suas habent immutabiles relationes, quibus systemata esse consentanea absolutissima Dei ratio exigit. Systemata ergo substantiarum possibilium intelligit ex ipsarum substantiarum essentiis fluentia, essentiisque illis idcirco aptata. Ordines igitur illi & sistemata intelligibilia a voluntate Dei non pendent, sed æterna sunt & necessaria, quemadmodum æterna ac necessaria est Dei ipsius intelligentia, qua continentur,

(a) *De Civit. lib. XI. cap. 10.*

tur, & cujus vi intelligibiliter primum procreantur. Hinc S. Thomas perſpectiſſime pronunciat, *Divinum ſcire habere neceſſariam habitudinem ad ſcita* (*a*). Loquor autem de ſyſtematibus eſſentiis & relationibus ſubſtantiarum aptatis. Hæc enim tantum ordinata habeo. Nam quæ ſyſtemata ſubſtantiarum eſſentiis & relationibus adverſantur, ea ſyſtemata, ideſt ſeries ordinatas, non habeo.

Schol. Hoc in loco quaſi in anteceſſum animadvertatur volo, voluntatem Dei cum duplici notione accipi a Theologis, una ut ſe ſuamque naturam ſpectet, altera ut res poſſibiles. Quum primo modo accipitur, *eſt neceſſaria habitudo.* Dei ipſius ad ſuam naturam & bonitatem, qua ille natura & bonitate beatus eſt, & in qua velut in perfectiſſimo fine quieſcit. Itaque hoc ſenſu accepta Dei voluntas neceſſaria eſt, quemadmodum ipſa Dei natura. At ſi cum altera notione accipiatur, referri item poteſt, aut ad poſſibilium *intelligibiles eſſentias*, aut ad earum *exiſtentiam*. Intelligibiles rerum eſſentiæ ſunt *ipſum Dei eſſe*, ac proinde immutare illas, aut quocumque modo earum ordinem turbare, voluntas Dei nequit: ſe nempe Deus ſuamque naturam immutare, aut proturbare, quum neceſſario ſit quod eſt, non poteſt. Exiſtentia vero poſſibilium rerum neceſſaria Deo non eſt; eſt enim ille ſibi natura ſua & ad exiſtendum, & ad bene beateque exiſtendum ſufficientiſſimus; quapropter ad hujuſmodi res progignendas nulla poteſt impelli naturæ neceſſitate. Itaque hæc rerum exiſtentiæ in Deo voluntas, *eſt libera ſui ipſius ad hujuſmodi res procreandas determinatio. Liberam* autem dico, nempe in cauſa & natura, quia nec ab ulla externa cauſa adigi poteſt, nec a ſui natura neceſſario inflecti ad ea extra ſe ponenda, quæ ei nihil addere nec perfectionis, nec beatitudinis poſſunt. Vide ut hæc iiſdem ferme verbis explicat, quem ego ſatis laudare nequeo, Metaphyſicorum omnium maximus Thomas Aquinas (*b*) Ceterum

(a) *Prima parte quæſt.* 19. *Art.* 3. *ad* 6.
(b) *Prima part. qu.* 19. *Art.* 3.

terum cave putes, voluntatem Dei, qua se & naturam suam spectat, vim quasi pati, ac invitam rapi quod necessario se Deum amare, & in se quiescere dicimus: nam hoc est perfectissimæ Dei naturæ, & beatitatis proprium, ut non possit non in optimo & perfectissimo conquiescere. Omnem igitur ab hac necessitate coactionis & violentiæ suspicionem amoliri debemus, nisi impii & stulti simus.

Sed & illud adnotari volo, hujusmodi Dei intelligentiam plenam hujusmodi ideis, regulam voluntati divinæ esse, qua illa agat. Nihil enim Deus sine ratione, arte, regula efficit; quum inter res creatas, inquit ad rem Augustinus, tanto quælibet est perfectior, quanto accuratiori ratione, arte, regula agit; ut absurdum sit Deum, idest supremam rationem, quidquam efficere sine arte & regula, idest sine ratione. Ratio autem hujusmodi, si quidquam in re tam sublimi atque ab intelligentia nostra remota, pronunciare licet e natura ac relationibus essentiarum intelligibilium proficiscitur. Ea verò lex est æterna, adversus quam nihil Deus extra se efficit. Eadem a ratione nostra intellecta. Naturæ lex dici potest.

XXXVIII. Rerum factarum, earumque ordinum essentiæ, *intelligentiæ*, Dei debentur, existentia vero *voluntati*.

D. Prior pars patet ex prop. 35. & 36. Secunda vero inde probatur, quod res factæ non per essentialem æmanationem sunt factæ (prop. 29.) neque sunt æternæ: adeoque voluntate sunt factæ. Advertenda igitur diligenter est in rebus omnibus essentiæ & *existentiæ* origo.

XXXIX. Plurima possibilium substantiarum systemata sunt possibilia.

D. Substantiæ istæ exhibentur ut realiter distinctæ, adeoque ut partim similes, partim dissimiles: quum autem possit quælibet cum simili comparari (Schol. prop. 25.); nascuntur inde variæ relationes, & possibilia systemata.

XXXX. Possibilia sunt systemata ex pluribus aliis simplicioribus systematis composita. Nam quemadmodum una substantia potest cum alia comparari, atque

efficere primam & simplicem substantiarum seriem, ita potest una simplex quarundam similium substantiarum series comparari cum alia aliarum item similium substantiarum serie, indeque nasci systemata ex pluribus seriebus, seu systemata composita.

XXXXI. Quælibet harum serierum legibus suis regitur, & distinctæ series, distinctis, diversisque legibus: ita tamen, ut leges ordinum, & serierum omnium sint substantiis ipsis aptatæ: nam quoniam series ex ipsis substantiarum essentiis fluunt (prop. 37.); inde quoque fluere leges debent, quæ series conservare debent, secundum finem Creatoris.

Schol. Toto igitur cœlo, ut dicitur, aberrant ii, qui ordinum mundorum, seu serierum substantiarum, leges mere esse arbitrarias, atque a Dei tantum voluntate pendere, arbitrantur: qua ratione Dei scientiam, ac proinde naturam, qua rerum omnium species continentur necessario, mutabilem, idest imperfectissimam faciunt. Quo circa nisi ita id intelligant, ut existentia earum legum sit mere arbitraria, ac a Dei voluntate unice pendens, ii totam Dei naturam perturbant, eamque ex finitis mentibus admetientes, non quæ est, sed quæ hominibus videtur esse, constituunt. Ac vero in ea re tam turpiter hallucinantur, quam qui pronunciet, a Geometræ voluntate pendere, ut circulorum radii sint æquales; ut tres trianguli anguli sint æquales duobus rectis, ut diagonalis quadrati sit lateri incommensurabilis. Præclare S. Thomas, verbis licet id ætatis, *res creatæ sunt in Deo invariabiliter, in se ipsis autem variabiliter* (*a*).

XXXXII. Quum omnia systemata sint æque substantiarum essentiis aptata (prop. 37.); sunt æque perfecta.

Sch. Sunt ex Philosophis quidam non certe inepti, qui hac in re nobis vehementer adversantur. Putant nimirum ex omnibus possibilibus mundis hunc, qui existit, esse perfectissimum. Moventur eo argumento; quod Deus semper optimum sequatur: nisi autem hic mun-

(a) *Prima P. q. 14. Art. 15. ad 1.*

mundus, seu hoc substantiarum simplicium systema omnium esset optimus, Deus quod minus bonum esset, sequutus esset. Si vero ceteris esset perfectionibus similis, aut æqualis, nulla ratio Deum movere potuisset, ut hunc potius, quam alium, aut alios ex infinitis crearet. Ita Leibnitius ratiocinantur & Wolfius. Inde vero deducit Wolfius, mundum hunc non potuisse alia ratione produci, quam qua productus est. Ac verum id quidem est: nam *hic mundus est hæc substantiarum series*, quæ hunc ordinem, hasque ordinis ejus leges exigit: ordo enim ac ordinis leges, ut supra demonstratum est, ex substantiarum ipsarum natura & constitutione fluunt. Sed non hæc quærimus, an hic, qui est, mundus possit esse alius, quam est, quod tam est contradictorium, quam qui est circulus esse quadratum: sed illud an loco hujus alium Deus creare potuerit, qui esset ab hoc diversus. Nec video quid prohibere potuerit, quando constat externarum rerum existentiam non esse Deo necessariam. Itaque qui negant viri alioquin docti longe errant, ut puto, quod nimis audacter rationes & consilia Dei se tenere profiteantur. Itaque non nego hunc mundum optimum esse: sed censeo tamen omnem alium ex infinitis possibilibus esse æque optimum, si Dei fini & consilio respondeat. Ii igitur tantum ut id negent oportet, qui mundi emanationem essentialem ex Deo ponunt: ea enim emanatio naturæ est, non arbitrii & voluntatis, qualis emanatio luminis a Sole. At quando est hoc dogma, non modo impium, sed stultum, mirari profecto licet viros doctos, & in Dei causa adserenda strenuos, id affirmare potuisse. Rationes vero, quæ ex pluribus æque optimis Deum movere potuerunt, ut hunc eligeret, is investigabit, qui putat *tantum sciri posse, quantum quæri*.

XXXXIII. Quod ad existentiam systematum istorum spectat, ut hæc potius, quam illa eligantur ad conficiendum universum *reale factum*, id pendet a finibus mentis æternæ.

D. Nam id pendet a voluntate Mentis æternæ (prop. 38.); voluntas vero determinatur a fine (def. 60.)

Schol. Hinc patet, existere fines rerum factarum, quos, tanta stupiditatis nostræ objurgatione auferre conatus est Spinoza, *appendice ad primam Ethicæ partem*. Nempe esse debent rationes, quibus Divina voluntas determinatur ad rerum existentiam volendam, tum ad hunc potius, quam alium rebus ordinem constituendum.

XXXXIV. Nullum contingens, atque idcirco nullum contingentium systema, necessario existit, ita nempe, ut non potuerit non existere.

D. Nam hæc non existunt per emanationem essentialem (prop. 29.), sed voluntate entis æterni & perfectissimi (prop. 38.), nihil harum rerum indigi (prop. 16.) nulla ergo fingi potest necessitas, qua existunt.

Sch. Evertitur hoc theoremate aliud spinozismi caput, quod ita effertur a Spinoza. *Ex necessitate divinæ naturæ infinita infinitis modis* (idest omnia possibilia omnibus possibilibus systematis) *sequi debent* (*a*) Evertiturque alia Spinozæ propositio, qua asserit. *Dei potentiam totam actu esse debere, eosque eam auferre, qui ita concipiunt, ut non respondeat intellectui* (*b*). Ceterum non negamus, posita determinatione voluntatis Dei, res necessario debere existere idest *necessitate hypothetica*. Addimus interea, posse eadem voluntate hæc destrui omnino, aut alia systemata his substitui. Hinc intelligitur, plura Deum posse quam quæ efficit, in qua quæstione pertractanda diligentissime veteres versati sunt. Nempe infinita quidem Deus intelligit possibilia; sed quum eorum existentia necessaria divinæ naturæ esse nequeat, ad ea omnia necessario ferri voluntas non potest. At quæritur, quum Dei voluntas sit æterna, fertur ne ea ad omnia possibilia? si enim omnia vult, omnia futura & quidem *ex suppositione necessario futura sunt* quandoquidem Dei voluntas immutabilis est; ita nulla erunt mente possibilia. Quod si non omnia ab æterno vult, ne velle quidem reliqua amplius potest, ne novas voluntates Deo tribuamus: quod autem velle Deus nequit, id existere nullo modo potest; ita fiet, ut sint quædam possibilia, quæ esse

[a] *Eth. part. pr. prop.* 15.
[b] *Sch. prop.* 17. *p. p.*

esse nequeant, quod est metaphysicum paradoxon. Cui quæstioni sic respondeo. I. Fieri potest ut omnia possibilia velit Deus, æque omnia ex voluntate sint futura, sed futura tamen commensurata æternitati. Quid enim vetat, quin dicamus Deum per totam æternitatem extra se operaturum? Nihil in ea positione humana ratio absurdi intelligit. Sed nulla erunt mera possibilia? nimirum erunt ex natura & origine: in intellectu divino sunt possibilia: postquam volita futura. II. Fieri potest, ut non omnia velit, quod est vero proximius, quippe pleraque non satis cum divinis attributis cohærentia: tum quæ non vult ex intellectu divino & potentia dicentur possibilia, ex voluntate impossibilia. Quo modo innocentem plectere æternis cruciatibus, ex potentia Dei physica, seu ut dicunt *absoluta*, possibile; ex voluntate, impossibile: quandoquidem quæ suæ bonitati adversantur, nequit Deus velle. Observo hoc in loco, S. Thomam demonstrationum, quibus libera Dei voluntas ostenditur, excellentiores intellexisse: bina proferam loca, ut quantus hic homo fuerit Philosophus, intelligatur. Quæst. 19. primæ partis art. 5. *Quum*, inquit, *bonitas Dei perfecta sit, & esse possit sine aliis, quum nibil ei perfectionis ex aliis accrescat, sequitur, quod alia a se eum velle non sit necessarium absolute: & tamen necessarium est ex suppositione. Supposito enim quod velit, non potest non velle; quia non potest voluntas ejus mutari*. Paucis complexus est quæcumque cæteri longo sermone edisserere solent: quam nervose! Sequenti vero articulo in alium item sublimem rationem rapitur. *Quum igitur*, inquit, *esse divinum non sit determinatum, sed contineat in se totam perfectionem essendi, non potest esse quod agat per necessitatem naturæ, nisi forte causaret aliquid indeterminatum & infinitum in essendo, quod est impossibile ut ex superioribus patet* (spectat Articulum secundum quæstionis septimæ.)

XXXXV. Hæc rerum universitas, quam & *naturam* vocant Philosophi, est magnum quoddam Systema ex simplicioribus plurimis coagmentatum.

Schol. Habeo pro axiomate notissimo, quod continua docet experientia & observatio. Ex. g. quælibet,

fibra corporis humani series est, aut ex minoribus aliis seriebus, aut ex pluribus substantiis simplicibus conflata: ex pluribus fibris fit pars aliqua *integralis* ut vocant, ex his porro corpus, ex pluribus hominibus hominum genus. Eodem modo ratiocinabimur de plantis, brutis, mineralibus, quibus fit hujus globi nostri majus systema. Porro ex pluribus majoribus systematis, veluti Tellure, Luna, Venere, Mercurio, Sole aliisque, constat systema solare, quod & Planetarium vocamus, idque septendecim corporibus, quæ & ordine suo locata sunt, & moventur, compositum est. Jam quum quælibet Stela fixa sit Sol quidam, gravissime conjecturæ nos commovent, ut putemus, circa quamlibet fixam suum esse planetarium systema: atque ita ex pluribus istis planetariis systematis fiunt alia semper majora, ex quibus universum istud conficitur, si oculis credimus haud magnum, si rationi pene immensum & infinitum, varietate entium multiplex, ordine unum (*a*).

Ac vero nullum esse in rerum universitate *casum*, nihil fortuitum, nihil perturbatum quum *Naturæ* ipsius, contemplatio, tum perspicuæ rationes demonstrant. Pertractarunt priorem partem accuratissime, omnique industria recentes philosophi, posteriorem acutissime veteres Peripatetici. Tota ferme corporea natura, quatenus sensus nostri patent, diligentissime a nostris pertentata est. In Tellure aer, aqua, terræ, argillæ, arenæ genera omnia, herbæ præterea & plantæ, brutorum etiam species omnes, non majora tantum, sed minima quoque considerata, ac ad rationis lancem appensa sunt. Vel exiguæ earum partes microscopiis in examen adductæ. Omnia mira harmonia esse constructa compertum: nullam esse in tantis corporibus particulam, quæ non ad rationis & consilii artem sit facta. Quo plus in Naturæ penitissima devenitur, ac adæquatius rerum singularium relationes introspiciuntur, eo clarius admirandus infinitarum particularum ordo detegitur. Detegitur & singularum Serierum constantia. In

hac

(a) *Vide Burn. lib. 2. Theor. Tell. c. ult.*

hac philosophiæ parte versantur Derham (*a*) Niewtentit (*b*) Fabricius (*c*), Lesserus (*d*) Hales (*e*), ac alii plures viri acuti & docti. Quum in iis, quæ detegere potuimus, nihil hucusque extra ordinis regulas positum deprendere potuerimus, isque ordo nec ullo unquam tempore, nec locorum varietate mutaverit, magnæ profecto esset dementiæ, ea, quæ minus comprehendimus, velut casu jacta, aut inconsiderate posita accusare. Sed non in Tellure tantum philosophorum hujus perquisitiones continentur: totum ferme universum complectuntur, ac pervagantur. Systematis Planetarii ordo, ejusque ordinis leges, quum aliis, tum in primis viro summo Isaaco Newtono, enucleatæ sunt. Iis constat nihil in tanta magnorum corporum congerie non sine summa stare ratione: magna hæc corpora motus suos peragere juxta æternas Geometriæ proportiones, idque tanta constantia, ut nihil in tanta temporis antiquitate luxatum sit, nihil unquam a regula exorbitaverit. Analogiæ ratio exigit, ut idem de tota mundana extensione teneamus. Quando ergo in magnis hujusmodi machinis nihil est non ex regula & ratione, necesse est, ut ne in prima quidem coagmentatione simplicium ac primigeniarum universi substantiarum quidquam sit, quod non constantem ac certam normam sequatur. A primis enim illis ordinis, symetriæ, proportionis initium est, ut nequeat ullum in illis esse enorme, quod non statim totum, quod illæ spectant, vitiet ac fœdet, quod si sensus naturæ subtilitati pares atque aptos haberemus, ut in paullo grandioribus naturæ machinis, ita in minimis illis, & occultis rerum seriebus, nihil non sapientissime constitutum facile oculis videre liceret.

Sed & perspicue idipsum confirmant rationes a *natura* ipsa & *essentia* primarum substantiarum repetitæ Limitatæ hujusmodi sunt Universi primigeniæ substantiæ, ac

[a] *Theologie physique.*
[b] *De l'existence &c. de Dieu.*
[c] *Theologie de l'Eau.*
(d) *Theologie des insectes.*
(e *Statique des vegetaux.*

ac simplices & activitate, sua, attractione, Endelechia, idest *natura*, &, ut Scholæ dicunt, *formis substantialibus*, distinguuntur. Quumque simplices sint, totis seipsis secernuntur. Sed quoniam rerum series quasdam similes, alias dissimiles inde proficisci videmus, intelligendum est, esse earum plura genera similium, id quod Anaxagoras acute vidit. Ex. g. particulæ omnes mercurii, aquæ puræ, lucis, puri ætheris, ex primigeniis substantiis similibus fiunt. Porro hanc similitudinem ego in identitate seu conspiratione activitatis illarum posuerim. Itaque necesse est ut substantiæ istæ relationes habeant similitudinis, proportionis, symmetriæ reales, & finitas, ex hujusmodi *activitate* manantes. Ac quemadmodum similes figuræ similibus facile copulantur, dissimiles repellunt: ita singulæ substantiæ ex naturæ suæ rationes similibus jungi amant, a dissimilibus refugiunt. Observamus id in minimis corporum elementis. Sed hæc elementa ex iis substantiis profecto nascuntur. Hinc homogeneorum corporum homogenea elementa, quæ secum & coeunt magna facilitate: & diversa repellunt. Ita fit: ut seu dicas, id quod sine impietate & stultitia dici nequit, suapte natura impellente primas Mundi substantias coaluisse; seu quod verum, Dei imperio coagmentatas; fieri certe aliter nequit, quin omnia in Universo provenerint ordinatissima. Nam & substantiæ illæ suapte natura non potuere non suas reales relationes sequi; & Deus, qui omnia summa ratione efficit, non ita copulare ac disponere, quemadmodum earum exigit natura: siquidem horum ordinum essentiæ ab intellectu divino pendent, ac idcirco æternæ sunt & immutabiles, ut superius demonstratum est. Quibus ex rebus conficitur, *casum* non solùm in rerum Natura esse nullum, sed nec esse posse.

Paucis totam hanc disputationem Scholæ concludere solent. Scilicet, quodcumque fit suam habet causam; ex nihilo enim sine causa nihil fit, in causa vero ratio effectus sufficiens inesse debet; ergo quodcumque fit a determinata ratione sufficiente fit; nec propterea ex quolibet fieri quodlibet potest. Sunt igitur certæ ac determinatæ

sin-

singulorum effectum in natura causæ; nihil igitur in natura fortuitum est, ac enorme, (*a*)

CAP. V.

De Legibus quibus rerum universitas regitur, generatim differitur.

XXXXVI. Leges naturæ mechanicæ, quibus hoc Universum regitur, sunt necessariæ ex hypothesi tantum, adeoque *absolute* contingentes.

D. Leges istæ spectant tum systema universum, tum peculiaria: nam & universum & peculiaria suis legibus mechanicis reguntur, (prop. 42.): jam quum nec universum systema, nec peculiaria existant necessario (prop. 44.), itaut non existere nequeant Leges vero istæ ex essentiis ipsarum substantiarum, & serierum fluant, serviantque seriebus conservandis secundum fines Creatoris (prop. 41.): sequitur leges istas non ita existere ut nequeant non existere, ideft mutabiles esse.

Schol. Atque hinc patet, quod si ratio exigat, & finis nobilior, possit aut series aliqua omnino auferri, aut interrumpi. Hinc facillime explicantur miracula, de quibus tantopere Lokius (*b*). Clericus (*c*), Clarkius (*d*) Leibnitius (*e*) certarunt. Hæc nempe utut sint extra seriem rerum hujus Mundi, non tamen sunt extra ordinem amplioris Universi intelligibilis, seu quod idem est, licet non ad *naturæ*, ad *gratiæ tamen* ordinem pertinent. Nam ordo ille totus, quem *gratiæ* dicere consuevimus, velut systema sublimius, amplius, & a sensibus nostris remotum, intelligendum est, cujus nos eam tantum partem ex divina revelatione didicimus, quæ nos attinet, non quæ in totam ac pene immensam Spirituum Rempublicam diffunditur.

Jam

(a) *Vide Alb. M. in* 11. *phys. cap.* 10. *Differit ex Instituto ea de re Pererius lib.* 1x. *de com. Princ.*
(b) *Dissert. de miraculis.* (c) *De incredulitate.*
(d) *In Recueil &c.* (e) *Ibid. & in Theodicea.*

Jam vero vi propositionum 44. & 46. confutatur illa Spinozæ solemnis absurditas, *res nullo alio modo, neque alio ordine a Deo produci potuerunt, quam sunt productæ.*

Non quasi præsens rerum universitas cum alio ordine, aliisque legibus creari potuerit, nam quum singula rerum systemata suos ordines suasque leges exigant, procul dubio nostrum has leges, quibus gubernatur, non alias requirere, minime dubitare nos sinit Dei bonitas & sapientia; sed quia loco hujus mundi alius ex infinitis possibilibus, cum alio ordine, aliisque legibus potuerit creari, quod homo impius propositione illa negat.

XXXXVII. Existunt leges naturæ morales.

D. Universum hoc est magnum systema ex minoribus aliis compactum (prop. 45.): existitque voluntate Mentis Æternæ (prop. 38.): ob rationes & fines suos (prop. 43.; Vult ergo Mens æterna, ut naturæ ordo servetur, vetatque turbari: cui voluntati creaturas rationales parere, eaque plerasque actiones suas regere, quum quicquid sunt Deo debeant, fas jusque est. Cum autem hæc sit lex naturæ moralis (def. 33.), existit lex naturæ moralis.

Schol. Leges igitur morales ii negare possunt, qui providentiam Dei negant, quales Epicurei. Itaque hi leges natas ex utilitate ut fateantur oportet. Ceterum quicumque Dei numine universum agi statuunt, ii legem esse æternam & naturalem nullo modo inficiari possunt, ut Cicero egregie demonstrat (a): *lex enim æterna est, qua justum est, ut omnia sint ordinatissima,* inquit Aug. in primo de libero arbitrio cap. 6. Jam vero, quanam ratione & via leges has cognoscere possimus, valde disputatur inter Philosophos. Recta ratione eas dignosci nemo inficiatur. At quum ratio ut sit recta luminibus quibusdam, seu principiis, indigeat; quænam hæc principia sint, non satis constat. Vir his præcipue in rebus impense doctus Ugo Grotius (b) ex duplici fonte leges naturæ derivandas censet, *custodia* nimirum *Societatis*, & Gentium

(a) *Lib. 1. de Legibus.*
(b) *In Prolegom. de Jur. B. & P.*

tium omnium consensu. Heinnecius (*a*) nec primum fontem satis generalem, nec alterum satis tutum putat. Nam, inquit, ex priori officia nostra erga Deum non discernuntur: & populorum consensus nec ulla in re habetur, & tantarum rerum judex esse nequit, quæ rationes Grotii institutum, me saltem Judice, non oppugnant, ut alibi demonstrabo: nam officia erga Deum alio ex fonte deducebat procul dubio Grotius; & qui consensu Nationum perspecte utitur, is profecto naturæ vocem sectatur: nec ullo modo concedendum nulla in re, cultas saltem nationes, sibi convenire: & tandem licet populus plurimarum rerum Judex esse nequeat, at potest in illis, ad quas naturæ quodam sensu ducitur, aut quas ex perenni majorum traditione accepit. Accedit, quod hominum auctoritate in subsidium tantum utatur Grotius, nam vim primam præceptorum moralium ab intima hominis natura ille depromit. *Hæc*, inquit, *quam rudi modo jam expressimus; societatis custodia humano intellectui conveniens, fons est ejus juris, quod proprie tali nomine appellatur* (*b*). De altero vero Grotiani systematis principio is ipse ita censet (*c*), *usus sum etiam ad juris hujus probationem testimoniis Philosophorum, Historicorum, Poetarum, postremo & Oratorum. Nam quod illis indiscrete credendum sit; solent enim sectæ, argumento, causæ, servire: sed quod ubi multi diversis temporibus ac locis idem pro certo affirmant, id ad causam universalem referri debeat, quæ in nostris quæstionibus alia esse non potest, quam aut recta illatio ex naturæ principiis procedens, aut communis aliquis consensus*. Scilicet perspicuum esse debet inter eos, qui ratione utuntur, universalis alicujus effectus & phænomeni causa non posse esse nisi universalem. Quam autem consensus omnium Gentium universalem aliam dicemus esse causam, quam aut rei ipsius perspicuitatem, qua omnes peræque capiantur, aut insitam hominibus omnibus divinitus propensionem, qua veluti naturæ lege quadam mechanica omnes in idem inducantur?

XXXXVIII.

[a] *De Jure naturæ & Gent. lib.* 1. *cap.* 3.
(b) *In Proleg.* §. 8. (c) *Ibid.* §. 40.

XXXXVIII. Quilibet debet obſequium & ſervitutem Deo, aliis amorem, ſibi cuſtodiam: atque hæc ſunt tria legum naturæ moralium cognoſcendarum principia generica.

D. Obſequium debetur Naturæ excellentiſſimæ, ſervitus Domino, ut patet: eſt autem Deus ens excellentiſſimum (prop. 16.); & quum ſit omnium creator (prop. 13. & 30.), eſt ſumus Dominus: quilibet ergo ei obſequium & ſervitutem debet. Q. E. I.

Deinde lex æterna vult ut conſerventur & quæ facta ſunt, & earum ordo (prop. 47.), in primis autem homo: hic autem ſine ſocietate conſervari non poteſt, nec ſocietas ſine mutuo amore, uti patet: debet igitur aliis amorem. Q. E. II.

Tandem homo pars eſt univerſi, quod ejus cauſa Deus vult conſervari, debet ergo ſibi cuſtodiam ſui. Q. E. III.

Sch. Tria igitur principia illa univerſam legum naturæ doctrinam continent. Ea autem unico reguntur, & demonſtrantur, *Auctorem nempe univerſi, velle ut conſervetur,* ſerveturque ordo non ſolum totius univerſi, ſed ſingularum ejus partium, ac propterea totius & partium relationes. Itaque quilibet homo inſpicere diligenter debet, quas cum Deo, quas ſecum, quas cum aliis habet relationes, eaſque plene ſervare, ac ita ut nullam quatenus libere poteſt, violet. Hujuſmodi rerum relationes leges ordinis ſuppeditant, ut dictum eſt, hæque leges dicuntur *æternæ*, quum ſpectant mundum intelligibilem, *naturales* mechanicæ, quum corpora ſpectant, *naturales morales* quum partim ex *convenientia ipſa cum natura noſtra*, partim ex *voluntate Dei* rationem & voluntatem noſtram obligant. Hujuſmodi relationes *veritatem rerum* appellat Sykes, eamque Veritatem principium legum naturæ habet. Sunt autem ut illa, ita hoc, clariſſima, ut vix demonſtratione egeant: parva etiam attentione perſpiciuntur. Nemo ergo ignorare poteſt & voluntatem Dei eſſe principium obligationum naturalium, & tria illa eſſe principia *cognoſcitiva*, ut vocant, legum naturæ, quod ſatis eſt ad Carneadis & Hobbeſii ſectatores confutandos.

Eſt autem hoc in loco animadvertendum, nos a communi

muni doctissimorum sensu minime dissentire. Enimvero Naturæ legem nihil esse aliud, nisi *rectam rationem*, pronunciant omnes, qui his de rebus disserunt. Est autem ratio vis judicandi, & ratiocinandi: recta autem, cujus & judicia cum rerum ipsarum natura consentanea sunt, & ratiocinia e veris judiciis derivata, ac necessario. Itaque *rectam rationem* efficit judiciorum ac ratiocinationum *veritas*, & quidem *objectiva*. Rectam ergo sequi rationem velut supremam naturæ legem, est *veritatem* hanc *realem* sequi (*a*). Jam informatur humana ratio pluribus hujusmodi veritatibus: ut sit recta. Earum quædam *Deum*, quædam *rerum Naturam* spectant. Posteriorum aliæ corpora, eorumque vim ac leges: aliæ bruta, aliæ homines. Ac tandem quæ ad homines pertinent, aliæ solos, aliæ in societate positos spectant. Ex his omnibus eæ in primis seligendæ sunt, quæ Deum, quæ nos, quæ alios adtinent. His ornata ratio norma erit eorum officiorum, quæ Deo, quæ nobis, quæ aliis debemus. Quocirca in his rebus *rectam rationem* sequi ducem est eas consectari veritates, quæ ad hujusmodi res pertinent, nihilque adversus illas moliri. Ita ex naturæ lege vivemus. Ex. g. Deus supremus est nostri Dominus. Veritas est *Deum* attinens. Eam ita demum sequemur, si & ut Dominum agnoscamus, ac colamus. Quilibet sibi intimus est amicus. Naturalis veritas, quæ ad singulos homines pertinent. Eam sequemur ducem, si ita nobiscum agamus, ut cum maximis & individuis amicis. Sunt homines omnes natura æquales, ejusdem rationis participes, in eadem mundi civitate nati, ita comparati, ut mutuo amici felicitatem suam efficere queant maximam, cujus sunt capaces, inimici, maximam miseriam: itaque sunt a natura facti ad mutuam amicitiam. Ea naturalis veritas est, quæ omnium hominum interest. Ex ea ergo vivere eos oportet, si ex recta ratione vivere velint. Atque hoc est sequi rectam rationem, idest ex *veritate* vivere. Fac nunc, nos Deum negligere,

(a) *Vide egregium hac in re VVolastoni librum* Ebauche de la Religion naturelle *sect. III. & Sykes* connexion de la Religion naturelle & revelée *cap.* I.

res, nos ipsos vitiis perditum ire, alios insectari ac opprimere; est adversus veritates illas palpabiles, ut ita dicam, agere, ac rectæ rationi adversari. Quumque rerum Natura & relationes a Deo Supremo mundi opifice & imperatore sint posita, est Dei voluntati se opponere ac rerum ordini supremo, adeoque supremæ legi. Nam tum demum hujusmodi veritas, atque recta ratio legis naturam habet, quum a Supremo mundi imperatore Sanctione firmatur. Quicumque ergo *rectam rationem*, *veritatem realem* supremam naturæ legem dicunt, ut Vvollaston, Sykes, alii ii ab illis, qui ex hujusmodi veritatibus generaliores quasdam excerpserunt, ac principiorum juris naturę loco exposuere, hoc differunt, quod illi Metaphysicis scripsere, remque a remotissimis principiis sunt exorsi, hi vero populo, qui sublimia illa, ac nimis remota pervidere minus est aptus.

XXXXIX. Leges naturæ quum mechanicæ, tum morales, quibus hæc rerum universitas gubernatur, sunt immutabiles quod ad *essentiam*, contingentes vero quod ad *existentiam*.

D. Harum legum utriusque generis essentia ex essentia ordinis systematum fluit, & systematum ordo ex ipsis substantiarum essentiis, & constitutionibus (ex prop. 37. & 41.): ergo hoc systemate rerum posito esse aliæ nequeunt, scilicet sunt ex *suppositione necessariæ* quod ad essentiam. Quod erat primum.

Tum hujus mundani systematis existentia contingens est (pr. 44.); ergo contingens quoque existentiam eorum omnium quæ quocunque modo ad illum spectant; ac propterea existentia legum cum mechanicarum, tum moralium.

Schol. Offenderat plerosque theorema 48. primæ editionis, quo ego docueram, *leges naturæ morales, quæ spectant aut nos ipsos, aut societatem, aut alia naturæ creatæ entia, mutabiles esse*. Illud ita acceperant, quasi ego censuerim, *communissima*, ut S. Thomas vocat, *naturalis legis præcepta* ita esse comparata ut ea sola Dei voluntate rationem haberent suam, utque possit illa Deus, etiam universo hoc eodem permanente, iisdemque rerum relationibus, abrogare, quinimmo contrarias constituere. Uno verbo, ut possit non solum

in

in toto Naturæ jure dispensare, sed etiam in tota æterna lege, ex qua jus naturæ fluit, veluti ex fonte rivulus. Quumque nihil sit aliud æterna lex, quam *ratio divinæ Sapientiæ gubernativa totius universi*, ut loquitur S. Thomas (*a*); concludebant, Deum æternam quoque sui rationem aut abrogare, aut commutare posse. Atqui si ita ego sensissem, profecto non solum totam Dei naturam, quam ego generatim superius posueram, subvertissem, sed superiora etiam omnia theoremata, quibus demonstraveram, leges universi ex substantiarum essentiis fluere, iisque aptari, ut idcirco diversa rerum systemata, diversis regi legibus, sit ita consequens, quemadmodum consequens est, ut diversæ sint circuli & trianguli proprietates, quæ ex circuli & trianguli essentiis, procul dubio diversis, manant. Ac poterant isti, si rem ipsam proprius accuratiusque perpendissent, undequaque rationes habere, quibus me a tam absurda doctrina liberarent, nisi in quibusdam harum rerum summa ignoratio, in aliis depravati animi affectus judicium omne, aut impedivissent, aut pervertissent. Scilicet existentiam ego legum istarum spectaveram. Eam esse contingentem & mutabilem dixeram. *Priores illæ leges* (quibus scilicet naturæ creatæ entia reguntur) *spectant existentiam vel totius systematis universi, vel peculiarium systematum, quibus illud conficitur: est autem hæc existentia contingens, unde leges physicæ mutabiles* (idest contingenter existentes); *mutabiles ergo* (idest contingenter existentes) *leges morales, quæ eam spectant*. Ita ego theorema illud demonstraveram. Quamobrem nihil esse poterat magis perspicuum, quam me non essentiam harum legum, sed existentiam dixisse mutabilem, &, ut ego voco *contingentem*: existentiam vero ita, quod hæc rerum universitas omnino divina virtute destrui, & in nihilum reduci possit, ejusque loco Mundus alter substitui, qui ut alium ordinem, ita alias exigat leges. In infinita enim systematum possibilium varietate, esse aliquod potest, in quo eæ leges, quæ non Creatorem, sed creatas spectant, quæque in earum relationi-

[a] 1. 2. q. 91. art. 1.

bus inedificantur, sint locum habituræ, quæ iis, quibus nos gubernamur, adversentur. At quousque præsens rerum universitas existet, ut esse alia nequit, quam est; ita ne aliis quidem legibus regi, quam quibus regitur, ac proinde etiam harum legum existentia est ex hypothesi necessaria. Atque huc spectat præclarum illud Pseudodionysii frequentissime S. Thomæ usurpatum, & ex intima Metaphysica depromptum, *corrumpere rerum naturam non est divinæ providentiæ* (*a*). Interim poteram ego, si id scripsissem, quod mihi per summam injuriam tribuebant, ac si in his rebus non ratione, sed auctoritate, caperet, plurimorum, magnique nominis Theologorum præsidio doctrinam illam valide communire. Neque enim ita sum in veteri Theologorum Schola peregrinus, ut ignorem, Ochamum (*b*), Gersonem (*c*), Almainum (*d*), generatim pronunciare, in omnibus naturæ legibus dispensare posse Deum: Durandum vero in plerisque saltem (*e*). Bonaventura in cæteris præterquam in tribus prioribus Decalogi (*f*): Scotum & Gabrielem in omnibus, præterquam in duobus prioribus Decalogi (*g*): Sed nec poteram ea defensione uti, quæ totum, quod ego meditor systema metaphysicum evertit: nec si possem; volui: quippe qui sciam in his acroamaticis quæstionibus veteres illos Metaphysicos utut magni ingenii, sectæ plerumque serviviſſe, affectibus nonnumquam, ac pleraque non de fontibus primis, sed de rivulis deflexisse. Uni ego S. Thomæ hoc tribuo, ut si pauca, in quibus ætas eum abripuit, excipiamus, in cæteris & ad primas humanæ sapientiæ scaturigines pertingat, & limpidissimus fluat.

CAP.

[a] *I. p. q. 22. Art. 6. & alibi.*
[b] *In 2. Senat. q. 19.*
(c) *In Tract. de vita spirit. lect. 1. Coroll. 10.*
(d) *Tract. 3. Moral. cap. 15.*
(e) *In 1. sent. dist. 47. q. 4.* (f) *In 1. sent. dist. 47.*
(g) *In 3. sent. dist. 37. q. q. 1.*

CAP. VI.

De rerum differentia & Distinctione.

L. Quæ eadem sunt eidem tertio; eadem sunt inter se: Quæ vero aliqua habent eadem eidem tertio, ea habent eadem inter se: & quæ similia sunt eidem tertio, similia sunt inter se.

Schol. Patentissimum & maximi in Philosophia usus axioma. Ei & Mathematicæ disciplinæ, & ars tota Syllogistico analitica innititur. Qua vero ratione scire possimus utrum duo aut plura sint eadem uni tertio, in Arte Logico Critica edisseruimus. Sunt interim Sceptici quidam, qui axioma hoc ex Trinitate, sanctissimo Christianorum mysterio, oppugnant, quorum causam agit, ut solet, Baelius (*a*). Nempe constat ex Christiana Theologia Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum unam eandemque habere divinitatem; easdemque infinitas perfectiones, unamque esse individuam æternam substantiam; sed esse tamen tres Personas realiter distinctas. At his, duobus potissimum modis respondent Theologi: primo quidem, tres divinas Personas esse idem in divinitatis substantia, in qua conveniunt; &, ut inquiunt, sibi communicant, non vero in *Personalitatibus*, in quibus non communicant: altero, qui modestior est, & humana imbecillitate dignior, non posse nimirum, nec debere nos de natura Dei, ex rerum nostrarum ideis, judicia ferre: decreta philosophica nasci ex ideis singularum rerum, quibus circumdamur, iisque contineri; nec ad res diversi a creaturis generis pertingere: rationem nostram natura rerum comprehendi, non secus ac oculos coloribus ac lumine; ac tantundem esse ad superiora pervagari temerario, quam oculos extra objecti sui athmosphæram prosilire petulanter. Oportet ergo rationem naturalem modulo suo metiri. Qua de re legantur lectissimæ Huetii Quæstiones Alnetanæ, seu de Concordia rationis & fidei. (*b*).

N 2 LI.

[a] *In Dictionario Historico Crit. Art. Pyrrho.*
[b] *Potissimum Capus 1. 4. & 5. libri primi.*

LI. Quæ ſola ratione diſtinguuntur, eandem habent eſſentiam.

Nam ſi diverſam habent eſſentiam, diſtinguuntur realiter.

LII. Quæ eadem habent eſſentiam realem, realiter diſtingui nequeunt.

Schol. Ne quis axiomati huic invidiam creet ex Trinitatis myſterio, is ſciat, in qualibet divinarum perſonarum eſſe, & quod eſt *proprium Divinitatis*, & quod eſt *proprium perſonæ*, divinaſque perſonas eandem habere eſſentiam divinitatis, quum ſint internæ *emanationes* ſive *proceſſiones* naturæ Dei, non eandem eſſentiam perſonæ, ideſt quod eſt *proprium perſonæ*. Quo fit ut in eſſentia Divinitatis diſtingui nullo modo poſſint, quandoquidem eadem omnibus adeſt: at poſſunt in *eſſentia perſonæ*, ſeu in *perſonalitate*, ut alii loquuntur: quippe hæc non una in omnibus eſt. Legantur. Epiſt. Beſſarionis Cardinalis cap. VI. quæ extat in Actis Concilii Florentini. Quod vero ad res noſtras attinet, idcirco dixi *realem*, quod alioquin nihil prohibet duos circulos, aut duos globos ex. g. eandem habere eſſentiam *nominalem*, interea eſſe realiter diſtinctos, itaut ex ſitu & loco dignoſcere poſſimus.

LIII. Si res mathematicas exceperis, quarum eſſentiæ ſunt tantum nominales, quouſque res aliæ inter ſe conveniant, aut diſcrepent, niſi forte in pauciſſimis, præſertim modis ſimplicibus, neſcimus.

D. Eſſentiæ nominales ſciri poſſunt & metiri vocabulorum definitionibus, uti patet: ergo nihil prohibet, ut quouſque conveniant, aut diſcrepent, ſciatur. Quum tales ſint res mathematicæ, ſcire poſſumus; quatenus conveniant, aut diſcrepent.

Deinde rerum aliarum eſſentias reales ignoramur (ex Philoſophorum omnium ingenua confeſſione); metiri ergo nequimus, quatenus ſibi congruant, aut a ſe diſcordent. Tandem modorum ſimpliciſſimorum, ſaltem quorumdam, eſſentias reales adæquate noſcimus: ſcire ergo poſſumus quouſque conveniant, aut diſcrepent.

Schol.

Schol. Hinc apud Mathematicos certa illis de rebus judicia. Quis enim, exempli causa, dubitabit, an parallelogrammum in eadem basi & intra easdem parallelas cum triangulo positum, sit trianguli duplum: Quis, quum sciat trianguli duo latera, angulumque sub his lateribus contentum, ignorare poterit quanta sint, & reliquum latus, & reliqui anguli? At dum contendimus substantias cum substantiis, vires cum viribus, perfectiones cum perfectionibus, peream si, paucissimis exceptis, judicia certa quisquam dederit. Eam ob rem fit, ut etiamsi Physica generalis ope Mathematicæ multum illustrata sit & aucta, ut leges & regulas geometricos demonstratas dederit; Physica tamen *particularis*, quæ ad res ipsas proprius accedit, præter phænomenorum historiam, nihil ferme certi contineat. Non igitur probare possum Vvollastonum, qui nimis audacter constituit, pauca esse, quæ nos his de rebus ignoremus, eaque tandem aliquando detectum iri. Vide Ebouche de la Religion naturelle sect. 3.

LIV. Contraria medium non habent: hinc fit ut contrariarum assertionum altera vera, altera falsa sit necesse est.

Sch. Caute vero examinandum est, sint ne illa, quæ proponuntur, contraria: alioquin nullam rite conclusionem deducere licet. Ex. gr. Cartesiani contendunt, substantiam extensam, & cogitantem, ita esse oppositas, ut nulla sit possibilis substantia, quæ ad duo illa genera non referatur: qua in re & de mente sua nimis superbe sentiunt, & nimis vero, ut videtur, abjecte de Sapientia & Potentia Dei. Substantiæ nempe illæ sunt distinctæ, non contrariæ.

LV. Omnes substantiæ distinguuntur *realiter*.

D. Substantiæ per se constant, itaut una ab altera intrinsecus non pendeat (def.): Quæ sunt talia & separatim existere possunt; adeoque distinguuntur realiter.

LVI. Substantiarum attributa distinguuntur *formaliter*.

D. Nam hæc attributa *essentiis* distinguuntur, non *conceptibus* tantum: neque enim essentia *soliditatis* eadem est cum essentia *gravitatis*; *extensionis* essentia cum

essentia *motus*; essentia *intellectus & libertatis* &c. Quæ autem essentiis distinguuntur, aut ut *substantiæ* distinguuntur, ut corpus & anima; aut una sunt substantia, ut gravitas & soliditas. Ea *realiter* distingui dicimus (prop. 55.): ut ergo loquendi proprietas servetur, dicamus hæc distingui *formaliter*, non ut una ratione: nam quæ sic distinguuntur, non essentiis, sed solis conceptibus distinguantur necesse est.

Schol. Hæc distinctio cum unitate substantiæ consistens, quando alia non suppetunt aptiora vocabula, *formalis* appellabitur, qua de re vide dicta in (def. 37.) Cæterum non attributa tantum substantiarum hac ratione dicemus distingui, sed qualitates modorum, quæ cum unitate modi illius consistunt quidem, interim a se invicem essentiis differunt. Quomodo *Trianguli* sunt hæc attributa, ut *duo latera sint majora tertio: Duo anguli duobus rectis minores: omnes æquales duobus rectis &c.* quæ proprietates suis essentiis differunt, ut propterea talis earum differentia sit, ut sola mente distingui nequeant.

CAP. VII.

De Uno.

LII. OMne ens est unum, sive simplex, sive compositum, sive singulare, sive universale. Axioma est magna Philosophorum consensione comprobatum.

Sch. Nam quidquid existit aliquid est; hoc vero hoc potius, quam aliud; & id per *essentiam*: essentia autem una rei intrinseca forma, qua id est; quod est; ac propterea una; itaque omne ens unum est.

LVIII. Nullum est in natura *unum universale*.

D. Hoc unum universale aut divisibile esset, aut indivisibile. Si posterius, unum non esset, sed plura. Si prius, id per se constaret, ejusque cætera essent modificationes; una ergo esset universi substantia, idest una substantia contingentium, id quod esse nequit (p. 24.)

Sch.

Sch. Se nobis plures e veteribus ac recentibus philosophis opponunt. Non ignotum quot philosophis *unum* reale ablandiverit, in primis Enthusiastis Platonicis. Mittamus nunc veteres, ac unum Patricium virum alioquin perspicacem & eloquentem audiamus. Is postquam demonstrasset esset unum omnium rerum principium efficiens, æternum, simplicissimum, infinitum (*a*), existimat ab eo alterum unum profluxisse, quo omnia, quæ rerum Universitate continentur, unum sint. Id autem iis argumentis efficit, quorum illum pudere potuisset, si a Platonicorum vino, quo ille se inebriaverat, paullum remisisset. *Omnem* [inquit,] (*b*) *ens est: omne quod est, per essentiam est*. Nota hæc. Non iterum quæ sequuntur. *At essentia in plurimas partes scinditur* (Non video, si essentiam id accipit, quod philosophi alii rei formam intrinsecam. Ea ex attributis fortassis *& essentialibus* coalescet; partibus vero non, nisi in corporeis entibus, quæ ad unum hoc metaphysicum non pertinent): *partes omnes has totius esse partes necesse est; totum autem omne unum esse est necesse. Essentia ergo tota uno participat, & partes ejus singulæ unæ sunt*. Si hoc in loco *Essentiæ* nomine Patricius totam universitatis *naturam* intelligit, ut intelligere videtur, *seu formam universalem*, per totum mundum diffusam, ut vocat ad calcem libri octavi, is dupliciter peccat: nam principio quum ponit, *omne, quod est, per essentiam est*, singulorum intelligere debet internam *constitutionem*, *formam*, *essentiam*: alioquin id ponit, quod in quæstione est. Quum vero concludit, *essentiam scindi in partes*, *ac essentiam* totam uno *participare*, dilabitur a prima notione ad universalem hanc *essentiam*, atque ex singulari decreto universale deducit, quod est turpiter in ratiocinandi canones peccare. Quod si utrobique *essentiæ* vocabulum generice accipit, altero modo peccat, quod ea velut decreta sumit, ad quæ ille demonstranda aggreditur: hanc enim *universalem essentiam*, quam ille esse ponit, quamque in partes scindit, quæ omnes uno participent, demonstrare oportebat.

(a) *Panarchias lib.* 2. (b) *Ibid. lib.* v.

Sed ecce: quæstionem urget ac premit (a). *Si in Universo ulla est multitudo, forte, & unum aliquod fuerit in universo. At in universo multitudines sunt multæ; multa rerum genera, multæ species, multa individua: multa tota, multæ totorum partes: essentiæ multæ, vires multæ actiones itidem multæ. Multitudo hæc rerum tam multarum, vel ordine constat aliquo, vel ordine constat nullo. Si nullo, nulla causa effectum suum præcedit, nullus effectus causam suam sequetur. Genus nullum, totum nullum, species, partesve antecedet suas: neque hæ sequentur illa. Neque actio a viribus nascetur, neque vires ab essentia; sed hæc erit post vires, & actio vires anteibit.. omnia per omnia erunt fusa, omnia in omnibus confusa jacebunt. At his omnibus contraria cernimus omnia & experimur .. Ergo res mundanæ omnes ordine constant aliquo, & sunt suis numeris, formis, molibus, qualitatibus ornatæ & ordinatæ. At ubi ordo, ibi primum, & secundum, & tertium, & reliqua deinceps. Ergo in rerum Universitate primum aliquod est. At primum hoc quid aliud est, quam unum?* Misere & hic dilabitur a quæstione Patricius. Quærebatur unum cujus, ut ille loquitur, totius Essentiæ, idest mundi, partes, sint partes, quo omnes participent: hic autem unum esse conficit effectivum mundi, mundanique ordinis principium, id quod quæstione caret. Exempli tantum causa ejus hoc argumentum protulit, ut quam consequenter ratiocinetur Platonicus noster intelligamus. Reliqua ejus argumenta videri eodem in libro possunt: sed ejusdem sunt farinæ, ut dici solent. Nempe in hoc viro ratio a phantasia urgetur, ac distrahitur. Illud nollem in Italo philosopho, hæc adeo provexisse phantasmata, ut non sine ratione Pantheistis favere videatur. Tandem enim aliquando ait hoc *unum* esse principium omnium rerum, *principium ordinis, & numerationis, & productionis, & constitutionis, & essentiæ, etiam UT EX MATERIA, & conservationis, & ascrementi, & perfectionis, & finis reditus.* Nempe eo tandem insaniæ evadunt fanatici! Repetit autem idem in 7. & 8. lib. ejusdem operis.

Acutius autem hoc Patricii argumentum & distinctius

(a) *Ibidem lib. 6.*

ctius pertractavit Campanella in Metaphysica. Ex infinitis particulis corporea rerum universitas componitur, quarum singulæ a singulis separari possunt. Hinc primæ ac simpliciores rerum series progignuntur: ex istis majores, eæque per vastissimum mundi spatium ita dispositæ, ut aliæ cum aliis mirabili ordine connectantur. Tanta moles sine vi quadam conglutinante, ut ita dicam, nec esse; nec stare potest. Hanc vim seu attractionem vocaveris, seu vim singula ad singula impellentem, proinde est: esse certe aliquam necesse est. Neque vero corporea illa esse potest: est enim perspicuum totam materiam, non crassiorem modo, sed etiam subtilissimam, hac vi, ut coeat, indigere. Porro non solum incorporea esse debet, sed arte & sapientia instructa; artis enim & sapientiæ vestigia in materiæ coagmentatione apparent manifestissima. Itaque una ea erit & simplex, eaque una participabunt omnia. Erit ergo hoc universale illud in rebus, de quo disputamus.

Permovit me hoc aliquando: neque enim necesse est ut inficias. Sed quum rem perpendissem accuratius, intellexi, hoc eo argumento demonstrari, vi aliqua mundi partes ac ordinem stare; intima autem iis hæc sit vis, an ea sit sola Dei voluntas omnipotens, id ego confici manifesto non video. Porro ut sit rebus intima hæc vis, necesse non est, ut sit, una ac simplex, qua omnia participent: idem ordo consistere quoque potest, si singulis monadibus singulæ sint vires, ex quibus coeuntibus vis una aliqua mundana efflorescere videatur. Itaque necesse non est, ut hoc universale unum constituamus.

Non ego hoc in loco Scoti quoque rationes proferendas censeo, quas ille nimio acumine, sed nullo ferme judicio exageravit (a). Itaque hic locus est, in quo Scoti pudere nos possit. Sed utcumque ejus argumenta

(a) *Lib. II. Sent. dist. 3. q. I. Vide ut Scoti illa argumenta vexent Thomas Cajetanus lib. de Ente & essentia, & Franciscus Suarez Metaph. disp. 6. sect. I.*

menta considerentur, id illi est certum, rerum species *esse communes quasdam naturas, non a singularibus separatas*, in quo ille Platonem reprehendit, *sed in singularibus existentes, ita tamen, ut habeant suum esse reale distinctum ab esse numerali singularium*: id enim *esse*, inquit, intelligo: *naturam communem* percipio: at quod intelligitur intellectum præcedat necesse est: quod enim non est, id ne intelligi quidem potest. Quasi scilicet possibilia non intelligantur; quasi nihil sit, quod intellectus non plerumque sibi confingat. Nec necessarium est, ut longius exempla petamus: naturas communes intelligebat Scotus, quę nullibi sunt, nisi in intellectu. Quod si istud argumentum quidquam habet ponderis, conficietur & *genera esse naturas reales ac communes, ipsum tandem ens*. Quumque nihil existat, quod non sit ens, *unum ens erunt omnia*, illud nempe quod tota pugnat natura rerum.

Jam hic locus esset de *Universalibus* copiosius differendi; Nos ne indumenta hæc ingrediamur, paucis saltem historiam comprehendemus. Quæ super Universalibus disputata sunt in veterum Philosophorum Scholis plurima sunt & intricatissima. Ea Cartesianis Philosophis velut nullius prætii sunt deinceps habita, quod eam instituissent philosophandi viam & rationem, quæ longe esset ab iis diversa, qui ab Universalibus Mundi Principiis exordiebantur, quales Platonici & Peripatetici. Hinc tota ea materia e Scholis ejecta ab hominibus, qui quorsum tot illæ disputationes spectarent, minime intelligebant. Sed postquam invaluit apud quosdam Pantheismus, tum tandem cognitum est, quanti referret, hæc accurate perpendere.

Et veteres quidem Philosophi quod ad hanc rem pertinet, in duabus classibus constitui possunt. Quidam eorum materiam *ἀσώματον incorpoream* posuere, eamque immensam undequaque, ex qua manarent omnia quæ generantur, & in quam tandem abirent omnia, quæ destruuntur. Ea Pythagoreorum, Platonicorum, Peripateticorum sententia fuisse videtur (*a*). Hæc materia

(a) *Timeus Locri de anima Mundi inter Opuscula a Gallæo col-*

teria procul dubio ſubſtantia eſt univerſalis, utut in Scholis Peripateticorum vocabulum ſubſtantiæ ad compoſita ex materia & forma transferatur. Alii e contrario Corpuſcularem Phyſicam invexere, ac totam iſtam ſubſtantiam univerſalem rejecerunt. Hæc Democriticorum fuit, & Epicureorum doctrina. Hi nullam in natura ſubſtantiam univerſalem agnoverunt: ex atomis omnia conflata arbitrabantur. Retinuere quidem immenſam illam extenſionem, quam materiam Pythagorei, Platonici, Ariſtotelei vocabant, ſed longe alio ab iis intellectu: nec enim activam hanc poſuere per ſe ipſam, nec in rerum naturam ullo modo influentem, nec ulla ejus agnoverunt modificationes, quod eſt neceſſarium ad rem univerſalem conſtituendam: eſt enim res univerſalis una quidem, ſed *in multis*, ut loquitur Ariſtoteles: locum tantum ac fundamentum rerum omnium, quod nihil ageret, nihil pateretur, arbitrati ſunt. At illi materiam primum rerum omnium ſubjectum, fecere, ex quo vi *Naturæ*, quaſi *animæ* per totam materiam diffuſæ, manerent omnia, & qua conſtarent. Scio ita plerumque Ariſtotelem loqui, ut materiæ *potentiam mere paſſivam* tribuat, quam cum notione accepta materia iſthæc vix intelligitur, in quo ab immenſo vacuo, ſeu loco, differat. Sed quando & *Naturam*, ſeu vim activam, formarumque eductivam materiæ aſſociavit, & ex ea omnia fieri credidit, *potentia* illa *paſſiva* ita concipienda eſt, ut ſit formarum capacitas, atque ad eas indifferentia, non ut materiæ activitas omnis auferatur. Quod ſi *Naturæ* nomine (nam eſt hæc res apud Ariſtotelem obſcuriſſima) intellexit ille aut vim Intelligentiarum Orbibus præfixarum, ut conjicit Bruckerus (*a*); aut vim & influxum primæ cujuſdam Intelligentiæ, quæ toti materiæ præſit, ac per eum effundatur, quod Arabes putarunt; aut, ut ego

collecta pag. 544. *Cic. Acc. qq. lib.* 1. *cap.* VII. *Ariſtoteles ipſe in* 1. *Phyſ.*

(b) *Hiſtoria Philoſophiæ tom.* 1. *pag.* 814.

ego opinor, Dei ipsius vim, quæ ab eo emanet necessario, materiamque permeet ac modificet; procul dubio Aristotelica hæc materia a Natura illa velut segregata vix est ut a vacuo differat; nisi fortassis mysteriis & involucris quibus eam Aristoteles texit. Hæc autem doctrina universalis materiæ eo apud plerosque Aristotelis Sectatores evasit, ut tandem Deum ipsum esse sibi persuaserint (*a*). Theologi Christiani hanc Aristotelis materiam tenuere: sed non omnes sibi consentanei fuerunt. Nam quum omnes universalem illam *a parte rei* statuere deberent ex consectariis suorum principiorum, soli in eo Scotistæ hæsere tenacius, qui idcirco velut Pantheistæ accusati sunt. Sed vel universalitas materiæ Aristotelicæ perneganda fuerat omnibus Aristotelis Sectatoribus, ut omnia in natura singularia ponerentur, ac philosophia corpuscularis induceretur: vel cum Scotistis Natura universalis erat admittenda.

Interim est hæc doctrina valde hodie periculosa, præsertim si cum quibusdam aliis περιπατω Theorematibus jungatur. Scitum illud est Scholarum Peripateticarum adagium, *unumquodque secundum hoc est Ens actu, quod habet formam*: nam forma *dat esse rei*, ideft materiam suapte natura unam & indifferentem determinat ut *hoc* aut *illud* sit. Itaque formæ sunt modificationes unius hujus extensionis mundanæ, quam illi, ut dictum est, *materiam primam* vocant. Porro eæ modificationes e sinu materiæ profluunt vi Naturæ, ideft, ut ego accipio, actione Dei, qui ex Aristotele necessitate naturæ suæ materiam modificat; id quod non ignoraverunt Scholastici, qui & monent sæpe, & in eo Aristotelem suum deserunt, tenaces alioquin dogmatis universalitatis materiæ. Quo circa totius Mundi *Elementum* unum quidem ex Aristotele, *materia prima*, seu infinita extensio incorporea: *principium activum* item unum, actio Dei necessario totam materiam pervadens. Inde substantia una mundana cujus modificationes sint entia singula. Pura est hæc Aristotelis doctrina; purus putusque Spinozismus. Nam Spinoza hæc ex Arabibus vete-

[a] *Baelius in dict. Art. Spinoza.*

veterique Schola interpolavit. Itaque erat hæc gravissima ratio quamobrem Corpusculares Physici ab hac materiæ unitate discederent; recteque animadvertit sæpe Cudworthus, Physicam hanc Corpuscularem accommodatiorem esse, quam Peripateticam, ad Dei adversus profanum genus causam tuendam.

LVIII. Repugnat imago entis, quæ sit universalis. Nam quodlibet ens est unum (prop. 56.): cujuslibet igitur entis imago rem unam repræsentat; repugnat ergo imago universalis, idest, quæ quum sit una, plura tamen objecta referat. Sane quis intelligat, eadem effigie plures diversos homines exprimi posse?

LIX. Si ideæ vocabulo significamus rerum externarum imagines, easque a perceptionibus distinguimus, nullæ sunt ideæ universales.

D. Nullæ sunt aut esse possunt imagines universales (prop. 58.). Sunt autem ideæ imagines rerum externarum (ex hypothesi); nequeunt igitur esse universales.

Schol. Doctrina est omnium pene recentiorum Philosophorum, eaque clarissima. Miror ergo nostrum Doriam inter alia id Lockio crimini vertisse, quod negaret ideas universales, quasi hoc sit mentis humanæ naturam evertere. Etenim quamquam Lockius ideas universales, ea, qua accepimus, notione negat, at non negat tamen intellectiones universales abstractas, quarum ope contendit confici ideas universales, & quam vim esse hominis propriam docet. Vide quæ super ea re in secunda parte dicentur.

LX. Non repugnant perceptiones universales.

D. Perceptionem universalem voco actionem mentis unicam & continuatam: qua plures res, aut plures ideæ, si istæ a perceptionibus distinguuntur; confuse comprehendit; nihil autem repugnat hujusmodi actio mentis; quinimo intime conscii sumus nos unica mentis actione plura simul objecta nobis confuse repræsentare; ergo perceptiones universales non repugnant.

Sch. Quænam ratio Vvolfium induxerit, ut perceptiones universales negaret, non satis teneo. Is distinxit inter ideas & perceptiones; tum vero addidit, & sin-

singulas ideas *singulares* esse, & singulas ideas singulis perceptionibus percipi; perceptiones vero, quæ vulgo universales habentur, esse plures perceptiones magna celeritate editas: quibus ideæ similes repræsentantur: itaut quemadmodum plurium individuorum similium celeres perceptiones dicantur *species*, ita celeres perceptiones plurium specierum similium sit, quod *genus* appellatur. Cujus doctrinæ una tantum pars non placet Philosophis, ea nempe, qua docet singulas ideas singulis perceptionibus comprehendi. Nam quamquam actio mentis intellectrix ex relatione ad ideas singulares rationem habet singularium perceptionum; nihil tamen vetat, unam esse eandemque ac continuatam, sed diversis objectis applicatam, quo ego nomine universalem habeo. Jam vero qui Sensistæ dicuntur & Hobbesiani perceptiones quidem universales & ipsi negant, sed alia ratione: iis enim perceptiones sunt sensuum & cerebri motiones. Sed quum velint has motiones quasi in unam convenire in quadam cerebri parte, quam sensum communem vocant, hoc ipsum perceptionem universalem appellant. Ceterum intimæ conscientiæ quum Vvolfius, tum Hobbesiani procul dubio adversantur.

LXI. Si duæ substantiæ formaliter extensæ se penetrent omnimoda compenetratione, erunt una eademque substantia.

Schol. Nihil esse potest apertius. Quis enim, ut simili exemplo utar, duos globos ejusdem molis A, B, compenetratos in eundem, habeat pro distinctis? Nisi fortasse, qui nondum intelligere potuit, quid sit res distingui. Legatur Lockius lib. 2. cap. 27. Sane ut duæ extensiones penetratæ sunt eadem extensio, ita duæ substantiæ extensæ penetratæ eadem substantia.

Opposuere quidam huic propositioni, fieri posse, ut tales substantiæ se mutuo compenetrent, sed minime tamen sibi suas communicent proprietates. Qui rem totam haud attenti contemplari videntur. Proprietates enim separari a substantia nequeunt: ergo quum miscentur in duobus extensis compenetratis, necesse est ut & ipsæ sese compenetrent, idest ut sibi se mutuo communicent,

nicent, atque ut unum sint idemque, loco, & tempore, quemadmodum duæ illæ substantiæ loco & tempore sunt unum. Capiatur cubus vitri, atque cum æquali cubo auri compenetretur, erunt loco ac tempore eodem unus idemque cubus extensi. Dicas nunc, proprietates in his duobus cubis non compenetrari: erit malleabilitas auri aut loco, aut tempore distincta a fragilitate vitri, quod qui concipit, simul concipiat duos illos cubos compenetratos, non unum, sed duos esse extensi cubos. Ajunt ignorari, qua id fiat ratione. Bene habet. Philosophemur igitur nunc nos ex iis, quæ intelligimus, posteris ex iis philosophaturis, quæ ipsi deinceps in lucem eruent.

LXII. Data substantia formaliter in immensum undequaque extensa, nullæ sunt possibiles aliæ substantiæ *formaliter* extensæ.

D. Data hac substantia, si aliæ sunt possibiles, ut cum hac compenetrentur necesse est; est enim (ex hypothesi) immensa: substantiæ autem formaliter extensæ & compenetratæ sunt una eademque substantia (prop. 61.): data ergo substantia formaliter undequaque immensa, aliæ substantiæ extensæ possibiles non sunt. Hinc factum est, ut quicumque substantiam hanc undequaque in immensum formaliter extensam admiserunt, cetera pro hujus substantiæ modis habuerint, aut habere debuerint, si sibi consentanei esse voluerunt.

LXIII. Substantiæ formaliter extensæ distinctæ nequeunt se compenetrare.

D. Si compenetrentur, erunt una eademque substantia (prop. 61.): alterutra ergo in nihilum redigetur: quod quum esse nequeat (prop. 31.): sequitur duas substantias formaliter extensas penetrare se non posse. Præterea impossibile est ex duabus distinctis substantiis formaliter extensis unam eandemque *proprie* substantiam confici, neutra in nihilum redacta, sed in propria essentia persistente, ut supponitur.

LXIV. Nulla est in hoc universo substantia formaliter in immensum extensa.

D. Si datur, una erit hujus universi substantia

(prop.

(prop. 62.): Non eſt autem una (prop. 24.): non ergo ulla eſt in hoc univerſo ſubſtantia undequaque in immenſum extenſa.

Præterea data ſubſtantia illa erit ſimplex (prop. 23.), adeoque indiviſibilis, quod ejus aſſertores non inficiantur. Erit quoque immobilis: quippe cujus neque pars moveri poteſt, utpote indiviſibilis; neque tota, utpote immenſa. Jam quum conſtet corpora moveri & dividi, corpora partes hujus ſubſtantiæ non erunt, nec idem cum hac ſubſtantia: non compenetrabunt ergo ſubſtantiam iſtam (prop. 61.) Quid ergo? aut corpora erunt extra hanc ſubſtantiam, aut ſubſtantia hæc non exiſtet. Quum autem primum eſſe nequeat, uti patet; ſequitur ut ſit verum ſecundum.

Schol. Opinio ſubſtantiæ cujuſdam immenſæ, quæ eſſet univerſi locus ac fundamentum, & veteribus pluribus placuit, & placet magnæ recentiorum philoſophorum parti, id quod eſt alias a nobis adnotatum. Nam ſpatium *reale*, *immenſum*, *ſimplex*, *immobile*, *indiviſibile*, ſi credimus Raphſono (*a*), veteres Ægyptii, Perſæ; Kabbaliſtæ, & omnes ferme Græcanici Philoſophi, potiſſimum Pythagorei, Eleatenſes, Democratici, & Epicurei poſuerunt, iiſque recentiores iſti magni nominis Gaſſendus, Morus, Lockius, Newtonus, Graveſandius, Muſſchembroekius conſenſiſſe dicuntur. Sed miſſis veteribus, quorum, ut ego opinor, ſententias non ſatis tenemus, præcipue quum nullam ſubſtantiam perfecte *ασωματικην* veteres agnoverint (*b*), ad recentiores quod ſpectat, miror eos non animadvertiſſe, quod in aperto eſt, data *extenſione illa immenſa, & immobili*, atque *indiviſibili*, primum hanc eſſe Univerſi ſubſtantiam: deinde repugnare, ut aliæ extenſiones cum hac compenetratæ, moveantur atque dividantur, illa immobili & indiviſibili: tertio admitti non

(a) *In Conamine de Spatio reali infinito Londini ann. 1702. edito.*

(b) *Argens Examen Critique ſur la Theologie des Philoſophes Grecs d'Olivier* §. 6. *vet. in Origen.*

non posse attractiones corporum per medium immobile. Præterea non intelligo, qui fieri possit, ut veteres Eleatenses, aliosque substantiæ universalis assertores, Atheos habeant quidam Theologi (*a*), recentiores vero istos pios, & si diis placet, Christianos: quinimo doceant hoc systemate egregie Spinozismum confutari (*b*). Tandem quis intelliget Baelio (*c*) Spinozismi accusari Scotistas, quod substantiam *realiter* unam, *formaliter* multiplicem, idest *a parte rei*, ut loquuntur, *universalem*, admiserint, idque systema ad Atheismum recta ducere, dici Buddeo (*d*): deinde Morum, ClarKium, Newtonum, qui spatium esse ipsam Dei substantiam probare conantur, ἀσεβῶς philosophari? Scilicet

CAP. VIII.

De rerum Activitate, deque Fato Stoico & Spinozistico.

LXV. Vis, potentia, facultas sunt attributa substantiæ, seu subjecti alicujus primi. Quocirca, data potentia, vi, facultate, existat ejus primum subjectum necesse est.

Schol. Axioma est clarissimum. Quod autem ut notetur moneo, est, ne misceantur subjectum *potentiæ activæ*, seu facultatis, & subjectum actionis: possunt enim esse diversa. Exempli causa quum manu corpus aliquod *trudo*, corpus illud subjectum quidem est actionis, non autem vis motricis.

LXVI. Actio est aut attributum potentiæ, aut effectus; itaque ut potentia esse nequit sine substantia, cujus est potentia, ac proinde intrinsecus ab illa pendet, ita actio sine potentia, atque adeo sine substantia concipi non potest.

(a) *Budd. de Ath. & superst. cap. 1. ParKerus de Deo, & Cudworthus in systém. intell.*
[b] *Baelius in Dict. art. Leucippus.*
(c) *Ibidem ar. Abelardus, & Cesalpinus.*
(d) *De Ath. cap. 1, §. 22.*

LXVII. Neque actio, neque potentia proprie substantia dici possunt; quippe sunt substantiæ, seu subjecti alicujus aut attributa aut effectus, at data actione, necesse est ut detur potentia, & substantia hujus potentiæ: quandoquidem actio & potentia a substantia intrinsecus pendent, nec sine illa ullo modo esse possunt.

LXVIII. Actionum duo distincta genera cognoscimus, motum, & cogitationem. Ea autem de re ad sensum Philosophorum communem appello.

Schol. Nihil hoc in loco moror Hobbium contendentem cogitationes, saltem nostras esse actiones, & reactiones in sensibus, corde, cerebro excitatas. Tam enim absurda & falsa est sententia isthæc, quam verum; nullam esse in natura corporea *actionem* sine æquali *reactione* (*a*), nullumque in his omnibus actionibus & reactionibus cogitationis vestigium apparere. Miror ergo Cudworthum tantum elaborasse, ut opinionem manifeste falsam selectis argumentis confutaret. Dedecet enim philosophi gravitatem ineptias omnes, & patentes absurdosque errores serio oppugnare. Nimirum his in rebus.

Ridiculum acri plerumque fortius ac melius secat rem.

Sane ipse Hobbius, dum suo illo systemate explicare conatus est & longam cogitationum atque ratiocinationum seriem, & multiplicem variamque memoriam, & reminiscendi libertatem, Gordiano se implicuit nodo.

LVIV. Existit substantia & principium activum ut cogitationum, ita motionum.

D. Existunt motiones & cogitationes tanquam duo actionum genera (prop. 68.): quum autem actiones nec sint proprie substantiæ, & sine principio activo esse nequeant (prop. 66. & 67.) Sequitur existere & harum actionum potentiam, seu vim activam, & hujus potentiæ substantiam (prop. 65.).

Scol. Non est opus, ut iis respondeamus, qui progres-

(*a*) *Demonstratum id a Nevvtono, Vvolfio, Musschembroecbio, Gravesandio, aliisque. Itaque Nevvtonus id præstabilivit suis principiis Lemmate* 3, *lib.* 1.

gressum actionum in infinitum possent opponere. nam & stulti sunt, qui tam absurdam opinionem tuentur: & superius (prop. 13.) clarissime demonstravimus, seriem contingentium infinitam manifesto repugnare.

LXX. Si æterna substantia activa cogitans sit etiam principium *motionum* contingentium, motiones istæ ad ejus substantiæ essentiam non pertinebunt.

D. Nempe ut contingentia, quæ sunt mutabilia (prop. 17.), ad essentiam entis æterni immutabilis (prop. 5.) pertinere nequeunt; ita nec contingentium motiones.

LXXI. Motiones & vires motrices contingentium sunt a substantia æterna.

D. Contingentia sunt a substantia æterna (prop. 13,) Eorum ergo motiones, & vires motrices, ab eadem sint necesse est.

Schol. Quoniam igitur universum hoc constat entibus quæ sunt contingentia (prop. 19.), sequitur ejus motiones, motionumque vires, quas habet, *idest naturam* a substantia aliqua æterna & intelligente originem habere. Quocirca constat tria esse prima universi principia, Mentem, Materiam, & Vires activas, quorum primum æternum est, extrinsecum, & activum; duo postrema intrinseca & talia, ut materia iners sit & passivum, Vires vero *activum*. Atque hac in re Gentiles ferme omnes Philosophos, si Democraticos excipias, consentire, prolixe demonstrare possemus, nisi id supervacaneum esset.

LXXII. Substantia æterna ulla *necessitate naturæ* determinari potuit ad motiones contingentium.

D. Si enim *necessitate naturæ* motiones istæ a substantia illa pendent, id certe est, aut quia a substantia illa per essentialem emanationem fluunt, aut quia ad ejus essentiam spectant, seu sunt ejus attributa essentialia. Primum esse nequit: quippe ut contingentia per istam essentialem emanationem non fiunt (prop. 29.) ita neque contingentium vires, ac motiones. Alterum vero nec esse potest: quandoquidem motiones contingentium ad essentiam substantiæ æternæ cogitantis per-

nere nequeunt (prop. 70.), & omnis ſubſtantia æterna eſt cogitans (ex prop. 15.)

Schol. Erat hæc ut præcipua Ariſtotelis doctrina Scholaſticis non ignota (*a*), ita pars una propoſitionis XVI. partis primæ Ethicæ ſpinozæ, eaque ſyſtematis Spinoziſtici præcipuum fundamentum, ut alias eſt a nobis adnotatum. Interim ſunt qui a nobis ita fortaſſis opponent. Subſtantia æterna intelligens eſt immutabilis (prop. 15.); ejus igitur intellectio unica eſt, & tota ſimul; quinimo quum ſit ens ſimpliciſſimum (prop. 18.) tota actio intelligentiæ ſubſtantia eſt, & ſubſtantia intellectio. Eſt præterea infinita (prop. 16.): ergo omnia poſſibilia complectitur, itaut poſſibilium eſſentiæ huic intelligentiæ debeantur (prop. 31.). Poſſibilium autem exiſtentia debeatur voluntati (ibid.): quum autem voluntas ſit æque æterna, eſt non minus ſubſtantiæ huic neceſsaria, quam intelligentia, ita nempe ut quemadmodum nequit poſſibilia non intelligere; ita nequeat non velle: ergo ut ea neceſſitate naturæ intelligit, ita neceſſitate naturæ vult. Porro hæc voluntas eſt omnipotens; neceſſe igitur eſt ut ſtatim fiat quod vult; neceſſitate ergo naturæ fiunt omnia.

Huic argumento ut reſpondeant Philoſophi varie ſe torquent, caputque, ut dicitur, ſcalpunt, & ungues arrodunt. Pars huc convertitur, non omnem Dei voluntatem eſſe efficacem: itaque, addunt, voluntas Dei, quæ ſpectat exiſtentiam poſſibilium, non fuit ab æterno efficax. Quum igitur efficax evaſit, poſſibilia extiterunt. Sed ſi quærat Ariſtotelicus, an voluntas Dei æterna minime efficax ſit ſeria voluntas, quid Philoſophi iſti reponent? Nempe ſi ſeria, efficax; & quidem ab æterna efficax. Paulo igitur clarius hæc reſponſio eſt explicanda. Quemadmodum primum objectum ſcientiæ Dei eſt ipſa Dei ſubſtantia, quæ *eminen-*

(a) *S. Th.*, *Scotus*, *Suarez*, *Fabri*, *Cremonius*, *Berigardus*, *Pererius agnoſcunt ex Ariſtotelis Syſtemate*, *Deum neceſſitate naturæ extra ſe agere*.

tienter continet infinitarum possibilium perfectiones; ita eadem substantia primum est & æternum amoris & voluntatis Dei objectum. Hujusmodi amor & voluntas non minus ex necessitate naturæ Dei fluit, quam scientia divina: hæc æterna est, absoluta, minime suspensa, aut indifferens. Vide Schol. prop. 44. Non autem eodem modo se habet voluntas, quæ respicit essentias & existentiam possibilium: Nam quum Deus sit in se perfectissimus & beatissimus, nulla possibilium actione ita tangi potest, ut inde inflectatur necessario; quippe ex quorum existentia nihil ei nec perfectionis nec voluptatis ac felicitatis accedere potest. ac proinde nulla naturæ suæ necessitate, sed summa libertate ad possibilium existentiam volendum determinatur. Ergo voluntas hæc etsi æterna, ac idcirco immutabilis, liberrima tamen est, spectatque existentiam possibilium eo tempore, eoque ordine futurorum, quo tempore, & quo ordine futura libera voluit. Potest hoc & *a posterioribus*, ut inquiunt, confirmari; nisi enim ita se res haberet, sequeretur non tantum omnia necessitate naturæ a Deo fieri; sed etiam simul omnia quæcumque potest & vult; fieri; quod nolunt nec Aristotelici, nec Spinozistæ, qui entium successionem non inficiantur. (*a*) Nunc ergo quum sit series & successio entium, qua serie ac successione totum constat universum; apparet, voluntatem Dei qua respicit rerum existentiam, liberrimam esse, & tempora quædam ac ordinem spectare.

Non sum nescius esse quosdam, qui secundam hanc voluntatem non esse æternam opinantur: neque enim, inquiunt, quæcumque Deus cognoscit, hac voluntate ab æterno vult, alioquin Fatum Stoicum sequeretur, cui sane ipse esset Deus subjectus. Neque vero ulla eam ob rem Deo imperfectio adhæret, si his credendum. Quippe nihil substantiæ Dei accedit, ob novas has voluntates, seu determinationes naturæ divinæ,

(a) *Vide Suarez. Met. disp. xxx. Sect. 16.*

næ, quibus rerum existentiam vult, dum ratio ipsa & sapientia stet immutabilis. Nempe voluntas hæc non est, ut putant, essentialis naturæ Dei (*a*)? Quam nos doctrinam nullo modo probare possumus: nam non unam eamque simplicissimam ac æternam Deo voluntatem tribuere, sed plures, alias aliis succedentes, ejus est, qui voluntatum divinarum motiva, item alia aliis succedere, nec proinde omnia esse æterna & simul, opinetur. Id quod quantopere naturæ divinæ adversetur, inde intelligitur, quod tota ratio, qua divina voluntas determinatur, una est Dei intelligentia & bonitas, quæ æterna sunt, ac eadem semper. Scio Socinianæ Familiæ Philosophos quorundam futurorum Deo scientiam ademisse, unde hoc alterum profectum est, & Dei voluntates non omnes plerasque esse æternas (*b*). Sed hoc absurdum item cum Dei natura pugnat, quod quum ex iis constat, quæ sunt dicta, tum ex iis, quæ in tertia horum elementorum parte demonstrabuntur.

Id nunc velut in transitu dicam, ea doctrina *casum* in Naturam induci. Nam si sunt in Universo entia, aut eorum modificationes, & combinationes, quæ supremus ille mundi opifex non æterna sua intelligentia fuerit ab æternitate ipsa complexus, nec præordinavit quidem illa; ita fit, ut nullæ eorum certæ series; itaque fortuito velut huc illuc rapiuntur. Atque hoc præterquam quod iis adversatur, quæ de Universi systemate scimus, minus quoque consentit cum suprema Dei perfectione.

LXXIII. Entia contingentia, eorumque systemata, quibus rerum hæc universitas conficitur, tum & horum motiones, omnes, summa libertate a causa æterna facta sunt.

D. Nam nulla naturæ necessitate facta sunt (prop. 37.) Sane nihil absurdius excogitari unquam potuit, quam Mentem æternam infinita perfectione præditam, in

(*a*) *Crellius de Deo Cap.* 21., & 22., & 32. *Philippus Limburgius in Theol. Christiana lib. cap.* 2. §. 22.
(b) *Crellius de Deo cap.* XX.

in se beatissimam, *nostri nihil indigam*, necessitate naturæ ad universum creandum adactam fuisse. Quis enim rationem hujus necessitatis intellexerit? Nam hæc necessitas nec a causa exteriori esse potest; quum Deus nulli alteri causæ subsit: nec a sua natura; quippe nec per emanationem essentialem est ab eo Universum: nec realis mundi objectiva esse infinita potest, ut necessario naturam divinam; quæ infinita est, promovere possit.

LXXIV. Nullum est Fatum Spinozisticum.

D. Fatum Spinozisticum est infinita rerum series necessario ex Dei natura manans (def. 55.): Res vero extra Deum; nec ab essentia Dei emanat (prop. 29.) nec necessario, sed summa libertate fiunt (prop. 27. & 73); ergo nulla est hujusmodi series infinita & necessaria, idest nullum est Fatum Spinozisticum.

Schol. Est hæc demonstratio syntetikῶs conformata, At potest idem analitikῶs ex ipsa hominis natura demonstrari. Etenim Spinoza ex emanatione illa & serie necessaria, libertatem omnem & Deo, & hominibus detraxit: nos vero ex nostri ipsorum libertate, & Deo libertatem vindicare possumus, & Fatum illud validissime evertere. Nos nempe libertate cogitationum & operationum præditos esse, claro intimoque sensu sentimus: mentem præterea nostram, quicquid illa sit, prout lubitum fuerit, corpus movere, motumque repente cohibere, corporisque membris omnibus varie uti posse. At negat Spinoza in potestate nostra esse corpore uti. Quasi vero Spinozę potius, quam intimę, & clarę conscientiæ credere debeamns. Ceterum non hoc quæro, quid Spinoza neget, affirmetque, sed quibus rationibus. Præjudicium est, inquit, cujus idcirco detegere falsitatem nequimus, quod in eo ab infantia educati simus. Qua tandem ratione præjudicii hujus falsitatem agnovit Spinoza? Nempe, inquit, voluntates nostræ sunt determinationes mentis, quæ necessario sequantur intellectum. Nihil, inquit, determinare se potest (a) eorum quæ sunt facta. Voluntas ergo ab intellectu,

(a) *Prop. 26. 27. 28. pag. 2. Eth.*

intellectus ab alia causa, & ita porro usque ad Deum, determinatur. Si hoc demonstrasset Spinoza, actum esset de libertate. At quum propositiones illæ suæ ruinosis fundamentis inhæreant, haberi pro demonstratis non possunt. An negatis, inquit, ordinem rerum? Non hercle. Ergo, inquit, serie quadam aguntur omnia, nihil se agit. Respondemus ordinem rerum & seriem ex rerum ipsarum essentiis fluere, essentiisque ipsis adaptari. Quamobrem res ratione & libertate destitutas, rapit, ducitur vero ab iis quæ ratione & libertate sunt præditæ, quæ ordinum peculiarium sunt principia & capita (*a*). Ducunt nempe singulæ mentes singulos ordines cogitationum & operationum, quibus partim ordo universalis aptatur, partim istæ ordini universali, Quæ res, quoniam prolixiorem orationem desiderat, alias commodius explicabiur.

Nascitur hoc in loco gravis illa in primis ac versatissima in Scholis lis, possint ne in Universo ullæ esse causæ liberæ, si prima & æterna necessitate agat naturæ suæ; Ex Aristotelis philosophia originem hæc habuit inter Peripateticos quæstio. Nam Deum ex naturæ suæ necessitate agere, id præcipuum est in Aristotelis doctrina, quod nobilissimi Aristotelis interpretes agnovere; ut si quando non sibi consentanee Aristoteles loqui videtur, quod probat plurimis Suarez (*b*). id in

(a) *Præclare S. Thomas p. p. q. 103. Art. 5. ad 2. unam artem Dei gubernantis res diversimode gubernantur, secundum earum diversitatem. Quædam enim secundum suam naturam sunt per se agentia, tanquam habentia dominium sui actus: & ista gubernantur a Deo, non solum per hoc, quod moventur, ab ipso Deo in eis interitus operante, sed etiam per hoc, quod ab eo inducuntur ad bonum & retrahuntur a malo per præcepta & prohibitiones, proemia & pœnas: hoc autem modo non gubernantur a Deo creaturæ irrationales, quæ tantum aguntur, & non agunt.*

(a) *Met. disp.* xxx. *sect.* 16.

id in Encyclicis facit, ac cùm vulgo loquitur (*a*). Negat Scotus, ejusque cohors fere tota, quidquam esse posse in mundo liberi, ubi Deus ex necessitate agat, ac censet Aristotelem systemati suo contraria docuisse, dum homines liberos, Deum necessarium fuerit: *Causæ*, inquit *secundæ non agunt, nisi a prima motæ, necesse ergo est illas necessario agere, ubi ex necessitate naturæ suæ prima agat moveatque* (*b*). In Scoti castra transfugas quosdam Thomistas transisse adnotavit Suarez (*c*). Persuasum fuit idipsum & Petro Pomponatio, viro ut id, ætatis barbaro, sed ingenio acuto & perspicaci: in primo enim libro eorum, quos de Fato scripsit, accurate prorsus demonstrat, nugas agere Alexandrum Aphrodiseum, qui Aristotelem ab immitti illo & inevitabili rerum humanarum fato vindicare studet. Nobiliores contra Thomistarum arbitrantur, nihil omnino prohibere, creaturas libere agere, etiam ubi Deus ex necessitate agat. Nam quamquam actiones omnes & a *prima causa*, & a *secundis* una pendent, ubi tamen secundæ sint liberæ, *primæ* necessitas huic libertati, ut putant, nihil officit. Enim vero, pergunt, quum tota causarum secundarum libertas in duobus sit posita, I. ut earum *vis activa non sit ad unum determinata objectum*, II. *nec ab objectis externis necessario trahatur*; utrumque censet consistere posse, etiam, ubi prima ac universalis causa agat necessario Finita est enim mentium humanarum vis, plurimum objectorum conscia, nulli determinata necessario, a nullo necessario attracta. Itaque suapte natura libera est, ut necesse non sit ejus libertatem e primæ causæ libertate pendere. Hunc fere in modum philosophantur Thomas Cajetanus (*d*) F. Ferrariensis (*e*), ac Capreolus (*f*) Scholæ hujus primipili, in eamque sententiam, ut fieri solet, S. quoque Th. pertrahunt.

An

(a) *Vide Berigaraum in circ. Pis. parte 2. circo.* xx.
(b) *In* 1. *sent. dist.* 1. *q.* 1.
(c) *Metaph. disp.* xix. *sect.* III.
(d) *In p. p. q.* 14. *art.* 3.
(e) *I. contra Gentes cap.* 67.
(f) *In* 1. *sent. dist.* 38.

An enim Scholarum Auctores retineantur, ubi Sectatores pertinaciter contendunt? est ire necessum.

Me, quod attinet pedarium plerumque judicem, in Scoti sententiam discedo. Moveor plurimum illius argumentis; moveor & Suarezii, qui, ut Scoti argumenta non probet, neque plurimi faciat, interim negat, esse nos posse liberos, aut saltem ullum libertatis habere posse usum, ubi Deus agat necessario (*a*). Effectrix creaturarum vis non potest non unum in modum esse determinata, ubi causa prima, quæ in omnibus immediate agit (id quod nec philosophorum, nec Theologorum ullus negaverit) necessario agat, Itaque primum illud, quod ad libertatem constituendam superius posuimus, quodque ipsi Scoti adversarii non inficiantur, necesse est ut in creatis causis desit, si necessario in omnibus operetur Deus. Sed rapit me sæpe longius, quam oportet, Schola. Itaque respectemus. Necesse est Deum libertate agere, quando constat & in factis a se rebus libertatem inesse: scilicet non agere quantum potest, ac totis suis viribus quod agentium est necessariorum, sed quantum vult: velle vero quantum rerum a se constitutarum natura ac ordo exigit.

LXXV. Quædam sunt animi actiones, quum internæ *cogitationes* & *reminiscentiæ*, tum externæ, motiones nempe corporis variæ, oculorum, linguæ, manuum, pedum, quæ ita in nostra sunt potestate, ut cur fiant, aut non fiant, causa *immediata* est nostra *voluntas* & *libertas*, etsi causa, cur nostra libertas eas velle aut nolle possit, sint perceptiones, *boni* potissimum & *mali*.

Schol. Appello ad *sensum* non plebejorum modo, ne tantas res judicio imperitorum judicari quis oponat sed Philosophorum maxime *communem*, quem qui erroris reprehendere non veretur, is vecors sit oportet, (*a*). At

---

(a) *Metaph. disp.* xix. *sect.* 3, *n.* 12.

(a) *Libertatem humanam ex intimis naturæ nostræ expo-*

At enim, actiones istæ a voluntate pendent. Pendent profecto. Sed, inquiunt, voluntates sunt determinationes mentis a perceptionibus promanantes. Non negamus. Itaque, inquiunt, ut perceptiones in nostra potestate non sunt, quandoquidem intellectus est *potentia necessaria*, ita nec voluntates, nec ullæ actiones. Respondemus, primum quidem verum esse, vim ipsam percipiendi, & quasdam perceptiones, quæ in nobis excitantur, factis aut excitatis in nobis impressionibus aliquot, non esse in potestate nostra; at esse juris nostri de his potius, quam de illis semel perceptis rebus cogitare, aut harum potius, quam aliarum reminisci. Deinde quamquam voluntates sunt mentis determinationes, non idcirco sequitur necessario fieri, nisi super bono infinitæ intensitatis, a quo voluntas occupetur tota, quod quum isti assumunt, etiam super bonis finitæ intensitatis, quæque voluntatem natura sua infiniti avidam ineluctabiliter nequeant commovere, *petunt*, ut inquiunt Scholæ, *principia*: id enim est, de quo contendimus. Jam vero voluntates non esse necessarias perceptionum determinationes, inde manifesto patet, quod plura quidem percipimus, quæ nullo modo volu-

experimentis paucis quidem, sed perspicue demonstravit Ashley Sykes in examen des fondemens & de la connexion de la Religion naturelle & de la revelée c. 3. *Nam esse in natura nostra vim quandam activam, quæ ex intimis animi persuasionibus modificetur ac determinetur, id omnibus esse exploratum debet.* Porro ea activa vis, vis electiva, *non est natura ipsa ad unum determinata, quandoquidem experimur perpetuo homines omnes educatione, exercitio ac studio, usu vitæ; conversatione variis imbui habitibus, veteres plerumque delere, excipere novos, ac hujusmodi vitæ varietatem & inconstantiam ad mortem usque retinere constantissime; id quod inesse in iis nequit, quæ a natura ipsa unum in modum ac necessario sunt inflexa. Ergo suapte natura indifferens est hæc vis:* ***ea a ratione regitur, ac sese inde modificat. Hoc autem est quod libertatem in homine dicimus.***

volumus, etsi sentiamus in nobis libertatem volendi. Quinimmo plura non percipimus tantum, sed etiam amamus & desideramus, nec tamen volumus, veluti æger mentis & rationis compos aquam gelidam desiderabit, nec tamen volet, si vetet medicus, etiamsi in manu habeat. Quo certo interno experimento probat Lockius, *desiderium* non idem esse cum *voluntate*, quemadmodum vulgo putant (*a*). Saltem, inquiunt, ex perceptionibus boni vel mali voluntates necessario nascuntur. Respondemus; quum nobis ingenitum sit boni desiderium, mali horror, eaque sit lex quædam naturalis, qua ad beatitudinem agitamur, sequitur; ad cujuscumque boni præsentiam necessario in nobis amorem desiderium, voluptatem excitari, ad præsentiam vero mali horrorem, odium, dolorem. At quoniam voluntates non sunt ipsum boni desiderium, aut mali horror, sed determinationes, quibus bonum persequimur, malum cavemus, eæ super iis bonis, quæ finitæ sunt intensitatis & activitatis, in potestate mentis esse possunt etiamsi priora non sint. Atque hæc adeo ex intima nostri conscientia sunt manifesta, ut qui iis adversantur, omnem veritatis characterem evertant necesse est. Nam si ne ea quidem, quæ in se homines vivide, clare, & distincte sentiunt, etiam post accuratas meditationes, vera sunt, sed vulgaria sunt præjudicia, ut cum Stoicis obcit Spinoza (*b*), jam venimus ad summum,

. . . . Non est quod multa loquamur:
Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri.
Hor.

Ego quod ad me attinet, miror, majores nostros in re non dubia argumenta adhibuisse non necessaria, & argumentis minime necessariis libertatem humanam in dubium revocasse. Quatuor enim hæc, 1. vim nobis inesse activam, 2. eamque esse ad plura objecta indifferentem, adeoque suapte natura minime ad *unum determinatam* 3. ab objectis externis finitæ entitatis & bonitatis, inter quæ versamur, quibuscumque relationes habemus, non

(a) *Lib. 2. de Intell. hum. cap. 21.*
(b) *In Append. ad part. 1. Eth.*

non posse absoluta necessitate rapi, 4. ab intellectu determinari, non vim ab illo ac activitatem accipiendo, sed directionem, ea quisque intimitus persentiscit. In his vero tota hominis libertas posita ast (*a*).

LXXVI.

(a) Inter Italiæ philosophos ex instituto ac copiose totam hanc rem pertractavit Petrus Pomponatius in libris quatuor *de Fato*, *libero arbitrio & prædestinatione*. Sed rescat omnia nimis quam vellem ad vivum. Ac libro quidem primo cum Aristeleo Fato rem habet: altero vero Stoicorum in primis Fatum istuc perpendit vexatque duobus postremis iisdem de rebus *secundum traditionem Evangelicam* disputat. Interim ita omnia miscet, proculcat, format iterum, ac quasi in scenam revocat, ut id consilii suscepisse videri possit, non ut Fatum everteret, sed ut constabiliret, homo acutus, eloquentiæ barbaræ, ambiguæ fidei. Quamquam quid ego Pomponatium commemoro? Nullus locus est in humanis disciplinis, de quo plures, ac copiosius, non docti tantum, sed indocti scripserunt. Tribus olim libris Augustinus vir omnium veterum perspicacissimus, ac in obstrusissimis quæstionibus versandis instructissimus, subtiliter de libero arbitrio disputavit, duobus de ordine, ut constaret, & nihil esse in natura fortuitum, ac extra ordinem, ne vitia quidem & peccata, & in hoc rerum omnium ordine ita innexas esse voluntates nostras, ut liberæ sint & sui juris. Alexander Aphrodiseus magno & acumine & doctrina eandem, ut dicitur, Spartam adornandam suscepit in libro illo vulgatissimo *de Fato*, ita tamen, ut dum a Fato Aristotelem vindicare vult, nec cum Aristotele, nec secum consentiat, id, quod jure ei objicit Pomponatius. Cui non dictus Hylas? Theologorum mox Peripateticorum nemo unus non ejus provinciæ sibi triumphum ambivit. Nova hinc excitata philosophia: in Gallia, & Anglia veteres recentatæ sunt cicatrices. Fuere qui Fatum aperte tuerentur, Hobbesiani, Spinozistæ, Tolandistæ, quibus viri doctissimi plures, ac mascule restiterunt.

Nec

LXXVI. Nullum est Fatum Stoicum.

D. Fatum Stoicum est series causarum, quorum altera ab altera determinetur, cujus seriei Deus est caput, qui *Fata semel scripsit, semper sequitur* ac *necessario* scripsit *necessario* sequitur (def. 44.): Si autem Fatum hoc existit, nihil est in nostra potestate, uti supra demonstratum est: sunt vero quædam in nostra potestate (prop. 75.): Fatum ergo Stoicorum nullum est.

Schol. Potuit hoc Fatum, quippe quod multa habet cum Spinozistico communia, per propositionem 74. everti. Nam quum ut Dei natura, ita Dei voluntas nulla nec exteriori (prop. 13.), nec interiori necessitate (prop. 74.) rapiatur ad Mundi procreationem ac conservationem; nec a Dei natura existit series illa necessaria, quod est Spinozæ Fatum: nec a Dei voluntate, quod est Fatum Stoicum; sed necessitate tantum, quæ *convenientiæ* & *moralis* aut *ex suppositione* dicitur, rerum ordo & est, & quo destinatur pergit. Quo fit ut & Deo sua constet semper & integra libertas, & creaturis rationabilibus relinquatur. Sed quoniam plerisque

Nec inter philosophos modo, sed & inter Theologos par lucta. Stoicis accedere videbantur veteres Pharisei; Epicurei: Saducei. Eæ contentiones renovatæ identidem. Pelageani nonnihil habebant Epicureismi. Stoicismi Prædestinationi, quicumque tandem illi fuerint; neque enim id ego. Jam Calviniani pueri putique Stoici: Epicurei affines Sociniani, eorumque nepotes Arminiani. Fatistas adoratus est nuper vir nobis amicus Thomas Moniglia, idque magna & elegantia & doctrina. Sed illud tot disputationibus factum est, ut quis tam sit firmo pectore, ut in hæc dumeta ingredi valeat, ac pervadere omnia, clamare possit, feciſtis probe: incertior sum, quam ante hac. *Itaque mittamus tandem quæstiones. Quum constet & nihil esse posse in mundo fortuitum, & nos imperium in actiones nostras plerasque habere, fateamur potius cetera mentis nostræ captum superare: nec improbum sine exitu laborem suscipiamus, eaque libidini disserendi nobis intexamus retia, quæ deinde retexere nequeamus.*

que placet hæc duo Fata distinguere, quæ certe nonnulla habent diversa, operæ pretium fuit, post illam, quæ est *a priori*, ut inquiunt, hanc, quæ est *a posterioribus*, demonstrationem addere.

Jam Fatum hoc ex Stoicorum doctrina sic exprimit Seneca (*a*), *Ita hæc servant cursum suum irrevocabilem; ex destinato fluunt. Et quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superveniens præcipitat: Sic ordine rerum fati æterna series rotat, cujus hæc prima lex. STARE DECRETO*. Et Seneca Trag. in Oedipo (*b*).

Fatis agimur: cedite Fatis.
Non solicitæ possunt curæ
Mutare rati stamina fusi.
Quicquid patimur mortale genus,
Quicquid facimus, venit ex alto,
Servatque sua decreta colus
Lachesis . . .
Non illa Deo vertisse licet,
Quæ nexa suis currunt causis.

Sed mirum est, potuisse Stoicos cum hac Fati immutabilitate προνοιαν illum jungere, docereque mundum non ex æterno factum, quemadmodum patet ex lib. II. Ciceronis de Nat. Deorum, ubi Balbus ille Stoicus egregie de Deorum providentia disputat. Mirum, inquiunt, non est: quippe Christiani Theologi & Fatum docent, & providentiam. Quoniam, inquam, modo? Nempe, inquiunt, statuunt Mundum hunc esse Mundi *intelligibilis* & æterni quasi effigiem, eundemque ordinem atque cursum tenere, quo *intelligibilis* ille continetur. Ex quo fit, pergunt, ut non magis sit in hoc aliquid mutabilis, quam in illo. Argumentum est haud dubie, quod doctis plurimis crucem fixit, etiam Gentilibus, in primis Tullio (*c*), qui ne Fatum admitteret, futurorum liberorum negavit, ullam habere Deum anticipatam cognitionem. Hinc factum est, ut Sociniani Theologi, quamquam tribuerunt Deo præscien-

(a) *Qu. Nat. lib. 2. cap. 53.*
(b) *Act. 5. v. 290.* (c) *Lib. 2. de Divinat.*

ſcientiam earum rerum, quæ ſuis *decretis*, ideſt ſua voluntate, futura ſtatuit, negaverint tamen ei earum rerum præſcientiam, quæ a libera hominis voluntate pendent, velut rerum minime natura ſcibilium, & cum Cicerone, ſenſerint. Nam, inquiunt, quum mentes humanæ ſint actionum ſuarum & voluntatum libera principia, ſeſe determinant: quum vero incertum ſit, quam in partem ſe determinent, Deo id notum eſse nequit. Jam vero ſi quis aſserat Mentes non ſe ipſas determinare, ſed determinari a Deo, tum profecto, addunt, de libertate noſtra actum eſt. Nec enim Spinoza & Stoici aliud contendunt, niſi hoc ipſum, nullam eſse rem & cauſam factam, quæ ab alia non determinetur, Itaque res eo adducitur, ut aut libertas, aut Dei his de rebus præſcientia ſit neganda. Nos qua ratione hunc nodum ſolverimus, vide Scholion prop. 72. & 74. Hoc in loco unum addo, non idcirco rei alicujus exiſtentiam pernegandam eſse, quod ejus naturam, aut cum alia relationem, non ſatis clare intelligamus, niſi ab eo, qui mentem ſuam *Veri*, & *Falſi*, menſuram ponat. Quoniam ergo conſtat; & nos libertate uti, & Deum eſse omnium poſſibilium præſcium, etiamſi hæc duo nectere & conciliare inter ſe nequeam, non recte tamen alterutrum negabo, niſi ſanioribus deridiculus eſse velim.

C A P. IX.

De Natura Mundani Spatii.

CUm in hoc capite ad opinionem in hoc ſæculo longe lateque diffuſam confutandam aggrediar, *ſpatium* nempe undequaque *immenſum*, *æternum*, *incorporeum*, *immobile*, *indiviſibile*, ne ulla mihi ex novo, ut heic videri poteſt, conatu, invidia creetur, duo ut lectores animadvertant, oro. Primum hujuſmodi res nullius hominis auctoritate præfiniendas, ne a philoſophandi libertatem in antiquam iterum Peripateticorum tyranidem delabamur. Quocirca argumentis res conſcien-

ficienda, & resonantia illa hinc inde pugnantium Philosophorum nomina tantisper seponenda. Alterum, ut, si auctoritate standum sit, animadvertatur, non minus graves Philosophos, & Mathematicos ex una, quam ex altera parte judices sedere. Neque enim putandum est Leucippum, Democritum, Epicurum, Lucretium, Gassendum, Morum, Lockium, Newtonum, Gravesandium, Musschembroekium rem acute tetigisse: Aristotelem vero, Cartesianum, Malebranchium, Regium, Rohaltum, Hobbium, Leibnitium Hartsoekerum, Wolfium, caecutiisse. Quis praeterea credat clarissimis, ut putant Newtonianorum *demonstrationibus*, Philosophos atque Mathematicos ingenuos refragari? Demonstrationis enim Mathematicae ea est vis, ut nemo, nisi stupidus, ei repugnet. Atque hoc argumento est rem non esse adhuc ad exitum adductam. Accedit, quod Newtonus ipse in quaestionibus Opticis, spatium mundanum fluido aethereo repleri supponit, quamquam illud rarissimum habet & tenuissimum. Robertus Green (*a*) in Principiis Philosophiae, quae Angelice scripsit, animadvertit, Newtonum in Altera Optices editione vacuum, quod in prima affirmate constituerat, convertisse in *fluidum aetherum*, & in altera item Editione Principiorum, propositionem, *quod detur Vacuum*, in hanc, quod res omnes non sint aequabiliter planae, Scilicet etiam ubi quis in animum induxerit, vacuum illud immensum negare, totumque mundanum spatium materia esse plenum constituerit, materiam vero non ubique homogeneam, neque ejusdem activitatis posuerit, poterit ea spatia vocare vacua, quae materiae illius tenuissimae, atque activitatis minime sensibilis, non vero istius crassioris, atque majoris & sensibilis, activitatis, sunt plena. Qua de re paulo post.

Quum autem olim & ipse doctrinam hanc spatii immensi & vacui sectatus fuerim, docuerimque pertinacius, quaeret a me quisquam fortassis, ecquid causae

(a) *Vide Acta Lipsiensia An.* 1729. *pag.* 240. *& Anno* 1730. *pag.* 207.

fuerint, quam ob rem pertinaciter nunc rejciam? Ego vero candide dicam. Principio, argumenta, quibus vacuum isthuc asseri solet, quum ad incudem revocassem, sensi probari illis quidem, existere spatium aliquod, in quo sensibilia corpora locata intelligerem, sed cujus naturæ illud sit, minime demonstrari. Tria autem subibant animum. Primum esse fortassis fluidum subtilissimum, quod sensibus non perciperetur, flexile tamen, ac mobilissimum, etiam in minimis sui particulis. II. Esse rem unam & simplicem, qualem Epicurei constituunt. III. Esse ipsam Dei immensitatem, ut Deus sit cunctorum locus. Ut a postremo incipiam, illud quamquam non vacabat auctoritate veterum quoque aliquot Patrum (*a*), nimis esse periculosum videbam, eoque ansam nescio quam Spinozistis dari, quos ego quum in his elementis oppugnatum irem, intellexi ab ea me opinione recedere oportere, etiam, ut est illa falsissima, si utcumque defendi potuisset. Alterum, nisi si dicere vellem cum Gassendo vacuum esse rem mediam inter substantiam & nihil, per se tamen permanentem & constantem, quod quantum sit absurdum nemo ignorare potest, exigebat, ut rem Deo coævam ponere, in qua nihil illi insit juris, quod ego in primis impium, atque tale, quo tota naturalis Theologia subvertatur, censeo. Itaque primum veri esse similius arbitratus sum, idque tanto liberius sum complexus, quanto cum gravissimorum Philosophorum consensu.

Tum vero, quum in rem ipsam acrius inquirerem, non intelligebam, quo tandem ex fonte hæc in nobis vacui ipsius realis notio informari posset. Ratum enim mihi ac certum est, ea, quæ in nos nullo modo agunt, idest nec *immediate*, nec *mediate*, omnino a nobis ignorari. Nam qua ea via & ratione perquiramus, quando nullas eorum ingenitas a natura notiones habemus? Quum autem vacuum istud, si quidem ullum est, nec patiatur quidquam, nec agat, nullamque habeat cum reliqua rerum universitate connexionem, suspicabar, quidquid super ea re in Scholis constitueretur, divinationi esse persimile. At enim, locum corporum esse ali-

quem

(a) *Vide Petavium Dog. Theolog. T. 1. lib. 3. cap. 9. §. 10.*

quem necesse est. Nempe crassiorem corporum locum inter nos aerem habemus. Habeat aer & suum locum, qui sit subtilior æther. Potest hic & alium subtiliorem habere: quis enim quousque materiæ tenuitas portendi possit, novit? Quæretur, an ullum his fluidis multiplicandis faciemus finem? Equidem facimus, sed ita ut postremus & reliquis & sibi sit locus; alioquin eodem argumento & loci locum, ac spatii spatium quærere possimus. Quidquid ejus sit, quidvis potius dixerim, quam ut substantia una, simplex, immensa, nihil tamen agens nec patiens, res omnino otiosa invehatur, cujus nullam notionem, nisi divinando tantum, habere possimus. Sed argumenta primum Epicureorum perpendamus.

LXXVII. Nec gravitatem, nec soliditatem corporum absolute cognoscimus, sed ex relatione ad alia corpora.

Schol. Nempe gravia dicimus quæ vi aliqua ad commune centrum adiguntur: quo circa si vis ad centrum corpora propellens cesset, nihil *grave* habebimus. Ob eandem rationem, quum Cartesius partibus materiæ vim, qua a centro recederent, tribuerit, omnia corpora fecit levia. Corpora igitur natura sua *contripeta* dicuntur gravia; centrifuga appellari possunt levia Itaque vis *centripeta* est vis gravitatis (*a*), ut vis centrifuga est vis levitatis. Eodem modo de soliditate ratiocinabimur. Nempe eam extensionem dicemus solidam, quæ aut tactui nostro resistit (*b*), aut quam alteri extensioni resistere videmus. Est nempe soliditas vis resistendi, ex qua impenetrabilitas nascitur. (def. 61.) Sed quamquam impenetrabilitas ex soliditate nascitur, ex impenetrabilitate tamen soliditatem noscimus, quod attente recolendum.

LXXVIII. Fluidorum elasticorum particulæ ab omni parte æqualiter præmuntur.

Schol. Proposito est a Marioto, Niewentitio, Gravesandio, Musschembroeckio, aliisque demonstrata. Repræsentent sibi tyrones partem aliquam fluidi velut A,

P 2 circa

(a) *Nevvtonus lib. 1. Princip. Schol. defin. 5.*
(b) *Gravesandius Phil. Nevvt. lib. 1. cap. 3. §. 16.*

circa quam globum fluidi imaginentur, a cujus peripheria infinitæ ad A lineæ fluidæ duci intelligantur: ab omnibus his lineis undequaque A premi asserimus. Sed & A undequaque partes fluidi circumse positas reprimit: nam actioni reactio æqualis respondet, ut jam dudum est a Physicis demonstratum. Huic æquali pressioni undequaque tribuit Gravelandius quietem fluidorum. Eadem esse potest causa cur aqua compressa non densetur. Ex hac vero fluidorum proprietate valde probabile argumentum desumi potest, *nullum esse in rebus inane*. Etenim si fluido inane ullum admixtum est, vix intelligi potest, qui fiat, ut quælibet fluidi particula undequaqe prematur, utque fluidorum consistat æquilibrium. Nam respondere corpora premere alia corpora sine contactu, id quidem est desipere: quod enim premitur tangatur a premente oportet. Quod si quandoque observetur corpus in aliud paullo distantius agere, id fit procul dubio intercedente materia alia subtiliore, & sensibus impervia. Sunt qui putant Newtonum in eam opinionem ivisse ut putaret etiam sine ulla intermedia materia posse corpus in corpus etiam distantissimum agere, in eamque inductum suo mundano systemate. Quod ego verum non puto. Nam gravitationes magnorum corporum Newtonianæ; quæ attractiones quoque, non ex causa, sed ex phænomeno, vocari consueverunt, impulsiones potius dicendæ sunt vis ea corpora pervadentis, ac corpora ad corpora agentis, ut rerum series ac ordines conserventur. Scilicet vires istas centripetas esse immediate a Deo censuit Newtonus. Itaque spectari possunt velut effectus potentiæ divinæ voluntate sua corpora ad communia quædam centra impellentis, non vero velut actiones corporum, quæ in medio vacuo disine ulla substantia constent, quod nec Newtonus dicit, nec si dicat, ratio petitur ut ei magis, quam naturæ rei essentiamur.

LXXIX. Ex motu corporum, ex Astrorum æquabili & perenni circulatione, ex jactu luminis fixarum, ex ma-

magnis Cometarum caudis (*a*) nulla solida argumenta pro vacui existentia desumi possunt.

D. Ex his phænomenis solida pro existentia vacui argumenta desumerentur, si esse omnino non possent, nisi vacuum esset. Ita enim Epicurei & Newtoniani argumentantur: Nisi est vacuum, in quod corpus eat, quum omnis materia sit æque solida, corpus nihilo commoveri potest magis, *quam si dura silex, aut stet marpesia cautes* .... Deinde motus Astrorum in pleno fieret continuo tardior, ob medii resistentiam. Accedit eodem, lumen fixarum in tanta distantia non fore ad nos permeaturum, continenter a medio solido retusum. Tum vero, tam ingentes Cometarum caudæ, qui hac illac moveri possent? At hæc phænomena omnia explicari etiam in spatio pleno quidem, sed fluidissimo & mobilissimo, Philosophorum saniores agnoscunt: nulla ergo inde solida pro vacuo argumenta desumi possunt.

Schol. Sane quum in medio fluido, elastico, & mobilissimo pars quælibet undequaque prematur (ex prop. 78.), si aut fluidi pars aliqua, aut durum fluido mersum resistentiam versus quamcumque directionem superaverit, tum pars fluidi anterior cedet etiam anterius; & posterius, aut circumjacens fluidum sequetur. Quumque partes hujus fluidi aptissime sibi, aut duris corporibus, cohæreant, variisque figuris aptare se possint, potest motus continuari quacumque, sine ullo vacuo. Nunquam hoc esse αδυνατον demonstraverunt Epicuri Sectatores. Nam quod Raphson (*b*) reponit, ita si fit infinitos vortices in singulis motibus excitandos esse, haud illa meliora sunt. Quippe quum rerum natura per minima agat, ac sensibus nostris impervia, fateor me ignorare, quot in singulis motibus laterales circum-

(a) *Habent hæc argumenta Lockius lib. 2. cap. 13. §. 23. Gravesandius in Philosophia Nevvt, Musschembroekius in Elementis §. 47. & in Specimine Gallico cap. v. Voltærius in Phil. Nevvt. Eorum partem protulerant Lucretius, Gassendus, & Nevvtonus.*

(b) *In differt. de spatio reali.*

pulsiones contingant: sed contingere oculis intueor, dum dura corpora per fluida crassiora duco: tactu quoque persentisco, dum me aut per aquam, aut per aerem moveo. Nec dubito id ita etiam se habere in subtilioribus fluidis. Sed Lucretius hanc responsionem occupasse videtur loco prorsus elegantissimo (*a*). Quærit enim, principium motus qui fiat sine vacuo? Reposuit ei Hobbesius, principium in natura motus nullum fieri sine motu altero antecedente; nec enim vero a quiete ad motum quidquam sine motu altero transit. Id vero quod nos principium motus dicimus non ita *absolute*, est, sed *relative*: quod nimirum in eo corpore motum fieri incipit a causa quæ in motu est, quod corpus antea quiescebat. Quod vero ad lumen fixarum pertinet, id paulo ineptius argumentum est, in quo adornando non mirum est Volterium, Poetam meliorem, quam Philosophum, laborasse. Nam & immensum fixarum lumen vix puncti instar orbis cernitur, quod probat per vacuum non meare; & in Newtonianorum ipsorum systemate eadem, aut vix minor est difficultas: quippe negare nequeunt illud vacuum, per quod lumen fixarum transit, non solum lumine quaquaversum sese agitante, sed etiam plurimis Planetarum atmosphæris non modo in vortice Solari, sed in aliarum quoque fixarum systematibus repleri. Musschembroeckius, magnus, ille vacui assertor, inter rationes, quas profert, ut explicet, cur pendulum in vacuo Boyleano non possit pereniter & æquabiliter suas oscillationes continuare, una est hæc, quod *ignis & lux penetrent per omnia, & resistant omnibus corporibus, quæ moventur* (*b*). Motum vero Astrorum continua Dei actione conservatrice indigere, ipse Newtonus fatetur. Quid quod ne vacuum quidem illud impedire potest, quin Astrorum motus tardior in dies fiat, si nulla actione Dei conservetur? Nam certe effluvia Astrorum, quæ ex tot sæculis spatium replent, paullatim densari oportet, & qualemcumque motibus illis resistentiam af-

[a] *Lib.* 1. *v.* 371.
[b] *In Elementis Physicis* §. 386. *Edit, Anni* 1741.

afferre. Quod quum non observetur, manifesto apparet, Causam motus Astrorum perpetuo illum conservare, aut producere. Ceterum si Astra in vacuo moveantur, itaut nullam patiantur resistentiam, qua ratione ex calculis Newtonianis deduci potuit, Telluris motum post 25. millia tandem annorum plane cessaturum? Qua ratione concludi, ordinem mundi subinde *manu restrauratrice* indigere?

LXXX. Cur corpora sint gravia, incertum adhuc est.

Schol. Fatentur id Philosophi omnes ingenue. *Causa gravitationis ignoratur ab omnibus mortalibus*, inquit, Musschembroekius (*a*). Sane ipsæ Philosophorum discordiæ id solidissime demonstrant: Aristotelici principium ut gravitatis, ita levitatis corporibus intrinsecum posuerunt. His accedere nunc Newtoniani videntur, nisi quod omnia corpora *gravia* faciunt. Omnia corpora esse *levia* censuit Cartesius, idest omnia vi quadam prædita esse, qua conentur recedere a centro motus: gravia vero fieri putavit pressione eorum, quæ validius a centro vorticis recedunt. *Pressione aeris* corpora esse gravia placuit Regio. Gravitatem nasci a *Spiritibus ex corpore manantibus* opinatus est Keplerus. Id provenire a *mutua corporum attractione* sensit Gassendus. Corpora gravitare, *quia extra propria loca* existunt, tradidit Casatus. Corpora evadere gravia per *actionem divinam iis superincumbentem* verius suspicatur Musschembroekius. Nempe, dum animo mihi observatur ingens illa massa fluida, quam sub rerum initium Deus creavit, & ex qua mundum conformavit; simulque spiritus ille Jehovæ, qui incumbebat *aquis*, idest fluido, si recte accipio, videre mihi videor totum illud fluidum divina vi, & vi ζωοπκη, ut Chrisostomus eleganter habet, undequaque premi. Conjecturæ!

O curas hominum! O quantum est in rebus inane.

LXXXI. Ex majori vel minori gravitate corporum nullum argumentum pro vacuo statuendo desumi potest.

D. Cur corpora sint gravia ignoratur (prop. 80.);

(a) *In Elem. Phys. Mathem.* §. 172.

ergo ignoratur cur quædam graviora sint, alia minus gravia. Major ergo aut minor gravitas corporum vacuo interspreso tribui nequit.

Schol. Sed opponunt, gravitatem esse *proportionalem* quantitati materiæ: corpora ergo graviora plus habent materiæ, quam minus gravia, dum moles sunt æquales, ideſt corpora minus gravia, plus habent vacui interſperſi. Cui argumento Scholaſticus reſponderet, *peti principia*. Sane qui aſſerit gravitatem eſſe *proportionalem* quantitati materiæ, is aſſerit corpora graviora habere plus materiæ, minus corpora leviora, ideſt id tanquam certum aſſerit, de quo contenditur acerrime. Negamus igitur propoſitionem illam. Sed inquiunt, experimentis ea patet. Reſpondemus experimentis hoc patere, principium gravitationis non eodem modo in omnia corpora agere, non vero gravitatem eſſe proportionalem quantitati materiæ. Quæ autem cauſa ſit cur principium gravitationis non eodem modo agat in omnia corpora, id incertum adhuc eſt & obſcurum. Quis enim intellexerit (ut ponamus a vi inſita gravitatem naſci, quando in mechanicis cauſis parum ineſt probabilitatis) qua lege voluerit Deus, hanc vim in corpora agere? an ſcilicet æque in omnia corporum genera, an diverſa pro diverſa eorum natura: id enim expediendum eſt, priuſquam quidquam inde pro vacuo conficere liceat. Quid, quod in vacuo Boyleano, *quicquid eſt corporeum æqualis magnitudinis, ex quoque fuerit corporum, eandem gravitatem habere*, non tantum æque velociter deſcendere, rotundis verbis ipſe Muſſchembroekius fatetur (*a*). Quod ſi verum eſt; gravitas non eſt proportionalis quantitati materiæ ſed varie agit in corpora, pro ut ea varie cum aliis mixta ac copulata ſunt. Ad hæc, cur ſub æquatore corpora eadem minus gravitant? quia ſcilicet ibi major eſt vis centrifuga: conſequenter minor centripeta. Quis nunc doceat, vim hanc centrifugam motu Telluris non majorem communicari ſubtiliori materiæ, velut aeri, ætheri, aliis fortaſſis ignotis, quum craſſiori?

Cur

(a) *Muſſchemb. in Elem.* §. 163. *primæ edit.*

Cur tandem corpus minus gravitat in majori a Telluris distantia? Nam si quidquid corporeum est, grave est, semper æque corporeum, æque grave erit. Minor ibi, inquiunt, est vis centripeta. Nempe minor gravitas: idest minus ibi gravitat. Non est id ludere verbis? Apparet hinc principium gravitationis nec semper neque ubique eodem operari modo.

LXXXII. Corporum *densatio* & rarefactio commodissime & clarissime explicantur, illa quidem per insensibilis, & fluidissimæ materiæ *expulsionem*, hæc per ejusdem intromissionem. Ex. g. Videmus aquam salibus rarefieri, & in glaciem gliscere, iisdem extractis ope caloris densari. Nec alio modo hanc aquæ densationem, & rarefactionem Nevvtoniani explicant (*a*). Quæ quum sint, ex corporum densatione & rarefactione nullum pro vacuo asserendo argumentum desumi potest. Miror igitur illi argumento tam confidenter Nevvtonum, acutissimum certe Philosophorum hæsisse (*b*).

LXXXIII. Resistentiam, quam corpora mota in fluidis majorem aut minorem patiuntur minime vacuum esse probat. Resistentia enim hæc non nascitur ex soliditate, sed ex inertia. Est autem inertia non in omnibus corporum generibus æqualis: nam sunt corpora aliæ aliis agitatiora: quæ agitatiora sunt, atque ejus naturæ, ut facile aliorum motum excipiant, minus ego inertia appello: magis, quæ minori vi motrice prædita sunt, minusque sunt apta aliorum motibus excipiendis. Quæ corpora per alia minus inertia moventur, minorem patiuntur resistentiam, majorem quæ per magis inertia. Quid si dicamus inertiam a viribus centripetis nasci, vires vero centripetas non esse in omnibus æquales? Ac in Cartesiano quidem systemate quum vires centrifugæ non sint æquales in omnibus corporum generibus, nullo negotio intelligitur, qui alia aliis sint inertiora. Ut proinde facillime ii hoc argumento, quo recentiores triumphant, sese extricent.

Schol. Atque hæc sunt potissima Epicureorum & Nevv-

(a) *Musscb. ibid.* §. 803. *Gravesandius, aliique.*
(b) *Nevv. in Principiis lib.* 3. §. 6. *coroll.* 3. & 4.

Newtoniorum argumenta, quibus vacuum afferere conantur, partim, ut apparet, vix probabilia, partim minus apta. Quamobrem miror Muſſchembroekii confidentiam, qui, argumentis illis productis, perorare audeat; *cæcutire eos*, qui in tanta Europæarum literarum luce vacuum iſtuc dari negant (*a*). Jamvero, ne recentiores iſti Philoſophi ſuperbiant, quum de vacuo diſputant, nullum novum argumentum protuliſſe, ſed Lucretiana adornaſſe, demonſtremus. Primum Lucretii argumentum, quo maxime nititur, depromitur ex motu. Nam ſi non eſſet vacuum, inquit, (*b*).

. . . . Nulla ratione moveri
Res poſſent: namque officium quod corporis extat
Officere atque obſtare, id in omni tempore adeſſet
Omnibus: haud igitur quidquam procedere poſſet
Principium quoniam cedendi nulla daret res.

Pergit vero Lucretius, atque argumenta ex corporum penetratione profert (*c*).

In ſaxis ac ſpeluncis permanat aquarum
Liquidus humor, & uberibus flent omnia guttis:
Diſſupat in corpus cibus omne animantum:
Creſcunt abſtructa, & fœtus in tempore fundunt,
Quod cibus in totas uſque ab radicibus imis
Per truncos ac per ramos diffunditur omneis.
Inter ſepta meant voces, & clauſa domorum
Tranſvolitant. Rigidum permanat frigus ad oſſa.
Quod niſi inania ſint, qua poſſent corpora quæque
Tranſire, haud ulla fieri ratione videres.

(*d*) Accedit tum ad argumentum a varia gravitate depromptum.

Denique cur alias aliis præſtare videmus
Pondere res rebus, nihilo majore figura?
Nam ſi tantumdem eſt in lanæ glomere, quantum
Corporis in plumbo eſt, tantumdem pendere par eſt,
Corporis officium eſt quoniam premere omnia deorſum,

Con-

[a] *Loco citato* §. 47.
[b] *Lib. 1. de Nat. rerum* ℣. 336.
[c] *Ibid.* ℣. 349. [d] *Ibid.* ℣. 359.

Contra autem natura manet sine pondere inanis.

(a) Tandem argumentum a condensatione producit

Nec tali ratione potest densarier aer,
Nec, si jam posset, sine inani posset, opinor,
Se ipse in se trahere, & partes conducere in unum.
Quapropter, quamvis caussando multa moreris,
Esse in rebus inane tamen fateare necesse est.

Musschembroehius utitur praeterea in vacuo asserendo celeri dissociatione duarum laminarum, quae plene sibi cohaerebant, aut subita fractura corporis cylintrici, ad cujus, inquit, centrum antequam pertingat aer, qui profecto successione sua, ut caetera corpora, movetur, vacuum erit. Id ipsum vero argumentum Lucretius eleganter concinit lib. I. v. 385.

Postremo duo de concursu corpora lata &c.

In quo non video quid inesse ponderis possit, quum ut aer, ita separatio laminarum, aut partium cylinter successione moveantur. Praeterquamquod quum nondum constet, nullum esse aliud fluidum mundanum subtilius, ac mobilius, quinimmo gravissimae conjecturae esse aliquod suadeant, ne hoc quidem Lucretiano argumento quidquam indubium conficitur.

LXXXIV. Extensio substantia non est, sed est aut modus, aut attributum substantiae.

D. Substantia intrinsece ab alia non pendet, sed ita per se constat, ut sit primum subjectum ejus, quod est, aut fit (def. 21.) Quamobrem esse nequit ens compositum ex iis, quae realiter distinguuntur ac separabilia sunt; sed debet esse physicos simplex (prop. 23.). Jam vero quum dico, extensionem, nisi extensionem tantum imaginariam dicam, qualis est, quam animo concipiunt Geometrae, simul dico, *aliquod extensum*, *rem extensam*, cujus subjectum sit aliquod necesse est, quando *nihili* extensio non est. Quocirca extensio intrinsece pendet a re, cujus est, atque idcirco aut modus est, aut attributum rei & substantiae alicujus.

Schol. Apposite Cartesius (b). *Quum ex hoc solo*, inquit, *quod corpus sit extensum in longum, latum, &* pro-

(a) *Ibid.* V. 395. [b] *Principiorum p.* 2. *Art.* 16.

profundum, *recte concludamus illud esse substantiam*; *quid omnino repugnat*, *ut* NIHILI SIT *ALIQUA* EXTENSIO; *idem etiam de spatio*, *quod vacuum supponitur concludendum est*; *quod nempe*, *quum in eo sit extensio*, *necessario etiam in ipso sit substantia*. Nec alio modo ratiocinatur Morus. *Necesse est*, inquit, (*a*), *ut reale aliquod subjectum huic subsit extensioni* (vacuæ), *quum sit attributum reale*. Nec distendit Clarkius, *spatium*, inquit, *substantia non est*, *neque ens æternum & infinitum*: *sed proprietas entis æterni & infiniti* (*b*). Idipsum quoque scribit Newtonus (*c*). Preclare super ea re differit Leibnitius in *examine* Principiorum Malebranchii, Recueil, de diverses pieces pag. 221. tom. 2. *contendo*, inquit, *extensionem nihil esse aliud*, *nisi ens abstractum*, *si a re ipsa cujus est*, *segregetur*. *Ea igitur a subjecto aliquo pendet*; *atque ad subjectum istud refertur*, *non secus atque ad rem durantem duratio*. *Præterea extensio aliquid etiam anterius in eo subjecto supponit*: *supponit nimirum ejus subjecti qualitatem aliquam*, *proprietatem*, *naturamque quacumque quæ cum subjecto extenso extendatur*, *dilatetur*. *Quocirca extensio erit hujus qualitatis*, *aut naturæ velut diffusio quædam*, *quomodo in lacte extensio albedinis*, *in adamante duritiei extensio*, *effusiones sunt lactis & adamantis*. *Ac dicere possumus*, *id esse extensionem ad spatium*, *quod est duratio ad tempus*. *Nimirum duratio & extensio attributa sunt rerum quæ durant*, *& extensæ sunt*: *Tempus vero & spatium ideæ abstractæ*, *quibus durationem*, *& extensionem metiamur*. Quæ cum sint, neque nos spatium, in quo crassiora corpora moveantur, negemus, quinimmo id nemo, nisi stultus, negaverit, tota controversia huc redit, quænam sit hujus spatii substantia, simplex ne, una, immobilis, penetrabilis, an multiplex, mobiles omnes, activæ, seu resistentes? Si primum constiterit, vacuum in Natura erit: si alterum nullum omnino, sed quod vacuum dicimus, id subtilissi-

(a) *Part*. 2. *Exchir*. *cap*. 8. §. 6.
(b) *Recueil &c*. 4. §. 2. & *Respons*. 5. §. 10.
(c) *In Sch*. *gen*.

lissimum erit fluidum ex infinitis pene monadibus activis ac resistentibus compositum.

LXXXV. Substantia spatii nequit esse substantia a substantia *materiæ* distincta, *una*, *immobilis*, & *indivisibilis*.

D. Prima pars. Si spatium est substantia a substantia materiæ distincta, erunt duæ extensiones *formales* spatii, & materiæ, item diversarum extensionum subjecta diversa, ac diversæ proinde substantiæ (prop. 84.). Quum autem substantia materiæ substantiam spatii omnimode penetret; erunt una eademque substantia (prop. 61.) Sunt autem hæc contraria, quorum proinde unum tantum verum esse potest (prop. 54.), nec fieri potest, ut substantia spatii a substantia materiæ non penetretur, nec ut penetrata sit distincta; nullum igitur erit spatium hujusmodi vacuum (*Schol.* prop. 84.)

D. Secunda pars, nempe quod substantia spatii nequit esse indivisibilis & immobilis. Si substantia spatii penetretur a materia, seu si subjectum primum extensionis vacuæ penetretur a subjecto primo extensionis corporeæ, efficitur una cum materiæ substantia: est autem materia divisibilis & mobilis, ut patet; ergo & substantia spatii, atque ideo unum subjectum est ejus, quod spatium dicitur, & materiæ. Materiæ palmus palmum spatii penetret, aut illi proprietates suas communicat, aut non. Si primum duo illi palmi efficient palmum unum, *solidum*, *mobilem*, & *divisibilem*; & *penetrabilem*, *immobilem*, *indivisibilem*. Quum vero id fit idem constare ex contrariis; sequitur, spatium penetrari cum materia non posse, adeoque aut nullum esse, aut esse solidum, seu materiam.

Sch. Demonstratio nititur prop. 61. nec convelli potest, nisi illa negata. De illa autem quid Philosophi censebunt, ignoro. Hoc scio, me longa atque improba meditatione intelligere non potuisse, duas substantias formaliter extensas omnimodo se compenetrare; & interim manere distinctas, eodem modo quo LOKIUS ipse vacui hujus alias assertor intelligere non potuit, duas materiæ partes penetrari, neque unam eademque effici. Quum autem de spatio vacuo Epicureorum actum sit, si propositio

illa

illa 61. vera est; Philosophos oro, ut ea de re serius cogitent, & humanitus me admoneant, antequam nostra hæc qualiacumque damnent. Res enim est non levis, ut quidam fortasse putabunt.

LXXXVI. Substantia spatii vacui secundum Morum, Newtonum, & Clarhium est Deus.

Demonstratur horum Philosophorum verbis. Ea de re sic disputat Morus (*a*): *Neque enim reale dumtaxat: sed divinum quoddam videbitur hoc extensum infinitum ac immobile, quod tam certo in rerum naturam deprehenditur, postquam divina illa nomina vel titulos, qui examussim ipsi congruunt, examinaverimus, cujusmodi sunt quæ sequuntur, quæque Metaphysici PRIMO ENTI speciatim attribuunt. Ut, Unum, Simplex, Immobile, Æternum, Completum, Independens, A se existens, Per se subsistens, Incorruptibile, Necessarium, Immensum, Increatum, Incircumscriptum, Incomprehensibile, Omnipræsens, Incorporeum, Omnia permeans & complectens, Ens per essentiam, Ens actu, Purus actu. Non pauciores, quam 20 tituli sunt, quibus insigniri solet divinum Numen, qui infinito huic loco interno aptissimæ conveniunt.* Hæc ille. §. vero 15. ejusdem capitis, ait *esse hanc rudem quantum* ὑπογραφὴν, *seu delineationem essentiæ divinæ cui tantum operationes vitales addendæ remaneant.* Audiamus nunc Newtonum (*b*). *Deus*, inquit, *æternus est & infinitus, omnipotens & omnisciens, idest durat ab æterno in æternum, & adest ab infinito in infinitum omnia regit, omnia cognoscit, quæ fiunt, aut sciri possunt. Non est æternitas, vel infinitas, non est duratio vel spatium, sed durat, & adest. Durat semper, & adest ubique, & existendo semper & ubique, Durationem, & SPATIUM, æternitatem, & infinitum constituit.* De Clarkio vero, non est quod dubitemus. Esset enim exscribenda tota ejus tractatio *de existentia, & attributis Dei.* Passim quoque idem repetit in Epistolis ad Leibnitium. Scio plerosque fuisse, qui ea in re Newtoni defensionem susceperunt. Quam recte illi vide-

(a) *In Ench. p. prima cap. 8. §. 9.*
(b) *Princ. Schol. gen. sub finem.*

viderint. Mihi persuasum est, hanc esse, quam expressimus, Newtoni sententiam. Id quoque nisi torqueantur, ejus verba, procul dubio significant. Nec poterat ei hæc doctrina adeo absurda videri, ut execraretur, cum Theologo peracutissimo Leonardo Lessio Societatis Jesu fuerit olim persuasum, spatium mundanum incorporeum non nisi sola ratione a Deo distingui. Ejus verba sunt sequentia. *Quare quum Deus sit immensus, & immensum diffusus, etsi non sunt ibi ulla intervalla creata aut corporea, aut corporalia, sunt tamen increata, aut spiritualia (quibus tamen corporalia possunt coextendi), quæ non nisi ratione ab immensitate Dei distinguuntur. Ipsa enim immensitas divinæ Substantiæ & sibi & mundo sufficiens est spatium, & intervallum capax omnis naturæ creabilis tam corporalis, quam spiritualis* (a). Malebranchio tribuit idem Arnaldus, quemadmodum constat ex ejus Epistolis 8. & 9. ad Malebranchium. Sed & ejusdem opinionis fuit Cudworthus, quod non diffitetur interpres ejus eruditissimus ad Systema intellectuale cap. 2. §. 8. Eidem accessit Andreas Redigerus in Phys. divina lib. 1. cap. 8. vir quidem magnus in Philosophia perturbator, sed ejus generis; qui quandoque magna quædam excogitant. Putat Laurentius Mosshemius ad caput 5. Systematis Intellectualis Cudworthi sect. 1. §. 25., veterum quoque aliquot Patrum eamdem fuisse mentem. Qua de re in Scholio propositionis 90. dicetur.

Refero & inter hos Patricium. Is Lib. 1. Pancomiæ omni qua potest vi primum omnium Italorum, atque adversus omnes spacium istud immensum adstruere conatus est. Illud & esse, & infinitum esse exquisitis, undique argumentis demonstrare aggreditur. Quod postquam effecisse sibi visus est, inquirit accurate prorsus & subtiliter in ejus naturam, quam talem statuit, ut nisi cum Pantheistis faciat, haud tamen longe ab illis distat. Sed videamus primum quid esse ille spacium velit.

Est

(a) *In lib. de Divinis perfect. cap. 2. quod est de Immensitate divinæ essentiæ.*

Est ergo spacium sui natura mundo prius, primumque rerum omnium mundanarum, ante quod nihil fuit, & post quod omnia fuere. Spacium ergo hoc quod ante mundum fuit, & post quod mundus est, & quod mundum & capit, & excedit, quidnam tandem est? Aptitudo ne simplex ad capienda tantum corpora est, & aliud nihil? Suscipit quidem Spacium hoc corpora omnia, sed non videtur aliud nihil esse, quam aptitudo. Sane, si quicquam rerum sit, vel substantia est, vel accidens. Et si substantia est, vel incorporeum quid est, vel corpus. Si vero accidens, vel quantitas, vel qualitas, vel aliud quid tale. Profecto dicemus nos, spacium per se ipsum, quum mundum praecedat, quumque extra mundum sit, nihil rerum esse mundanarum, praeter eam ejus partem, quae mundum capit, aut quod mundus suo corpore occupat. Verum alia res a mundo diversa est. Mundus enim corpus est, spacium vero corpus minime est: nulla ergo categoriarum spacium complectitur, ante eas omnes est, extra eas omnes est. Quid ergo est? hypostasis, diastema est, diastesis, estasis est, extensio est, intervallum est, capedo, atque intercapedo. Ergo quantitas? Ergo accidens? Ergo accidens ante substantiam? Et ante corpus? Archibitas uterque, & Senior Pythagorae auditor, & junior Platonis amicus, qui eos secuti Scriptores categoriarum, hoc spacium non cognovere. Sed sunto categoriae in mundanis bene positae: spacium de mundanis non est; aliud quam mundus est. Nulli mundanae rei accidit, sive ea corpus sit, sive non corpus, sive substantia, sive accidens: omnia haec antecedit: omnia illi uti accedunt, sic etiam accedunt; ita ut non solum quae in categoriis numerantur accidentia, verum etiam quae ibi est substantia, illi sunt accidentia. Itaque aliter de eo philosophandum, quam ex categoriis. Spacium ergo extensio est hypostatica, per se substans, nulli inhaerens. Non est quantitas. Et si quantitas est, non est illa categoriarum, sed ante eam, ejusque fons & origo. Nam ergo accidens dici potest; neque enim cuiquam accidit substantiae. Quid ergo substantia non est? Si substantia est, id quod per se substat, spacium maxime omnium substantia est: substat enim per se,

se, nulli innitur ut sit, nullius egit, quo sustineatur, sed ipsum, substantiis sustentationem præbet, easque ut sint sustentat. Si substantia est, quod per se existit, spacium omnium maxime substantia est; quia maxime omnium per se existit. Si substantia est, quæ aliis substat, spacium maxime omnium substantia est, omnibus enim substat aliis naturæ rebus. Si substantia est, quæ nulla aliarum rerum eget ad esse, spacium omnium maximæ substantia est; nullo enim aliorum eget, ut sit; reliqua omnia, ut sint, egent spacio. Si substantia primum omnium entium est, spacium maxime omnium substantia est. Primum enim aliarum rerum omnium esse jam est probatum. Hisce ergo rationibus omnibus patuit clarissime, spacium maxime omnium substantiam esse, sed non est categoriæ substantia illa. Neque enim individua substantia est, quia non est ex materia, & forma composita. Neque est genus, neque enim de speciebus, neque de singularibus prædicatur. Sed alia quædam extra categoriam substantia est. Quid igitur, corpus, ne est, an incorporea substantia? Neutrum, sed medium utriusque. Corpus non est, quia non est antitypos, aut resistens, aut renitens, non visui, non tactui, sensum nulli objicitur, aut subjicitur. Incorporeum rursus non est, quia trine dimetitur. Longitudinem, latiudinem profunditatemque, non unam, non duas, aut plures habet, sed cunctas Itaque corpus incorporeum est, & non corpus corporeum. Atque utrumque per se substans, per se existens, adeo, ut etiam per se stet semper, atque in se stet: neque nunquam, neque usque moveatur, neque locum mutet, nec partibus, nec toto. Quod enim movetur; per hoc spacium movetur; hoc autem spacium supra se non movetur, neque aliud usquam est supra quod moveri queat. Neque etiam, vel in ipso, vel extra ipsum terminus ullus est unde moveatur, aut quo moveatur. Neque pars ejus ulla, hinc illuc migrat: per partem namque sui ipsius migraret. Et duæ spacii partes, altera, esset in altera, & supra alteram, & locus illius quæ discederet, spacio vacuus remaneret, atque ita spacium seipso vacuum esset. Itaque nec toto, nec partibus movetur. Est ergo & immotum prorsus, & omnino immobile.

Quid est quod ajo? Stat toto spatium? Stat partibus? An partes habet? Totum ne dici potest? Partes quidem habet duas, at totum dici nequit. Pars altera spacii ea est, quæ mundo plena est, alteraque mundo est vacua, extra mundum est. At totum ex his partibus conflatum, dici minime potest. Nam totum omne partibus constat, omnibus finitis, quibus & ipsum finitum esse necessarium est. At spacium, parte mundo plena, mundi finibus finitum, & æquale est. Parte autem mundo vacua, extra mundum posita, finitum infinitumque, uti docuimus, est simul. Sed ultra nam partium harum majores habet agendi, vel patiendi vires, infinita ne, an finita? Vel æquales habet utrasque, vel nullas? Rationabile videtur, infinitam partem majores habere, quoniam æquas habere finitum & infinitum, non est rationi consonum. Multo minus, si finita, & minor pars, majores habere dicatur. Sed prius de infinita. Si ea vires habeat ullas, eas vel in sese exercet, vel in partem finitam, vel in mundum ipsum, ejusque partes. Si in se se eas exercet, alia ejus pars, iis viribus prædita, aget in aliam ejus partem, quæ vel easdem vires habebit, vel majores, vel minores, vel etiam nullas? Si easdem quomodo ab æquis viribus patietur? Aut quo modo in æquas aget? Multo minus possibile videtur, si patiens pars majoribus sit viribus. Hæc enim potius aget in minores, quam ab his patiatur quicquam. Si vero minoribus sit patiens pars prædita, poterit a majoribus forsitan pati aliquid. Sed quisnam inæqualitatem hanc virium rei tribuit prorsus sibi simili? Et alteram ab altera dissimilem fecit? Non videtur a se ipso, hanc partium dissimilitudinem spacium illud acquisivisse. Ergo ab alio. At a quonam? Quum nihil aliud sit, quam ipsummet? Nihil ergo dissimilitudinem virium ibi creavit. Quid igitur? nihil aget, nihil patietur? Ita prorsus.

Sed quæret quispiam a Patricio, spatium hoc æternum ne sit, an creatum? Huic ille quæstioni paucis respondet sub ejus libri initium. *Spacium*, inquit, *a PRIMO UNO ante entia alia omnia est PROFUSUM, & veluti SPIRITU ORIS EJUS EFFLATUM ATQUE*

QUE

QUE DIFFLATUM IN INFINITUM Quid aliud requiramus, ut intelligamus, ſpacium Patricio nihil fuiſſe aliud, niſi *effuſionem divinæ eſſentiæ?* Porro quum inter hos Philoſophos ſtatum certumque ſit, nihil eſſe in mundo otioſum, infinitum hoc ſpatium infinito lumine, quod *primævum lumen* vocat, plenum eſſe contendit (*a*). Hoc autem lumen a Deo itidem manare docet. *Infinita*, inquit, *eodem in loco*, *Dei lux*, *infinipotens tota ſeſe effudit in actum*, *æque infinitum produxit lumen*... *ſed origine quidem ſpirituale fuit hoc lumen & incorporeum penitus*. *At poſtquam a fonte ſuo egreſſum per ſpacii partes atque dimenſiones fundi cæpit*, *corporale evaſit*, *trine ſcilicet dimenſum*. Quo magis ſeſe explicat, eo mihi propius Panthaiſtis accedere videtur. Paulo poſt hunc in modum ſcribit, lumen hoc eſſe *actum a luce quidem fonte ſuo prodiens*, *non tamen AB EO DISCENDENS*: *continue inde manans*, *ſed per ſe & in ſe exiſtens*... *eſt ergo lumen primum primæ lucis actus*, *ab illa defluens quidem*, *ſed non effluens*, *a ſe ſe non fluens*, *a ſe non diffluens nec ſe circumfluens*, *neque in ſe refluens*, quid ergo niſi prima & æterna ſubſtantia? Interim, ne quid deſit, ex hac primigenia luce, velut ex materia, Sol & cætera ſydera omnia ſunt conſtituta, ſi credimus Patricio, Fortaſſis non intelligebat vir doctus, quo proreperet: ſed quando id temporis non defuere in Italia, qui impietatem hanc oblique propagarent, id quod Andreæ Ceſalpini, & Claudii Berigardi ſcriptiones demonſtrant (*b*), non id ſuſpicione vacat, eodem cœnorevolutum Patricium.

Atque hoc in loco ſubit animum inquirere, quid cauſæ fuerit, ut nullus pene extiterit, non idiotarum dicam Philoſophorum, ſed nobiliſſimorum, quia Philoſophia non eo fuerit perductus, quo ire tota vetat chriſtiana doctrina. Atque Græcos non memorabo, quorum Philoſophia tota profana eſt, atque ſi recte accipio, purus putuſque Pantheiſmus, id quod agnoſcit ſæpe Berigardus, Noſtros ajo Italos, Gallos, Germa-

 nos,

(a) *Pancoſmiæ lib. IV.*
(b) *Vide Berigardum in Circulo Piſano part. II. circ. 19.*

nos, Anglos. Nullum esse dico magnorum istorum Philosophorum, qui dum Philosophiam e ratione natam æquo minus provehunt non ad impia Phanteistarum dogmata vergant. Illustres primum Italiæ nostræ Peripateticos intelligo, qui quum essent nimis Aristotelei, jure ac merito a viris cordatis hujus provectæ impietatis accusantur. (*a*) In quibus id etiam magis mirum est, errorem agnovisse, & e Philosophia defendere voluisse, quasi Aristotelei & Christiani una esse possent. Cæsar Cremonius in Epist. ad Lectorem, quam operi *de Cœlo* præfixit, profitetur, *se Aristotelis principia secutum, mirum nemini esse debere, nonnulla scripsisse christianæ fidei ac veritati adversa*. Zabarella, Pomponatius, Cesalpinus, Berigardus fatentur idem sæpe: nec intelligo, quum agnoscerent, se non posse esse Christianos, & Aristoteleos, voluisse tamen videri utrosque. Idem de Gallis affirmo, Magnano, Cartesio, Malebranchio: de Germanis Leibnitio & Vvolfio, quorum doctrina de Universo, Substantia, Fato nemini est ignota. Idem de Anglis nobilioribus: de quorum plerisque a me dictum est *in disput. de Origine rerum corporearum*. Ejus rei quam aliam causam esse dicemus, præterquam rationis brevitatem? Necesse est enim, ut qui terminos humanæ rationis prætergrediuntur, in avia eant, eaque dicant sæpe numero, quæ cum tota pugnant ratione.

LXXXVII. Si substantia spatii vacui est Deus, Deus est substantia Spinozæ.

D. Si substantia spatii penetrat substantiam materiæ, substantia spatii, & materiæ una est (prop. 85.): quum autem quæ eidem sunt unum, inter se sint unum (prop. 49.), si Deus est substantia spatii, Deus & substantia materiæ sunt eadem substantia, nempe Deus est substantia Spinozæ (vide Schol. prop. 22.), & Stoicorum Deus, seu mundi ψυχὴ (*b*).

Schol.

(a) *Parkerus de Deo disput.* 1., *Vvillemandy in Scepticismo debellato*, *Buddeus de Atheismo & superstit. cap.* 1.

(b) *Videri potest Lipsius, qui ea de re instituto dispu-*

Schol. Nolim ego Spinozismi insimulare viros doctos, qui & imprudentes fortassis hoc systema complexi sunt, dum crederent Materialismo se adversari. Certe vidit hoc, ut erat perspicacissimus, Newtonus: sed ita occurrit, *in Deo contineri & moveri universa, sed absque mutua passione. Deus enim nihil patitur ex corporum motibus; illa nullam sentiunt resistentiam ex omnipræsentia Dei.* At quum *formalem* extensionem Deo dederis, idest extensionem, quæ procul dubio habet partes extra partes, & quidem reales ac veras, non tantum intelligibiles, aut, relativas, agnoverisque, hanc rem infinite extensam immediate rerum vitam, motum, actiones producere, etiamsi in eam rem res aliæ non reagant, quia *reactio* non est, nisi inter duo corpora; id tamen non prohibet, quin res illa sit prima cunctorum substantia, & anima: nam ne inter mentem quidem nostram & corpus reactio est, nec est ulla inter vim gravitatis & corpora ipsa gravitantia. Itaque satis est, si ex una tantum parte sit *passio*, ex altera *actio*, ut una res alterius anima esse & dici possit. Quidquid autem ea de re sit, certum mihi est, eos qui statuunt, substantiam spatii, idest rem *formaliter extensam*, esse Deum, statuere quoque debere, Deum esse materiæ substantiam, idest rem necessitate naturæ suæ materiam omnem pervadentem, animantem, modificantem. Nam quum substantia spatii sit primum materiæ fundamentum, materiamque permeet, itaut nequeat materia existere sine spatio hoc, profecto materiæ primum fundamentum, idest subjectu & substantia. Deus est. Qui concludi apertius possit non video. Mirandum igitur est. Merum hoc systemate, quo spinozismus mirifice confirmatur, conatum esse materialismum evertere.

LXXXVIII. Substantia spatii non est ipsa Dei substantia, seu substantia entis æterni.

D. Si id est, una universi substantia (prop. 87.): non est autem una universi substantia (prop. 24.):

 non

sputat in Physiologia Stoicorum lib. 1. dissert. VIII. *Ne supra sæpe eadem memoravimus.*

non ergo substantia Dei, seu entis æterni, est substantia spatii.

Schol. Si ergo propositio illa 61. vera est & solida, ut ergo puto (fieri enim potest ut fallar), actum est de spatio illo, quod tantum hoc sæculo in Europa rumorem excitavit. Ejus enim spatii substantia nec substantia Dei esse potest (prop. 87.), nec substantia a materia distincta (85.).

Quocirca omnia illa attributa, quæ Patricius, Morus, Newtonus, Clarkius, Raphsonus, aliique, potissimum Angli, spacio vacuo tribuerunt, sunt attributa entis imaginarii, uti jam Hobbesius (*a*), Leibnitius, Wolfius, & Cartesiani omnes observarunt. Spatium igitur, quod vacuum vocant, nihil est, nisi tenuissima & fluidissima quædam extensio corporea, quæ a nobis nec tangi, nec ullo sensu percipi potest, qualis, ut supra observatum est, vel in ipso vacuo Boyleano esse comperitur. Est igitur ex minutissimis partibus a se distinctis composita. Nam *una* illa *individua & immobilis* substantia *extensa* in hoc universo nullibi reperitur, & tantum est Spinozistarum fabula, qua miror posse ullum Philosophum, Christianum potissimum, decipi. Sed qua ratione Philosophi ad vacuum statuendum moti sint, quamquam copiosius explicatum est a Cartesio (*b*), ex iis etiam, quæ de natura materiæ sumus dicturi, clarius apparebit. Nempe magna erroris hujus causa sunt *imperfectio sensuum*, *Phantasia*, *& sensibus atque Phantasia fides præpropere præstita*.

LXXXIX. Spatii Epicurei partes sunt realiter distinctæ:

D. Dentur tres pedes cubici in hoc spatio delineati A, B, C., ii si realiter distincti non sunt, realiter idem pes erunt quod quum sit absurdum, sequitur realiter esse distinctos. Sed, inquit, Clarhius, sunt essentia sibi

bi

(a) *Tom.* 1. *operum Philosophicorum in Phys. cap.* 26. *ubi spatium vocat* phantasma abstractione a cæteris materiæ proprietatibus factum.

(b) *P. prima Princip. Art.* 10. *&* 12.

bi simillimi. At secundum hunc Philosophum nihil prohibet duo individua esse essentia sibi simillima, & interim realiter distincta. Extensio, inquiunt, trium illorum pedum non est eadem, licet eadem sit essentia. Quasi vero *extensio*, & *essentia* extensionis in re simplici non sint idem.

LXXXX. Spatium epicureorum intrinsecus divisibile est, non tantum mensurabile.

D. Spatium hoc constat partibus realiter distinctis (prop. 89.). Partes autem realiter distinctæ separabiles sunt intrinsecus (def. 36.): spatium ergo Epicureorum intrinsecus divisibile est.

Schol. Sed opponunt, esse immobile, & indcirco indivisibile. Cur, inquam, immobile? Quia, inquiunt; totum moveri nequit, utpote infinitum. Esto. Nec, inquiunt, per partes moveri potest. Qua id, inquam, ratione? Quia, inquiunt, indivisibile. At id est, inquam, circulo inepto circumagi. Dividantur, inquiunt, spatii partes, quid inter eas intercedat? Nihil. Ergo, addunt, non dividuntur. Inepte. Quasi ut A dividantur a B aliquid intercedat necesse sit. Possunt enim duo extensa esse divisa, & immediate se tangere. Faciat Deus duos cubos, quorum latera sint mathematice plana: eos jungat, sese tangent ἀμέσως, & distincti erunt atque indivisi. Divisio autem illorum in hoc est posita, ut nullæ cubi A partes superficiem cubi B ingrediantur, aut si mavis, ut minima sit inter A B attractio: nam hoc posteriori modo minima corporum elementa uniri Newtoniani docent; separari vero, cum actione contraria vis illa chohæsionis superatur.

Coroll. 1. Spatium Epicureum est natura sua mobile. Nam est natura sua divisibile (prop. 90.).

Coroll. 2. Spatium Epicureum debet esse solidum. Nam quum sit mobile (Coroll. 1.), si penetrabile est, minima vi in punctum mathematicum abibit (*a*).

Co-

(a) Polignac. in Antilucretio Lib. 2. 474.
Materiam a spatio quis jam discernere possit?

Deum *πανταχοῦ παρεῖναι ubique adesse atque per omnia* ire docet (*a*): Et Virgilius, quum cecinit, Deum ire per *omnes Cœli, Maris, Terrarumque tractus* (*b*): & Lucanus illo protrito.

Jupiter est quodcumque vides, quocumque moveris (*c*).

Hoc idem docuisse Stoicos, non est quod pluribus ostendamus. Scitum enim est Senecæ illud *Deum esse toti mundo & partibus ejus insitum, & animam mundi* (*d*).

Quin autem sententia illa antiquissima apud Chaldæos fuerit; eruditi non dubitant. Nam a Deo primum *ὑπερκόσμιον φῶς supramundanum ignem* emanasse, eumque deinde super universum diffudisse, & centrum ipsum Telluris penetrasse, Chaldeorum fuit doctrina (*e*). Hinc Jamblicus ex Ægyptiorum atque Chaldæorum sententia hunc in modum scripsit (*f*), *perflat in sese erectum & stabile lumen Divinum, & tamen omnia penetrat, percurrit omnia, a se ipso autem nunquam excurrit. Permeat universum: cernitur omnibus locis, & omnibus partibus mundi*. Legatur & Huetius in Alnetanis.

Tandem Theologiæ Christianæ dogma est, Deum esse immensum; *præsente potentia, non absente natura*, ut loquitur Augustinus, qui præterea in Ep. 57. veteris Parisiensis editionis totus in hoc est, ut probet Deum *substantialiter esse* ubique quod negare hæreticum putant Theologi, & in quo accuratius & prolixius explicando plurimum impedit Petavius (*g*). Itaque non modo nostri, sed Lutherani quoque magnis argumentis Calvinianos quosdam, & Socinianos confutant, qui Deum Cœlo contineri docuerunt (*h*). Nec oportet scri-

[a] *Xenoph. memorab. lib.* 1. *p.* 711.
[b] *Georg.* 4. [c] *Lib.* IX. *Pharsaliæ*.
[d] *Legatur Lipsius in Physiol. Stoic.*
[e] *Legatur Stanleyus in hist. Ph. Or. part.* XIII. *sect.* 2. *c.* 2. *& Clericus notis ad Oracula; quæ Zoroastris dicuntur*.
[f] *De Myster. Ægyptiorum segmento* 1. *cap.* 9.
[g] *De Deo lib.* 3. *cap.* 7. *&* 8.
[h] *Adsis Buddeum Theol. dogm. lib.* 2. *cap.* 1. *ad* §. 14. *pag.* 246.

scripturarum loca proferre, quibus Theologi dogma hoc statuunt, sunt enim apertissima.

Quid quod veteres aliquot Theologi ita locuti sunt, ut videantur spatium a Dei immensitate non distinxisse? Tatianus in Oratione ad Græcos Deum vocat τῶ παντὸς ἡ ὑπόστασιν *universi substantiam*. Theophilus ad Autolycum lib. 2., *Deus*, inquit, *loco nequaquam circumscribitur, sed ipse est τόπος τῶν ὅλων locus cunctorum*. Arnobius lib. 1. vocat Deum, *fundamentum cunctorum*: mitto alia.

Quoniam ergo tanta consensione substantiæ Divinæ immensitas statuitur, fateamur oportet existere substantiam quandam *æternam*, *immensam*, *simplicem*, *immobilem*, *in quo vivamus*, *& simus*, ut Paulus loquitur Act. XVII. vers. 28.

Sed eos, qui argumentum istud tam speciose adornant, ne nimis res urgeant, quæso, & ex Christianæ Religionis mysterio ratiocinantes, id in Philosophiam inducant, quod Religionem omnem, nedum Christianam, evertat. Deum enim esse omni præsentem & immensum tam certo habemus, quam Deum esse, eumque esse immutabilem. At cujusmodi sit hæc omnipræsentia, nec ratio explicat, nec ulla traditio docet, nec revelatio ipsa manifestat. Illud ratio & revelatio æque errorem esse commonstrant, Deum esse universi substantiam, aut mundi animam, *Deum habere formalem extensionem*, quæ tota sit major, quam quælibet ejus pars, in quo Gentiles plurimi errarunt.

Quod quum sit, intelligere nunquam potui, quid Moro, Raphsono, Huetio, Petavio venerit in mentem dum infinita Gentilium Philosophorum *farragine*, hanc Dei immensitatem statuere conati sunt. Nam si verum est, quod Gentiles illi docent, regnat jam Spinozismus. Quis enim ignorat Chaldæos, Ægyptios, Pythagoram, Eleatenses, Stoicos, aliosque, qui tam præclara de immensitate Dei præfantur, nihil aliud Dei vocabulo intelligere, nisi vim quandam activam & intelligentem, æternæ materiæ seu corpori conjunctam, quocum magnum hoc universi animal efficit? nam verba ipsa Antiquo-

tiquorum, quæ isti laudant, aperte dicunt *Deum ire per omnes*.

Terrasque tractusque Maris, Cœlumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenuis nascentem arcessere vitam,

Ut unius Virgilii verbis dicam. Quum ergo tam impia sit hæc Gentilis Theologiæ doctrina, mirum est ullum extitisse Christianæ Religionis Theologum, qui nos hac in re Gentilibus paria docere, scribere potuerit. Quod ego de Huetio potissimum dictum volo, qui quum in Alnetanis demonstrare conetur, omnia Religionis nostræ mysteria Gentilibus non ignota fuisse, is eadem opera, sed imprudens tamen, Christianismum evertit. Nam si aut dogmata nostra, aut mysteria & ritus, naturalis ratio Gentes docuit, quidnam non publice susceptum nostra continebit Religio. Quod tantum abest ut sit verum, ut potius Christus & Apostoli omnia mala perpessi sint, quod novam apud Gentiles religionem inducerent, novamque doctrinam, uti loquuntur Athenienses apud Lucam (*a*). Ceterum quod Angli, magni certe ingenii viri, sed paullo tetriores & Fanatismo addictiores, idest qui obscuris, modo sublimia sint & magna, delectantur, atque rapiuntur, quod Angli, inquam, isti spatium immensum, ipsam Dei naturam esse ubique se exerentem, in animum inducere potuerint, non valde miror: Absurdiora enim systemata Fanatismus apud Anglos produxit. At id potuisse Italis nostris placere, valde esset mirandum, nisi jamdudum *ire* assueti essemus, *non qua eundum, sed qua itur*.

Venio ad Theologiam Christianam. Primum Theologiæ Christianæ caput est, Dei naturam hominibus comprehendi non posse. Hinc agnoscunt Theologi nostri nos ita de Deo loqui, ut qui ex parte *scimus ex parte* prophetamus. Deum ergo esse immensum Religio Christiana docet: At simul docet Deum non esse *formaliter* extensum, nec compenetrari cum materia & universo, ita ut unum cum eo efficiat, nec universi

primam

(*a*) *Actor.* XVII. *vers.* 19.

primam substantiam esse. Ex quo facile intelligimus, nos quidem modum immensitatis Dei penitus ignorare, sed non ignorare, universum esse a Deo distinctum, nec ad Dei substantiam quoque modo pertinere. Praeclare Augustinus, *quum*, inquit, *dicitur Deus ubique diffusus, carnali resistendum est cogitationi, & mens a corporis sensibus avocanda, ne quasi spatiosa magnitudine opinemur Deum per cuncta diffundi, sicut humus, aut aer aut lux ista diffunditur: omnis enim hujusmodi magnitudo minor est in sui parte, quam in toto*. Ex Theologia igitur Christiana is tantum valide argumentari pro existentia spatii vacui potuerit, cui fuerit persuasum, Mosem, Salomonem, Jeremiam, Paulum, Pantheistas fuisse, quod Spinoza primum, inde Tolandus incredibili impudentia asserere non dubitarunt (*a*). Ego quod ad me attinet, ita philosophari assuetus sum, ut ex mysteriis fidei rerum hujus universi naturas explicare, ejus esse putem, qui nihil ratione, & sensibus comprehendi posse credit, quippe ratione sua brevissima, quae credi oportet, perturbare velit. Philosophiam enim admiratione inchoatam, conjectura auctam, ratione longe lateque provectam censeo.

C A P. X.

De primis Corporum substantiis.

LXXXXI. Corpora non sunt unio modorum sine substantia. Nam quum modi intrinsecus a substantia dependeant, existere sine substantia nequeunt.

LXXXXII. Corporum substantia non est una.

D. Substantia est ens simplex (prop. 23.) partibus ergo *realiter* distinctis non coalescit, nec adeo divisibilis est. Sunt autem corpora omnia divisibilia; adeoque composita: substantia ergo corporum una non est. Consulatur etiam (prop. 21.).

Schol.

[a] *Spinoza in Ep. 21. ad Hennicum Oldeburgium pag. 449. & Johan. Tolandus in Originib. Judaicis pag. 155.*

Schol. Acosta Lockii interpres (*a*) testificatur, fideique suæ quasi prædem dat Newtonum, de origine materiæ sic putasse Lockium. Nempe Deum distinctis spatii partibus vim dedisse resistendi, idest soliditatem & impenetrabilitatem; quo factum est, ut nasceretur materia. Ego vix putaverim hoc & Lockium cogitare potuisse, & Newtonum serio de Lockio testari. Nihil enim fingi potest ineptius, quam substantiam suapte natura immobilem & individuam addita vi resistendi, evadere immobilem & divisibilem. Quod absurdum est etiam majus, si spatium æternum statuatur. Fingi ergo nequit, nisi inscitissime, unam esse eandemque corporum omnium substantiam.

LXXXXII. Quoniam corpora non sunt æterna (ex prop. 19. 21. & 22.) sequitur substantias corpora componentes anteriores esse, saltem natura sua, & origine corporibus ipsis, quæ inde componuntur; ac propterea hujusmodi substantias non posse esse *infinita* numero *prima extensa* aliquota in singulis corporibus, quin singula corpora & ipsa infinite extensa evadant. Enim vero si datæ linæ A quantumvis exiguæ addantur in directum infinitæ aliæ linæe aliquotæ cujuscumque magnitudinis, dum tamen sint lineæ, efficient lineam A infinitam. Si vero superficiei B addantur in directum infinitæ aliæ superficies etiam brevissimæ, dummodo sint superficies, superficies B evadet infinita. Eodem modo si solido C, quantumlibet exiguo, addantur infinita alia solida aliquota quantumvis exigua, solidum C evadet undequaque immensum. Non secus atque si unitati addantur infinitæ unitates, fiet numerus infinitus.

Sch. Primæ ergo corporum substantiæ & simplices sunt, & *relative* tantum infinitæ numero. Ea fuit olim Pythagoreorum, & quorundam etiam Democriticorum doctrina; nuper Leibnitii, & VVolfii. Consuli potest VVolfii Cosmologia. Sed sunt interim, qui nobis opponunt demonstrationes geometricas, quas Rohaldus

(a) *Nota* 2. *ad* §. 18. *capitis* x. *lib.* 4. *de Intellectu humano*.

dus (*a*), Keil (*b*), Gravesandius (*c*) magno numero protulerunt. Addunt progressiones infinitorum parvorum, quibus constat, & singula extensa geometrica in infinitum dividi, & infinita infinite parva finitas constituere extensiones. Non hæc me latent: sed puto non idem licere in extensione reali suapte natura composita, & divisibili, quæ & existere aliquando cœpit, & sui procul dubio primordia quædam habet, quod in *abstracta* & *simplicissima extensione* usurpatur. Scilicet demonstrationes illæ probant extensionis imaginariæ *mensurabilitatem* in infinitum, non autem *divisibilitatem*. Quod si demonstrationes istæ evincerent *divisibilitatem* partium realiter distinctarum, seu, ut alii loqui amant, *physicam*, non *mathematicam* & *metaphysicam* divisibilitatem seu mensurabilitatem; sequeretur omnem extensionem, etiam vacuam, esse physice divisibilem, quod Philosophi isti nolunt, saltem ii, qui extensionem vacuam esse ipsam Dei immensitatem docent. Physica vero argumenta probant quidem partes cujuslibet corporis esse *relative* tantum infinitas, idest eorum numerum comprehendi a nobis non posse (def. 65. Sch. §. 3.), non vero absolute (vide Schol. prop. 31.). Quo circa ridiculum est paradoxum, quod ex physica materiæ divisibilitate in infinitum deducit Gravesandius, *data nimirum materiæ particula quantumvis exigua, & dato spatio quovis finito* (poterat etiam spatium hoc statuere infinitum) *utcumque amplo* (idest etiam relative infinito) *possibile esse, ut materia talis arenulæ per totum hoc spatium diffundatur, atque ipsum ita adimpleat, ut nullus sit in eo porus, cujus diameter minimam datam superet lineam*, quod si Deus, qui Platoni γεωμετρίζειν dicitur, hac Geometria usus est, dum mundum conderet, procul dubio facillime condidit, producto exiguo & sensibus minime obvio materiæ granulo, eoque in immensum diducto, itaut esset & materia & spatium. Miror illud Lokio (vide Sch. prop. ante-

(a) *Phys. cap. 9. §. 4 & 5.*
(b) *Introduct. ad veram Phys. lect. 3.*
(c) *In Instit. Phil. Nevv. lib. 1. cap. 9.*

antecedentis), quam hoc potius in mentem venisse, dum de origine materiæ disputaret. Scilicet ad hæc portenta evadunt ii, qui ex usu *abstractarum perceptionum* de corporibus philosophantur.

LXXXXIV. Si corpus quodlibet est physicos in infinitum divisibile, corpus quodlibet est unio modorum sine substantia.

D. Si ita est, in corpore nulla est pars simplex, uti patet: ergo nulla substantia (prop. 23.); corpus ergo quodlibet, adeoque totum universum corporeum, est modorum unio sine substantia. Quod quum esse nequeat (prop. 89.), corpus quodlibet non est physicos in infinitum divisibile.

Schol. Est hæc demonstratio metaphysica, quum quæ superius data est (prop. 92.), physica sit. Quod si quis objiciat, me non justam de natura substantiæ notionem animo observantem habere, ei repono, me substantiam definivisse ex omnium Philosophorum consensione. Nemo enim unquam vocaverit substantiam id, quod nec primum in ente concipitur, & quod a priore intrinsece pendet. Sed enim, est hæc substantiæ essentia *nominalis*, quam utrum *reali* congruat, ignoramus. Haud negaverim. Sed quousque nulla alia essentia nominalis, quam reali magis congruere similius vero sit, proferatur, nemo nos reprehendet, si ex hac philosophemur, non ut oracula divina fundentes, sed ut homines. Scilicet tota sapientia hominum essentiis nominalibus constat: quas, quum semel omnibus probatæ sunt, si evellere velis, nihil interim ipse certi proferens, rempublicam evertes litterariam, atque fædissimam perturbationem induces. Sane nos ex hac veritate, quod corporum existant aliquæ substantiæ oporteat, deducimus, non posse ea esse in infinitum divisibilia, quod corporum alioquin substantiæ in nihilum reciderent, videmurque solidis principiis, & recta ratiocinari. E contrario vero Geometræ ex mensurabilitate infinita extensionis imaginariæ, quæ ad essentias *nationales pertinet*, divisibilitatem corporum in infinitum inferunt, atque omnes corporum substantias auferunt, roga-

gatique de primo universitatis hujus *subjecto*, *principiis*, *substantia*, ne dicant nulla esse, esse ignota affirmant, Utrique vero ex essentiis rerum *nominalibus* ratiocinamur: sed longo discrimine; quod nos ex unius rei existentia, substantiæ nempe corporum, quæ sit aliquæ necesse est, divisibilitatem illam negamus, certasque corporum ponimus substantias; ii ex *imaginaria* mensurabilitate linearum & angulorum in infinitum, corporum primas substantias negant. Longe itaque nostra illorum ratiocinationi præstat, quod Gassendo, Hobbio, Leibnitio, & Vvolfio viris bona parte in Geometricis rebus attritis, observatum est. Cæterum demonstrationes Mathematicæ hoc talo nituntur, quod punctum sit, cujus nulla extensio, linea sine latitudine. Jam quum nec puncta, nec lineas in corporibus statuere possimus, demonstrationes illæ, imaginariæ extensioni tantum, non etiam corporeæ, aptari possunt (*a*).

LXXXXV. Omnes substantiæ vi aliqua activa præditæ sunt, quæ sit earum proprietas essentialis.

D. Substantiæ se penetrare nequeunt (63. prop.): ergo semper earum una extra aliam existat necesse est: hoc autem qui fieri potest, si nulla vi præditæ sint, qua sibi mutuo resistant? Jam vero quum substantiæ *essentialiter* sint impenetrabiles, oportet *ut essentialiter* sint activæ. Præterea omnis, quæ in mundo est *activitas* a substantiis ipsis primigeniis manare debet. Neque a vero abludit, quod Leibnitius observavit, nihil esse hunc, quem cernimus, mundum, nisi phænomenorum congeries ex monadibus, seu activis incorporeisque substantiis emanantium. Id quod quo diutius expenditur, eo ad similitudinem veri magis accedere videtur. Id saltem verum est, nihil nos de mundo scire, nisi quod activum est, idest quod quoquo modo in nos agit. Viderunt hoc Democratici, qui earum rerum quæ sunt, nihil nos aliud percipere docuerunt, nisi

(a) *Adisis Hobbium de Principiis & ratiocinatione Geometrarum*.

nisi sensationes, & sensationum vires (*a*). Potest vis istec activa primigeniarum substantiarum vocari *forma* substantiarum istarum.

XCVI. Vis quædam activa, quæ corporum *forma substantialis* vocari potest, est una ex proprietatibus essentialibus corporum omnium, quod idem est, corporibus essentialis est vis quædam activa.

D. Essentia corporum posita est in unione simplicium substantiarum, uti ex superioribus patet; ergo quemadmodum substantiis *essentialis* est vis quædam, quæ spectari potest ut earum forma (prop. 95.) & natura (def. 31.), ita & corporibus.

Schol. Vehementer pro hac vi substantiarum pugnavit Leibnitius in Actis Eruditorum Lipsiæ. *Agere*, inquit, *est character substantiarum* (*b*). *Hanc agendi virtutem omni substantiæ inesse ajo, semperque aliqam ex ea actionem nasci: adeoque nec ipsam substantiam corpoream ab agendo cessare unquam. Quod illi non satis percepisse videntur, qui essentiam ejus in sola extensione, vel etiam impenetrabilitate collocaverunt, & corpus omnimode quiescens concipere sibi visi sunt* (*c*). *Quod id quod non agit, quod vi activa caret ..... substantia esse nullo modo possit* (*d*). *Atque hinc judicari potest, debere in corporea substantia reperiri entelechiam primam, tanquam πρῶτον δεκτικὸν activitatis; vim scilicet motricem primitivam, quæ præter extensionem & molem superaddita, semper quidem agit, sed tamen varie ex corporum concursibus per conatus impetusve modificatur. Atque hoc ipsum substantiale principium est, quod in viventibus anima, in aliis forma substantialis appellatur* (*e*). An est hæc *vis animalis* Speusippi? (*f*) An *spiritus plasticus* Newtoni, non videtur. Nam vires Leibnitianæ sunt singulis substantiis propriæ, non omnibus una communis. Ob eandem

(a) *Vide Cudvvorthum in syst. intellect. cap. 1.*
(b) *In Actis Lipsiensibus An. 1695. pag. 145.*
(c) *Ibid. An. 1694. pag. 112. lib. 1.*
(d) *Ibid. An. 1698. pag. 439.*
(e) *Ibid. pag. 434.*
(f) *Apud Ciceron. lib. 1. de Nat. Deor.*

dem ratione neque est Stoicorum Spiritus, de quo Manilius apud Lipsium (*a*).

. . . . Vivere mundum,
Et rationis agi motu: quum spiritus unus
Per cunctas habitet partes, atque irriget orbem,
Omnia pervolitans, corpusque animale figuret.

XCVII. Omnes vires activæ universi, & principia activa sunt habenda incorporea idest nec Solida, nec inertia.

D. Vires istæ & principia sunt propria substantiarum simplicium, nec conveniunt corporibus, nisi quia principia corporum sunt simplices substantiæ (prop 69.): sunt porro saltem *primitivæ* essentiales substantiis simplicibus (prop. 95.); haberi ergo pro corporis nequeunt; scilicet ipsæ substantiæ simplices viribus illis κυρίως præditæ, sunt principia activa, & animæ rerum universi. Cave autem, ne hæc cum spiritibus misceas: vocabulum enim animæ sic ego hic accipio, ut Scholæ animas dicunt vegetativas.

Schol. De viribus Universi non una est Philosophorum sententia. Chaldæi putarunt mundum non tantum lumine supramundano totum penetrari, sed anima quoque *fontana*, & universali agitari (*b*). Ψυχὴν mundi memorat passim Plato in epistolis, & in Timeo, ubi idcirco mundum esse μέγαν ζῶον magnum animal docet. Deum ipsum esse toti mundo, & partibus ejus insitum, eoque vivere & spirare omnia, dixit Pythagoras, dixere Stoici, qui tenuerunt.

. . . . Deum ire per omnes
Terrasque, tractusque Maris, Cælumque profundum
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenuis nascentem arcessere vitam (*c*),

qua etiam in opinione plurimi sunt Persæ, Siamenses, & Sinenses hodierni. Tolandus, ejusque discipulus Antonius Collinus Mosem, & Salomonem in eadem referunt classem, illud quidem quod scripserit Spiritum Domi-

(a) *In Physiol. Stoic. dissert.* 8.
(b) *Vide Stanlejum in Hist. Philosophiæ p.* 13. *sect.* 2. *cap.* 2. & 7. (c) *Virgilius Georg. lib.* 4. *vers.* 221.

Domini aquis, seu τῷ Chao, incubuisse, hunc quia animas humanas post mortem redire ad Deum, eodem modo quo corpora in terram, docuerit. Sed vix merentur qui a sanis Philosophis refutentur. Illud certum est, spiritum hunc universalem, & Mundi animam placuisse Kabbalistis, de quibus conferri potest Johannes Franciscus Buddeus in introductione ad Historiam Philosophiæ Hæbreorum (a). Vehementer autem animam mundi, seu principium Archeon & Hylarchicon defenderunt Helmontius, & Chimici alii, tum Henricus Morus, Cudworthus, & quidam alii Angli: qua de re consuli potest dissertatio *de anima mundi* Adami Rechembargii Theologi Lipsiensis. Hanc mundanam animam in ætherem spiritosum convertisse videtur Newtonus. Hujus doctrinæ origo Naturæ obscuritati debetur. Nam quum esse aliquid in natura perciens & activum, dubitare nequeamus; neque vero quid istuc sit nobis perspicuum sit; factum est ut ad mundanam hanc animam confugerimus, quæ fortassis Philosophorum, ut pleraque alia, phantasma est. Videri possunt, quæ docte adnotavit Mosshemius ad Cudworthi dissertationem *de anima genitrice*.

XCVIII. Primigeniæ Universi substantiæ non sunt sempiternæ.

D. Quæ sunt sempiterna sunt entia necessaria existentiæ (def. 11.) ac proinde essentiæ (prop. 15.); itaque sunt totum id, quod esse possunt, idest intensive ex extensive infinita (prop. 16.): nunc primæ rerum substantiæ modificantur perpetuo, ac varie, suntque contingentium elementa, nec infinite perfectæ; non ergo necessitate naturæ existunt, idest æternæ non sunt.

Coroll. Quum hæ substantiæ primam Universi materiam efficiant: conficitur Universi materiam non esse æternam.

Sch. Materiam Universi primam philosophos veteres, omnes posuisse æternam, eos etiam, qui mundi originem agnovere aliquam, quippe Universo Deum præ-

R 2 esse

(a) *Pag.* 318. *& alibi.*

esse censuerunt, sæpe alias est a nobis adnotatum. Sed & in eadem opinione hodie esse, qui subtilius de mundo apud Indos, Sinenses, Japonenses philosophantur, testatissimum faciunt, qui earum nationum res nostris literis descripserunt (*a*). Itaque eorum omnium communis est his error, qui non sunt Christiana philosphia imbuti. Quod si qui eorum originem materiæ dare aliquam voluerunt, in absurdiorem etiam doctrinam delapsi sunt, quippe qui eam a Deo emanare sibi persuasere.

Hinc fortassis plerumque nostrorum Theologorum moti pronunciarunt, esse totam hanc rem extra mentis humanæ ambitum, nec de rerum origine quidquam liquido, nisi revelatione sciri posse (*b*). Videri potest quemadmodum his de rebus disserit Franciscus Piccolomineus in opere docto *de Creatione*. Sed prevaluit eorum sententia, qui humana ratione naturæ ideis informata id intelligi posse docuerunt, in quibus viri in primis acuti, ac in rebus, de quibus agimus, attriti. S. Th., Alex. Alensis, Joannes Scotus, Thomas Argentina, Henricus Gandavensis, aliique Scholæ plures. Itaque F. Suarez (*c*) duo hæc sibi demonstranda suscepit, non possibilem modo esse *creationem* ex nihilo, sed præterea eam de *facto esse*. Joannes Lockius materiæ creationem hoc argumento agnoscendam demonstrat (*d*), *Quo tu*, inquit, *argumento conficis, te non esse æternum? Me, inquis, ante viginti aut triginta annos nondum extitisse non dubito. Quid, inquam, hoc Tu? neque enim id ad corpus referes, quippe qui materiam habes æternam. Quamquam tu non hoc ipsum es, quod forma corporis demonstrat; mens enim cujusque est quisque. Mens autem tua æterna ne etiam est? ego quemquam sic insanire putem ut id serio contendat? Quod si hominis mens æterna non est,*

[a] *Vide Mosshemii differt. an philosophi creationem ex nihilo docuerint in syst. Intell. tom. 2. pag. 957.*
[b] *Gregorius in 2. dist. 1. q. 1. art. 3.*
[c] *Metaph. disp. 20. sect. 1.*
[d] *De Intell. hum. lib. 4. cap. 10. §. 18.*

est, e nihilo profecto est creata. Ita fit, ut creationem spirituum tergiversari nequeas. Quid vero? minor ne virtus ad spiritus e nihilo creandos, quam ad materiam exigitur? Nemo sanus id putaverit. Quando ergo constat Mentes esse e nihilo creatas, quid causæ esse dicemus, cur materiam, rem ignobiliorem, minusque necessariam, velimus æternam? Sed ignoratur quo tandem modo creari materia potuerit. Esto. At id numquam efficiet, ut credamus æternam, nisi nos etiam æternos fateri velimus, quod ignoremus, qua ratione simus geniti,

Atque hunc redit tota Lockii argumentatio. Demonstrationem autem illam, qua & nos usi sumus, Eminentissimus Poliniacus paucis, ac, ut solet, eleganter protulit. (*a*).

Materies porro, seu massam intelligis omnem,
Seu varias ejus partes, consistere numquam
Absque modis potuit: non hunc aliumve requirens
Per se naturamque suam (quia quos semel olim
Per se naturamque suam tenuisset ab ævo
Numquam hos ex ulla posset deponere causa)
Ast aliquem semper, nempe hunc aliumve, perinde est:
Ergo quos habuit primos, servatque tenaces,
Vel quos deponit semper, semperque resumit;
Hos quum non habeat per sese, habuisse, necesse est
Ex alio. Et quoniam revera tempore nullo
Stare potest informis & omni cassa figura
Materies, sequitur per se consistere nullam
Materiem, atque ab eo totum hoc sumsisse quod habet:
A quo etiam hoc sumsit talis vel talis ut esset.
Propterea quidquid per se est variabile, non est
Æternum: & pendere aliquo ex moderante necesse
se est:
Talis materies: nequit ergo æterna vocari:
At si materies non est æterna, creari
Debuit e nihilo; per sese non fuit unquam,
Est tamen; e nihilo semel ergo existere cæpit.

Jam non materiam modo profanum philosophorum genus, sed totum quoque mundum esse æternum con-

[a] *In Anti. Lucretio lib. 3. v. 1049.*

tendit. Sunt autem æternitatis mundi Patroni in duplici classe positi. Nam quidam ne pendere quidem ab ulla causa mundum putant, ac ita semper ex tota æternitate se habuisse, quemadmodum hodie est. Fuere in ea sententia veteres Græci plures, quos passim memorat Laertius, e Latinis in primis Plinius, & Manilius. His in Europa deinceps accessere, quos Pantheistas vocamus. Alii ab æterno quidem mundum fuisse opinati sunt, sed habere illum effectricem causam. Hæc causa necessitate naturæ suæ mundum produxit, adeoque ab æterno. Aristotelici isti vocari possunt. Nugas enim meras agunt ii, qui ab eo errore vindicare Aristotelem conantur, quum id subtilissimi Aristotelis interpretes agnoscant, Alexander, & Averroes; fateanturque juniores Peripatetici, in primis Scotus (*a*). Quum junior Peripateticismus longe per Arabiam primum, mox etiam per Europam pervagatus fuisset, acutiores ferme omnes philosophos, idest audaciores, ut ii solent esse, is error corripuit, præcipue in Italia. Nam Zabarella, Cæsalpinus, Cræmoninus, Pomponatius, Brunus Nolanus, Vaninus ejus impietatis accusantur. At postquam vulgatus esset Spinozismus, novos idem error nactus patronos, dici vix potest, quot fœde infecerit, inficiatque etiamdum. Ego id hoc in loco non ago, ut vanam hanc opinionem refellam, in quarta parte ex instituto ea de re disputaturus. Id tantum adnotabo ac veluti in transitu, nihil magis omnia rationis decreta, quam sectari philosophi profitentur, evertere, quam utrumque istud, aut suapte natura semper mundum extitisse, ***numquam genitum, nunquam interiturum***, quemadmodum loquitur Plinius; aut ab æterno atque naturæ necessitate a Deo progenitum. Ac primum quidem, ubi nulla essent alia argumenta, manifeste cum ordine mun-

da-

(a) *Vide & Piccolomineum de Creatione, Fabri in Phil. Scoti theoremate 56. Suarez Metaph. disp.* xx. *Pererium de com. princip. lib.* xv. *Berigardum in* Circ. *Pis. P.* 2. *circ.* 9.

dano pugnat. Est in perspicuis systemata mundana temperatione virium centripetarum, ac centrifugarum stare, ac ita stare, ut nequeant illæ consumi, aut quocumque modo turbari, quin statim pereant. Jam sic vires illæ temperatæ sunt, ut sine perpetuo conflictu esse nequeant: nam quæ vires motrices non plene in eandem directionem conspirant, eæ perpetuo sibi adversentur, ac secum confligant est necesse. Nec vero ullus in Natura virium conflictus esse aut intelligi potest, sine earum attritu quodam, quo paullatim illæ conficiantur, ac consumentur. Ita fit ut continenter vires istiusmodi mundanæ perire debeant. Si mundus suapte natura ac ab æterno exititisset, jamdiu se illæ mutuo conflictu perdidissent. Quumque negatum materiæ vires sibi suas reparare; in chaos hæc systemata essent conversa. Nunc autem ea constanter, atque eadem semper armonia perseverant; intelligimus ergo, non suapte natura esse ac stare, sed vi supremi Numinis (*a*),

Jam alterum non minori absurditate defendi potest, id quod sæpæ dictum est: est enim Deum necessario extra se agere, quod non modo totam Dei, idest Entis infinite perfecti, naturam radicitus evellit, sed ipsi rerum mundanarum naturæ & constitutioni adversatur. Ac vero ponamus Deum esse potentiam necessariam; consequetur, eum agere semper secundum totas suas vires: est enim hoc potentiarum necessariarum proprium, ut nequeant parte virium agere. Ita Elateres secundum totas suas vires agunt: item corpora decidentia decidunt ut queunt; ignis, aqua, potentiæ attractrices, se totis semper agunt. Enim vero quum necessario agant, quid causæ subesse dicere possumus, cur parte tantum virium agant? Ita fiet ut singuli potentiæ divinæ effectus sint ut tota potentia: nihil enim exploratius esse potest, quam & potentias necessarias esse ut effectus totos, & totos

 esse-

(a) *Vide Nevvtonum in Schol. general. Princip. Derham Teologie Astronomique, Nivventit. lib.* 3.

effectus, ut potentiæ necessariæ. Jam est Dei potentia infinita; singula ergo ejus effecta sunt ut potentia, idest infinita. Quod quum aperte sit falsum; consequitur, divinam potentiam non se tota operari in hoc universo; ac proinde necessariam non esse. Accedit, quod ex infinita potentia necessaria *tota semper in actu* nihil possit effici, nisi unum & infinitum: applicata enim operi tota & necessario unum efficit infinitum ac singulare. At hoc manifesto falsum intelligitur, ex tanta entium aut similium, aut dissimilium copia ac varietate, quibus rerum Universitas constat. (*a*)

Hæc intelligimus aperte, ut si nihilominus æternitatem mundi tueri velimus, ante omnia constituendum est, velle prudentes & videntes cum ratione pugnare, id quod ego insanire esse ajo. Nec interea negaverim, plura esse circa originem mundi, quæ minus nos intelligamus, illud in primis, quid sit, quod Deus idem semper, non a tota potius æternitate, quam heri aut nudius tertius mundum creaverit, qua præsertim ex re Procli, atque Averrois argumenta omnia, quibus illi mundi æternitatem tuentur, profecta videntur (*b*). Sed quandoquidem non solum libere Deus Universum hoc posuit, sed ratione & consilio, ut minus, quod dixi, tantæ rei rationes comprehendamus, nihil est causæ, cur id fieri non potuisse audacissime clamemus. Siquidem omnium primum is, qui de Deo ac rerum natura disputare adgreditur, velut iu antecessum constituere debet, ac sæpe id repetere, non omnia ex mentis nostræ modulo æstimanda, esseque infinita avia ac incomprehensibilia.

Sed movet quosdam veterum quarundam Nationum immane quantum celebrata antiquitas, Chaldæorum, Ægyptiorum, Sinensium. Atque hinc ego potissimum horum

(a) *Binis hisce argumentis utitur post veteres accurate laykes connexion de Religion naturelle &c. cap.* 3.

(b) *Produxit, ac refellit argumenta illa omnia, ad centum ferme, Pererius lib. xv. de comm. Princip.*

horum ingeniorum levitatem ac futilitatem agnosco; quippe qui quum tot habeant originis Telluris nostræ argumenta, seu ex interna ipsius Telluris constitutione ac structura (*a*), seu ex iis, quæ animantia, in primis homines spectant, qualia præcipue sunt humana inventa ac artes (*b*); ii phantasia magis rapi, quam ratione duci amant, serioque perridiculas ac vanas fabellas arripiunt, quarum similes puderet viros graves in genealogiis suis adsciscì ad generis vetustatem demonstrandam. Sed nolo ego provinciam aggredi, quam viri eruditissimi diu confecere. Nam Marshamus (*c*) & Vvitsius (*d*) Ægyptias & Chaldaicas fabulosas illas antiquitates, Duhalt (*e*) Sinenses puerilium mendaciorum ac fictionum plenas ita demonstrarunt, ut garrire pueriliter cum aniculis sit necesse eos, qui capi illis possint. Non puduit Voltaerium ut opem fabellis afferret Chaldaicis declinationem etiam Eclypticæ comminisci, aut pervulgatum olim mendacium in scenam iterum ornatum producere? (*f*) Nullam enim esse hujusmodi Eclypticæ declinationem, nisi Astronomiæ imperitus ignorabit nemo (*g*). Itaque non id ille debuit Romanensium fabularum in morem tantopere exornare, ut idiotis imponent.

CAP. XI.

De Tempore, & Motu.

LXXXXIX. DUratio non est Ens distinctum a re durante.

D. Duratio est continuata Entis existentia (def. 61.) ergo

(a) *Vide Burnet Theoria Telluris Sacra*; *VVovvard Geographia Telluris*.
(b) *Jaquelotius de l'existence de Dieu tom.* 1.
(c) *In Sanone &c.* (d) *In Ægyptiacis*.
(e) *Description de China &c. preface*.
(f) *In Philosophia Nevvtoniana*.
(g) *Vide Vvolfium in Element. Astronomiæ*.

ergo quemadmodum existentia non est ens distinctum ab ipso ente quod existit, ita nec continuata existentia, seu duratio.

Schol. Apposite Lucretius (*a*).

Tempus item per se non est, sed rebus ab ipsis
Consequitur sensus, transactum quid sit in ævo,
Tum quæ res instet, quid porro inde sequatur.

Revera fingamus durationem esse ens distinctum a re durante, primum statuendum esset ens quoddam æternum a Deo distinctum, quod esset duratio entis æterni, seu æternitas. Quod si statuatur æternitas distincta a re æterna, tanquam ens ab ente distinctum, rogo an hoc ens *æternitas* duret in existendo, nec ne? Dici secundum nequit, nisi ludere velimus. Si ergo primum dicatur, ejus duratio est ne ens ab ipsa æternitate distinctum? Si est, ita quæritando abibimus in infinitum. Si non est; ergo potest ens per seipsum durare, itaut nulla necessaria sit duratio ab ipso ente distincta.

Nec respondeat aliquis, id, quod de æternitate concluditur, non rite concludi de aliis durationis speciebus. Repono enim, si semel in ente quolibet compertum fuerit, durationem non esse ab ente ipso distinctam, id affirmari posse de omni durationis specie.

Secundum vero est, si duratio in entibus factis est a rebus durantibus distincta, jam fieri potest, ut existat rerum duratio sine rebus ipsis, aut res ipsæ sine duratione: quo quid absurdius fingi potest? Demus autem existere durationem, non res durantes, eamque esse, ut volunt, æternam, seu Dei æternitatem, rogo an ex animo affirment, me durare in existendo per ipsam Dei æternitatem? Non, inquiunt, sed tua duratio per æternitatem dignoscitur. Præclare. Consentiunt ergo durationem absolutam esse ipsam rerum continuatam existentiam, relativam vero dignosci ex existentia & duratione aliarum rerum. Sed argumenta congero minime necessaria in re non dubia. Miror tantum, Vvolfium in hoc capite a Leibnitio suo discessisse: dogma enim est Leibnitii,

(a) *Lib. 1. de Nat. rer. v. 60.*

nitii, tempus & ſpatium non eſſe entia realia a rebus ipſis durantibus & extenſis diſtincta.

C. In ſempiternitate nulla eſt ſucceſſio phyſica, eſt tamen ſucceſſio metaphyſica.

D. Succeſſio phyſica eſt quædam ſtatuum entis mutatio (def. 62.); nequit igitur eſſe in ente æterno, quod eſt immutabile (prop. 15.); ergo neque in ſempiternitate, quæ eſt duratio entis ſempiterni (def. 68.), quæque ab ente ipſo ſempiterno non eſt diſtincta (prop. 99.).

Jam vero ſucceſſio metaphyſica eſt ipſa continuata entis exiſtentia (def. 67.), quæ eſt inſeparabilis a duratione (def. 66.): quum ergo æternitas ſit duratio entis æterni (def. 68.): ſequitur in æternitate eſſe ſucceſſionem metaphyſicam.

Schol. Succeſſio hæc metaphyſica nihil prohibet quominus æternitas dicatur *tota ſimul, & perfecta poſſeſſio vitæ interminabilis*, ut loquitur Boetius (*a*) & *anni Dei dies unus*, & *hic dies non quotidie, ſed hodie* (*b*), ut Auguſtinus. Præclare enim & vere hæc dicuntur, nec ſucceſſionem metaphyſicam oppugnant. Nempe ſpectant primum Dei immutabilitatem, ob quam nulla eſſe in Deo ſtatuum ſucceſſio poteſt. Deinde ſpectant ejus ſcientiam, quæ quum unica ſit intellectio, nec varietate & ſucceſſione idearum protendatur, infinita poſſibilia, eorumque durationem uno intuitu cernit (*c*). Negari tamen nequit, & majorem Scholaſticorum partem & Platonem (*d*), ac Platonicos ferme omnes (*e*), utramque in Deo durationis ſucceſſionem negaſſe videri. Itaque illud objiciunt nobis. Si in æternitate ſucceſſio iſta ſtatuatur, neceſſario ſtatuendum eſſe ejus durationis principium aliquod. Quod argumentum invictum eſſe cenſuit Limborchius, ut idcirco monuerit, non eſſe nimis curioſe naturam æternitatis per-

(a) *De Conſolat. Phil. lib. propoſ. 6.*
(b) *Lib. xi. Conf. cap. 14.*
(c) *Vide Clericum in Ontol. cap. 5. §. 5.*
(d) *Plato in Timeo.*
(e) *Conſule Petavium Dogm. Theol. tom. 1. lib. 3. cap. 4.*

perscrutandam; quandoquidem mentis humanæ captum omnem superat (*a*).

Ego quidem istuc ingenue fateor: neque enim alius fortasse erit me minus confidentior, atque in judicando temperantior. At difficultas hæc non est propria in eorum sententia, qui successionem illam admittunt: quum in eorum quoque sit opinione, qui successionem illam negant: utrique enim intelligere nequeunt seu potius imaginare, aliquid esse sine existentiæ initio. Illud vero ineptum mihi videtur, data successione illa, sequi æternitatis principium esse aliquod: id enim vero qua ratione inde sequatur, non video.

Si quis vero quærat, unde ea in Scholasticos manaverit doctrina, in promptu est. Aristoteles lib. IV. Physicorum Tempus motu, aut cogitationis mutatione sentiri scribit: alibi *mensuram motus & quietis* tempus vocat. Ubicumque nec motus est, nec ulla cogitationum succéssio, ne tempus quidem ullum esse dicit. Hoc sensu; nullum tempus, nullam durationem, nullam successionem in Deo Sectatores agnoverunt, ac jure quidem & merito; quum nullus sit in Deo motus, nulla statuum successio. Sed hoc nihil prohibet quin dicamus, Deum perpetuo existere, continuare in existendo, atque hanc existentiæ continuationem, *successionem metaphysicam* vocemus (*b*).

CIV.

(a) *Theol. Chrift. cap. 5. §. 3. lib. 2.*

(b) *Quum hanc rem ad examen revocassem, eorum commotus procacitate, qui furentium militum in morem, publicam rem tum maxime perdunt, quum sine arte magis juvare student, intellexi ego, quum veteres illos, tum hos recentes, qui omnem ab æternitate successionem resecant, omnes ferme ita loquutos, ut* successionem tantum statuum, *idest* physicam *ab æternitate disterminaverint, non hanc alteram, quæ in continuata duratione entis ejusdem & immutabilis posita est. Tota illa testium nubes, quos eam in rem dedit Petavius, nihil ferme aliud loquuntur. Nam Plato* æternum, *idest,* quod semper est,

eo-

CI. Motus accelerari poteſt in infinitum.

D. Problema eſt poſſibile, ſi demonſtretur, qua ratione

---

eodem ſemper modo ſe habere *ſcribit*, *ſcilicet* procul eſſe ab omni viciſſitudine temporis, *quemadmodum interpretatur Proculus lib. 2. in Tim. Eſt autem Platonicis tempus, ut notum, in motu, ac motus ſucceſſione poſitum, ideſt in* ſucceſſione phyſica. *Itaque Plato ipſe in eo loco, quem longiorem produxit Petavius, idcirco negat æternitati convenire poſſe*, fuit, erat, erit, *quia hæc* ad generationem pertineant, quæ in tempore procedit; *quia MOTUS SINT*, Κινήσεις γάρ εἰσιν. *Quod* autem ſemper eodem modo ſe habet immobiliter, neque vetuſtius, neque recentius eſſe unquam oportet; *qua de re nihil ſcribi potuit verius. Sed ea non efficiunt ut cenſeamus Platoni negatum, rem æternam perpetuo permanere, exiſtere, durare, quæ ſucceſſio eſt metaphyſica. Nam niſi exiſtendo perſeverat, eadem tamen, ac immutabilis, ne exiſtit quidem. Non igitur hoc ulli in mentem venire potuit, ut dum conſtituit rem æternam ſemper exiſtere, neget exiſtendo durare. Itaque merito Suarez reprehendit Capreolum, qui quum* de ratione formali durationis ſucceſſionem eſſe poſuiſſet, *negat* ullam in Deo eſſe durationem (*in 1. diſt. 9. artic. 2.*) Deus, *inquit Suarez* (*diſputat.* 50. *ſect.* 3.) vere ac proprie dicitur ex æternitate realiter duraſſe; ergo per durationem realem exſiſtentem in ipſo Deo. *Sed illuc, unde divertimus, redeamus. Scribit Numenius Pythagoreus item Petavius laudatus* Ens æternum idem eſſe, ac ſtabile, ſemper *IN EODEM STATU* perſeverans. *Idem quum dicunt cæteri Platonici, idem ſemper intelligunt, nullum eſſe in Deo* tempus: *quia tempus in mutatione, ideſt* ſucceſſione phyſica *poſitum eſt. Ac eodem modo intelligendi ſunt Patres, quum idipſum pronunciant*. Nam habet tempus æternitas, *inquit Tertullianus: ſcilicet tempus eſt menſura motus prioris, & poſterioris. Deus autem* caret ætate, quod non licet naſci. Deus ſi eſt vetus, non erit: ſi eſt novus, non fuit: novitas initium teſtificatur: vetuſtas finem comminatur. Deus autem tam alienus ab initio & fi-

tione fieri possit (ex prop. 6.); ergo motus accelerari potest in infinitum, si demonstretur qua ratione id fieri possit. Fieri autem id potest si detur corpus in spatio

---

& fine est, quam a tempore, arbitro & metatore initii & finis (*lib.* 1. *cap. Marc. c.* 8.) *Vera hæc. Sed negabit Tertullianus perseverare Deum in existendo? semper esse; durare immutabilem? Gregorius Nazianzenus orat.* 38. Deus & erat semper, & est, & erit, vel, ut rectius loquar, semper est. *Cur ita?* quia erat, & erit NOSTRI TEMPORIS, Καὶ ῥεούσης Φύσεως, & FLUENTIS NATURÆ segmenta sunt. *Deus vero* ὁ δὲ ὢν ἀεὶ *idest ita semper est, ut non sit res fluxa, ac naturæ vicissitudinibus subjecta. Augustin. in Psalm.* 101. æternitas ipsa Dei substantia est, quæ nihil habet mutabile. *Nempe idcirco tota simul. Nimirum* anni Dei simul stant, quia stant; nec euntes advenientibus excluduntur; quia non transeunt; isti autem nostri omnes erunt; nam omnes non erunt (*idem lib.* XI. *Conf. cap.* 13.). *Petrus Damiani (opusc.* 36. *cap.* 8.) *negat in Deo esse cras, vel heri? Quid ita?* quia nihil ei defluit, nihil accedit, cui nihil est varium, nihil a se diversum. *Nec (ut ne sim tædiosus) tandem aliud intelligit Boetius; cujus æternitatis definitio pervulgata est. Æternitas est tota simul omneque excludit tempus*: quia nihil est in tempore constitutum, quod totum vitæ suæ spatium pariter possit amplecti ... quod igitur interminabilis vitæ plenitudinem totam pariter comprehendit ac possidet, cui nec futuri quidquam absit, nec præteriti fluxerit, id æternum esse jure perhibetur. *Quid quod ne Scholæ quidem, si dilucidius mentem suam explicare voluissent, aliam a Deo successionem excludunt præterquam eam, quam nos physicam dicimus? Nam Deum durare, ejusque durationem esse realem ac in ipso Deo, unum si excipias Capreolum, consentiunt omnes (Vide Suarez loco citato), Durationem autem* dicere de formali positivam permanentiam in existendo *totidem dicunt verbis (Suarez ibid. num.* 9.); *est vero hæc successio metaphysica. Ac non* aliud

spatio infinito, eique communicetur motus, qui æquabiliter in infinitum acceleretur, persistentibus semper prioribus motionum gradibus.

CII. Motus quantumvis acceleratus fieri nequit in instante indivisibili, etsi videri possit *instantaneus* ob incredibilem celeritatem.

D. Motus quantumvis acceleratus debet esse actio, qua mobile de loco in locum transferatur (def. 70.); adeoque mobile debet successive existere in pluribus locis: actio autem successiva est continuata existentia, & hæc duratio (def. 66.); ergo quilibet motus quantumvis acceleratus durat, nec idcirco fit in instante indivisibili.

Schol. Si quis igitur demonstraverit cogitationes nostras in instante temporis indivisibili fieri, is procul dubio confecerit, cogitationes non esse motus; ex quo & illud deducet, cogitationes nostras pendere a substantia incorporea. Sed quum Christianus Vvolfius demonstrare conatus sit, omnes nostras perceptiones & cogitationes in tem-

---

aliud videtur intellexisse Suarez eo in loco, quem describam. In quo, (*inquit nu.* 10) est notanda differentia inter rem successivam, & permanentem. Nam res successiva dicitur durare, aut perseverare *PER ADDITIONEM REALEM*, quia semper aliquid novi in ea fit, eique additur: res vero permanens per se loquendo non dicitur durare, *QUIA EI ALIQUID ADDITUR* sed (*hæc esset successio physica*), quia eadem esse *PERSEVERAT*, *quæ est successio Metaphysica*. *Hæc ego paullo prolixius diduxi, ut Patrum nomini consulerem, quibus profecto imponitur, quorum ita narretur doctrina, quasi Deum minime in existendo durare dixissent. Nam nec id dixere unquam, nec ulli, ut dixi, in mentem venire potuit, ut idem & semper esse, & interim non durare diceret, idest doctrinam scipsam destruentem doceret. Aerem igitur verberat, quod dicitur, Joannes Crellius*, *qui cap.* 18. de Deo, *studiose, magis etiam quam oportebat, in eam, ut ille vocat*, subtilitatem *tot congerravit absurda*.

tempore fieri, nullam in instante indivisibili, & revera successionem quandam quum in perceptionibus, tum etiam in cogitationibus & ratiociniis ipsi observemus, vix est ut hac via incorporalitatem animæ ostendere possimus; potissimum vero, quum motus velocissimi videri possint *instantanei*. Patet hinc quid censendum sit de motibus Angelorum instantaneis, quos induxere Scholastici quidam.

CAP. XII.

De rerum perfectione, bonitate, & veritate.

CIII. NUllius rei perfectio probe a nobis cognosci & dimetiri absolute potest.

D. Nam perfectio rei dicitur aut unitate & simplicitate, aut quod ea fini, aut ideæ suæ congruat (def. 71.): Itaque ut probe & *absolute* perfectiones rei introspiciamus, & dimetiamur, ejus essentia *adæquate* est noscenda, attributorum unio & simplicitas perspicienda, cum idea & fine suo comparanda: quod quoniam nulla in re efficere possumus, uti Philosophi magna consensione & ingenue fatentur; sequitur nullius rei perfectionem probe nos cognoscere, & absolute dimetiri posse.

Sch. Generatim scimus entia facta & Creatoris ideis, & fini respondere: tanta scilicet nobis inest Dei sapientiæ & potentiæ persuasio. At comparationem rei cum idea, & fine suo, intelligere non possumus. Præterea generatim scimus, quæcumque existunt suam habere, ut inquiunt, *realitatem*, suamque perfectionem naturalem. Sed nec quanta hæc sit, nec qualis, adæquate & clare unquam cognoverimus. Metiri quidem possumus majorem aut minorem corporum extensionem, vim: at absolute hæc metiri non possumus, nec semper major extensio, motus, qualitatis intensio, vis, perfectio a nobis dicitur atque habetur. Idem de mentibus judicium esto. Hanc ignorantiam majorem efficiunt hominum variæ perfectionum notiones, variaque

que vocabula. Nam sæpe, quod uni perfectio est, est alteri imperfectio. Hinc lites de rerum perfectionibus, bonitate, & pulchritudine, immortales.

CIV. Ita comparati a natura sumus, atque ita vivimus, ut eas perfectiones dicamus finitas, quibus majores percipimus, eas vero infinitas, quibus majores percipere non possumus. Hinc fit ut uni quædam perfectio videatur infinita quod minori mentis capacitate sit præditus, alteri finita, si majoris sit perspicaciæ & capacitatis.

CV. Minores perfectiones comparatas ad majores, imperfectiones dicere solemus, & rem minus perfectam cum perfectiori collatam, vocamus imperfectam.

CVI. Ex notione imperfectionis demonstrari non potest, nos habere notionem perfectionis absolute infinitæ.

D. Cartesius; qui hoc adhibuit argumentum in meditatione tertia, sic ratiocinatus est. Idea *negativi* est ex idea *positivi*; ergo idea imperfectionis, ex perfectionis idea. Quumque omnia, quæ ad hoc universum pertinere arbitror, imperfecta agnoscam; sequitur me habere ideam perfectionis infinitæ. Est autem hæc ratiocinatio manifesto falsa: etenim quamquam minores perfectiones habeamus ut imperfectas majoribus comparatas (prop. 105), tamen eas perfectiones habemus pro infinitis, quarum majores non intelligimus (prop. 104): ergo quum mentes nostræ sint breves, tum nos infinitas perfectiones intelligere putamus, quum ultra cogitare non possumus. Id vero est minores perfectiones ex majoribus metiri, non vero ex infinita: ergo ex notione imperfectionis, non rite deducimus obversari mentibus nostris notionem perfectionis *absolute* infinitæ (*a*).

Schol. Patet ergo nec solidam, nec rectam esse de-

 mo-

(a) S. Thomas contra Gentes lib. I. cap. II. *Dato etiam*, inquit, *quod per hoc nomen Deus intelligatur aliquid, quo majus cogitari non potest, non necesse erit, aliquid esse, quo majus cogitari non potest, in rerum natura. Scilicet potest id esse tantum in intellectu.*

mostrationem existentiæ Dei, quam Cartesius in hac notione, quam nobis congenitam censuit, inædificavit, uti perspecte Huetius in Censura Philosophiæ Cartesianæ, & Buddeus de Atheismo & superstitione (a), observarunt. Qua ex re illud etiam agnoscimus, Cartesium, licet per ideas claras & distinctas philosophari se voluisse passim professus sit, ita tamen per ideas ut plurimum confusas philosophatum esse, & de rebus ceteroquin gravissimis, ut nemo magis. Nam si paullulum rem propius inspexisset & accuratius, qui eum latere potuisset, fieri non posse, ut menti finitæ notio observetur, cujus, ut inquit, *realitas objectiva* sit absolute infinita?

CVII. Perfectiones substantiarum contingentium naturæ vi in nihilum redigi non possunt.

D. Substantiarum contingentium perfectiones adeoque *realitas*, finitæ sunt (ex prop. 16.): ergo si in nihilum naturæ vi redigi possunt, substantiæ ipsæ in nihilum naturæ vi redigi possent. Quum vero hoc fieri nequeat (prop. 31.); sequitur nec perfectiones substantiarum contingentium in nihilum naturæ vi abire posse.

Schol. Hinc sequitur conservationem Dei necessariam esse, quum ut substantiæ, earumque perfectiones naturales conserventur, tum ut harum substantiarum systemata, & motiones, quibus universum conficitur. Et ad substantiarum ipsarum conservationem sat est, Deum semel voluisse, ut existerent. Quocirca substantiarum annihilatio non fit sola cessatione divinæ voluntatis, qua vult ut existant, sed positiva voluntate & vi, qua velit, ne amplius existant: at non sic se habet in conservatione systematum.

Corall, Modi, qui continuo pereunt, aut enascuntur, non sunt habendi in numero perfectionum realium & naturalium substantiarum. Quumque motiones particulares aut novæ sint, aut omnino pereant; efficitur, ut, licet vires motrices haberi debeant pro perfectionibus *essentialibus* substantiarum, motiones tamen ipsæ habe-

(a) *Cap.* 5. §. 1. *pag.* 174. *Edict. Gall.*

haberi nequeant, Adeoque quamquam verum est vim cogitandi essentialem esse mentibus, non sunt tamen essentiales peculiares ipsæ cogitationes.

CVIII. Infinite perfectum est infinite bonum absolute.

D. Bonum absolutum sunt ipsæ rei proprietates adeoque perfectiones naturales (def. 75.), ergo perfectum, & bonum absolutum sunt unum idemque adeoque infinite perfectum est infinite bonum asolute.

CIX. Ens absolute & infinite bonum est in se beatissimum.

D. Beatitudo posita est in perfecta & immutabili voluptate, uti Philosophi magna consensione docent: voluptas vero ex boni possessione manet: perfecta atque immutabilis voluptas ex perfectissimi & immutabilis boni possessione. Quum ergo bonum absolute infinitum sit etiam immutabile (prop, 15.): sequitur voluptatem Entis infinite & absolute boni primum esse perfectam & infinitam; scilicet quemadmodum bonum absolute infinitum augeri nequit; ita nequit ejus voluptas augeri: deinde esse immutabilem, ut ipsum bonum absolute infinitum immutabile est; ergo voluptas hujusmodi Entis & perfecta undique est, & immutabilis: Ens igitur hujusmodi est in se beatissimum.

CX. Ens quod est absolute infinitum, est etiam summum bonum relativum.

D. Summum bonum relativum est id, quo ita bonum nostrum conservatur & perficitur, conservari & perfici potest, ut a nullo melius (ex def. 75.): dato autem summe bono absoluto, vel fingemus nos ab illo pendere, vel non. Si pendemus, vel per essentialem emanationem, vel per creationem ex nihilo, vel ullo alio modo. Si primum, a bono emanare non potest nisi bonum. Si alterum, aut tertium, quum summe bonum sit perfecte beatum (prop. 108.) nulla esse in eo causa potest, cur aut irascatur nobis, quod nobis bonum non sit, aut ullum nobis malum, quod nos non meliores, sed deteriores efficiat, inferat: quæ eadem ratio locum habet etiamsi ab Ente illo non pendemus. Quoniam

Igitur natura summi boni est, ut non possit alteri malum inferre, quod non sit bonum, sequitur summe bonum absolute, esse etiam summe bonum relativum.

Schol. Consentiunt hac in re veteres pariter & recentiores Philosophi. Jamblicus de *mysteriis* Ægyptiorum (a) quum eorum retulisset opinionem, qui Deorum beneficos alios, alios malignos faciunt, *sed tota*, addit, *errant via veritatis. Longe enim se habet res, & natura rerum. Quippe universa divinitas, numina Deorum omnia, & Dii omnes boni quum sint, itidem benorum Auctores sunt: & ad unum bonum tanquam exemplar spectantes, unice & unius in specie nonnisi circa bonum ambulant, versantur, circumaguntur.* Atque est hæc non Academiæ tantum, sed omnium veterum Philosophorum vox (b). Quocirca Chrysippus apud Plutarchum (c) Euripidis illud summopere laudat,

Εἰ Θεοί τι δρῶσιν αἰσχρὸν οὐκ εἰσὶν Θεοί

Si Dei aliquid admittunt turpis; certe Dei non sunt.

Quæ quum sint, de origine malorum diu vexata res est apud Philosophos, uti Plutarchus (d), & Bælius (e) docebunt. Nos in quarta parte ea de re commodius disseremus.

CXI. Omne ens *naturaliter*, seu metaphysicos, verum est.

D. Veritas naturalis est ipsa entis natura, aut essentia facta, essentiæ archetypæ intelligibili congruens (def. 74.): quum autem quæcumque sunt facta, summa sapientia (ex supr.) & potentia & libertate Entis æterni facta sint; & ita ut hac persistente voluntate, essentiæ substantiarum eædem serventur, earumque substantiarum eadem systemata & series, idest ejusdem Entis æterni vi res conserventur & administrentur, quod & per se patet & loco suo prolixius ostendimus; sequitur entia omnia facta essen-

(a) *Sect. 1. cap. 18. consul. & Proclus in Theol. Plat. lib. 1. cap. 15. 17. 19.*

(b) *Legatur Huetius in Alnetanis lib. 2. cap. 2. §. 5.*

(c) *De Stoicorum repugn.* (d) *Lib. de Iside & Osid.*

(e) *In dict. Art. Manicheus, Marcion, Epicurus, & passim, præcipue in cogitionibus variis occasione Cometæ &c.*

essentiis suis archetypis respondere, adeoque vera esse metaphysicos.

Schol. Veritatem hanc Metaphysicam ii tantum negare possunt, qui summi alicujus Numinis cura Universum factum esse & conservari negant; qualis Democritus, Epicurus, aliique. At quicumque negare non audent hanc providentiam: qua cuncta facta sunt, & gubernantur, ii certe negare non possunt, res has adamussim mundo archetypo intelligibili respondere, nisi Deum ineptum, atque imbecillem statuere velint. Opponunt autem, res omnes factas nedum mutabiles esse, sed continuæ mutationi subjectas. Respondemus in mundo distinguendas esse essentias simplicium substantiarum, quæ prima sunt mundi elementa, & essentias entium compositorum. Illæ persistunt ædem, nec ulla naturæ vi patire possunt, quanquam natura sua non sint immutabiles. Harum vero (talis est naturæ lex, & ordo æternum (aliæ aliis succedunt, qua successione aliæ pereunt, aliæ enascuntur, atque ita ordo & pulchritudo mundi servatur. Scriptæ autem omnes sunt mutationes istæ in mundo archetypo, idest scriptæ essentiæ istæ mutabiles, uti essentiæ substantiarum simplicium, quæ eædem perseverant; adeoque uti istæ, ita illæ mundo illi respondent. Quid, ajunt, si rerum omnium non ipse summus Deus, sed Dii minores causæ sunt fabricatrices, & conservatrices, uti Plato opinatus est (a) Respondeo clarissima argumenta demonstrare, universum hoc cura supremæ & æternæ mentis factum esse, uti ex superioribus patet. Cæterum quod spectat, ad Platonem, quum opus minorum Deorum mundum appellat, fatetur primum, Deos minores exemplaria efficiendi mundi a supremo Deo accepisse, & in ea intuitos esse: deinde ejusdem. Supremæ Mentis imperio, legibus, ordine, mundum gubernare, quod perinde est, atque si a Deo ipso factus esset, & gubernaretur. Idem de Intelligentiis, quas orbibus animandis & regendis præfectas putavit Aristoteles, dicendum est (b):

 CXI.

(a) *In Timæo.* [b] *Vide Vossium in Theol. Gent. lib.* 1.

CXI. Plurimorum entium exiſtentia certo a nobis ſcitur. Quis nempe dubitare poteſt an exiſtat ipſe, qui cogitat, an exiſtant corpora circum ſe poſita, an corporum vires quædam motrices? Neque ſane unquam ad hæc deliria Sceptici progreſſi ſunt, uti legendo Sextum Empiricum diſcimus. Scio interim Hibernos quoſdam in dialogis Dublini Editis, contendiſſe, eſſe nos valde dubios circa corporum exiſtentiam; atque idcirco ſtatuiſſe, præter mentes & ideas, nihil aliud exiſteret: quamobrem Idealiſtæ vocantur. Putat VVolfius in *Pſycologia Rationali* e Melebranchii Schola hos prodiiſſe, Enim vero negare non poſſumus Malebranchium putaſſe, nec corporum exiſtentiam probari poſſe, & nos in Deo, aut Dea idea & lumine omnia intueri, quæcumque cognoſcimus. Quos ego non Doctoris egere, quo ab errore tam deridiculo reducantur, ſed Cenſoris ab Judice dati, puto. Nec tam eos inſanire opinor, qui hæc affirmant, quam qui ita affirmantes nimium ſtudioſe confutare adnituntur. Tantum enim abeſt, ut Idealiſtarum ſecta longius provehatur, ut contra *Materialiſtarum*, ſeu Hobbeſianorum doctrinam longe lateque dilatari videamus.

CXII. Plurimas rerum relationes, aut inter ſeſe, aut cum nobis, maxime quæ uſum vitæ ſpectant, certo noſcimus. Ita cognoſcimus res alias eſſe aliis Majores, aut minores; longiores, aut viciniores; utiliores, aut minus utiles; perfectiores, aut minus perfectas. Quam rem ne ipſi pernegarunt Sceptici, quamquam in plurimis allis nos errare, & egregie hallucinari, quod non negamus, perpetuo objecerint, Ex quo conficitur, plures rerum proprietates relative a nobis plane cognoſci. Fatemur interea rerum proprietates abſolute metiri non poſſe, ut nec exacte perpendere, quantum aliæ aliis præſtent.

CXIII. Plurium modorum ſimplicium eſſentias certo cognoſcimus & intelligimus, exg. extenſionis, motus, ſoliditatis, figuræ, & ſimilium. Quod ſi quis opponat controverti inter Philoſophos de natura ſimplicium horum modorum, reſpondemus controverſiam verſari non

circa ipsas modorum illorum essentias, sed aut circa causas, aut circa effecta, aut circa alia, quæ cum modis istis sunt conjuncta.

CXIV. Rerum, quarum existentiam noscimus (prop. 111.) proprietates aliquot & attributa certo noscimus. Nam quis negaverit noscere nos corpora esse extensa, solida, mobilia, figurabilia: mentes cogitare, & plurima percipere: homines doloribus & voluptatibus subjectos esse, & alia pene infinita? Nec refert, quod harum proprietatum essentias & naturas non satis clare pespiciamus: sat est, si existentiam certo sciamus.

CXV. Scepticismus purus, seu qui docet nihil omnino posse comprehendi, nec hoc quidem sciri, quod nihil sciatur, aut ludicrum est, aut insania.

D. Nam plurimarum rerum existentia certo scitur (prop. 111.), & relationes plurimæ, maxime quæ usum vitæ nostræ spectant (prop. 112.), & modorum simplicium aliquot essentiæ (prop. 113.); & rerum, quæ existunt, proprietates quædam (114); ergo, quod ad res existentes attinet, mens nostra capax est earum rerum, non tantum existentiam, sed relationes, & proprietates, atque modos plurimos certo noscendi. Utrumque igitur illud; & *Nibil posse comprehendi*, & *nibil sciri* falsum est: quamobrem Scepticismus purus aut ludicrum est, aut insania. Vide Villemandy.

DISSERTATIO.

Scepticismus confutatus.

Scepticismum refellere in hac disputatione instituimus. Ac constat quidem, Scepticismum esse aut ludicrum, aut *insaniam*. Sed quo plene proculcetur, Scepticorum argumenta sunt convellenda. Nam apud veteres Sextus Empiricus in libris tribus *hypotiposeωn Pyrrhonicarum* Acatalepticorum causam multo egit apparatu; nec minori nuper Bælius, ut in multis literarum ardorem restrinxisse videantur. Particulatim Sextum Empiricum aliosque veteres refellit Petrus de

Villemandy in opere docto, *Scepticismus debellatus*, Bælium vero prolixe Crusatius. Nos paucis erimus contenti: res enim amamus, non verba: dedecet enim philosophum multiloquium.

1. Ut autem quæ Sceptici nobis objiciunt intelligere possimus, pauca de Scepticismi origine præfabimur. Scepticismus suos habet gradus: sunt enim qui aliqua tantum dubium revocant, alii qui plura, alii qui omnia. Hinc fit, ut Scepticismus vel moderatus sit, vel effrænis. Moderatum Scepticismum Philosophi ferme omnes professi sunt, atque etiannum profitentur. Hinc principium philosophandi esse *DUBITATIONEM*, prudentiores omnes docuerunt. Laudat ea in re Huetius (*a*) Pherecidem Syrum, Anacarsim Scytham, Pythagoram Samium, Empedoclem Agrigentinum, Parmenidem, Zenonem Eleatem, Heraclitum, Anaxagoram, Democritum, Socratem, Platonem, Aristotelem, Ciceronem, Varronem, aliosque; quibus nunc accessere Cartesiani omnes, Johannes Lokius, aliique. Horum autem nemo unquam dubitavit, plurima a nobis certo cognosci, licet omnes docuerint plurimis nos erroribus subagitari, plurima ignorare, pleraque etiam scire nullo modo posse. Quæ philosophandi ratio prudens est & modestissima: sunt enim stati mentis humanæ termini, quos qui temerario prætergreditur, in avia eat necesse est.

2. Unus veterum rem hanc ad excessum provexit Pyrro Eleus Aristoteli συλχρονός: quandoquidem lectis, ut ajunt, Democriti libris, variisque auditis Philosophis, in primis Anaxarcho, quum nihil certi sibi reperire visus esset, etiam *nihil comprehendi posse* statuit. Ejus Sectatores variis sunt vocabulis nominati (*b*), Ephectici ἀπό τῦ ἐπέχειν, *consistere*, quia judicium omnibus de rebus suspendebant: Zetetici a ζητεῖν *quærere*, quia perpetuo veritatis inquisitioni animum intendebant. Aporetici quasi *dubitantes*: *Acataleptici*, quod nihil comprehendi posse docerent tandem Pyrrhonici a Pyrrhone, de quo præter Laertium consuli potest Bælius (*c*) & Albertus Fabricius

[a] *La foiblesse de l'entendement humain lib. 1. cap. 14.*
[b] *Vide Gellium lib. XI. cap. 5.* [c] *Dict. Art. Pyrrho.*

cius (*a*). Animadvertit autem Laertius sect. 8., non eas a Pyrrhone veritates negatas, quæ *intelligentia constarent* (ὅ τι γὰρ νοεῖται δῆλον) *quippe quæ per se sunt perspicua*, sed *quæ sensibus perciperentur*, in quo dogma Platonicum paulo nimius provexit: Plato enim quæ a sensibus deferuntur, non quidem *scientia*, sed *opinione* percipi docuerat. Jam Pyrrhonicis quidam accensent Huetium ob libellum, quem Gallice inscripsit *la Foiblesse de l'entendement humain*, de *imbecillitate mentis humanæ*, in quo docet nihil sola ratione naturali certo comprehendi posse, sed confugiendum esse ad Revelationem: & Hieronymum Hirnaim ob editum librum *De typho generis humani*, *sive scientiarum humanarum inani ac ventoso tumore*, *difficultate*, *labilitate*, *falsitate*, *jactantia*, *præsumtione*, *incommodis*, quo omnis philosophię fundamenta subvertit. Ad eandem classem quidam referunt Lockium, (*b*) tum ob alias rationes, tum potissimum ob eam, quod valde suspicatus sit, deficeret ne nobis unus aut plures sensus, quorum fiat defectu, ut nihil adæquate percipiamus. Sed qui ita censent non satis attente nec Huetium, nec Lockium legerunt. Nam Huetio id propositum; ut superbientem rationem non extingueret, sed fidei ancillari doceret; Lockio vero ut ne constitutos sibi a natura terminos licentiosa prosiliret. Inter moderatos igitur Scepticos, quos inter omnes viri doctiores censentur, habendus est uterque, Alioquin in eundem quoque censum conferre possimus, non omnes modo veteres Ecclesiæ Christianæ Doctores, sed Apostolos etiam & Prophetas, qui de brevitate humanæ mentis sæpe nos monent, quique non raro in philosophorum confidentiam invehuntur.

3. Videamus nunc quibus argumentis Acataleptici isti & Epectici caussam suam tueantur. Negant ullum esse veritatis *characterem*, *criterium*, notam (*c*); quo fit, inquiunt, ut a falsitate discerni veritas nequeat. Enim vero, inquiunt, si veritatis ullum est criterium, aut

[a] *Biqliog. Græc. lib.* 3s *cap.* 33. §.
[a] *Doria noster in Met. propugn.* (c) *Empiricus lib.* 1.

aut in *Auctoritate* est, aut in *Sensu*, aut in *Conscientia*, aut in *Ratiocinio*. In Auctoritate non est. Est enim auctoritas vel *divina*, vel *humana*. Humana auctoritas aut spectatur in iis, quæ omnes homines percipere possunt, qualia sunt, quæ *conscientia*, *sensibus*, *ratiocinio* semper presto sunt; aut in iis, quæ non omnes *sensibus suis*, aut conscientia, aut ratiocinio assequi possunt. In iis, quæ ad prius genus pertinent, non video, cur locum auctoritas potius, quam ratio habere debeat. Ridiculus enim esset, qui probare conaretur, se dolorem aut voluptatem sentire, Solem lucere, & similia, quia alii id affirmant: si enim is decipitur, cur alii sibi similes decipi non possint? Prætorquam quod cur credam Pythagoræ asserenti *quadratum hypotenusæ æquale esse duobus aliis: quæ fiunt in duobus reliquis trianguli rectanguli lateribus*, si ipse rationes aut non videam, aut non intelligam? Non certe credam, quia is erat Pythagoras, nisi deridiculus esse velim, Credas, inquiunt, quia demonstravit. Unde sciam id demonstratum. Quia, inquiunt, id omnes docent Philosophi. Quis, inquam, mihi certum faciet Philosophos istos non esse deceptos, nec me decipere voluisse? Utrumque enim potuerunt: nam homines sunt, & erroribus obnoxii, & affectibus. Sed *omnes neminem fallunt*. Quasi vero non omnes fuerint Philosophi, qui materiam æternam esse docuerint, aut non omnes, qui quondam terram stare, nunc vero moveri, tradiderint. Sed ipsos rogo Philosophos, an confidenter affirment, se & mente brevissimos esse, & nihilominus hæc certo cognoscere? (a) negabunt, si ingenui esse velint: Nam qui mente brevis est, in omnibus decipi potest: & qui in omnibus potest decipi, de omnibus dubitet oportet.

4. In iis vero quæ ad secundum spectant genus, aucto-

(a) *Quasi nihil percipi & comprehendi possit, nisi a mente infinita. Negent eadem ratione, quidquam a nobis moveri posse, quia vi finita prædicti. Meræ sunt hæc nugæ.*

auctoritas vel ab uno, vel a paucis, vel a multis, vel ab omnibus accipietur. Unus auctor, qui factum aliquod narrat, quantumquis doctus, & probus, certitudinem non facit (*a*): potuit enim decipi a sensibus, a phantasia, conjectura, a populo, ab aliis etiam prudentibus, etiamsi decipere noluisse credatur. Hinc vix reperias accuratissimum historicum, qui aliquid non sit mentitus, aut saltem qui non alicubi deceptus sit. Idem de paucis dictum esto, etiamsi perspicaces, & integri fuisse narrentur. Nam quidam sunt affectus, maxime *superstitio*, qui virtutis specie vel integerrimos decipiunt. Quod si fabula aliqua paucis persuaderi potest, potest & pluribus (*b*). Nam ex. g. oracula Gentilium fuisse Sacerdotum imposturas, est a Vandalio, & Fontanellio

(a) *Quum ea de re agitur, quæ ut a multis, ita ab uno clare & distincte potest sensibus comprehendi, cujusmodi sunt aut naturæ phænomena, aut hominum facta; nec quidquam sit, cur de ejus fide dubitemus; unius etiam hominis auctoritas eam faciet certitudinem, quaqui non est contentus, non is quidem dubitat, sed dubitare potius amat. Nam qui ego credam eum dubitare, qui nullas habet dubitandi rationes? Neque vero idem sunt* dubitare, *ac* dubitare velle: *illud rationis est, nec sine motivis esse potest: hoc libidinis, ac emotæ magis, quam seriæ mentis. Ad rem. Unius istius hominis auctoritas, ubi nullæ sint rationes dubitandi, æqualis, aut pene æqualis auctoritati nostri ipsius est, si ei facto interfuissemus: itaque de illo cum in modum dubitare non minus insanum est, quam ipsos nobis fidem omnem derogare, etiam ubi nullas derogandi rationes habemus.*

(b) *Non idem est testi oculato fidem præstare, ac aurito. Potuit huic imponi, non illi. Auritorum fides oculatorum testium auctoritati nititur. De hac disserimus. Oculatis viris rei de qua agitur gnaris, spectatæ virtutis, derogare fidem, id insanum dicimus: derogare autem non in acroamaticis dogmatibus, sed in factis. Ratiocinentur ergo Sceptici constantius, ac meminerint turpe esse a quæstionis statu dilabi.*

lio (*a*) demonstratum. At, si paucissimos e Gentilismo excipias, impostura hæc omnibus ferme nationibus persuasa erat, ut ostendit Cicero sub initium libri primi de divinatione. Muhammedanismum fædam esse fabulam & imposturam, quis ignorat? At nunc ita res comparata est, ut si Christianismus Muhammedanismo conferatur, minima ille præ hoc erit pars (*b*) Jam ad *consensum omnium* quod spectat, ad quem tanquam ad veritatis aram confugiunt Dogmatici, primum an est res ulla, in qua consensum istum licet reperire? Omni enim in re quot capita, tot sententiæ. Deinde vel consensum istum spectabimus in *factis*, vel in rebus *theoreticis*. In primo rerum genere, quum facto alicui multi quidem, non omnes homines interesse potuerint; si factum illud manavit ad alios, non horum, sed priorum tantum habenda ratio: nam hi, qui non interfuerunt, auctoritatem nullam faciunt. Res ergo redit, aut ad paucos, aut paullo plures, qui certe omnes decipi potuerunt (*c*). Hinc ex. g. Si Licurgus, Solon. Numa persuadere potuerunt Religionem Spartanis, Atheniensibus, Romanis sui temporis, viris nempe simplicioribus, vix dubitandum quin impostura potuerit ad omnes posteros manere, & tanquam certe haberi (*d*) Atque hac ratione fabula po-

---

(a) *Antonius Vandalius in dissert. de Oraculis Gentilium, Fontanelle ne l' histoire des l' Oracles.*

(b) *Bælius in dict. Crit. art. Machomet. vide ut id refellamus App. lib. 2.*

(c) *Vide super eo sophismate adnotata superius.*

(d) *Non hic agitur potuerint ne Solon & Licurgus Atheniensibus, & Spartanis* falsa dogmata *persuadere: illud disceptatur, potuerint ne persuadere velut præsentia facta, quæ nunquam effecissent? Id ego fieri posse, etiam inter stupidos, nego: nam & oculos habent stupidi ac manus, & quisquis mortalium ita a natura comparatus est; ut oculis magis suis in rebus præsentibus, quam alienis verbis velit credere. Pythagoras ut persuaderet auditoribus suis, se redivivum ex altera vita rediisse, necesse fuit, ut diu in*

potest universo orbi persuaderi, qualis belli Trojani fabella secundum Dionem Chrisostomum, Horninm, Vicum, aliosque (*a*). Quod ad ea, quæ secundi sunt generis, Cottæ illud reponam, (*placet*, inquit, *tantas res judicio multitudinis judicare*) Sane *argumentum pessimi est populi consensus*, quod Seneca pronunciat gravissime. Nam si judicio multitudinis stabitur, Gentilium Religio vera erit, quippe & pluribus, & per longius tempus probata. Etenim, ut observatum Bælio (*b*), si Telluris gentes in 30. partes dividantur, quinque reperientur Christianismum profiteri, sex Muhammedanismum, 19. Gentilissimum. Præterea Astronomi, qui putant terram moveri causa exciderent, si populus Judex sederet. Præterquam quod, qua sententia theoretica est, quæ omnium hominum consensu probetur? Ne de existentia quidem Dei id obtinet, ut prolixe ostendit Bælius (*c*). Quo factum est, ut Parkerus hoc argumento uti noluerit, tan-

---

in subterranea crypta lateret, evaderetque inde mortuis concolor. Sed ne hoc quidem efficere potuit, ne impostura detegeretur. Quum nulla Muhammedes miracula egisset, ne ulla quidem suis persuadere potuit, ut astute intellexerit, sibi negandum esse, miraculis armatum venisse ad novam superstitionem prolatandam. Quod si hoc effici potuisse, quod isti ajunt. mortalium fuisse neminem ego scio, qui commodius potuerit, quam hic, de quo diximus, Muhammedus: quippe cui eam in rem, & ætas, & commilitonum paratissimum obsequium, & barbari ac inculti suorum mores, & contractæ jamdiu, fallendi artes, & prompti ad fabulas vulgandas administri. obsecundassent. Sed intelligebat profecto & curiositate adactum iri plures, qua falsas artes possent rescire, & difficile futurum, ut ii ipsi, quibus fideret, diu tantum arcanum reticere possent. Nec auctoritatem suam his periculis labefactatum iri astutus homo volebat.

(a) *Vide Append. lib. 2:*

(b) *Loco citato. Vide ut hunc calculum perpenderimus in App. lib. 2.*

(c) *Quam hoc confidenter pronuncietur, quamque sit falsum, in parte 4. demonstrabitur accuratissime.*

tanquam valde incerto (*a*) Nullum est igitur veritatis in auctoritate humana præsidium. Quod eo etiam argumento confirmatur, quod hæc auctoritas provenit a *scientia* & *probitate*, quarum prior certos non faciat, res auctori compertas, posterior, auctorem data opera nos decipere noluisse. Quum autem, inquiunt, ut paulo post ostendemus, scientia hominum principiis innitatur fallacibus, sensibus, nempe, phantasiæ, memoriæ, ratiocinio; ea perfecto certa non est. Deinde quum φιλαυτία, amor Patriæ, Sectæ, Religionis, Metus, Odium, Spes, aliique affectus mentes depravent, nihil quoque a probitate sperandum (*b*)

5. Ac-

(a) *Sed istud argumentum, quod elevare profanum genus studet, dictu difficile est, quot viri doctissimi invictum existimaverint. Utuntur eo ex veteribus Plato sæpe, Aristoteles, Tullius, Seneca, Plutarchus: utuntur veteres Christianæ Religionis Apologistæ, viri in primis perspicaces, ac eruditi. Ejus vim pluribus adseruit Cudvvorthus cap.* IV. *Syst. Intell.: adseruit Ellias Benoest Parochus Delphtensis in præfatione libri docti adversus Tolandum. Ea de re nos in quarta parte ex instituto disseremus, unaque opera ostendemus, & nullam hucusque gentem adeo afferatam repertam esse, quæ non aliquam animo supremi cujusdam Numinis notionem haberet informatam, nec tantam consensionem nisi ex communi totius humani generis causa provenire potuisse.*

(b) *Auctoritatem omnem a scientia & probitate Auctoris vim suam accipere, id est in perspicuis. Sed sunt quædam, quæ omnes homines, etiam barbari & idiotæ scire certo possint, si oculati eorum sint testes. Hujusmodi sunt Naturæ & hominum facta, quæ ita sensus nostros commovent, ut necesse sit omnibus esse mutilatos, qui percipere nequeant. In his igitur rebus testes oculatos repudiare nequimus, ea tantum exceptione, quod scire nequiverint. Narrat quis, se Solis deliquium observasse, ac ita narrat, ut satis demonstret, se inde magnopere fuisse commotum, Testem oculatum defectu scientiæ repudiabitur? est id non*

de

5. Accedamus, inquiunt, ad auctoritatem divinam, Ea constare debet Dei verbis. Sed loquutus ne hominibus Deus sit, id primum est, quod valde dubium est. Nam quum sit variæ per Orbem Religiones, Hebræi, Chri-

---

de vero disceptare, sed furere. Aurora borealis anni 1737. phænomenon apud Italos rarum, totius ad se Italiæ oculos convertit. Ne tot quidem testes certos ejus rei posteros efficient? videant Sceptici ne dum nimis rationales esse satagunt, ab omni descîscant ratione. Me quoque pœnitet res scurriles serio pertractare.

Jam sunt quædam aut Naturæ aut hominum facta, quæ etiam ubi quis in animum induxerit occultare, aut pernegare, id ne a se quidem obtinere potest, tantum abest, ut alios queat in sententiam suam pertrahere. Ut ecce, est quisquam, nisi qui velit ludere, qui auroram illam Borealem occultare, aut negare possit? Nam ego non ignoro, plures esse impudentes, ac perditæ famæ homines, qui aut conceptas fabulas obtrudere credulis velint, aut vera facta in dubium adducere; sed nego, repertos hucusque esse homines, qui id efficere gestierint cum tanta impudentia, ut res aut manifesto falsas aliis probare, aut manifesto veras in dubium revocare voluerint. Nam in his renititur natura, Itaque mendaces nisi colore aliquo ac similitudine veri mentiuntur fere nunquam. Qui historicus mentitus esset Ab Agrippina occisum Neronem? Cajum Cæsarem in bello adversus Gallos interfectum? Enimvero quum Muhammedes vulgasset, Lunæ partem decidisse sibi in manicas, eamque Lunæ restituisse, pulcherrimi astri deformitatem miseratus, ita retulit, ut nullum ejus rei testem adduceret; verebatur enim apertum mendacium. Similes huic est, quod Franciscus Mezræus in historia Gallorum narrat, se scriptum reperiisse, Monachum, quum sub auroram contemplaretur Cœlum, Lunam vidisse magna velocitate in Terram haud inde procul descendisse, statimque ad suas sedes remeasse: sed historicus unum illud Monachum testem habebat, qui ut non mentiri voluerit, fieri potuit, ut excitatus paulo ante a somno, oscitans, ac oculos, ut fieri solet,

Christiani, Gentiles, Muhammedani, qui contraria dogmata docent, omnes tamen Revelationem Dei præseferunt; quod argumento est nullam esse revelationem. Quis enim sibi persuadeat Deum contraria revelasse? Sed sunt, inquiunt, imposturæ, quæ Gentiles, & Muhammedani proferunt. Nempe Judicibus Ebræis, aut Christianis. At Judicibus Gentilibus (*a*) Impostores sunt Ebræi & Christiani: Si standum plurium auctoritate, caussa cecidimus (*b*).

6. Accedit, pergunt, eodem, nulla esse argumenta solida, quibus potuerit notio aliqua esse certa de Revelatione. Proferuntur miracula. Sed nondum constitit inter doctos quodnam sit verum miraculum, uti ex concertationibus Lokii, Clerici, Leibnitii, Clarkii, Wolfii patet. Spinoza *miraculi* vocabulum esse relativum animadvertit, eoque vult significari *opus cujus nos non tam facile causam & rationem pervidemus* (*c*). Sane licet nos sciamus mortuos ad vitam revocare, fluvios sistere, aut Solem, vires nostras superare; at ignoramus an superet vires omnium agentium naturalium. Si

---

solet, perfricans, Lunam moveri viderit, ac vir non malus sibi persuaserit, Ejusdem generis est, quod scribit Strabo, Lusitanos eos, qui imam oram Maris Atlantici incolebant, Solem videre solitos vespere Oceano mergi, audireque exustarum undarum Solem excipientium fremitur, qui viatores etiam Græcie quosdam fefellerunt. Decepta enim oculis gens simplex potuit primum illud sibi persuadere, cui deinceps, ut fit, aquarum ebullentium rumor additus. Constat ergo esse quædam, in quibus testium oculatorum nec scientiam desiderare possumus, nec fidem. Quæ autem sunt talia si quis rejiciat sine ulla alia ratione, nisi quod ita allubet, cum eo omnis disputatio interclusa esse debet, veluti cum animante ratione destituto.

(a) *Vide Tacitum lib. 5. hist. Celsum apud Origenem, Porphirium apud Eusebium, Julianum apud Cyrillum &c.*

(b) *Vide Appendicem lib. 2. quo in loco hæc sosphismata plene refelluntur.*

(c) *In Tractatu Theologico. Pol. cap. 16. & 2.*

Si formica cogitaret, fortaſſis videns ingentem aliquam machinam moveri, nec per quos moveatur obſervans, crederet nullius facti Entis vi motum illum fieri. Jam vero quid, quod omnes nationes miracula ſua jactant? Præcipue vero de Apollonio mirabilia narrat Philoſtratus, itaut Græculus quidam illum Chriſto aſſimilaverit. Aut omnia igitur vera ſunt miracula, aut omnia falſa. (*a*) Tandem quis certos nos facit hæc facta eſſe miracula? (*b*) Tempore enim noſtro nulla cernimus. Vetuſtis autem temporibus homines erant & ſimpliciores, & facile creduli (*c*): iis igitur facile imponi potuit.

7. Proferuntur etiam Prophetiæ. Sed primum has etiam omnes proferunt Religiones; ſuos enim habuit vates Gentiliſmus, habuit Muhammedaniſmus. Quod vero ad Hebræos pertinet, & Fauſtus Manichæus olim; nunc vero Sociniani, crediderunt, Prophetias, quæ in Ebræorum libris reperiuntur, eſſe allegorias, quod placuit Epiſcopio, & Arminio, forte etiam & Grotio. Qui Ebræorum Prophetæ eſſe dicuntur, erant Oratores Sacri (*d*), qui quod ipſi deſiderabant aut metuebant, tamquam revelatum a Deo prædicabant. Fieri autem potuit ut partim conjectura rerum præſentium, partim caſu, vera prædixerint. Sed fortaſſe ſi omnia, quæ prædixerunt, deſcripta eſſent, videremus non minus horum, quam Apollinis, aut Dianæ, oracula plurima

(a) *Ineptiſſimum hoc ſophiſma* a dicto ſecundum quid & dictum ſimpliciter. *Neque enim idcirco quod quiſquam mentitur, conficias omnes eſſe mendaces. Alioquin conficiam ego omnes eſſe inſanos, quod Sceptici inſaniant. Ad hæc, minime mihi perſuaſerim eſſe potuiſſe fabulas, niſi veritates præceſſiſſent; nec falſa miracula vocari potuiſſe niſi ad verorum ſimilitudinem. Ita enim natura comparatum eſt, ut ſemper fictiones præcedat veritas: Vide Aug. in libris contra Acc.* (b) *Vide ſupra adnotata pag.* 217. *lit. a.*

(c) *Non ita tamen; ut rerum publice geſtarum teſtes eſſe non potuerint. Vide notata ſup.*

(d) *Baelius in dict. Art. Ariſtoteles.*

rima non vera fuisse. Deinde, pergunt, quum sciamus plurima esse futura, quæ perspicacissimi homines prævident, ignoremusque quanta sit capacitas atque mentis acies Dæmonum, quos esse credimus, non possumus certo affirmare Prophetias istas Dei opus esse. Tertio potuerunt Prophetiæ istæ longo post facta ipsa tempore, scribi, cujusmodi pleræque sunt in Gentilium libris. Revera libros Divinos Ebræorum non esse genuinos putant Hobbius in Leviatane, Spinoza in tractatu Theologicopolitico, Simonius in Historia Crit. Vet. Test. Quarto Philosophi quidam opinati sunt, mentes humanas terra bili agitatas futura quædam prædicere posse. Revera quot prophetiæ per Germaniam, Galliam, Angliam tempore Lutheri prodierunt ex hoc tetro corporis temperamento. (*a*)?

8. Sed demus, inquiunt, revelationem factam esse, quibus eam argumentis nunc cognosci posse affirmabimus, *traditione* ne, an *Scriptura*? Prima admodum est fallax: nam temporis decursu vel veris historiis fabulæ ita adnectuntur, ut nullo modo discerni & distingui possint. Hinc videmus mundi origines tam misere fædatas atque interpolatas, & varie quidem apud varias notiones (*b*). Eam ob rem magna Christianorum pars, ut Lutherani, & Calviniani, traditiones istas omnino respuunt, & magnis, ut opinatur, argumentis oppugnant. (*c*) Scriptura vero vix est, inquiunt perpetuo

(a) *Sunt argumenta Spinozæ in Tract. Theol. pol. pag.* 18. 19.

(b) *Legantur Diodori lib.* v. *priores*, *&* *Cosmogonia Hist. Univ. Angl.*

(c) *Quamquam hæc omnia argumenta, quam in responsionibus, quæ mox sequentur, tum in secundo Appendicis libro articulatim refellimus, puto tamen fore pretium operæ, id saltem hoc in loco occupare, quod adversus traditiones commemorant. Nam ego sic semper censui, eos, qui a nobis discessere, Lutheranos, & Calvinianos, ex quorum lacunis sunt hæc contra traditiones depromta, quum*

tuo profani, ut aliquid certi ſtatui poſſit. Primum enim non conſtat Scripturas Ebræas, quæ Sacræ habentur genuinas eſſe, ne inter Ebræos quidem ipſos & Chriſtianos

---

quum in ceteris omnibus dogmatibus, in quibus ſeditionem fecere, tum præſertim in hoc, de quo agitur, nec ratione ulla, nec rationis colore pervicaciam ſuam defendere poſſe. Atque ero in hac adnotatione paulo longior: ſed longitudo utilitate penſabitur. Rem autem totam repetemus ab origine ſua, ut ipſa rerum narratione quivis intelligat, non poſſe Chriſtianis traditionibns fidem derogari, quin tota vetuſtas non ſacra modo, ſed profana quoque abrogetur. Ac principio, Apoſtolos per plures annos Chriſtianam doctrinam prædicaſſe tantum, non etiam ſcripſiſſe, id & conſenſione veteris hiſtoriæ conſtat, nec ii negant, quibuſcum rem nunc habemus. In primis autem adnotat illud ſæpe Euſebius in primis hiſtoriæ ſuæ libris. Deinde conſtat, veteres Chriſtianos de divinorum librorum genuinitate & doctrina ex Apoſtolica predicatione, ideſt orali traditione, judicaſſe. Quo enim alio argumento reſciviſſent Matthæi, Joannis, Pauli &c. vulgatos ſemel libros & eorum eſſe, quorum præſeferebant nomina, & veram Chriſti doctrinam continere? Quod qui negat, dicat is, quo alio criterio uti veteres Chriſtiani potuerint, quo tot fabulis & impietate ſaburratos Gnoſticorum libros a libris Apoſtolicis diſcernerent? Num vetus illa Eccleſia Apoſtolica ſibi conſcia erat Apoſtolorum doctrinæ, quam ex eorum ore ſæpe acceperat, ut non facile fuerit adulterinos ei libros, ac ſpuriam doctrinam obtrudere. Tandem conſtat, ne id quidrm refragantibus Proteſtantium doctioribus, non omnia Apoſtolos, quæ prædicaverant, ſcripſiſſe, ſed contentos fuiſſe ſumma tantum capita doctrinæ Chriſtianæ, ac quæſtiones quaſdam peculiares, quas cum Judæis, Ethnicis, Gnoſticis habebant, literis mandare. Agnovit id Arminianus homo Johannes Clericus. Is enim in hiſtoria Eccl. *duorum priorum ſæculorum, an. 57. §. 4. ſcribit,* Apoſtolos viva voce Eccleſias docuiſſe, addita hiſtoria vitæ Jeſu Chriſti, nec voluiſſe ſcriptis ſuis ſyſtema aliquod Theolo-

ſtianos. Nullus nempe liber eſt, qui variis Auctoribus, & diverſorum quidem temporum, non tribuatur. De Auctoribus ipſis librorum novi teſtamenti vel a primis Eccleſiæ temporibus magna extitit controverſia, uti Sixtus

giæ Chriſtianæ tradere, ſed datis occaſionibus, aut novis quæſtionibus reſpondere, aut errores naſcentes & vitia caſtigare: cetera ſupponebant Eccleſiis, ad quas epiſtolas dabant, ex prædicatione ſua nota. *Sed quis id ignorare poſſit, qui vel primis labiis Apoſtolorum, & Patrum Apoſtolicorum ſcripta deguſtavit? Quæ quum ſint, dum doctrina Chriſtiana quæritur, non Apoſtolicæ tantum ſcripta conſulenda ſunt, ſed veteris quoque Eccleſiæ monumenta, ut ſi vetus illa Eccleſia Apoſtolis coeva, aut vicina quidquam tanquam ex Apoſtolis acceptum doceat, id ad doctrinam Chriſtianam referendum ſit. Atque hoc adeo Patribus tertii & quarti Eccleſiæ Seculi erat perſuaſum, ut iſtam veteris Eccleſiæ traditionem Chriſtianorum ſæpe REGULAM appellent, eaque de re diſſerant copioſe, in primis Ireneus* adverſus hæreſes *Tertullianus* de præſcriptionibus, Euſebius in hiſtoria Eccl. *Vincentius Lirinenſis in Commonitorio, aliique. Neque vero nunc attinet eorum hoc in loco diſputationes exſcribere. Pauca tantum memorabo, ne hæc ex voto magis, quam re dicere videamur. Tertullianum nunc omitto, cujus integer de* Præſcriptionibus *liber eſſet exſcribendus, ſi verba proferre vellemus. S. Vincentius Lirinenſis in Commonitorio tria ſectanda eſſe homini Chriſtiano ſcribit*, univerſitatem, antiquitatem, conſenſionem. Sequemur autem univerſitatem, *inquit*, hoc modo, ſi hanc unam fidem veram eſſe fateamur, quam tota per orbem terrarum confitetur Eccleſia. Antiquitatem vero ita, ſi ab his nullatenus ſenſibus recedamus, quos Sanctos majores ac Patres noſtros, celebraſſe, manifeſtum eſt. Conſenſionem quo itidem, ſi in ipſa vetuſtate omnium, vel certe pene omnium Sacerdotum pariter ac Magiſtrorum definitiones ſententiaſque ſectemur. *Cur ita? quia ſcilicet didicerat a majoribus ſuis traditionem eſſe fidei Chriſtianæ primam regulam. Ignatius*

Sixtus Senensis docebit. Quod si certum esset & indubium, libros istos genuinos esse, non intelligimus, cur Chri-

---

stius Martyr Apostolorum discipulos Christianos hortatus fuerat, ut Apostolorum TRADITIONIBUS tenaciter adhærent, quas ad certiorem posteritatis notitiam testimonio suo confirmatas scriptis mandare necessarium duxit (*Euseb. lib. 3. hist. Eccl. cap. 36.*). *Serapion Evangelium Petri repudiaverat, quia in plerisque non consentiret cum* traditionibus Apostolorum (*idem lib. 6. cap. 12.*). *Idem Eusebius quum de Clemente Alexandrino aliisque vetustis Patribus disseruisset, addiderat*, atque isti veram sacrosanctæ doctrinæ traditionem, QUAM SUCCESSIONIS SERIE AB IPSIS SANCTIS APOSTOLIS Petro, Jacobo, Joanne, & Paulo, deducta, VELUT FILIUS A PATRE acceperant... assidue conservantes, ad nostram ætatem usque, divina favente clementia, vitam propagarunt, quo antiqua illa & Apostolica doctrinæ prædictæ semina in animis nostris inferrent. *Atque hæc eadem vox fuerat Apologistarum omnium Christianæ Religionis vetustissimorum. Sed eodem quoque modo deinceps loquuti sunt quarti sæculi Patres Epiph. hæres. 60. Basilius lib. Sp. S. cap. 2. Chrysost. in ep. ad Thessalonicenses. Rufinus in hist. Eccl. lib. 2. cap. 9. de Gregorio Nazianzeno & Basilio M. loquens*, per annos, *inquit*, ut ajunt, tredecim, omnibus Græcorum sæcularium libris remotis, solis scripturæ divinæ voluminibus operam dabant, eorumque intelligentiam, non ex propria præsumptione, sed ex majorum scriptis & auctoritate loquebantur, quos & ipsos ex APOSTOLICA SUCCESSIONE intelligendi REGULAM suscepisse constabat. *Quid igitur hoc est dementiæ, quum Ecclesia ab Apostolis edocta, aut eis vicina*, traditionem *habeat* fidei suscipiendæ, & intelligendæ regulam, *nos novissimos mortalium positos a majoribus terminos convellere.*

Jam vero præclare hoc ipsum confirmant viri in antiquitatibus Ecclesiasticis versatissimi, subacti judicii ac perspicaciæ. Olden libro primo Analysis fidei *Tertulliani argu-*

Christiani Theologi tanto apparatu & studio rem certam, argumentis non necessariis dubiam efficere conentur. Quid

---

argumentum hunc ferme in modum coagmentat. Constat Apostolos prius prædicasse, quam scripsisse evangelium, Quum vero scripsissent, miserunt libros suos per universas Ecclesias, in quibus prædicaverant. Ecclesiæ autem istæ crediderunt libros missos esse Apostolicos non alio inductæ argumento, nisi quod viderent eorum librorum doctrinam cum ea consentire, quam ab ore ipso Apostolorum acceperant, Ergo ab ipso Apostolorum tempore norma Scripturæ Evangelicæ, qua illa statueretur & interpretaretur, fuit traditio. Sed & audiamus quemadmodum hoc ipsum argumentum adornat Ricchardus Simonius præf. in hist. Crit. Vet. Test. Novum, *inquit*, testamentum quod attinet, doctrina Evangelii apud innumeras Ecclesias fundata & planctata fuit, antequam ullum extiterit scriptum, Exinde vero Ireneus, Tertullianus, & primi alii Patres in suis adversus hæreticos disputationibus non tam ad verbum Dei sacris litteris comprehensum, quam ad idem verbum non scriptum sed traditum, & in Apostolicis Ecclesiis conservatum, confugerunt. Quoties vero Episcopi in Concilia & Synodos convenerunt, singuli quid in sua quique Ecclesia credebatur renunciabant, ita ut hæc tradita primis Ecclesiis fides norma deinceps fuerit ad scripturæ obscura interpretanda ... Ejusmodi traditiones ab initio Cristianismi independenter ab ipsa scriptura fundatæ compendium merito dixeris Religionis Christianæ: Juxta illud ambiguas scripturas interpretari nos decet, sicut ipsi Protestantes, & inter alios Illiricus, & Plessæus fatentur. *Hæc Simonius. Quum autem scribat Protestantium quoque saniores idipsum fateri, iis, quos illa citat, exempli loco alios addemus, quo vulgus, Protestantium tandem pudeat hac in re ad Patrum suorum exemplum clamare.* Lydium lapidem traditionem veterum Patrum *vocat Joannes. Ernestus Grabe præfat. operibus Bulli præfixa. Sed Bullus ipse in Apologia contra Thomam Tullium, quæ extat in ejus ope-*

Quid quod Ricchardus Simonius magno critices & eruditionis usu demonstrare conatur, libros veteris testamenti compendiola esse majorum voluminum pluries facta refecta, interpolata (*a*)? Deinde demus esse genuinos: quis

operibus editis Londini anno 1703., *velut ex instituto hanc caussam agit. Producit decretum Synodi Anglicanæ anni* 1751. *sub Regina Elisabeta, quo cautum est*, ne Doctores quidquam docerent pro concione, quod a populo religiose teneri *& credi vellent, nisi quod consentaneum esset doctrinæ veteris* ac novi testamenti, eique, quam ex illa doctrina catholici Patres ac veteres Episcopi colligerunt.. *Ipse vero Bullus sic censet*; hanc esse optimam, immo unicam rationem infelicissimas, quæ Ecclesiam Christi hodiernam infinitas pene in partes sciderunt, controversias finiendi, si post sacras scripturas, primævam ac puriorem antiquitatem, unice colamus ac revereamur. *Tandem, ne simus tædiosi, Gerarvus Joannes Vossius in Epist. ad Forbesium præfixa ejus instructionibus historico-Theologicis hoc super eadem re interseruerat judicium*. Quantopere, *inquit*, repugnat perspicacitati scripturæ (*scilicet ad hominem adversus suos argumentatur*), si ita exaratæ credantur, ut ab Apostolorum excessu, ne in præcipuis quidem fidei capitibus ipsi eas Ecclesiarum doctissimi ceperint Antistites? Quantum item bonitati Dei & amori erga nos, si per tota secula ad Scripturarum intelligentiam defuisse statuimus Spiritum Dei viris licet pietate & sanctimonia præcellentibus, Ecclesiæque semper commendatissimis, atque eo melioribus, quo Apostolicis propriores erant temporibus? *Quibus ex locis patet, eos inter Protestantes, in quibus Lutheri ac Calvini furor rationem de loco non deturbavit, ignorari non potuisse, in primis fontibus Christianæ philosophiæ collocandam esse oralem Apostolorum traditionem. Sed videor modum excessisse, ac in Theologorum invasisse Provinciam. Mihi ut ignoscant oro ii, quorum ego sacra penetralia audentissimus adii, ac animadvertant, me non lubenter, sed a Scepticis provocatum Theologum egisse. Egone illam.. Quæ me ..*

(a) *In Histor. Crit. Vet. Test. & in responsionib. ad Dupinum.*

quis probabit esse integros? Nam plura iis addita non negant Christiani. Præterea Scripturæ alicujus intellectus pendet a linguæ, quæ scripta est, notitia, a notitia morum populi, Scriptoris temperamento, studiis, opinionibus, aliisque adminiculis. At constat nunc veteris Hebraicæ linguæ genium ignorari ingenue id fatentibus Clerico, Cappello, Simonio, aliisque: constat mores & consuetudines Hebræorum magna ex parte intercedisse: constat latere Scriptorum indoles, & studia. Hinc fit ut diversæ Hebræorum atque Christianorum Sectæ, diversa dogmata ex Scriptura confirment: nec minus Scripturis contendant Hebræi, Messiam nondum venisse, quam Christiani venisse: nec minus Sociniani negantes Trinitatem, Divinitatem Christi, peccatum originale, immortalitatem animorum, quam ceteri Christiani hæc affirmantes. Atque hæc sunt, quæ circa auctoritatem quum humanam, tum divinam novelli Sceptici opponunt; a quibus producendis profecto abstinuissem, nisi scissem ea magna pompa a Baelio passim & ab Argentio (*a*), Collino, aliisque profanis Deistis, præsertim Anglis, prolata fuisse, qui ut *rationem* promoverent, *fidem* elevare magna impietate conati sunt.

9. Postquam nihil esse in auctoritate quum humana, tum Divina, pro veritate discernenda, præsidii, (inquiunt) superius demonstratum est, videamus an *sensus*, *coscientia*, *ratiocinium* certiores nos facere possint. Contra sensus dicere, supervacaneum fuerit, quando veteres omnes Platonici, & recentiores Cartesiani, in primis Malebranchius (*b*) omnem sensuum auctoritatem elevaverunt. Ut cetera mittam, oculi sunt veluti lentes quædam opticæ. Quum autem sciamus lentibus opticis res plerumque majores, plerumque etiam minores videri, quis certum putabit, oculorum ope veram externarum rerum magnitudinem, & veras distantias percipi posse? Age vero, fingamus Deum omnibus hominibus repente oculorum tunicas corneas in Miscrocopiorum quam optimorum naturam con-

(a) D' *Argens la Philosophie du bon sens*.
(b) *Lib. 1. de inquir. ver.*

convertere, res omnibus milleplæ, quam nunc videntur, videbuntur. Quantæ igitur tunc erunt, an quantæ nunc videntur, an vero quantæ tunc? Ne, quæso, ex præjudicio judicato.

10. Præterea sensus rerum, quæ extra nos sunt, externas tantum modificationes, non vero interiora principia & substantias referre possunt: de essentia igitur atque causis rerum corporearum certi nihil a sensibus sperare possumus. Ad hæc, quantilla est sensum provincia? Nam oculi, qui omnium sunt acutissimi, confusæ non quidem multum præ universi infinita extensione, distincte vero vix aliquot milliaria spectant. Qanta igitur objectorum copia sensus nostros latet, seu quod paullo distantiora sunt, seu quod nimis exigua? Mitto, ut dixi, vulgaria exempla errorum sensuum circa objectorum distantias, magnitudines, figuras, motum, colores, sonos, & alia, quæ certe innumera sunt & passim Philosophis observata. Adeout mirandum sit, repertum esse qui prædicare potuerit, *sensus nunquam fallitur, ac proinde omnis sensio, omnisque phantasiæ, seu apparentiæ perceptio: vera est* (a). Qui ego nulla de re certi esse possumus, postquam deceptores sensus continenter nos interturbant?

11. Jam conscientia & ratiocinatio, ubi auctoritas, & sensus incerti sunt, nihil scientiam nostram juvare possunt. Nam *coscientia & ratiocinatio* innituntur ideis sensuum & auctoritatis; de quibus quoniam dubitandum, quis pro certis conscientiam atque ratiocinationem habuit? Id verius est ad errores nostros plurimum conferre. Nam conscientia, phantasia, memoria sensuum ideas mirum in modum depravant atque corrumpunt. Ratiocinatio errores ceteroquin apertos confirmant. Quod si quis objiciat *claram & internam conscientiam, claram & evidentem ratiocinationem Criterium esse veri*, illam quidem vel ob ideas innatas, vel ob internum lumen Malebranchianum; hanc vero, quod si in iis, quæ clare & distincte percipimus, fallimur, error in Deum natu-

(a) *Epicurus apud Gassend. part. I. Syntagm. Phil. Et de origine & veritate Logicæ cap.* VII.

naturæ auctorem refunditur; si quis, inquam, hæc objiciat, ridebimus, inquiunt. Nam ideae innatæ, & lumen Malebranchianum, & Poiretanum fabulæ sunt aniles. Philosophis jam detectæ Claritas vero & evidentia perceptionum esse nequit argumentum *certi*; quippe solet nasci a brevitate mentis, quæ in paucis ideis acquiescit, aut a pigritia quærendi, aut a consuetudine populi, cum quo ab infantia educati sumus, aut ab imperfectione sensuum, aut reverentia, qua majores prosequimur, aut ab aliis causis, Sane gravissimi Philosophi hac apparente claritate decepti fœdissimos docuerunt errores. Clare & distincte cognoscere sibi videbatur Aristoteles mundum esse æternum, Epicurus esse inane, Cartesius inane repugnare, Malebranchius se omnia in Deo videre, Lokius omnia sensibus & meditatione percipere, & qui non? Quorum quæ sunt vera? Deus, inquit Cotta, viderit. Lubricum igitur est Criterium istud claritatis & distinctionis pro certitudine, non minus quam fatuus ille Spiritus Novatorum privatus, pro interpretanda Scriptura Sacra. Nimirum ut quilibet spiritum hunc, ita claritatem illam aliis ex causis pati potest.(a)

12.

(a) *Illud non video, quid similis habeat fanaticus Novatorum Spiritus cum claritate ac perspicuitate. Est ille ad errores etiam apertos tuendos excogitatus, minime constans, nemini certus, ac pro ingeniorum, temperamentorum, dicam etiam, vitiorum diversitate varius ac diversus, ut Protestantium quoque doctiores & saniores ad iram commoverit. Claritas vero & perspicuitas per se ipsa lucet, ubique eadem ac constans, ubicumque est.* Totum esse sua parte majus, *non perspicuum modo est omnibus, sed & constanter, & eodem apud omnes modo perspicuum. Nec vero usu venire in Natura solet, ut quod invariatum, idemque semper ac costantissime clarum est, non id sit. quod esse intelligitur: est enim obscurarum perceptionum illud proprium, ut in dies mutentur, nec eadem sint in omnibus ac semper. Itaque Sceptici, quum in ceteris ferme omnibus, tum in hoc potissimum loco garriunt potius,*

quam

12. Quum igitur, concludunt, nullum sit certitudinis criterium, quis negaverit omnium Philosophorum prudentissimos esse Scepticos? Sed confirmemus, inquiunt, hæc exemplis pauculis. Rerum omnium tria sunt suprema genera: nam aut æternæ sunt, aut factæ, aut possibiles. Videamus quantum ex unoquoque genere nunc certo sciatur. Primum naturam ipsius æternitatis intelligi ab hominibus non posse, nemo refragatur. (*a*) esse aliquid æternam non certe negant; sed quale si omnes

quam disputant. Nam effutire continuo ac philosophi confidentia quidquid in buccam venerit, nec illud prius versare, atque ad rationes examen revocare. Id ego ludere par impar esse ajo, quod quum omnes, tum eos potissimum pudere debet, qui profitentur ex incorrupta ratione philosophari. Quid autem istuc est rationem dum emendare, purgare, augere velis, non opprimere solum, sed stirpitus convellere? Profiteantur potius Sceptici, se in id armare rationem, ut homines lateres crudos efficiant, non philosophos. Quid enim sumus aliud, postquam ea quoque nobis demseris, quæ clare ac pespicue intelligimus?

(a) *Sed & in hac re philosophorum ego istorum serium judicium desidero. Quid hoc est*, naturam æternitatis ignorari? *Tam enim clarum est*, aliquid esse a tota æternitate? *quam manifestum*, esse aliquid. *Quod quum sit, est etiam perspicuum, esse* æternam aliquam durationem, *idest, æternitatem, Quærunt, cujus ea sit naturæ? naturam* durationis *quærunt, an* rei durantis? *perspicuum est durationem esse continuatam existentiam, quam ii ignorare nequeunt, nisi & se existere ignorent. Entis æterni naturam minime adæquate nosci, id nec ignoramus, nec inficiamus. Sed id ad Scepticorum causam quid faciat non videmus. Nam nec, quod mei naturam adæquate non cognosco, id efficiam, ut ignorem me existere, me cogitare, me viribus, ac facultatibus meis libere uti, me genitum esse, ac interiturum, & trecenta alia. Itaque scire possum, esse quidquam æternum ac independens, ideque esse necessitate suæ naturæ, ac propterea totum quod esse potest,* idest

omnes ignorant. Præterea unum ne sit, ut Christiani docent, an infinita, ut Epicurei & Gentiles ferme omnes? Nam quamquam fortasse corpora externa vi coaluisse demus ut demonstratum, at nondum demonstratum est corporum principia, seu atomos, æterna non esse. Deinde Ens æternum quidam immensum faciunt, alii negant, omnes fatentur intelligi non posse mentem æternam *immensam & simplicem*. De Scientia mentis æternæ nihil certum: alii negant eam futura libera pervidere, alii affirmant, utrique se ignorare fatentur, qua ratione mens æterna possibilia, corpora potissimum in se intelligere potuerit. Libertatem ejus oppugnavit Spinoza, & ita ut qui eam tuentur, affirment, a mente humana intelligi non posse, qua ratione libertas, & immutabilitas Dei inter se conciliari possint (*a*), & qua ratione mundus non ab æterno, sed heri aut nudius tertius factus sit. Nec mirum est tantam hominum ignorantiam circa res æternas regnare, ut Augustinus scribat, *Deum sciri melius, dum ignoratur*, idque reputant Theologi ferme omnes apud Petavium: æternæ enim sunt, in æternitate latent.

13. Videamus, an facta paullo sint clariora. Primum, universum factum ne sit, an æternum, ratio sola non assequitur; hinc Philosophi ea de re in partes diversas scissi sunt (*b*) Revera si dicas factum casu, quot absurda? Si

---

dest undequaque absolutum & perfectum, unum prætereà, in eoque esse Universi rationem sufficientem, immensum & simplex, intelligentissimum & omniscium, liberrimum ac sui juris, ac plera alia, quæ partim superius perspicue sunt demonstrata, partim loco suo explicabuntur, licet sint infinita, quæ ad hujus Entis naturam spectant, quæ me ignorare profiteor. Perridiculum vero id est & philosophi gravitate indignum, omnia se fateri ignorare, quod non omnia æque clare & adæquate intelligatur, quasi nihil oculis videamus, quod non omnia videmus.

(a) Vide Cienfuegos in Thelog. Enigmatica.

(b) Rationem humanam naturalibus informatam ideis, per se solam minime esse aptam iis omnibus enodandis, quæ

Si dicas factum Fato, alia erunt, quæ non intelliges: si concilio, tum quis intelliget mundum factum consilio æterno, quum duratio a principio existentiæ mundi ad consilium æternum sit infinita, ideſt talis ut a consilio æterno numquam deveniri possit ad initium mundi? præterea universum hoc esse immensum non inscite Pilosophi pronunciare videntur. Quantilla autem hujus immensi pars scitur? Pauca de toto systemate Planetario, paulo plura de Tellure. Natura Mercuri, Veneris, Lunæ, Martis, Jovis, Saturni, horumque minorum planetarum, penitus ignoratur. Ignoratur habitati ne sint(*a*)an vacui, Præterea qua ratione sic dispositi sint & moveantur, quis unquam assequutus est? Ratione enim quas Keplerus (*b*) & Newtonus protulerunt, quæ

---

quæ super mundi origine ac natura quæri possunt, nemo est graviorum philosophorum, qui non ultro fateatur. Sed in hoc quasi magnorum rerum oceano sunt quædam, quæ, si attenti esse velimus, pervidemus aperte, hoc in primis, nec necessitate naturæ suæ exsistere mundum, nec admodum esse antiquum, id quod est a nobis superius demonstratum. Sed æterno, inquiunt, consilio factus ne est mundus? æterno proculdubio. Qui, inquiunt, fieri potuit, ut æternitas infinita præcurrerit? duratio enim infinita finiri nequit; nec si terminos habet, infinita est. Quid hinc concludunt Sceptici? Nam & istoc argumento mundi quoque æternitatem oppugno; ejus enim *hoc temporis punctum* finis est retroacti; ergo non infinita præcessit; aut si præcessit infinita, hoc punctum non venit, in quo, qui differimus, existimus; itaque ne nos quidem exsistimus. Ancipiti ergo illo argumento, hoc tantum unum probatur, rem tantam rationis nostræ modulo dimetiri non posse: occupatur ea animus, ac opprimitur. Interim licet hoc cum plerisque aliis ignorare, scire vero illud, per se ac ab æterno mundum esse non potuisse, nec si posset, sine cura ac vi Potentissimæ mentis esse potuisse.

(a) Putant habitos esse Hugenius, Fontanelius, aliique.

(b) Vide de Keplero Gassendum, Phys. sect. II. lib. III. cap. VI. voluit enim a Sole per radios immateriales spe-

quæ omnium ſunt probatiſſimæ, ultra probabilitatem non aſſurgunt, certæ non ſunt, ipſis Newtonianis fatentibus. Præterea exiſtat ne ſpatium vacuum, in quo omnia moveantur, ad huc diſputatur. Quodnam ſit principium gravitationis corporum nondum conſtitit. Qualia ſunt ipſa corporum principia, & finita ne an infinita ſint, nondum ſcitur. Habeant corpora principia quædam plaſtica, quibus animentur, potiſſimum Plantæ, incertum. Natura animarum brutorum, & hominum adhuc latet. (*a*) Spiritum natura. Ignoratur natura ipſius perceptionis. Quæ quum ſint, quis non videat Metaphyſicam, Pyſicam, Medicinam, Ethicam Theologiam non habere adhuc certa & ſtabilia principia? ideſt nihil neque æternarum, neque factarum rerum *certo* ſciri? (*b*) Certo dixi: nam plurima obſcure, confuſe, probabili-

---

ſpecies exire, quibus Planetæ traherentur ad Solem. Quæ ſimillima ſunt attractioni Newtonianæ.

(*a*) Si hoc *latere* vocant, quod eſt non *adæquate* rem cognoſcere, non eſt ut ad ravim uſque hanc nobis ignorantiam exprobrent: quippe quam & ipſi ſub hujus *diſſertationis* initium profeſſi ſumus. Neque enim tantum rationi humanæ adrogamus, ut intimas quoque ſubſtantiarum eſſentias & naturas adæquate nos ſcire opinemur. Interim id non efficit, quin ea attributa humanæ mentis: ut plurimarum aliarum rerum, ſciamus, quæ ſciri noſtra intereſt, qualia in primis ſunt, ejus *incorporalitas*, *immortalitas*, *libertas*. Quas res quoniam ego copioſe in ſecunda horum Elementorum parte ediſſero, nolo hic quidam prævertere.

(*b*) Quin potius, quum perſpicuum ſit, nos Dei, Univerſi, noſtri ea ſcire, quæ noſtra interſunt maxime, ac ſine quorum cognitione vitam degere nequeamus, (vide VVollaſton, & Villemandy in operibus ſuperius laudatis) quis non ſupremum noſtri Auctorem perpetuo commodet, ac veneratur gratus, quod nec ſcitu neceſſaria occultaverit, & ſuperflua in obſcuro poſuerit? Nam inter curas humanas nihil eſſe nec jucundius, nec amabilius poteſt, quam occul-

biliter scire nobis videmur. Quum autem ignoremus æterna & facta, videsis an possibilia ignorentur. Sed Geometricæ res, inquiunt, & Arithmeticæ certæ sunt. Possemus plurima adversus hanc certitudinem ex Thoma Hobbesio (*a*) producere, Nam principium illud Metaphysicorum, *quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se*, fides Trinitatis falsum reddit (*b*); ergo falsum quoque est & hoc Geometricum, *quæ eidem sunt æqualia, æqualia sunt inte se*, cui tota innititur Geometria. Sed contenti sumus Geometris certitudinem hanc non invidere, licet & infinita sint in ipsa Geometria, quæ ignorantur. Illud respondemus, hanc scientiam, quando cetera ignorantur, nullius esse emolumenti. Vera enim scientia est, scire quæ universi caussæ, quid simus, quid victuri gignamur, qui nostri finis, quæ nos rerum series agat, & similia, quæ adhuc in Democriti puteo mersa latent.

14. Jam si hominum facta attingamus, tum vero vel ipsum probabilitatis lumen repente evanescit. Primum, quantum antiquæ Ægyptiorum, Caldæorum, Ebræorum, Græcorum, tum & Sinensium Chronologiæ variant? 2. Antiquissimæ rerum historiæ Mosis, Sanchoniatonis, Berosi, Manethonis non magis inter se conveniunt, quam horologia. De nationum ferme omnium originibus incerta omnia: meræ, quæ proferuntur, conjecturæ. 4. Veteres nationum res, Imperiorum augmenta, aut vicissitudines fabulis continuis refertæ sunt, ut sapienter Ægyptii & hinc Romani tempus statuerint ἄδηλον, μυθικὸν, ἱστορικόν, 5. Vel paullo recentiora va-

occulti veri inquisitio, ac spes: excitat enim curiositas alacritatem, hæc hominis ingenium dum Naturæ secretis intendit, & sentia mala levat plurimum, & spe dulcissima lactat, & efficit illud, quod ad beatitudinem æternam contendentibus magnopere est necessarium, ut minus a præsentis vitæ illecebris capiamur.

(a) *Lib. de Principiis & Ratiocinatione Geometrarum, tom. 2. operum ejus Philosophicorum.*

(b) *Bælius in dict. art. Pyrro.*

paullo recentiora variis historicum studiis penitus ignoramus, Græcorum in primis confidentia & levitate.

15. Post quæ sic perorant verbis Lactantii (*a*). *In multas*, inquiunt, *sectas Philosophia divisa est, & omnes varia sentiunt. In qua ponimus veritatem? in omnibus certe non potest. Designemus quamlibet: nempe in ceteris omnibus sapientia non erit. Transeamus ad singulas: eodem modo, quicquid uni dabimus, ceteris auferemus. Unaquæque enim secta alias evertit, ut se suaque confirmet, nec ulli alteri sapere concedit, ne se desipere fateatur, sed sicut alias tollit, sic ipsa tollitur ab hominibus. Quum igitur omnia incerta sint, aut omnibus credendum est, aut nemini. Si nemini. sapientes ergo non sunt: quia singuli ab omnibus negatur esse sapientes. Pereunt igitur universi hoc modo. Ita seipsam Philosophia consumit & conficit.* Revera, addunt, inter tot optimos libros, quibus Resp. literaria abundat; an nullus est ulla de re, qui meras controversias non credet? An ulla de humanis aut divinis rebus sententia, cui altera non sit opposita? Si sunt, in medium proferantur, & manus dabimus. Quid plura? lis definita est, si hoc fiet. Quæ quum sint, Ciceronis illo concludunt, *quam bellum est velle confiteri potius nescire quod nescias, quam ista effutientem nauseare, atque ipsum sibi displicere* (*b*)?

16. Numquid aliud? occiderunt. Genus hominum in nihilo sciendo occupatam, lingua procax, arte versipelle. Sed tam longæ declamationi respondeamus, ac ita, ut præcipuos totius machinæ nervos incidentes, quilibet intelligere per se ipse possit, ne reliquum quidem corpus stare posse. Longiorem qui amat operam. Villemandy, longissimam, Crusatium consulat: habebit in illo plura docta & erudita, in hoc vero etiam minutissima, si eo usque patientiam continuare possit, ut integrum vortet. Ac omnium primum ingenue fateamur, scientiam nostram *certis* quidem quam paucissimis, *probabilibus* paullo pluribus, *dubiis* permultis constare, atque ea ipsa quæ aut certo, aut probabiliter scimus, si com-

(a) *Lib. 3. Instit. cap. 4.*
(b) *De nat. Deor. lib. 2.*

comparentur cum iis quæ omnino ignoramus, esse, quale unum ad infinita. Fateamur quoque ignorantiam nostram minimum esse malorum, si cum erroribus infinitis, quibus hominum vita perturbatur, conferre velimus. At in tanta aut ignorantia, aut errorum copia sunt tamen quædam, quæ certo cognoscimus, quæque vitæ & *pietati* sufficiunt, quod satis est, ut Acatalepsia radicibus evellatur. Sed ne orationem pervertam, sequar Scepticorum objectiones.

17. Nullum esse veritatis Criterium primum causantur. Atque hoc primum est, in quo boni isti Philosophi hallucinantur. Nam ut ab auctoritate humana exordiar, *consensus hominum vox naturæ est* (*a*): Ergo si omnes homines aut de facto aliquo testificentur, aut aliquid clare & distincte percipiant, id pro certo tenendum. Sed omnes, inquiunt, homines & *mente sunt breves*, & affectibus obnoxii. Fatemur. At ad veritates istas, de quibus agimus, percipiendas, mens infinita non exigitur: sunt enim captui nostro accommodatæ, quales plures veritates, quæ historiam spectant, quæ existentiam rerum, quæ relationes, & similes (*b*). Præterea quamquam homines affectibus sunt obnoxii, tamen quum diversi atque permulti in eadem consentiunt, tantum abest ut affectus hunc consensum suspectum efficere valeat, ut potius securiores nos faciat. Qui enim homines diversorum affectuum in idem consensissent, nisi veritate adacti? Quando ergo Sceptici consensum omnium hominum elevare student, solida proferant argumenta oportet: nam levibus conjecturis, & suspicionibus a statis certisque sententiis dimoveri puerorum fuerit, non virorum. Nulla in re, inquiunt, hic consensus habetur. Impudenter hoc dictum. Quasi vero *Deum esse*, *Mundum originem habuisse*; *Nam posse id simul esse & non esse*, & sexcenta alia non sint omnium consensione firmata (*c*). Discordant, inquiunt, quidam. Quasi nos solliciti simul de insa-

[a] *De Natura Deor. lib. 1.*
[b] *Vide adnotata superius.*
[c] *Vide Villemandy, & Vallaston ebauche, &c.*

insanientium, aut stupidorum consensu, non autem hominum recta & sana ratione utentium. Alioquin Sceptici & serio etiam dubitent, dormiant, nec ne perpetuo, quod quidam id credere videri voluerunt. Quamquam intelligo, imperite Scepticos facere, qui duo hæc miscent, *dubitare* & *velle dubitare*, quæ immane quantum distant: illud enim est serio differentium, hoc ludentium, aut aliorum patientia abutentium.

18. Videamus an meliora proferant de auctoritate divina. Ajunt ignorari loquutus ne sit Deus. Res id facti est: Res vero factæ auctoritate humana probantur. Ea autem auctoritas humana certa est, quæ proficiscitur a pluribus historicis coetaneis, & ocularibus, uti egregie Josephus (*a*), cui docti omnes assentiuntur. Quum autem veteres omnes magna consensione doceant, sibi Deum loquutum esse, quidni id certum habebitur? Ergo, inquiunt, conficietur, Deum alloquutum Gentiles. Non id sequitur, sed hoc tantum, aliquam ad Nationes Gentiles a primis nationum fundatoribus divinam revelationem demandatam. Sed Revelationi divinæ, seu vetustæ illi Adamiticæ, & Noeticæ, seu recentiori alteri, infinitas fabulas Gentiles addiderunt, itaut vix discerni quæat. Si res esset hujus loci, infinitas proferremus opiniones, quæ inter nationes omnes communes reperiuntur, quæque sine revelatione Dei cognitæ numquam ab hominibus essent (*b*). Sed abunde id agimus lib. 1. Elementorum Theologiæ Christianæ.

19. Jam vero non ita nos sine ullo ratiocinio veterum traditioni credidimus. Examinavimus accuratissime, qua ratione vetus illa aut Synagoga, aut Ecclesia certa esse potuit de revelatione. Non negamus miracula magnum habuisse pondus maxime, quum essent talia,

(a) *Lib.* 1, *contra App. Gramm. consulatur etiam Huetius in definitionibus Demonst. Evangel.*

(b) *Vide Burnetium in Archæolog. Philosoph. Bochare tum in Phalegio, Huetium in demonst. Evangelica, & Grotium in notis ad librum primum de veritate Relig. Christ.*

lia, in quibus hominum impostura locum habere non potuit, qualia sunt, quæ Ebræorum Prophetæ, & Christus, atque Apostoli fecerunt. Potuerunt, inquiunt, esse operam Dæmonum. Bonorum rogo, an malorum? Si bonorum, quum ii nihil agant, nisi ex Dei imperio, quippe qui sunt boni, perinde est, seu a Deo, seu ab iis Deo jubente sint facta. Malorum qui esse potuerint, quum ederentur contra horum Dœmonum doctrinam, atque ut eorum regnum dissiparetur? Itaque vera miracula discernimus & ex veritate doctrinæ & ex principiis naturæ ipsius lumine notis. Ex vera porro doctrina, verisque miraculis revelationem detegimus. Certi, inquiunt, non sumus hæc miracula facta esse. Qui non? quum tota antiquitas id testetur? Numquam enim efficiant Sceptici, ut non pro certis habeamus quæcumque antiquitas magna consensione, & ut testis oculatus, ad nos demandavit. (*a*) Ut ab hac persuasione discedamus solida argumenta proferenda sunt, non leves suspiciones & generales Majores nostri quum Gentilismum confutarent, argumenta evidentissima protulerunt, miracula ediderunt. His ponderibus publica persuasio evertitur, non ridiculis Scepticorum argumentis.

20 Idipsum veteres probabunt prophetiis. scitum enim est vim propheticam solius Dei esse (*b*): nam quis credat eam tribui posse aut vaporibus subterraneis, (*c*), aut tetræ bili, uti Gentilium quidam opinati sunt? nisi lapide silice stultior sit. Posse vero mentes creatas futura quædam conjicere, non negamus. At ea prædicere, quæ post plurima secula ventura sunt, quæ nullam cum rebus præsentibus, aut causis necessariis, connexionem habent, quæ ab hominum libertate tantum pendent, idque constanter, & confidenter, itaut prædicta exacte impleantur, id vero est, quod est solius Dei. Hujusmodi sunt Scripturæ nostræ divi-

(a) *Vide Plut. de defect. oracul. & Font. in hist. oraculorum.*
(b) *Vide ut hæc demonstrant Dicton, & Hutvillius.*
(c) *Vide Hueti sub initium demonstr. Evang.*

næ. An divinæ non erunt? Genuini, inquiunt, libri isti non sunt. Qui non sint, quum tota antiquitas genuinos habuerit? Neque enim aliud argumentum est genuitatis librorum (*a*). Diffident, inquiunt, antiqui. Respondeo non diffidere in hoc, quod a Prophetis scripti libri illi sint, quod ante rerum eventum pluribus sæculis. Nec id inficiantur Hobbes ipse in Leviathan, & Spinoza in tractatu Theologopolitico, qui circa Esdræ tempora lucubratos veteres libros putant. At hoc satis est, ut argumentum a Prophetis desumtum vim suam totam retineat: quippe major prophetiarum illarum pars Christum spectabat & Ecclesiam, res scilicet Esdra seculis pluribus recentiores.

21. Contendunt intelligi Scripturas non posse. Quibus tandem in rebus? Nam quæ sunt credenda, quæque sunt Moralis capita, esse in Scriptura cum traditione conjuncta apertissima omnium Christianorum consensus demonstrat (*b*). Quis enim Christianorum negavit unquam *fundamentalia*, ut vocant, Christianismi dogmata? Nempe pauci quidam, qui statim exterminati sunt. At an quod ille nivem esse albam negavit, toti hominum sensui præjudicium ullum fecit, qui nivem albam habent? Neque enim consensus deficit esse communis, quod unus aut alter, vel refractarius, vel stupidus refragatur, ut diximus. Præterea circa Christianum Moralem an ulla est inter sanos Christianos dissensio? obscuritates igitur, quæ in divinis libris sunt, nihil omnino certitudini Religionis officiunt.

22. Accedamus ad rationem *sensuum*, *conscientiæ*, *& demonstrationis*. Vocabulum *sensus* valde est ambiguum: aut enim organa ipsa sensoria, veluti oculi, aures; aut motiones in his organis ab objectis externis factæ, aut harum motionum perceptiones, *sensus* appel-

(a) *Vide Clericum in Art. Critic. & Huet. sub initium demonstr. Evang.*

(b) *Legatur August. de Doctrina Christ.* II. *cap.* 19. *ubi*, *in his*, quæ aperte, *inquit*, in Scriptura posita sunt, invenientur illa omnia, quæ continent fidem moresque vivendi, spem scilicet, atque caritatem.

pellantur. Quum autem prædicant Sceptici *ſenſibus* nos decipi, rogatos volumus, ut quanam cum notione vocabulum ſenſus accipiant, nobis explicetur. Si priori, ut par eſt credere, non alio modo decipere nos poſſunt ſenſus, niſi quia objectorum externorum imagines augeant, aut minuant. Decipere ergo nos non poſſunt circa exiſtentiam eorum objectorum, a quibus commoventur: quum enim ſint organa neceſſaria, movere ſe nequeunt, aut imagines in ſe rerum externarum imprimere. Neque etiam circa rerum eſſentias decipient: quandoquidem has non ſenſu, ſed ratiocinio perveſtigandas docemus. Decipient fortaſſe circa rerum magnitudines, diſtantias, qualitates ſenſibiles, quod ultro fatemur. Atque hinc eſt, ut hæc relative tantum a nobis ſciri, non abſolute doceamus. Interim hujuſmodi ſcientia ſatis eſt ad vitam: parum enim refert abſolute ne, an relative quantitatem cibi ex. g. aut potus noſcam, dum noſco eam alendo corpori ſatis eſſe: nam & corpus relative quoque quantum ſit agnoſco. Hoc enim ratiocinium meum efformo. *Magnitudines* & *diſtantiæ* relative debent eſſe in ratione magnitudinum & diſtantiarum abſolutarum: ergo ſi relativa magnitudo relativæ ſatis eſt, abſoluta ſatis erit abſolutæ. Quo certiſſimo ratiocinio tuto vitam, & ſocietatem noſtram regimus; parumque refert abſolutas ne, an relativas magnitudines noſcamus. Eodem modo de ceteris corporeis proprietatibus diſputabimus.

23. Quum ergo conſtet, neque in omnibus ab auctoritate nos falli poſſe, & ſenſibus plura certo perſpicere, nullius ponderis ſunt ea, quæ Acataleptici contra *conſcientiam* & *ratiocinationem* opponunt. Quod ſpectat ad *claritatem* & *evidentiam* perceptionum, quam pro Criterio veritatis produxerunt olim Epicurei atque Stoici, nunc vero Carteſiani, ita cenſemus, tum demum perſpicuitatem, & evidentiam *notam* eſſe veritatis, quum omnium hominum ſana ratione & judicio utentium, conſenſus acceſſerit. Itaque etiamſi ſciamus quædam aliquibus demonſtrata videri, tamen ſi alii & docti, & judicio acri pollentes adverſentur, ea nondum

certa habemus. Atqui hæc satis esse possent ad Scepticorum impudentiam reprimendam. Sed videamus quid porro clamitent.

24. Opponunt ignorantiam nostram circa res æternas. Dividimus quæstionem. Existentiam Entis æterni, & præcipuarum ejus proprietatum, tales rationes demonstrant, ut nullus adhuc, nisi emotæ mentis, negaverit esse aliquod ens æternum, cogitans, potentissimum, optimum. Athei ipsi, quum non possent id negare, eo tandem dementiæ evaserunt, ut id cum Universo confunderent: Quod esse falsum & ineptum ex superioribus patet: Atomos & principia materiæ non esse æterna, eo quam manifeste demonstratur, quod variæ mutationi subsunt, quod naturæ Entis æterni repugnant (*a*). Nec negotium facessit, quod intelligere

(a) *Adeatur, si licet, Baelius in Dict. Art. Epicurus, & Cudvvorthus in systemate intellectuali. Interim advertatur rationem, qua nititur Baelius, non satis esse solidam. Sic enim ratiocinatur. Si statuantur materiæ elementa æterna, fore, ut nullo pacto Dei imperio ea subsint: æternum nempe in æternum jus nullum habet. Probat id Limborchius in Theologia Christiana lib.* II. *cap.* XX. §. 6. Quia, *inqnit*, si materia illa fuisset increata & Deo coæterna, Deus ex se jus in illam non habuisset eam pro arbitrio mutandi, tamquam in rem ex esse suam, sed omne Dei jus in illam fuisset tantum primi occupantis. *Ratio*, inquam, *non satis solida. Etenim si statuatur materia istbæc æterna, sed iners, non video quid prohibere possit, ut Dei imperio subjecta sit. Nec magis solide ratiocinatur Lockius* (*lib.* IV. *de Intell. hum. cap.* X. §. 18.) *ut probet, non admodum difficilem esse intellectu materiæ originem. Nam, inquit, licet sciam materiam corporis mei longe ortum meum præcessisse, at vis cogitandi non certe præcessit, nisi ineptire velimus. Quum ergo intelligam Principium cogitandi, quod in me est, originem habuisse, quid probibet, ut & materiam ortum habuisse intelligam? Qui enim intelligit Spiritum potuisse creari*

gere nequeamus horum elementorum creationem: id enim auferre non poteſt ſcientiam, quam eorum originis habemus. Lege Lactantium lib. 2. cap. 8. pag. 220. edit. Vvalchii. Præterea quod ratio naturalis nec naturam, nec omnes Entis hujus proprietates cernat, id fatemur: ſed id Scepticorum cauſæ nihil omnino facit. Nam quum mentes humanæ finitæ ſint, rem infinitam ſi comprehendere nequeant, mirum non eſt. Interim plu-

---

creari, is intelliget etiam potuiſſe & materiam. Non ſatis recta & ſolida ratiocinatio. Nam qui ſtatuit materiam æternam, is ſtatuit etiam vires motricem, & cogitantem materiæ coævas, atque materiam undequaque permeantes, quorum commixtione varia efficiantur Univerſi entia, quemadmodum Spinoza putat. Quæ idcirco obſervavi ut intelligatur, celeberrimos Illos Anglos, doctos ceteroquin & acutos, dormitare aliquando. Quanto validius Lactvntius lib. 11. *cap.* 8. Quicquid enim eſt, *inquit*, ſolido & contrectabili corpore, accipit externam vim, quod accipit vim, diſſolubile eſt: quod diſſolvitur, interit: quod interit, ortum ſit neceſſe eſt: quod ortum eſt, habuit fontem, unde oriretur, ideſt factorem aliquem ſentientem, providum, peritumque faciendi. *Et paullo poſt*. Materia vero ſemper fuiſſe non poteſt, quia mutationem non caperet ſi fuiſſet. Quod enim ſemper fuit, non deſinit: & unde abfuit principium abeſſe hinc etiam finem neceſſe eſt. Quin etiam facilius eſt, ut id, quod habuit initium, fine careat, quam ut habeat finem, quod initio caruit. Materia ergo ſi facta non eſt, nec fieri ex ea quicquam poteſt. Si fieri ex ea non poteſt, nec materia quidem erit; materia enim eſt, ex qua fit aliquid. Omne autem, quod fit, quia recipit Opificis manum, deſtruitur, & aliud eſſe incipit. Ergo quoniam finem habuit materia (*intelligit Lactantius priorem, & æternam, ut putabant Græci, materiæ formam*) tuum quum factus eſt ex ea Mundus, & initium quoque habuit. Nam quod deſtruitur ædificatum eſt: quod ſolvitur, alligatum, quod finitur, incæptum.

V 4

plurima de natura Dei, quæ rationem naturalem fugiunt, certissima revelatione didicimus. Sed plurima etiam inter Theologos Christianos disputantur? Nempe ea, quæ aut revelata non sunt, aut non aperte revelata. Cæterum harum rerum rationes Scepticis; id est profanis, reddendas non putamus: apti enim auditores non sunt.

25. Persequamur quæ restant. Ex iis, quæ facta sunt maximam partem ignorari objiciunt. Annuimus. Pleraque esse in omnibus Scientiis hinc inde controversa. Non refragamur. Veterum rerum historiam aut ignorari, aut fabulis adumbratam esse si paucula excipias. Quis negavit? Philosophus acerrime Philosophis reluctari, omnia partium dissidiis plena esse. Fatemur.

Quid concludent? omnia ignorari? nihil certo comprehendi? non sequitur. Demonstrare enim debent Sceptici non *maximam patrem*, non *pleraque*, non *plurima*, sed *omnia* ignorari, controverti, disputari, si rite concludere velint. Nobis enim ad Acatalepticos confutandos satis est, si rem unam certo sciamus. Faciant, & demittemus auriculas.

APPENDIX
AD PRIOREM
METAPHYSICÆ PARTEM

Quo quædam paullo obſcuriora clarius explicantur, & argumenta Scepticorum fuſius diluuntur.

ΧΡΟΝΟΣ ΕΥΜΑΡΗΣ ΘΕΟΣ

Sophocles in Electra.

EMINENTISSIMO DOMINO

JOSEPHO SPINELLI

S. R. E. C.

ARCHIEPISCOPO NEAPOLITANO.

QUUM in publicam lucem elementa Metaphysicæ generalis ederem, haud quaquam augurabat animus, fore me ut homines quidam, qui mihi famæque meæ consultum iri ægro ferunt animo, argumento ab invidia ducto impeterent, meque & apud EMINENTIAM TUAM*, & apud populum læsæ adversus Deum pietatis, gravissimorumque in patriam religionem errorum insimularent. Eram enim mihi egregie conscius, me, confutatis Spinozistarum, Hobbesianorum, Scepticorum, aliorumque impiorum, partim monstrosis & absurdis, partim etiam ineptis opinionibus, & pietatem erga Deum magnopere fovisse, & Religioni, hominumque societati, quæ Religione continetur, quoad in me erat, consuluisse. Sed (quæ sunt hominum judicia! (fefellit me animus. Quosdam enim mihi, immerito licet, infestos (quorum nominibus parco) in me concitatos sentio, qui me indignum clamitant, qui auras vitales vivam. Nullus est Neapolis locus, quo eorum voces non subrepserint, aut quo reus non traducatur, majore hominum parte uti fieri solet,*

in

in immensum incertos rumores augente. Et belle hercle atque ex animi sententia res eis cecidisset, nisi summa in primis EMINENTIÆ TUÆ, tum & doctissimi viri optimique Sacerdotis Julii Tornii, aliorumque tuæ hujus Neapolitanæ Ecclesiæ ministrorum, doctrina, caritas, atque humanitas eorum conatui restitisset, neque turbatum certe recreasset. Sic enim habeto, EMINENTISSIME DOMINE, me etsi alias persæpe, at nunquam tamen manifestius tui, tuorumque sapientiam, prudentiam, atque minime fucatam caritatem cognovisse, quam quum in tanta rerum mearum calamitate præsentissimam tui tuorumque opem expertus sum. Sed quanquam hæc tua in me clementia, tuumque, atque Ecclesiæ tuæ gravissimum judicium me apud viros bonos omni criminis suspicione liberet absolvatque; at concitatos semel rumores, & in vulgus sparsos, vix cohiberi posse puto, nisi eos, qui nomini officiunt meo, ad silentium adigam. Oro te igitur atque obtestor ut scriptionem hanc meam, quocumque ea nomine appelletur, æquo accipias animo. Ita enim spem facies, ut gravioris argumenti, quæ nunc meditor, opera, in primis Christianæ Theologiæ elementa, celeberrimo nomine tuo ornem. Eam autem ut scriberem tria me commoventur maxime. Primum, quod quum non nostri tantum, sed totius hominum Societatis intersit plurimum, ne cujus famæ publice injuria inferatur, quippe quod nemo sibi soli nascitur; ut offusas nomini meo tenebras; quoad possum, dispergam, publico naturæ, & gentium jure compellor. Est enim hæc non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus: verum ex natura

tura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus; ut si vita, aut fama nostra in aliquas insidias inimicorum incidisset, honesta ejus tuendæ ratio justa esset & necessaria. Alterum, quo moveor, est, quod ea esse Sacerdotum vitæ ratio debet, ut non crimine tantum, sed vel criminis suspicione vacet. Accedit tertium, EMINENTIÆ nimirum TUÆ jussa, quibus ut loca quædam accuratius explicem, & argumentis quibusdam Scepticorum prolixius *respondeam, mihi imperas, quæque exsequi mihi Jus fasque est. Cur autem hanc lucubratiunculam nomini tuo scribam, ea est ratio, nimirum ut qua humanitate primum me excepisti adversus eos, qui nomen meum velut parum pium EMINENTIÆ TUÆ detulerunt, eadem animi mei synceritatem atque integritatem pernoscas, penitiusque inspicias. Adesto ergo animo, EMINENTISSIME DOMINE, atque perspice, utra vera sint, quæ isti in me prædicant, an quæ ipse prudentia tua intelligis judicasque. Dabam Neapoli IV. Nonas Januarias anno* 1744.

EMINENTISSIMO NOMINI TUO.

Addictissimus,
Antonius Genuensis,

LIBER PRIMUS.

In quo clarius explicatur, quænam sit vera philosophandi libertas, verusque librorum damnatæ memoriæ usus.

EUSEBIUS, ET PANTASCOPUS.

P. EUsebium intueor, an Eusebii manes?
E. Quin Eusebium intuearis?
P. Atqui ego te aut apud Inferos versari, aut quamvis potius, quam Neapoli, certus eram.

E. Quæ te inferiæ agitant, Pantascope? Sanius ne es?

P. Sanus ne sim rogas; tandem aliquando elementa illa metaphysicæ edidisti!

E. Id tu dicis, quasi monstrum ediderim, ita ut expiari me sit necesse.

P. Et quale monstrum. Africa tertius nullum fert.

E. Nisi statim eloquaris quid rei isthuc sit, scito, mihi abs rebus meis tantum ocii non esse, ut tecum garriam, Pantascope.

P. Hui, tam cito irasceris? at efficiam ego verbis meis mox ut palleas, totusque exanimeris. Metaphysica illa tua bene non audit.

E. Ludis? quibus tandem? nempe iis, qui mihi ut bene, est dolent. His autem quid facerem? nihil eis satis tectum & munitum est.

P. Quid si bene non audiat aliis?

E. Nisi judices sint integri, docti nempe, & adfectu vacui, nihil moror. Sic enim habeto. Pantascope, me qualibet in re eorum tantum judicia revereri, qui quum doctrina & eruditione pollent, tum vero vel maxime ab omni adfectu sunt liberi, præditi autem humanitate, atque caritate. Cum his enim errare malo, quam cum aliis sapere.

P. An ullos habes tales, qui lucubratiunculæ illi tuæ suffragantur?

E. Ha-

E. Habeo equidem, Pantascope, & plurimos, & tales, quos quum audieris, obmutescas oportebit.

P. Quinam isti quæso?

E. Quantus vir, Deus immortalis, Neapolitanæ hujus Ecclesiæ ANTISTES?

P. Maximum & doctrina, & rerum agendarum providentia, & morum integritate, & Christiana potissimum caritate, prædicari audio.

E. Novistin ex facie?

P. Non dum.

E. Si noveris, tum te nihil omnino de illo audivisse fateberis. Minora enim omnia fert fama. Quantus ergo judex? deinde qualis & solida eruditione, & morum gravitate atque integritate, qui invictissimo Regi nostro est a Sacris, Regiorum Studiorum Præfectus, Thessalonicensis Episcopus CÆLESTINUS GALIANUS? quantus JULIUS TORNUS divinarum humanarumque rerum peritissimus, literis & pietate celeberrimus? Quantus & acumine mentis & capacitate, & ratiocinii facilitate, & non in Theologicis modo rebus, sed in intima ipsa Philosophia maxima cum gloria exercitatus BERNARDUS CANGIANUS Neapolitanæ Ecclesiæ Canonicus, atque Theologus? qualis quantusque Regiæ nostræ Academiæ ornamentum atque decus, quem honoris gratia nomino, JOSEPHUS ORLANDUS? mitto alios, ne longior sim. Quales isti tibi quantique judices videntur, Pantascope?

P. Omnium certe maximi atque optimi.

E. Omnes isti uno ore fatentur, nihil esse in libro meo criminis, tantum si ambigua quædam & obscura paullo *prolixius* explicavero. Ais nunc me expiatione indigere.

P. Ajo hercle vero. Ita enim calleo libellum illum tuum non sanum esse, ut non magis calleat aprugnum callum.

E. Age sane igitur, quando tot te, ac tantorum virorum auctoritas nihil commovet, dic, obsecro, quænam sunt isthæc, quæ non sana esse prædicas?

P. Qui omnia nunc reminiscat? scito generatim in tria capita conferri posse. Nam primum, quæ tua est

im-

impudentia, qui Brittanicam philoſophandi libertatem in Italia aut exoptes, aut deſideres? Deinde an pius eſt tot damnatæ memoriæ librorum uſus, & farrago? tandem an non Scepticorum argumenta ornas provehiſque vehementer, nec omnia diluis, nec pari elegantia, & orationis contentione? hæc non ſana eſſe, non ſanus juret Oreſtes.

E. Grates ſuperis. Scimus tandem quæ ſint hæc errorum monſtra. Sed illud rogaverim, Pantaſcope, legiſtin tu librum, an ex aliis narrari hæc audiviſti?

P. Partim quidem legi, partim vere ex amicis meis, viris nec indoctis, & bonis, audivi.

E. Patieris ne ſi oſtendam, te iſtoſque amicos tuos cantherino ritu adſtantes ſomniare?

P. Dum quidem brevis ſis futurus, aures patientes commodabo.

E. Pro rerum numero & varietate etiam breviſſimus. Et primum quidem te non latere opinor, verbo huic, *libertas philoſophandi*, tres eſſe diverſas notiones ſubjectas. Nempe aut de *libertate naturæ*, aut de libertate *a religione publice ſuſcepta & auctoritate divina*, aut de libertate *ab auctoritate humana* intelligi poteſt. Libertatem naturæ voco eam animi noſtri facultatem, qua pro ut libitum fuerit, agere aliquid, aut non agere, eligere, aut verſari poſſumus, cujus regula eſt *recta ratio*, incitamentum vero voluptas, aut dolor, & voluptatis cupido, aut doloris metus. Hanc, Pantaſcope, libertatem oppugnant ii, qui Fato omnia regi trahique docent. Libertatem a publice ſuſcepta religione, & divina auctoritate eam appello, qua fit, ut ex rationis lumine philoſophantes, impune licet & ſuſceptæ religionis dogmata examini ſubjicere, & doctrinam revelatam expendere, & a publice receptis ſententiis, ſi nobis minus rectæ videantur, nullo pœnæ metu deſciſcere. Libertatem ab auctoritate humana eam dico, qua ex recta ratione philoſophantes licet a ſecta quacumque diſcedere, & Eclecticorum in morem philoſophari. Tenes, Pantaſcope, quotuplex ſit philoſophandi-libertas?

P. Niſi

P. Nisi lapide silice stultior sim.

E. Age sis nunc cedo, quænam isthæc est philosophandi libertas, quam ego in Anglis commendo, desidero vero in Italia?

P. Primam non opinor.

E. Opinor narras? non recte accipis: certa res est: nam qui eam libertatem Italis inesse negat, is negat & Britannis, nisi si tu putes Britannos aliud hominum genus, aliaque natura præditos, quam sunt Itali. Præterea eam libertatem Metaphysicæ meæ *propositione LXXV.* adserui. Tandem quum libertatis hujus intime sim conscius, qui, quæ ratio & voluntas suaserit, ago, putemque nihil a me humani, quod insit in ceteris Italis popularibus meis, alienum esse; qui me prædicant libertatem in Italia desiderare, ii insanire me solemnia etiam prædicent necesse est.

P. De secundo igitur libertatis genere intelligunt fortassis qui te accusant.

E. Egregie prorsus! qui id mihi imputari queat, quum mentem meam luce clarius meridiana in epistola ad lectorem explicuerim? videsis, Pantascope, ne id sit non judicare, sed calumniari. Sed quoniam & hæc libertas duas habet partes, alteram, qua capita religionis publice susceptæ impune ad incudem revocare nefas non habetur: alteram qua licet impune ab illis descifcere, si minus recta videantur, dic obsecro, qua de parte me accusant?

P. Fortassis de utraque.

E. Atqui, si id ita est, ut narras, me isti non errare, sed pueriliter ineptire volunt. Nam qui primam partem aut in Anglis admirer, aut in Italis desiderem? neque enim puto me tam esse rerum nostrarum imperitum, qui ignorem continenter, qua privatim, qua publice, qua voce, qua scriptionibus in Scholis, in concionibus hinc inde dogmata nostræ religionis agitari & adversus eos, qui aut toti Christianæ Religioni, aut nomini Romano adversantur, defendi? Hanc libertatem, hunc morem, tantum abest, ut Ecclesia nostra damnet, ut approbet potius, & commendet. Sic

enim per ludicra ad veras cum Atheis, atque Hæreticis pugnas ingenia exerceri intelligit. Neque eam ob rem sibi & doctrinæ suæ metuit: secura est enim VERITATE, quæ dum teritur longe lateque splendidior evadit. Per summum igitur nefas hanc nobis calumniam imponunt quicumque ab Ecclesia Romana desciverunt. Muhammedanismi hoc proprium est, Pantascope, severis legibus cavere, ne susceptam religionem ulli liceat examini subiicere, ne si id fiat, vaferrimi impostoris ineptiæ detegantur. At religionis nostræ quum auctor sit Deus, id est SUMMA RATIO, is voluit *obsequium nostrum esse rationabile*, id est *cogitando adsentiri*, quæ est fides, quemadmodum Augustinus loquitur. Voluit nos, non uti inertia pecora trahi, sed intelligere *& probare spiritus, utrum a Deo sint, & scripturas scrutari, & pseudoprophetarum fraudes investigare*, quæ est vera illa libertas, in quam Christus Servator noster, idest Dei *ratio & sapientia*, quæ tenebras hominum omnium dispulit, adseruit. An hæc unquam Ecclesia catholica divini spiritus interpres prohibuit? nubem testium proferre possem, (*a*) nisi id supervacaneum esset, & tu brevitati ut studerem superius monuisses.

P. Alteram ergo exigis partem.

E. Hem! Egon istuc optarem? qui enim isthanc libertatem, non dicam in Italia, sed ubilibet gentium exigit, is rempublicam, & genus hominum funditus eversum iri cupit. Is præterea religionem Christianam ex orbe exterminari optat: quumque nulla sit alia vero religio, is una opera Atheismum regnare vult. Etenim si ea detur libertas, jam adolescentes novarum rerum percupidi & singularium opinionum aman-

(a) *Nimirum eos omnes quin in ipsa Ecclesia Catholica præcipua Religionis capita Academicum in morem agitarunt, quorum multi etiam Sanctitatis fama sunt illustres. Unus instar omnium sit Sanctus Thomas Aquinas: tantum ejus* Summa *inspiciatur.*

amantes, jam scioli, qui per fas nefas litterati videri volunt, jam facinorosi homines & perditissimi, quibus exleges vivere volupe est: jam factiosi, qui omnia dissidiis agitari cupiunt, & id genus omne scelestorum, infinita novare, vetera instituta, legesque publice & sanctissime traditas subvertere, omnia in partes trahere molientur. Ita primum religionem, mox etiam rempublicam pessumdabunt. Hanc ego, qui nihil à me non humani modo, sed etiam Christiani alienum esse puto; ut in Italia libertatem cupiam? hanc ut ullibi admiret? quam ne in Republica sua quidem Plato toleravit? (*a*) nisi si insaniam. Avertat Deus omen. Nam si Societatis tranquillitatem literæ perturbaturæ sunt, infelices literæ, & omni barbarie deteriores. Præstat enim, Pantascope, pecudem esse, quam hujusmodi philosophum, qui religionem atque hominum societatem funditus eversum iri quærat. Non est enim hoc sapere, sed desipere: nempe non potest nec religio a sapientia separari, nec sapientia a religione secerni: qui idem Deus est, qui & intelligi debet, quod sapientiæ, & honorari quod est religionis, inquit, perelegantissime Lactantius. Sed (quamquam invita in hoc loco versatur oratio) temperari mihi, nequeo quin dicam, mirari me valde, eos, quibus mei docendi tationes probe sunt perspectæ, id de me, non dicam dicere, sed cogitare potuisse. Qui enim in scriptionibus meis continuo declamo, mentem nostram suapte natura esse brevem; esse imbecillem; infinitis errorum caussis quasi obsideri; falli nos ab effræni sciendi cupidine; falli a nostri ipsorum amore, adfectibusque plurimis, qui inde nascuntur; cavendum a temeritate judicandi; neminem tuto soli prudentiæ suæ fidere; sed consulendum omni in re commuuem litteratorum sensum; timendum nobis a subdolis quibusdam judiciis, quæ nobis plerumque vel invitis incessunt; pauca esse naturali rationi pervia; sapientiam a

(a) *Cavit Plato, ne in suá Repub. adolescentes in Patriam religionem inquirerent.*

Deo petendam ; de Deo rebusque divinis ex rebus atque notionibus nostris non esse judicandum ; in religione nostra id verum, quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est ; in eamque ingredientes, oportere intellectum Dei rationi, & verbo submittere ; recolendam egregiam illam & pene divinam Platonis legem, fas non esse adolescentes & juvenes in patriam religionem inquirere, sed has cura publicis religionis ministris relinquendas; qui hæc, inquam, continenter declamo, ut eam in Italia philosophandi libertatem optem, eam ut ullibi admirer? Si id ita se habet, non solum vivus vidensque, sed prudens etiam sciensque insanio.

P. Ne te crucia, obsecro, Eusebi. Scio te virum ab infantia in Christiana pietate innutritum tetrificis his imaginibus horrere. Sed fortasis levitate quadam juvenili id scripseris.

E. Me juvenilis levitatis ut omnino vacuum prædicem, inpudentiæ fuerit. Pantoscope. Sed hoc tamen in loco confidenter me hujus vitii absolvo. Nec dubito quin æque me absolvant accusatores ipsi mei, si ingenui esse velint: illi quæ scripsi, ego quæ cogitavi dum recolamus.

P. Quam ergo libertatem exoptas in Italis, atque frustra, ut dicis, desideras?

E. Nempe eam, Pantascope, quam tute ipse intelligis: eam quæ ab auctoritate humana est: eam, quam perelegantissimis Horatii verbis describere solemus,

Ac ne forte roges, quo me duce, quo lare tuter;
Nullius addictus jurare in verba magistri,
Quo me cumque rapit tempestas deferor hospes.

Eam quam in omnibus exigit Lactantius, ut quisque suopte judicio suisque sensibus nitatur ad inquirendam atque perpendendam veritatem, quam alienis credens erroribus decipiatur, tamquam ipse rationis expers: eam, qua non veremur a suscepta semel secta desciscere, si minus recta videatur: eam, quam veri amator Plato, veluti a Deo incitatus, inquit Clemens Alexandrinus, his verbis prædicat, *ego*, ait, *sum ejusmodi*, *ut*

nulli

nulli alii credam nisi rationi, quæ mihi consideranti optima visa fuerit (a): eam, qua confidenter vel gravissimorum philosophorum errores detegere conamur & confutare: eam, qua fit ut tumida illa & resonantia nomina Pythagoræ, Democriti, Platonis, Aristotelis, Gassendi, Cartesii, Lockii, Newtoni, Leibnitii, Vvolfii, & innumera alia nihil ponderis sententiis addere credantur, ut philosophis imponant, ut etiam sine ratione valeat auctoritas: eam tandem quam Potamonici, seu Eclectici tuentur, ut singulis in rebus non unius philosophi etiam doctissimi opinionem, sed aut experimenta, aut rationem, aut auctoritatem, quæ falli nequeat, exquiramus. Tenes nunc qualem libertatem philosophandi amem? qualem commendem? qualem in scholis plerisque, & juventute Italiæ exigam?

P. Flumine quasi verborum obruis me, Eusebi. Ego te in hac familiari disputatione paulio pacatiorem amarem. Nollem te intumescere, atque cothurno delitigare.

E. Difficile est, Pantascope, orationis impetum continere, dum natura ipsa innocens ad sui defensionem nititur: neque enim aliud est majus certiusque insontis animi argumentum atque indicium. Quippe qui aliquid sibi consciunt, culpa pallent, atqe obstupescunt, ut nullum verbum proloqui possint: nullam caussam, ineptam saltem, falsam, iniquam excogitare audent.

P. Persuasisti itaque mihi hanc te libertatem cupere prorsus, ut a me suspicionem omnem de te amoveris. Quid antem si id non æque, nec recte cupias?

E. Quoniam id dicis modo?

P. Nempe, quando tumidum os deposuisti, non video hanc libertatem aut umquam Italis defuisse, aut nunc deesse.

E. Quæstionem moves ancipitem. Quæri enim posse videtur, defuerit ne hujusmodi Italis libertas superiori tempore ad initium usque præsentis Seculi? deinde desit ne etiamdum? quod spectat ad primum, haud dubium id quidem est. Qui historiam Italiæ litterariam legerit, is pernoscet profecto, ex eo tempore, quo

[a] *Clemens Alexand. lib. 1. Strom.*

Arabico Peripatetica Philosophia Europam invasit, ex genio Aristotelis plerosque omnes Italos philosophatos esse. Quum autem nihil ignorasse, nihil errasse philosophus illæ Stagiræ videretur, is illis erat & dux & ratio. Quasi nempe Deus, ut gravissimus philosophus jocatur, quum ceteros homines ex molliori argilla finxisset, & duabus manibus ac duobus pedibus instruxisset, Aristoteli curam commiserit, ratione illos ut ornaret. Itaque Aristotelis opinionem aperte oppugnare, capitale erat: tantum interpretari fas. An ignota loquor? quid adtinet convicta rebus verbis probare? vel unius Launoi de varia Aristotelis fortuna libellum legere superque erit. Non igitur inscite Georgius Hornius libro historiæ philosophicæ sexto scripsit, *Italos Aristotelem superstitiose coluisse, hodieque colere*. Non ignoro decimo quinto, & 16. sæculo plures Italos, in primis Marsilium Ficinum, Franciscum Patritium, Bernardinum Telesium, alioque cæpisse Aristotelis jugum excutere: sed primum an publicarum Scholarum, Theologorum maxime, qui ex hujus philosophi genio res Sacras docebant, vultum immutarunt? deinde non nos in philosophandi libertatem vindicarunt, sed præ Aristotele: Platonem ut adoraremus exemplo suo adigere conati sunt: quum incertum sit, uter auctoritate sua bonæ philosophiæ & Christianæ religioni nocuerit. Certe quod ad postremum spectat, utrumque veteres recentioresque Theologi accusant: ita ut Nazianzenus non minus facundiæ Platonis præstigias, quam Aristotelis pravum artificium, tamquam Ægyptia quædam flagella in Ecclesiam invasisse, gravissime quæratur (*a*).

P. Esto, quod narras, Eusebii. Sed an etiam nunc hæc libertas in Italia desideratur?

E. Si publicas Italiæ Scholas specto, non hercle, saltem in præcipuis. Sed si privata quædam claustra

lustræ

(a) *Referti sunt hujusmodi accusationibus libri Clementis Alexandrini, Lactantii, Augustini de Civitate Dei, aliorumque veterum Christianismi Theologorum. Legatur & S. Epiphanius hæres. LXXVI.*

lustræ placet. quotusquisque eclecticam hanc philosophandi rationem sectari invenietur? Nondum enim ex magna Italiæ parte Arabum barbaries disterminata est: vivit quinimmo vigetque vel in tanta Europæ luce. Nimirum plures adhuc sunt qui, ut Philosophus ille Luciani sexquipedalem impexamque barbam, ita isti philosophiæ ineptias & dehonestamenta perdite amant, quos si deponere jusseris, illacrimantur. Neque is ego sum tantum, qui hæc observo: Antonius Muratorius, vir litteris & judicio tota Europa celebratus, hoc idem servile in Italis ingenium arguit, quamquam alias acumen atque nativam Italorum solertiam passim prædicat. Sic enim habeto, Pantascope, nullam esse in Europa nationem, quæ quum in aliis, tum potissimum in litteris Italos superare aut æquare posset, si serio tandem germanæ philosophandi rationi animum intenderemus. Ex paucis Italorum libris demonstrari id posset, si esset opus. Confidenter dico, pauca esse apud alias nationes in litteris, quæ hodie commendantur, & approbantur maxime, quorum prima semina non suppetierint Itali. At jacet nunc illa Italorum generosa indoles, & tamquam iners despicitur. Nihil apud nos, nisi externum sit, suscipitur. Ruimus jamdudum in vile servitium. Pauci qui id agnoscunt, ingemunt morbo longe lateque grassanti, & contenti apud se sapere, sententiam tenent, linguam cohibent.

P. Bene habet Eusebi. Priorem accusationem ita diluisti, ut nemo posthac frigutiat. Sed quid ad illa? quod libros publice damnatos laudes, & in iis egregie gloriari videris? aut enim gloriolæ hæc tumorem, aut certe animum non sanum ostendunt.

E. Me fortassis gloria aliqua literarum, & sapientiæ vehementissimo desiderio tangi, haud negaverim, Pantascope. Nam quis non? ingenitum id est, mortaliumque animis a natura insculptum gloriæ, excellentiæ, imperii, sapientiæ, & beatitudinis desiderium. Hoc ne modum excedat efficere quidem possumus, evellere non possumus. Quinimmo qui ab animo humano desiderium hoc extirpatum volunt, ii etiam homines truncos face-

re, & crudos lateres volunt. Itaque facile amor laudis subrepere vel mihi invito ea in opella potuit. Interim me Deus adjuvet, ita nihil ea de re, dum scripsi, excogitavi. Qui me norunt, ii me alienum esse a puerili isthac jactantia sciunt. Quocirca quum libros laudo, aut id facio ut alios ad bonorum lectionem adhorter, aut ut eorum, quæ dico, testes habeam paratos.

P. An pium est lectores ad damnatorum librorum lectionem adhortari?

E. Librorum damnatorum, Pantascope, non una est classis, neque unum omnium meritum. Quidam sunt, qui religionis potissima capita aut evertere, aut in dubium revocare nituntur: alii qui mores depravare & rempublicam perturbare possunt: alii medii, qui licet aliquando in his errant, at nunquam tamen ex instituto iis de rebus agunt, & qui, quum nullos habeamus in eo genere meliores, lectu sunt aut necessarii, aut utiles. Primi atque secundi generis libros nunquam adolescentibus commendaverim: quinimo ne viris quidem, nisi gravissimis. Postremos, si per Ecclesiam liceat, cur non comendavero? itaque non vereor juvenes ad lectiones Cartesii, Malembranchii, Regii, Nicolii, Grotii, Pufendorfii, Cudworti, Newtoni, Parkeri, Lockii *de intellectu humano*, aliorumque, dum per Ecclesiam, ut dixi, liceat, adhortari. Moneo tamen diligenter quæ sunt in his libris, a quibus cavere oporteat. An non idem egerunt veteres Christiani? Nam non idcirco Origenis, Tertulliani, Arnobii, Lactantii, Eusebii libros utendos putaverunt, quod aliqua essent in illis errata: imo Origenis Hieronymus, Tertulliani Cyprianus, lectione impense sunt delectati, quamquam non raro illi a Christianæ Religionis dogmatibus discedant.

P. Non te purgas, Eusebii: laterem lavas. Non videtur satis pium hujusmodi libros legere, & minus etiam laudare.

E. Legere igitur nemini eos licet? ne iis quidem qui adversus eorum errores scripturi sunt? ne si per Ecclesiam quidem fiat venia? si id verum est, quid in Christianorum

notum perstant bibliotecis ? qui eos legendi Romana Ecclesia facit potestatem? quid Theologi nostri eos refellunt, quorum, nisi legant, sententias ignorent oportet perridiculi enim sunt, qui eos confutant libros, quos ne inspexerunt quidem. Bene autem habet, quod hanc caussam acute & erudite peroravit olim vir humanarum divinarum rerum peritissimus Clemens Alexandrinus sub initium libri primi Stromaτων,

P. Sed quid adtinebat eos commendare?

E. Rogo te, Pantascope, an eos commendo in iis, quibus errant? an uspiam eorum errores probo?

P. Nemo id dixerit: quinimmo omni, quo potes, conatu, eorum errores confutas. Sed probas tamen eorum quædam aut acute inventa, aut egregie observata, aut feliciter demonstrata, aut accurate industrioseque collecta.

E. Beasti me. Quid ergo, quæso te, mali est, si id faciam? an ullum crimen est, naturæ dotes in inimicis nostris laudare? nam si non licet Angulum vocare doctum, nec Anglam pulchram dicere licebit. Id vero est Dei dona hominibus invidere. Ergo Pantascope, sic sum a natura comparatus, ut vitia, errorem, ignorantiam vel in nostris averser; virtutem vero, & eruditionem vel in hostibus laudabilem putem. Ita quoque veteres Ecclesiæ Patres, & recentiorum Theologorum doctissimi me docent. Illi enim non dubitarunt Gentilium farragine libros suos ornare, & quæ philosophis ratio patefacerat, aut vetus traditio ostenderat, tamquam a furibus repetere, ut Clemens Alexandrinus in primo Stromaτων loquitur. Pleni sunt philosophorum sententiis Justini, Tertulliani, Clementis Alexandrini, Gregorii Nysseni, Hieronymi, Augustini libri, virorum nempe doctissimorum, & magna parte Sanctissimorum. Id ipsum ætate nostra egerunt Dupinus, Simonius, Lamy, Mabillonius, Bossuetius, Calmetus, aliique, dum Erasmum, Grotium, Buxtorfios, Cappellos, Vossios, Bochartum, Clericum, aliosque, & Hebræos potissimum, passim laudant, atque commendant. His addi possunt Neapolitani plurimi literis clari,

ri, Aulisius, Vicus, Nicolaus Cyrillus, Mazochius, Josephus Cyrillus, Johannes Capassus, Milanta, aliique, Quid? Scholastici omnes, ipseque Thomas Aquinas, vir non literis modo, sed sanctitate etiam illustris, nonne Aristotelem (*a*), Averroem, Avicennam aliosque viros aperte impios laudant, & ita ut nihil ferme aliud eorum singulæ paginæ crepent? Miror mihi crimini verti posse, quod in aliis non impobatur.

P. Videris nimium admirari auctores, quos citas.

E. Non ita tamen ut Aristotelem Scholastici. Sed quis id Eclectico philosopho objicere possit? quis mihi, qui animadverterit, me Spinozæ toto opere, Hobbii passim, non raro Bælii, Mori, Lockii, Clarkii, Newtoni aliorumque sententias confutare, addereque eos *dormitare* plerumque, *ineptire*, non sibi *constare*, non solide *ratiocinari*, in quibus humanitatis leges (*b*) mihi plerumque excessisse videor? Jam vero quod aut doctos, aut eruditos appello, quod *egregie perspecte*, *accurate quædam observasse aut demonstrasse* scribo, an id ullum est crimen? memini ergo Clementem Alexandrinum passim hæc usurpare, *divinitus Plato*, *bene ac divine Heraclitus*, & quæ sunt his similia. S. Aug. nobilissimum philosophum vocat Porphirium, quum tamen nemo fuerit Christianæ Religioni infestior. Quid? homines idcirco sunt bardi, & trunci habendi, quod aut nativitatis, aut educationis, aut ignorantiæ, aut etiam militiæ caussa a vera religione sunt extorres? nullusne igitur erit aut egregius Pictor, Sculptor, Nauta, Architectus; aut Geometra, Philosophus, Medicus, Philologus apud eos qui in Italia non sunt nati? Videant ne hæc dum prædicant, nos externis nationibus deridiculos faciant. Sed age, Pantascope, dic, scis qualem Ecclesia nostra habuerit Originem?

P. Nempe plurimorum in religione Christiana errorum auctorem (*c*).

E. Eum

[a] *Vide Walchium de Atheismo Aristotelis in Parergis.*

(b) *Vir dignitate & literis Neapoli clarissimus amice ea de re auctorem monuit, quod* inurbanum *id esset.*

(c) *Damnati sunt Origeniani in V. Synodo Oecumenica.*

E. Eum tamen Hieronymus non veretur doctissimum appellare. Præterea Tertullianum quantis laudibus ornat Vicentius Lirinensis in Commonitorio (*a*)? Viros doctos, & eruditos appellat Augustinus Faustum, & Pelagium. Et ut vetustos mittam, idem facit Bossuetius cum Melanctone, Mabillonius cum Episcopio, & Grotio, quos *impense doctos* vocat, aliique cum aliis.

P. Sed utcunque hæc æxistimentur, quid adtinebat argumenta quædam impiorum propriis illorum verbis, & nativo colore in vulgus efferre? Satius enim est hæc errorum monstra silentio sepelire, atque ex hominum memoria obliterare.

E. Recte id tu quidem, Pantascope, si nulli hodie essent, qui ea defenderent aut vulgarent. At quando hujusmodi errorum Patroni vel in ipso Christianismo (infandum) non desunt, deesse oppugnatores turpe est. Oppugnare autem impios nemo rite instituit, qui quæ, illi pro re sua proferunt, non satis diluerit: jam vero qui integra adversariorum argumenta diluisse dici potest, qui aut ea dolo malo dissimulat, aut non integra exhibet, aut narrando elevat? manifesto enim veram caussam produnt, aut ei diffidere videntur, qui ita adversarios impugnant. Nos autem talem habemus cum impiis caussam, quam nec prodere fas est, & cui diffidere, nisi inertes simus & ignavi, non possumus.

P. Potest aliquis his argumentis abuti.

E. An ulla culpa erit Scriptoris? eja ergo, si ita est, utantur Prophætarum, Apostolorum, Sanctorum libri. Nullus enim eorum est, quo non sit aliquis abusus hæreticorum, dum errores suos confirmaret. Quis in animum induxisset suum, Spinozam, & Tolandum eo insaniæ evadere potuisse, ut Panteismum auctoritate Pro-

(a) *Sed*, inquit, *&* *Tertulliani quoque eadem ratio est. Nam sicut ille* (Origenes) *apud Græcos, ita hic apud Latinos nostrorum omnium facile Princeps judicandus. Quid enim hoc viro doctius? quid in divinis atque humanis rebus exercitatius?* (*commonit. cap.* XVII. *vide & capite* XVI. *judicium de Origine*.

Prophetarum & Apoſtolorum vellent probare ? evaſerunt tamen. Quis ſibi perſuaſiſſet Hobbium Dei corporalitatem, Cowardum animi mortalitatem ex Scripturis Sacris, & veterum Chriſtianorum libris demonſtrare conaturos fuiſſe? conati ſunt. Abutebantur olim Donatiſtæ Cypriani Sanctiſſimi & doctiſſimi viri libris: alii Origenis: alii Tertuliani: alii doctorum: ætate prope noſtra Auguſtini, Janſeniſtæ. Quid ergo? an Moſes, Salamo, Daniel, Paulus, Cyprianus, Auguſtinus, quod aliquid ſcripſerunt, accuſandi? In Salomonis præterea Eccleſiaſte, in Syrachidis ſapientia, quædam etiam atheorum argumenta proferuntur. Integras Celſi adverſus Chriſtianiſmum argutationes exibuit Origenes; Juliani Cyrillus; Porphirii aliorumque Euſebius; Fauſti non modo argumenta, ſed vel verba, tum, & Pelagii, Juliani, Maximini, aliorumque, Auguſtinus. Facit idem cum hæreticis ferme omnibus Bellarminus, ut ne quid dicam de aliis innumeris. Abutuntur his nunc plurimi. Quid? an auctoribus crimini vertendum? quid, quod mortales paſſim ipſius Dei O. M. operibus abutuntur? ſic ergo habeto, Pantaſcope, nihil eſſe quo perditi viri abuti nequeant, & bonos etiam malis recte uti. Sed miſſa hæc faciamus, videamuſque quid porro mihi objiciunt: nam priores illas accuſationes ſatis, ut arbitror, habes explicatas, atque moderatione magna confutatas. Quod ſi quis eſt, qui dictum in ſe inclementius exiſtimavit eſſe, quod certe non recolo, ſic exiſtimet, reſponſum, non dictum eſſe, quia læſit prior.

P. Mihi paullo feſſus dicendo videris, Euſebii: Quare ut hæc in craſtinum diem differantur, auctor fuerim.

E. Differantur.

Finis Libri Primi.

L I-

LIBER SECUNDUS,

In quo scepticismi accusatio diluitur, Scepticorumque argumentis respondetur prolixius.

E. QUid te subtristiorem aspicio, Pantascope? noluerim te hoc potissimum diem, quo me caussa peroranda est, non satis ex animo esse.

P. Vereor ut possis sceptici notam purgare, Eusebi. Itaque quod tibi metuam, palleo.

E. Hem! nunc isthæc tibi incessit religio? gratias habeo. Sed næ egregii isti sunt dialectici, qui me accusant! Qui enim scepticismum esse, aut ludicrum, aut insaniam, ita probavi, ut theoremata ipsa Geometrarum non probentur evidentius, scepticus audio? cur non etiam Spinozistam vocant, quod Spinozismum confutaverim? non enim inanis est timor: quippe vetus est mos, eorum literatos viros errorum insimulare, quos vehementius oppugnaverint. Quis crederet de Roberto Bellarmino viro doctissimo, & vitæ integerrimo, scribere ullum potuisse, *atheus est?* scripsit id tamen Scaliger, vir certe doctus sed paullo impudentis oris. Bene autem habet, quod apertæ calumniæ ipsæ sese confutant. Cæterum quando ita placet, propius, obsecro, pressiusque rem agamus. Primum rogo, negant me scepticismi genera quædam statuisse?

P. Non hercle. Nam & *moderatum*, & *effrænem* scepticismum dispescuisti.

E. Quem igitur me scepticum esse ajunt, moderatum ne, an effrænem?

P. Fortassis utrumque.

E. Tenes ne quid respondeas? nam qui me effrænem facit scepticum, is qui faciat moderatum? sed an est ullus tam impudens, ineptusve, qui eum mihi errorem tribuere queat, quem toto opere vehementissime evertere conor? vix est ut mihi persuadeam, id de me ulli in mentem venire potuisse, cui, aut ego, aut liber

meus

meus non penitus est ignotus. Apage, P. non id efficies, ut hoc de adversariis meis opiner.

P. Fieri potest ut animum tuum non plane noris: difficile est enim illud, *nosce te ipsum*, id est animo ipso animum videre.

E. Certe si hæc, quæ tu narras, vera sunt, ut Sosia ille Plautinus exclamem, oportet, *Dii immortales obsecro vestram fidem, ubi ego perii? ubi immutatus sum? ubi ego formam perdidi? vivo sit, quod numquam quisquam mortuo faciet mihi!*

P. Atque id de *amico* audivi.

E. O Pantacospe, bene illo proverbio Græcorum præcipitur; *quam quisque norit artem in hac se exerceat*.

P. Quid si moderatum scepticum habent?

E. Habet & hic scepticismus gradus suos. Sunt qui nihil ratione naturali certo sciri posse contendunt: itaque ad solam revelationem, tamquam in tutum portum, confugiendum docent. Isti & auctoritatem quoque humanam penitus excutiunt. Hujusmodi, præter alios, fuere Petrus Daniel Huetius in libello *de imbecillitate intellectus humani*, & Hieronymus Himhiam in libro, quem inscripsit, *de typho generis humani*. Alii vero pauca lumine naturali, pauca auctoritate humana sciri volunt, revelatione vero ea tantum, quæ fidem, spem, & mores nostros spectant, quidam paullo plura ratione naturæ, auctoritate humana, & divina revelatione certa esse pronuntiant: Sed addunt infinita pene esse, quæ ratio, & sensus non attingunt: infinita in historia, aut ignota, aut incerta; infinita in ipsis libris Sacris, atque in Theologia, quæ intelligi, aut definiri ingenio, & judicio nostro nequeunt sine temeritate, & quorum intellectum a Dei spiritu orare debeamus. Atque in his postremis nomen profiteor meum. Sciant ergo qui Scepticus ego sim. Nempe non tantum effrænam scepticismum insaniam esse censeo; sed vel ipsius moderati primum secundumque gradum nec sanum puto, nec rectum. Quod quibus rationibus ostendam, audi. Primum, qui nihil sensibus, nihil

nihil ratione, & conjectura, nihil auctoritate humana certo comprehendi posse docent, ii revelationem quoque omnem subvertunt. Scilicet, si sibi consentanei esse volunt, conficient, nec Prophetas & Apostolos olim certos esse potuisse Deum sibi loqui, nec nos hodie esse, si illi non fuerunt. Nam illi nec ratione, nec sensu, nec auctoritate ulla humana niti poterant. Quid ergo? an Deum sibi loqui, revelatione divina discebant? revelationem vero auctoritate divina? & divinam auctoritatem revelatione? non puto ullum esse, qui sic ineptiat. Qui igitur primum hunc scepticismi gradum tuentur, ii profecto effrænes sunt sceptici, si recte concludo. Deinde alter scepticismi gradus, licet nullo modo damnari possit ut impius, minus tamen verus est. Nam si sensibus, ratione, conjectura, auctoritate humana, atque revelatione, pauca sciri posse isti non refragantur; facile est demonstrare non ea tantum sciri posse, quæ vitam & religionem adtinent, quod contendit Lockius, sed plurima quoque alia, aut utilia, aut curiosa. Nam, ut mittam quæ lumen naturæ spectant, tam pauca in libris sacris clara sunt & certa, reliqua vero innumera densis tenebris involuta, videbitur frustra Deum curasse, ut illa scriberentur. Nam si illorum verba tam obscura sunt, ut intelligi nullo modo possint, ea divinæ voluntatis signa haberi non possunt: quandoquidem Deus tam bonus est, ut dum nobis loquitur haud dubium vult a nobis intelligi: quod si intelligi non vult, nulla est caussa cur loquatur. Hæc autem non impediunt, quin in his libris quædam reperiantur, quæ aut nunc non satis intelliguntur, ob rerum vetustatem; aut captum superent humanum, quæque credere satius est, quam investigare.

P. Fortassis & hic, quem tu profiteris, scepticismus censoris eget, & judicis.

P. Non video cur ab homine, qui nihil a se humani alienum putat, scepticismus hic improbari possit: nisi si quis nihil se ignorare opinetur, satiusque habeat quidvis effutiendo nauseare, quam ingenue profiteri

fiteri se nescire, quod nescit (*a*). Præterquam quod nemini crimini verti potest aut plurium rerum ignoratio, aut mentis brevitas, aut etiam error intellectus, modo omnis absit dolus malus, & pervicacia: nisi etiam in iis peccare nos quis velit. quæ nullo modo in animi nostri potestate posita sunt. Sed longiori disputationi hic se occasionem præbere video, a qua, ne sim molestus, temperandum mihi est.

P. An tu, quum me in summam expectationem ad duxeris, deseris? perge itaque obsecro: voluptas enim mihi est te, his potissimum de rebus, disserentem audire.

E. Intellectum nostrum vim esse, atque facultatem necessariam, scitum est, dictatumque in philosophorum scholis. Quamquam id non recte Cartesiani accipere videntur, qui actiones animi nostri non ad intellectum, sed ob voluntatem referendas esse opinantur. Est enim & intellectus (quidquid ille sit, quod haud dubium ignoramus) αὐτοκίνητος, ut Platonis vocabulo utar, activa scilicet, & sese perciens facultas. Quin immo quum voluntates sint mentis determinationes quædam, quæ a perceptionibus pendent, qui intellectui omnem negant actionem perceptionesque, aut ideas nostras a Deo, aut ab extrinseca alia caussa derivant, ii omnem animo actionem denegant, eumque proinde esse ullum in nobis, si sibi consentire volunt, inficiantur; quod rationi æque, atque revelationi adversatur. Quamobrem intellectus eam ob rationem necessaria facultas est, non quod perceptiones & cogitationes, actiones qualescumque (nam & harum naturam ignoramus) non sint: sed quod non ipse se ad assensum aut dissensum agat sed rationum agatur momentis atque ponderibus. Perceptionum nempe aut evidentia & certitudo, aut probabilitas intellectum huc illuc impellunt: adversus hæc pondera niti non potest. Sed ut hæc plenius intelli-

(a) *Aureum hoc Aristotelis lib. 2. de Cœlo & mundo.* Enunciare de omnibus & prætermittere nihil, signum videri potest magnæ stultitiæ.

telligatur, paullo prolixius deducam. Sunt omnino animi ſtatus, quod ad rerum cognitionem attinet, quatuor, *ignorantia*, *dubium*, *probabilitas*, *ſeu opinio*, *& certitudo*; quæ & ipſa duplex eſt: nam aut cum evidentia eſt conjuncta, aut ea deſtituitur. Ea ignoramus, quorum nec ſenſibus ullas, nec ratiocinio & conjectura, nec auctoritate, nec ulla alia via notiones aut habere poſſumus, aut habemus. Dubitamus autem iis de rebus, quarum quidem notiones aliquas habemus, ſed eæ tales ſunt, ut earum ope nec adfirmare aliquid certi, nec negare valemus, id eſt, quum aut neutra ex parte momenta, quæ animum impellant, adſunt, aut ex utraque æqualia. Opinamur vero: ſi ex alterutra tantum parte rationes adſint, non certæ tamen, neque evidentes, ut animum plene impellant: aut ex utraque, ſed alterutra graviores. Certi autem ſumus, quum nullæ de judiciis noſtris ſuſpicandi rationes animo obſervantur; ſeu quia certa auctoritate impellimur; ſeu quia perſpicua perceptione, & ratiocinatione occupamur; & illa quidem certitudo fides, hæc autem ſcientia appellatur. Eſt præterea certitudo aut cum veritate ipſa conſentiens, aut non. Nam quædam fortaſſis judicia videri nobis poſſunt certa, quamquam falſa, idcirco quod ob mentis brevitatem de iis dubitare neſciamus. Hinc fit ut quædam uni ſint certa, alteri incerta. Tenes, Pantaſcope, quot ſint animi ſtatus, quod ad cognitionem ſpectat?

P. Teneo, Sed quorſum hæc pertinent?

E. Nempe ut intelligamus, quod quemadmodum intellectus in ſtatu certitudinis nullam habet internam libertatem ut a certo & evidente diſſentire poſſit; ita nullam habet in dubio, ut in alterutram partem ſe inclinet: aut in opinione ut minori potius, quam majori cedat momento. Eſt quidem animus noſter liber in eo ut poſſit inveſtigare rationes, quibus a certitudine, dubio, vel opinione dimoveatur: at ut non ſit certus, dubius, vel opinans, dum eſt, id vero eſt, quod efficere nullo modo poteſt. Idipſum de ignoratione dictum volo. Poſſumus equidem ut ſciamus inquire-

re: at si diligente inquisitione nihil repererimus, tum ignorantia nostra crimini verti non potest. Quæ quum sint, non videor reprehendendus, quod quæ ignoro, aut de quibus dubito aut opinor, dicam me ignorare, aut de iis dubitare, vel opinari, nisi si aliquis velit ea me scire, quæ nescio, quæque nullo modo ab hominibus sciri possunt. An ullum est crimen hujusmodi ingenuitas, si maxime ex ea nulla in republica mala proveniant? Ego, Pantascope, his de rebus Lactantii illud libentissime usurpo: *Ubi*, inquit, *Sapientia? ut neque omnia te scire putes, quod est Dei; neque omnia nescire, quod est pecudis: Est enim scientia nostra cum ignoratione conjuncta, & temperata.*

P. Non probo hæc adolescentibus inculcari: tardiores enim in philosophando evadunt.

E. Non probas? ii demum tibi probe, perspecteque tirones erudire videntur, qui sub initium magna sapientiæ confidentia imbuunt, inflantque? qui montes Persicos pollicentur? qui verba verborumque involucra pro sincera scientia venditant atque incautis propinanda præbent? qui captum humanum ultra quam par est provehunt, atque arrogantes, temerarios, & omnium contemtores discipulos dimittunt? O Pantascope, memineris capacitatem mentis nostræ ad earum rerum numerum, quæ sunt, comparatam, esse veluti unum ad infinitum: Memineris scientiam nostram cum Dei sapientia collatam veram esse ignorantiam: memineris gravissimi illius philosophorum moniti, multos ad sapientiam perventuros, nisi ad eam se pervenisse putarent. Quod ad me attinet, malo auditores meos imbecillitatis suæ & ignorantiæ conscios efficere, quam inani spe, & sapientiæ opinione inflatos deludere.

P. Posset hic tuus scepticismus religioni esse perniciosus.

E. Si quidem ignorantiam aut dubitationem circa religionis dogmata affectarem, prædicaremve. At quum nihil mihi æque sit perspectum certumque, quam religionis Christianæ dogmata; & ignoratio mea ea spectet,

ctet, quæ religionem non spectant; non video, cur religioni scepticismus iste nocere possit. Interim id scito, Pantascope, me, sicubi agnosco, hanc philosophandi rationem alicui nocere posse, non dubitare, aut tacere, aut dissimulare.

P. Quidquid ejus sit, nondum tamen evicisti, librum tuum insontem esse. Promovet enim aut effrænem scepticismum, aut eum quo religio omnis everti possit.

E. Vide ne me non jure arguas, Pantascope. Nam an ullum ullibi scepticorum argumenta probavi.

P. Non quidem probasti. Sed quum nimia vehementia & contentione protuleris, non æquali tamen vi, nec omnia particulatim confutasti.

E. Dei hominumque fidem obtestor, Pantascope, me scepticorum argumenta languidius etiam produxisse, quam ab illis proferri soleant: quod ii intelligent clarissime, qui vel solum Baelium consulent. Quod autem non pari vi confutavi, is mihi opponere potest, qui sciat validius alios confutasse. Quod porro non omnes confutavi particulatim, duæ potissimum fuerunt caussæ: Prior, quod quædam illorum objectionum locis suis aut confutatæ sunt, aut certe sunt confutandæ. Altera, quod convulsis scepticorum fundamentis, cetera minoris momenti facile atque ipsa sponte sua concidunt. Sed quando profusior confutatio exigitur, sine, obsecro, me *prolixe* hæc retractare atque refellere; pernosces quam nullius momenti sunt, quæ prætermisi.

P. Tu vero perge,

E. Primum rogo, quum sceptici conarentur ostendere nullum esse veritatis criterium, ostendi ne esse aliquod & in auctoritate humana, & in divina, & in sensibus, & in ratiocinio?

P. Ostendisti id certe. Sed argumenta scepticorum quæ auctoritatem quum humanam, tum vero præcipue divinam evertunt, aut leviter, aut nullo modo attigisti.

E. Ego putabam, Pantascope, me totum argumentum §. quarti, quo auctoritas oppugnatur huma-

na, 16. tandem §. confutasse. Eo enim in loco ostendo, consensum omnium gentium naturæ vocem quandam esse, adeoque certam hujusmodi rerum, quæ ab auctoritate humana pendent, notam.

P. Sed exempla scepticorum non diluisti,

E. Quando ita placet, demonstremus, nihil esse in his exemplis, quod scepticorum causæ faveat. Fabula, inquiunt, aliqua persuaderi potest paucis: ergo & pluribus; ergo omnibus. Non sequitur, potissimum per diuturnum tempus: nam & plures acutius, quam pauci, vident: & commenta hominum delet dies, veritatem vero confirmat. Proferunt oracula: ea meras fuisse imposturas, omnibus interim persuasas, putant. Eam in rem VVandalio & Fontanellio auctoribus utuntur. Nullius momenti argumentum. Primum fatemur plures factas in oraculis fraudes: negamus autem ea perspicacioribus occultas fuisse. Philosophi omnes & viri paullo astutiores jam olim eas subodorati sunt, quod ipse VVandalius plurima veterum eruditione demonstrat. Scitum vulgatumque Demosthenis illud, Apollo φιλιππίζει. Sed & Dæmones se oraculis immiscuisse, non Gentilium modo philosophorum auctoritate, potissimum Plutarchi, cujus liber *de oraculum defectu* attente legendus est, sed & ipsorum, quæ feruntur, oraculorum natura, & auctoritate Scripturarum Divinarum, omniumque ferme veterum Ecclesiæ Patrum, hominum nempe nec facile credulorum, & doctissimorum consensione demonstratur. Teraphim certe statuas fuisse unde occulta vi responsa ederentur, diserte traditur Ezechieli & Zachariæ (*a*). Quam rem docte persecuti sunt Leo Allatius (*b*), Edmundus Dickinsonus (*c*) Georgius

(a) *Cap. X. v. 2. legatur Spencerus in differt. de Urim & Thummin cap. 3. sect. 7., & Ludovicus de Dieu ad Genes. XXX. v. 19.*

(b) *In Syntagmate de Engastrimytho.*

(c) *In Delphis phœnicizantibus cap. 19.*

gius Moebius (*a*) Stephanus Morinus, (*b*) qui consulendi sunt, ut VVandalii, Fontanelli, & Bekeri systema nullo certo stare tale intelligatur. Ergo seu oracula habeantur imposturæ, & quum detectæ fuerint Peripateticis, Stoicis, Cynicis, Epicureis (*c*), nullum inde argumentum pro re sua desument Sceptici; Seu demonum fuerint ludibria, & falsum est fabulam universo hominum generi persuasam. Neutro modo ex hoc loco argumentari sceptici possunt. Proferunt porro Muhammedanismum. Non recte neque sapienter. Primum præcipua capita Muhammedanismi communia ei sunt cum omnibus religionibus, veluti, Deum esse, ab eo mundum factum, ab eodem conservari, nobis loqui per Prophetas, esse alteram vitam beatam vel miseram (*d*) & quæ sunt ejus generis, ut ex Muhammedis Koran patet. Deinde impostura hæc vi atque armis divulgata est, vi atque armis continetur. Doctrina enim est Muhammedanæ religionis potissima, religionem armorum vi refractario, ut inquiunt, hominum generi inculcandam; summusque ille dolorum opifex Mahumetes, nulla circumitione, sed diserte dicere ausus est, se, quandoquidem Moses, & Christus nihil doctrina, & miraculis egissent, ferro atque igne missum a Deo (*e*). Quid igitur mirum si a pluribus complectatur? Tum plures esse in ipso Muhammedanismo puto, qui etsi imposturæ hujusmodi sint conscii, tamen aut metu pœnæ, aut aliis caussis a publice suscepta religione descifcere non audent (*f*). Præterea Mu-

Y 3 ham-

(a) *De oraculorum ethnicorum origine, propagatione & duratione.*

(b) *In differt. de oraculis & cur defierunt.*

(c) *Lege Cœlium Rhodiginum antiquaruun lectionum lib. 2. cap. 12.*

(d) *Huetius in Alnet. lib. 11. cap. 24. pag. 238. Relandus de Rel. Mah. Salmon in defcript. Perfidis, aliique.*

(e) *Paffim in Alkorano. Legatur & Pridaux in vita Muhammedis.*

(f) *Salmon de Imperio Turcico tom. 6. & Ricaut.*

hammedanismum ipso esse Christianismo vulgariorem, putidum est mendacium, in quo Baelii ingenuitatem desiderem. Quis enim ignorat exiguam Europæ partem obtinere, paullo vero grandiorem Africæ, nec tam magnam Asiæ? Sic enim puto, Pantascope, nullo modo Muhammedanos cum Christianis qui ubique gentium magno numero existunt, conferri posse (*a*). Quod autem de Solone, Licurgo, Numa addunt, religionem nempe commentos esse, vix confutatione dignum est. Nam ex veteri patet historia, patet ex poetis, Hesiodo potissimum & Homero, qui Lycurgo, Solone, Numa seniores sunt, religionem jam olim extitisse, quum isti leges darent. Quod si qui narrent, nationum fundatores religionem quoque commentos, ita intelligendum est, aut paucis aliquod & feris religionem naturalem explicasse, aut ab antiquioribus & cultioribus nationibus ad barbaros derivasse. Ita quum auctor Tirannomachiæ apud Clementem Alexandrinum in primo Stromaτων, ait de Chirone Centauro sapiente, quod is primus

Ad justum duxit mortalia sæcula, monstrans
Jusjurandum, & sacra Deum, cœlique figuram.

ita intelligitur ut aut rudibus quibusdam primus religionem dederit, aut quod eam morum feritate depravatam repurgare conatus fuerit. Quamquam id fabulosum habeo, quandoquidem Chironis alumnus Achilles non admodum religiosus fabulæ dicitur, qui neget sibi jura nata, nihil non arroget armis. Eodem modo quum Justi-

(a) *De immenso Christianorum numero, qui sub Muhammedanis vivunt, præcipue in Syria, Chaldæa, Armenia, Georgia, ut ne quid dicam de Græcia, Vvallachia, Moravia &c. legatur Salmon de Imperio Turcico. His adde eos, qui per Persidem, Indiam, & Sinas, tum vero & per Africam, Aegyptum potissimum, & Aethiopiam, tandem & per Americam sunt sparsi.*

Justinus scribit de Lycurgi legibus, *hæc quoniam primo, solutis antea moribus, dura videbat esse, auctorem earum Apollinem Delphicum FINGIT . . . . ut consuescendi tædium METUS RELIGIONIS vincat* (a): his haud dubium religionem publice obtinuisse indicat: publice nempe religionis *METU* leges firmabat, quod sciebat fulcrum esse societatis religionem. Quocirca perridiculi sunt Athei, ut id per transennam dicam, qui hoc argumento omnem religionem ut commentum humanum traducunt. Quis commento vim legibus dare se posse opinetur? Qui commentum idem in mentem venisse omnibus, qui ubique terrarum fuere, legislatoribus? Non pudet hæc effutire?

Jam historia belli Trojani tanta veterum consensione narratur, ut etiam si credamus ornatiorem paullo illam a Poetis productam, fabulisque incrustatam: at summæ esse impudentiæ censeo, eam penitus negare. Non illam Dio Chrysostomus negat: tantum vult amice rem omnem transactam. Itaque quotusquisque est, qui conjecturis Hornii, & Vici e veterum sententia sit promotus? nam ego sane Vici eruditionem atque acumen miror quidem, ejusque nomen honoris semper gratia, ut discipulum agere par est & æquum, nomino; sed in conjecturis illis suis probabilitatem plerumque & pondus frustra requiro.

Sed ad rem. Gentilium quoque multitudinem producunt Sceptici. Inepte. Fatemur gentiles omnes in falsa versari religione: sed nihil hinc pro re sua inferent Sceptici. Nimirum est hæc res non ad historiam pertinens, ut possimus ad multitudinem provocare, sed ad contemplationem sane: quumque cognitio veræ religionis captum naturæ superet, ita ut ex Dei revelatione sit haurienda, quid mirum est gentiles qui revelationem aut nondum audiverunt, aut certe errore subagitati respuerunt, in falsa degere? Sat autem est, si in eo, quod naturalis religionis est, Deum esse, & quidem unum, rerum omnium opificem, & gubernatorem, animos esse immortales, manere nos post hanc

(a) *Lib.* 3.

vitam præmia aut pœnas, Deum colendum, ei supplicandum, homines amandos ut fratres, tuendam societatem, leges observandas, & similibus, Ethnicos omnes consentientes habeamus. (*a*) Nam quod contendit Baelius, nationes integras esse brutas & feras, sine Deo, sine legibus, id quale sit alias commodius. Id impræsentia certum habeto, Pantascope, horum plurima mercatorum esse fabellas, quod genus hominum, ut scis, levissimum est & ad quidvis mentiendum paratum, ut rerum novitate aut insolentia itinerariis suis admirationem & pretium concilient (*b*).

Tandem exemplum Astronomorum quam sit inane, quis non videt? Primum ea res talis non est, in qua aut vulgi, aut Astronomiæ imperitorum sententia sit roganda, nisi quis tanta res judicio imperitorum judicari velit. Pudere enim debet *Physicum, idest speculatorem venatorem naturæ, ab animis consuetudine imbutis petere testimonium veritatis*, inquit Cotta (*c*). Deinde nec Astronomi isti recentissimi Telluris motum, ut certum demonstratumque habent, si paucos excipias, quibus alii æque docti refragantur: tantum ut probabilem *hypothesim* statuunt. Nam ingenue fatemur ordinem atque motus astrorum nondum mortalibus certo innotuisse. Atque hæc erant potissima illa Scepticorum argumenta, quibus humanam auctoritatem impetebant, *inepta*, ut vides, & infirma, quibus vix pueros commoveris, tantum abest ut ea viris persuaseris.

P. Macte virtute Eusebi. Ego enim ipse & inepta illa, & puerilia censebam. Sed vereor tamen ut infirma tibi videantur, quæ contra auctoritatem divinam protulerunt, & ut æqua facilitate confutare possis.

E. Me, Pantascope, quum ad illa confutanda comparo, tædet in rem superfluam confutatione uti non necessaria. Sic enim habeto, esse illa magis etiam ine-

(a) *Adisis Huet. in Alnet. Petav. tom.* I. *de Deo, Calmet in Dissert. de Ethnicorum Sorte &c.*

(b) *Vide Buddeum de Atheismo pag.* 173. *edit. Gall.*

(c) *Apud Cicer. de nat. Deor. lib.* I.

inepta, quam superiora. Quid enim? Ajunt ignorari loquutus ne sit Deus: Deinde quænam sint Dei verba: demum qui ea intelligi & interpretari possint (a). At quibus hæc tandem concinunt? nam primum necessitatem revelationis clara naturæ argumenta demonstrant. Quum enim constet mentem humanam suapte vi, atque ingenio, veram, & perfectam, quam Deo debet, religionem invenire non posse, ut vel eorum patet exemplo, qui nulla Dei revelatione sibi religionem confecerunt: & Deus homines, uti patrem agere æquum est, amet velitque beatos; si viam iis veræ beatitudinis nanciscendæ occuluisset, in eo munere, quo universum regit, & quo bene esse vult hominibus, nec satis sapienter, nec animo paterno se gessisset: quod de Deo cogitare nescio an sit impium: certe absurdum est (b). Deinde revelationem hanc reapse factam clarius est, quam ut demonstratione egeat. Nam primum consensu omnium gentium, non Judæorum modo, & Christianorum, conficitur, Deum esse homines alloquutum, eosque in vera sapientia erudivisse, quod prolixe demonstrat in Stromatibus Clemens Alexandrinus. Præterea quædam inter homines versantur rerum notitiæ, quæ, nisi a Deo, nulla alia via comparari poterant, quales ut exempli hæc loco producam, modus creationis universi, & primorum hominum; horum crimen, quo factum sit, ut ex horto voluptatis ejicerentur, supremi cujusdam temporis, quo mundus ignescat & innovetur, hominesque redivivi resur-

(a) *Tria hæc in dubium revocare conati sunt Spinoza in tract. Theologico-Politico, & Hobbius in Leviathane; quos veluti antesignanos* Spiritus fortes *seu Deistæ venerantur.*

(b) *Qui hæc legunt oratos volo, ut demonstrationem hanc attente perpendant. Aut enim hæc est omnibus numeris absoluta demonstratio, saltem talis, qua perfectiorem in hoc rerum genere inique quis exegerit; aut nihil unquam demonstratum est: Nam ex ipsa Dei natura liquido profluit.*

resurgant, & trecenta alia, quæ magna consensione Ægyptiis, Chaldæis, Ebræis, Græcis, aliisque tradita reperiuntur, uti demonstrant ex vetustis Clemens Alexandrinus in Stromatibus, Eusebius in præparatione Evangelica, aliique, ex recentioribus Grotius in libro de veritate religionis Christianæ primo, Huetius Alnetanarum secundo, Pfannerus in systemate Theologiæ gentilis, aliisque. Accedunt eodem libri quidam, qui semper divini Judæis & Christianis sunt habiti, quique divinitatis characteres omnes habent, vim scilicet propheticam, edita miracula, veritatem & sanctitatem doctrinæ. Nam qui potuerint mortales aut futura tam constanter & confidenter prædicere; aut miracula suapte vi efficere, quæ haud dubium naturæ humanæ vires superant; aut cetera corrupti & infinitis depravati erroribus, doctrinam moralem tam omnibus numeris absolutam, tam rectam, tam sanctam edere? compertum enim habemus philosophorum maximos & doctissimos, Socratem, Platonem, Aristotelem, Zenonem, Ciceronem, Epictetum. Senecam, aliosque, qui Philosophiæ moralis coryphæi habentur, in hac sapientiæ humanæ parte veluti infantes desipuisse, & pueriles errores docuisse (*a*). Quod argumentum tale tantumque est, ut ne miraculis quidem atque prophetiis egeamus, ut horum librorum divinitatem demonstremus. Quid vero si ea addantur? nam profecto & miracula illa facta reapse fuisse, & iis librorum illorum divinitatem probari, non video qui possit inficiari, qui librorum illorum sanctitatem, sinceritatemque, recoluerit, tum & Judæorum omnium, Gentilium, & Christianorum consensionem observaverit (*b*). Quid enim? Scriptores illos cetera sanctos, sinceros, probos, mentitos dicamus? Sine ullis miraculis universum hominum genus, viros potissimum omni literarum genere ornatos, acutos, perspicaces, minime credulos, quales Chri-

(a) *Legatur l'Histoire de la Philosophie pagenne cap.* 34. *& sequentibus.*

(b) *Adeatur Grotius de verit. Rel. lib.* 1. §. 16. *& ib.* 2. §. 4. *&* 5.

Chriſti tempore omnium cultiſſimo fuerunt, novæ, & minime ſenſui indulgenti doctrinæ nomen dediſſe? At id miraculorum fuerit miraculum, uti perſpecte B. Auguſtinus ratiocinatur (*a*). Miraculis porro illis vera doctrina confirmatur: ergo aut a Deo, aut certe ab hominibus Dei vi ſunt facta. Divina eſt igitur doctrina illa hujuſmodi miraculis probata. Nec horum miraculorum vim Gentilium miracula elevare ullo modo poſſunt. Primum enim vel ipſi Gentiles miracula illa rident tamquam aut ficta, aut ipſius naturæ vi facta. *Sanguinem pluiſſe*, inquit ſecundo de Divinatione libro Marcus Tullius Cicero, *Senatui nunciatum eſt? Auratum fluvium fluxiſſe ſanguine: Deorum ſudaſſe ſimulacra. Num cenſes his nunciis Thalem, aut Anaxagoram, aut quemquam phyſicum crediturum fuiſſe? nec enim ſanguis, nec ſudor, niſi e corpore, eſt. Sed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maxime poteſt ſanguinis ſimilis eſſe, & humor allapſus extrinſecus, ut in tectoriis videmus Auſtro ſudorem imitari. Atque hæc in bello plura, & majora videntur* TIMENTIBUS; *eadem non tam animadvertuntur in pace. Accedit illud etiam, quod in* METU, & PERICULO *quum creduntur facilius, tum* FINGUNTUR *impunius. Nos autem ita leves atque inconſiderati ſumus, ut ſi mures corroſerint aliquid, monſtrum putemus? an vero illa nos terrent, ſi quando aliqua portentoſa aut ex pecude, aut ex homine nata dicuntur? quorum omnium, ne ſim longior, una ratio eſt; quidquid enim oritur qualecumque eſt, cauſſam habeat a natura neceſſe eſt, ut etiam ſi præter conſuetudinem extiterit, præter naturam tamen non poſſit exiſtere. Cauſam igitur inveſtigato in re nova, atque admirabili, ſi poteris: ſi nullam repertes, illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuiſſe ſine cauſſa.* Habes, Pantaſcope, graviſſimum de miraculis Gentilium viri doctiſſimi judicium. Deinde etiamſi quædam Gentilium miracula facta non dubitemus, tamen facile eſt oſtendere a Dæmonibus facta: quip-

(a) *Adeatur & Chryſoſtomus hom. 34. in Math. & Damaſc. lib. 4. cap. 4.*

quippe quæ falsam religionem comprobant (*a*). Tandem quod addunt de Apollonio, nihilo solidius est: eum enim manifesto impostorem fuisse evicit Eusebius (*b*). Quod vel ex Philostrati Romanensi potius, quam severa historia, probatur. Quis enim in animum induxerit, virum ineptissimum innatam artium & disciplinarum scientiam habuisse, volucrum linguas calluisse, & trecenta alia, quibus Philostratus libros de ejus vita subburravit? Scitum est eo tempore Gentiles rerum suarum desperatione actos, omnia movisse, ut eversæ patriæ religioni vim, & auctoritatem restituerent, imprimis Plotinum, Jamblicum, Porphyrium (*c*). At rerum eventus eorum facile detexit fraudes, atque inania commenta tempus delevit. Opponunt nulla nunc apud Christianos miracula videri. Mendacium est apertum, quod confutatione non eget. Qui Ecclesiæ perlegerit historiam, is nunquam miracula in Christianismo defuisse facile intelliget. Illud non inficiamur, religione jam firmata, rariora esse: sed sunt tamen. Quod addunt, antiquos homines paullo fuisse simpliciores, & magis credulos, id fortassis ad Pyrrhæ secula referre possis. At qui aut Judæos tempore Mosis cum callidissimis Ægyptiis versatos, aut Gentiles Christi tempore, quo nullum fuit umquam cultius, simplices, & credulos fuisse affirmat, is aut corde, aut pudore vacuus sit oportet.

Venio ad vim propheticam, quam frustra elevare sceptici conantur. Proferunt Prophetias Gentilium. Quasi vero eas Democritici, Peripatetici, Cynici, Stoici, & Cicero ipse in libris de divinatione, ceu meras imposturas non exploserint. Præterea qui apud Ethnicos Prophetæ vocabantur, aut Sacerdotes erant in decipiendo popello occupati (*d*); aut de circo Astrologi, uti Cle-

(a) *Legantur priores libri August. de Civit. Dei.*

(b) *Vide Fleurium tom.* I. *hist. Ecclesiast. & Hornium in hist. Phil. lib.* V. *cap.* V. *pag.* 273.

(c) *Lege Hornium ibidem.*

(d) *V. Horn. lib.* 2. *cap.* 7. *Historiæ Phil.*

Clemens Alexandrinus in fecundo ftromate demonftravit. Audiendus eft Ennius loco aureo apud Tullium de divinatione primo;

Non habeo denique nauci Marfum Augurem,
Non Aurufpices vicanos, non de circo Aftrologos,
Non Ifiacos conjectores, non interpretes fomnium.
Non enim funt ii aut SCIENTIA aut ARTE Divini,
Sed fuperftitiofi vates, impudentefque Arioli,
Aut inertes, aut infani, aut quibus egeftas imperat;
Qui fibi femitam non fapiunt, alteri monftrant viam.

Papæ! Qualis, quantufque locus, Pantafcope! Jam oracula ipfa Gentium rident Philofophi. *Sed jam ad te venio, o Sancte Apollo* (inquit Cicero lepidiffime (*a*). *Tuis enim oraculis Chryfippus totum volumen implevit. Partim falfis, ut ego opinor, partim cafu veris, ut fit in omni oratione fæpiffime: partim flexiloquis & obfcuris, ut interpres egeat interprete, & fors ipfa referenda fit ad fortes: partim ambiguis, & quæ ad Dialecticum referenda fint*. Idem, inquiunt, dici poteft de omnibus, quæ prophetiæ effe dicuntur. Non fequitur. Nam prophetiæ, de quibus nunc agimus, extant feculis ante eventum plurimis defcriptæ, verbis claris, & perfpicuis. (*b*) Quod fi quæ in iis obfcuritas eft, non ea ex verbis, fed ex temporum & rerum ignoratione nafcitur (*c*). Sunt allegoriæ, inquiunt, longe detortæ. Bene habet, quod impudentiam hanc olim in Faufto Auguftinus, in aliis alii, nunc vero in Socinianis, præter alios, caftigavit Huetius, edito etiam veterum & novorum librorum parallelifmo. Ceterum Epifcopium, Arminium, Grotium Faufto ipfo Socino (*d*) longe

(a) *Lib.* 2. *de Divinat.* (b) *Talibus nempe, quæ manifefte oftendunt futuras res fpectare, quæque ex animo futuri præfcio provenire aperte cernuntur.*

(c) *Aut etiam ex eo, quod quædam Prophetæ per imagines moribus vetuftis adaptas prædixerunt.*

(d) *Socinum quam eruditionis Theologo neceffariæ ad Scripturarum interpretationem imperitus acceflerit, vide apud Parckerum de Deo difp.* 2. *pag.* 104. & 105.

ge doctiores, Prophetias pernegasse, is dicet, qui eorum libros ne inspexit quidem. Hoc tantum efficere conati sunt, plerasque prophetias, quæ ad Christum ab aliquibus referuntur, aliis veteribus personis, Salomoni, Zorobabeli, Cyro, aptari posse, quod non est prophetias negare, sed diverso ab aliis modo interpretari. Sane quis effutierit vaticinia Isaiæ, & Danielis, quum quæ Christum, tum quæ alias res spectant, allegorias esse longe distortas? Nisi fortassis qui nec libros illos umquam inspexit, nec veterem umquam historiam didicit, cuique proinde omnia sint nova & ignorabilia. Vetat me sermonis hujusmodi brevitas longiorem esse: qui sunt paullo delicatuli, magnorumque voluminum lectionem horrent, at legant saltem historiam Judæorum viri doctissimi Pridai, qua simul & veterum Asiæ Africæque Gentium historiam, & Prophetiarum ferme omnium cursum non discent modo, sed cernent. Id in præsentia dico, Porphirium virum non ineptum nec indoctum, & in Christianos odio (philosopho licet indigno) agitatum, quum instituisset prophetias omnes evellere, reperiissetque tantam esse inter Danielis prædictiones, quæ Monarchias spectant, & facta ipsa, consensionem, qualis vix reperitur inter accuratam historiam, & res, quas gestas narrat, hoc eodem argumento, quo libri illius divinitatem agnoscere debebat, usum esse, ut diceret, Danielis librum historiam esse post facta scriptam, non prophetiam, quæ futura aperiat. Quo demonstratur magnum Philosophum & Criticum rei evidentia convictum, ut ne caussam injustam desereret, argumento maluisse uti ineptissimo. Tantum igitur abest, ut prophetiæ allegoriæ sint longe detortæ, ut potius viris non ineptis nihil fuerit reliquum, quod reponerent, quam frigide, historias esse post facta scriptas. (*a*) Sed pudet me in re evidente argumentatione uti non necessaria: perspicuitas enim & certitudo argumentatione elevatur.

Quod vero suspicentur, ne non dæmonum perspicacia

(a) *Vide Hieronymum in Ezechielem, & Pridaum in Historia Judæorum &c. lib. XII. prope finem.*

cia editæ sint prophetiæ, omnium est ineptissimum. Primum nulla esse potest creatarum mentium vis tanta, quæ futura hominum libera multis ante seculis prævideat. Quocirca salse eos ridet Cicero, qui artem divinandi aliquam comparari posse docent. Quemadmodum enim totus naturalium rerum ordo uni Dei scientiæ & voluntati debent originem, ita Deo tantum præsciri potest. Quippe hæc tanta universi machina ex tot minutis catenulis compacta est, progrediturque, ut vix externum rerum apparatum creatæ mentes admirari possint, tantum abest ut aut intimiorem structuram, aut, qui olim futurus est, cursum perspicere valeant. Hinc Ethnici ipsi magna consensione docuerunt *futuri temporis exitum caliginosa nocte premere Deum* (*a*). Deinde quum prophetiæ istæ a viris Sanctis ederentur, integramque atque omnium Sanctissima doctrinam continerent, & qua dæmonum regnum & potestas evertitur, eas a dæmonibus editas qui dicit, is plane repugnantia dicit. Quid enim? an Dœmones ipsi regnum suum data opera evertere volebant? Sed homines, inquiunt, aut phantastici, aut atra bili laborantes vaticinia edere possunt. Mirum est, Pantascope, id efficere morbum & corporis intemperiem, quod sana mens non valeat. Quid? non pudet scepticos, viros, ut videri volunt, acutos, Epicureorum has & Peripateticorum nugas pro caussa sua in medium adferre? ego sane quotiesquumque cum hujusmodi hominibus disputare me comparo, non possum mecum ipse philosophos istos ut leves nugatores non ridere. Mira enim eorum indoles est. Proferas solidissima argumenta, gravissimorum hominum auctoritatem; caput scalpunt; hiant; tergiversantur, vultu rident invito. At dum ipsi levissimas & pueriles suspiciones reponunt, superbamque illam affectant rerum omnium ignorationem, nullis etiam

(a) *Legatur Huetius sub initium Demonstrationis Evangelicæ, & Johannes Sminth in Dissert. de vi prophetica, quam Clericus commentario philologico in prophetas præmisit.*

etiam prolatis pronunciatorum suorum argumentis, solidissime ratiocinari videri volunt, plausumque belle expectant. Oh lepidissima capita!

Replicant. Prophetarum libri non sunt genuini: interpolati sunt, aut trunci. Quibus hæc tandem rationibus probant sceptici? suspicionibus nempe suis? ne flocci quidem facimus: nam quum nullum sit aliud argumentum genuinitatis & integritatis libri alicujus, quam firmatus æqualium & qui proxime sequuti sunt, consensus, idque gravissimum sit; eoque divinorum librorum genuinitas & integritas probetur (a), velle contra moliri nihil interim ipse soli proferens, desipere, est non ratiocinari. Nos igitur hac in re non putamus Scepticos sine fastidio audiri posse. Nisi si quis adeo sit impudens, ut credere velit cum Arduino, libros Platonis, Aristotelis, Virgilii, aliorumque veterum, a Monachis in Monisteriis heri, aut nudius tertius cusos. Scilicet!

Pergunt autem Sceptici, atque nos rogant, quibus nunc argumentis revelationem discernere valeamus, scriptisne libris, an traditione? Utroque, Pantascope, Nam primum si omnes Ebrei, aut Christiani a Prophetarum usque atque Apostolorum tempore magna consensione nec ullibi interrupta successione doctrinam aliquam tantam revelatam ad nos demandaverint, eaque & rectæ rationi, & libris divinitus inspiratis conformis sit, Dei præterea sanctitatem, & bonitatem deceat, nulla ratio est, cur eam ut divinam non habeamus. Tractu, inquiunt, temporis vel veræ historiæ depravantur. Respondemus nunquam temporis diuturnitate veras historias & doctrinas ita depravari, ut nullo modo ab acutis & doctis hominibus perspici queant. Sed demus id tantisper: nihil inde adversus Christianas traditiones inferri potest: nam hæ & literis a sua origine mandatæ sunt, & moribus Canonibusque confirmatæ. Ex hac constante successione, & morum ad doctrinas quasdam, quæ ut divinæ habentur, diuturna conformatione, gravissimum Grotius pro veritate argumen-

(a) *Legatur Demonstratio Evangelica Huetii.*

mentum jure desumit (*a*). Sed ego traditionum oppugnatores valde mirari soleo. Nam isti si quid a Zeroastre, vel Pythagora dictum, etiam non magna veterum consensione, repererint, si quid ab alio Philosophorum, quod unus Laertius narret, haud ambigunt id dictum, factumve affirmare; si a Prophetis, Christo, Apostolis dictum, factumve accipiunt, respuunt. Quis non videt affectibus subagitari? Atqui hoc Sceptico homine indignum est, qui incorruptum profitetur judicium.

Deinde Scriptionibus, quæ canonicæ a nobis dicuntur, probari revelationem asserimus: nam eæ, ut demonstratum est, & genuinæ sunt, & integræ, & divinæ. Nec nobis opponant Simonii singularem opinionem: nam præterquam quod ea gravissime confutata est a Dupino, Spanhemio, Clerico, Huetio, doctisque omnibus, & ita ut pœnitere eum potuerit temeritatis suæ; quis in animum induxerit suum Ebræos, qui a Deo didicerant, ut ne jota unum, unumve apicem Prophetarum libris adderent, quique in exscribendis libris publicis si litera esset vitiata ex integro rem excipiebant (*b*), qui tandem hanc consuetudinem hodieque magno cum rigore servant, quis inquam arbitretur passuros fuisse libros Prophetarum publico usui destinatos, in compendiola redigi. Deique voces obliterari? narrent ista pueris, Pantascope. Quid quod Simonii opinio Scepticorum caussæ nihil facit? Contendit enim ille, cnmpendiola ista & a Prophetis facta, quos semper in Rep. Ebræa fuisse, libris publicis scribendis, exscribendisve addictos, auctoritate Josephi (*c*) demonstrare conatur. Ex Richardi ergo sententia non sequitur, non habere nos libros Divinos. Quum enim Spiritus Prophetarum sit unus idemque Dei Spiritus, & qui compendia librorum illorum dederunt Prophetæ fuerunt secundum Simonium; perinde est seu ab illis majoribus, seu a minoribus istis, libros descriptos habeamus.

Jam vero clamare, scripturas esse obscuras, id est po-

(a) *De Ver. Rel. Chr. l. 1. §. 14.* (b) *Legatur Buxtorfii Masora.*
(c) *In libris contra Appionem.*

potius quidvis mordicus arripere, quam sano judicio caussæ suæ patrocinari. Nam quæ fidem continent, spem, mores, is negabit non intelligi; qui eas nunquam, ne e limine quidem, salutavit; quique sit iis artibus omnibus vacuus, quæ ad scripturarum sacrarum interpretationem sunt necessariæ. Sed rogaverim Scepticos, cuinam scriptutas dicunt obscuras, privatis ne: an Ecclesiæ, cui tamquam sacrum depositum creditæ sunt? si privatis, mirum non est: nullus enim liber est, qui æque omnibus sit clarus, & perspicuus. Ecclesiæ non dicent. Ei enim non verbum tantum Dei, sed & Dei spiritus, quo Dei verba interpretantur, datus est. Itaque quicumque Ecclesiæ vocem audire non gravantur, clarissimas etiam reperient Scripturas Divinas. Quod addunt linguæ genium intercidisse, consuetudines antiquitate sepultas, id nihil juvat. Nam fatemur eam ob rem quædam esse in scripturis, quæ nullo modo sciri queant: at id non efficit, ut nihil sit in illis clari, & aperti. Quid enim? an quod paucorum verborum vim non satis teneamus, de tota Ebræa lingua actum erit? An quod radicem, aut pronunciationem vocabuli *jehovah*, at id exempli loco proferam, ignoremus (*a*), idcirco ignorabimus etiam, in scriptura divina Mentem æternam, sapientissimam, potentissimam, hujus mundi auctorem & gubernatorem prædicari? Actum ergo erit pauca ob hæc de lingua Hebraica? An Bochartus, Simonius, Buxtorfii, Cappelli, Clericus, Ludovicus Dei, Imperator, Lingfootus & trecenti alii, qui in hujus linquæ studio ætatem omnem consumserunt, hanc Scepticorum confidentiam & temeritatem laturi essent ita, ut paterentur sibi persuaderi, se nihil omnino in Ebraicarum rerum scientia profecisse? Quod si Christianorum quidam, pauci illi tamen & igno-

(a) *Legi possunt dissertationes virorum eruditissimorum Drusii, Amamæ, Cappelli, Buxtorfii, Altingii, Fulleri, Gatakeri, Leusdenii, sub titulo, Decas exercitationum Philologicarum de vera pronuntiatione Nominis Jehovah.*

ignobiles, in rebus ab universo Christianismo traditis descifcunt, nihil mirum : ubique enim Gentium sunt, qui cum ratione insaniunt. Nam exempli caussa, quod Sceptici nihil sciri, nihil comprehendi posse doceant, an idcirco tota litteraria Respublica pessum ibit ? Atque hoc potissimum de Socinianis dictum volo, qui quum religionem revelatam ex captu humano expendere per summum nefas sint ausi, disterminarunt ab ea quæcumque non satis evidenter intelligebant, ne si admitterent, quædam cogerentur credere, quam scire. Quæ temeritas ferri haudquaquam potest. Quis enim ferret, brevem, imbecillem, sensuum præjudiciis depravatam rationem humanam, Dei ipsius rationi æternæ præferri ? (*a*) Quandoquidem ipsa humana ratio dictat, Deum nec falli, nec fallere, atque oportere, hominem, qui non sit penitus sibi ignotus, in iis rebus, quæ a Deo sunt dictata, RATIONEM Dei suam facere rationem. Si enim id agimus in infantia cum doctoribus nostris, quamquam & falli ipsi, & fallere nos possunt; quanto æquius est, ut id cum Deo efficiamus, cujus & scientiam, & bonitatem non penitus ignoramus ? Sane quid attinuisset religionem a Deo e Cœlo demitti, si ratio humana suapte natura eam invenire & intelligere potuisset? Placet itaque Socinianis e sublimi quadam specula, unde universum hominum genus exaudire possit, Persianum illud inclamare,

O Curvos in terris animos, & Cœlestium inanes !

Sed videor mihi, Pantascope, Scepticorum particulatim, & nervose argumenta, quæ auctoritatem spectabant, diluisse, nisi tu quid aliud. Nam quæ circa ignorationem rerum æternarum illi opponunt, altera Metaphysicæ parte, si vita viresque suppetent, quum de Deo disputavero, explicabo. Cetera nullius sunt pre-

(a) *Exemplis Mathematicis demonstrat vir doctissimus Josephus Orlandus (in sectionibus Conicis quas edit ad Tacquetii calcem,) quam minime toleranda sit hæc Socinianorum impudentia.*

pretii. Quæ quum sint, si qui sunt præterea, qui me posthac Scepticum facere pergunt, pergant dum libuerit. Nam ego, quod ad me attinet, etsi in tanta literatorum turba mea fama in obscuro sit, nobilitate, & magnitudine eorum, qui nomini officiunt meo, me consolabor. Interea Dei hominumque omnium,

Clam, postulo, obsecro, oro, ploro, atque imploro fidem.

Ut adsint, atque cognoscant, me in Romana Ecclesia natum, in ea vivere, ejus mea omnia judicio submittere, ei, quoad aures vitales vivam, adhærere. Certum id mihi jamdudum, atque immoto animo statutum.

P. Næ ego incautus, qui cum viro acuto, & oratoriæ artis non ignaro, congredi sum ausus: Sed euge, Eusebi, effecisti oratione tua, ut Pantascopus non vereatur Scepticus esse Eusebianus.

FINIS.

Est profecto res stabilis & firma, conscientia bona in malis, quæ injuste accidunt, omnibus: quæ nisi quis patientia vincat, indicium de se malæ suspicionis præbet. Innocentius Papa I. Ep. XXVIII. *quæ est ad Sanctum Joan. Chrysostomum.*